RAPHAEL DARGENT

MARIA ANTOANETA
PROCESUL REGINEI

Traducere din limba franceză de Ramona-Eliza Dumitrescu
Prefaţă de Florin Ţurcanu

Colecţia Corint Istorie
Editura Corint,
Bucureşti, 2018

Colecţie coordonată de LAVINIA BETEA
Ilustraţie copertă: *Marie-Antoinette,* tablou de Louise-Élisabeth Vigee Le Brun (1778).

ISBN: 978–606–793–412–0

RAPHAEL DARGENT
Marie-Antoinette – le proces de la reine
Copyright © Editions Grancher

RAPHAEL DARGENT (n. 1970) este un istoric şi scriitor francez, autorul unor lucrări care reconstituie în mod remarcabil profilul marilor figuri din istoria Franţei A

publicat, printre altele, *Catherine de Medicis. La Reine de Fer* (2011) şi *Napoleon III – L'Empereur du peuple* (2013) la Editura Grancher, A*nne d'Autriche. L'Absolutisme precaire* (2015) şi *L'imperatrice Eugènie. L'obsession de l'honneur* (2017) la Editura Belin.

Prefaţă

Numai într-o cultură în care producţia istoriografică şi lectura istoriei de către un public numeros şi avizat au tradiţii bine sedimentate îşi poate croi eseul istoric propria cale pentru a distila şi transmite sensibilitatea faţă de trecut. Luxul intelectual al acestui gen nu şi-l permit, pe o scară largă, decât culturile care au ştiut să limiteze, cu instrumentele inteligenţei, spaţiul crispărilor stârnite în memoria colectivă de viaţa şi faptele „oamenilor cari au fost", cum spunea Nicolae Iorga.

Eseul istoric al lui Raphael Dargent invită cititorul să reviziteze o temă atât de cercetată de peste două secole încoace, alimentată de memorialistică şi de corespondenţă, reluată în romane, transpusă în filme încât autorul însuşi simte nevoia să-şi explice alegerea în introducerea cărţii sale.

Revoluţia Franceză a frapat imaginaţia contemporanilor în nenumărate feluri şi a lăsat posterităţii un repertoriu de momente memorabile, de simboluri şi mituri care au pătruns în conştiinţa universală. Procesele lui Ludovic al XVI-lea şi al Mariei Antoaneta, moartea lor pe eşafodul devenit emblematic al „justiţiei revoluţionare" fac parte din acest repertoriu.

Procesul lui Ludovic al XVI-lea a fost procesul politic prin excelenţă din epoca Revoluţiei Franceze. Regele, deşi coborât de acuzatorii săi la statutul de *Louis Capet,* a fost judecat de

Convenţia naţională, iar procesul s-a prelungit timp de o lună. Execuţia sa a fost punctul culminant al unei ceremonii, cu grijă regizate şi nu lipsită de pompă, de ucidere simbolică – prin intermediul corpului fizic al monarhului – a corpului politic al monarhiei însăşi, ca şi cum existenţa republicii, instaurată cu câteva luni mai devreme, nu putea fi asigurată decât prin acest sacrificiu ritual.

Procesul Mariei Antoaneta, nu uită să amintească autorul, a fost şi el un proces politic, însă acesta a început cu mult timp înainte de cel al lui Ludovic al XVI-lea sau de apariţia ei în faţa judecătorilor Tribunalului revoluţionar. „Procesul Mariei Antoaneta nu începe, de fapt, cu deschiderea anchetei din octombrie 1793; începe mult mai devreme, când tânăra arhiducesă soseşte în Franţa. Întreaga ei viaţă – cel puţin începând cu momentul în care calcă pe solul francez – trebuie să ne intereseze dacă vrem să înţelegem procesul care îi este intentat reginei. În fond, ancheta din 1793 nu este decât punctul culminant inevitabil şi fatal al unui proces lung şi inexorabil.” Înainte de a pătrunde în sala de judecată, Maria Antoaneta a fost ani la rând judecată de ceea ce Malesherbes numea, în 1775, „tribunalul opiniei publice”. Iar curtea regală de la Versailles a constituit, o arată foarte bine Raphael Dargent, cea dintâi cutie de

rezonanţă a zvonurilor, bârfelor, acuzaţiilor, fondate sau nu, care aveau să alimenteze şuvoiul de imagini mentale colective ce va dizolva, în ochii francezilor, legitimitatea autorităţii asociate cu figura reginei.

Două procese politice, aşadar, care se desfăşoară însă în registre diferite. Funcţia regală – funcţie cvasisacerdotală în tradiţia monarhiei franceze – nu se transmitea decât pe linie masculină. Dacă regele încarna *cele două corpuri* din faimoasa formulă a lui Ernst Kantorowiez, corpul muritor al omului şi pe cel nemuritor – corpul politic al monarhiei de drept divin, regina nu are decât un singur corp. Este corpul fizic al viitoarei Delfine,

aşteptată în Franţa pentru căsătoria cu urmaşul regelui şi de ale cărei calităţi se interesează de la bun început Ludovic al XV-lea fiindcă pieptul este „primul lucru care se priveşte la o femeie”. Este corpul care întârzie timp de opt ani să dea un moştenitor tronului Franţei, corpul împodobit de coafuri şi de rochii extravagante, a căror modă o lansează nu doar în mediul Curţii de la Versailles, ci şi în afara acesteia, corpul reginei-actriţe sau al reginei-păstoriţe care împing în echivoc rolul suveranei, corpul asociat cu o dragoste lipsită de moderaţie pentru bijuterii care alimentează imaginaţia publicului cu ocazia dezastruoasei Afaceri a Colierului din 1784, în sfârşit, corpul sexualizat al Mariei Antoaneta, care face obiectul unui interes cvasiobsesional şi care alimentează până la final fantasmele publice distilate şi aţâţate de pamflete şi

caricaturi politice cu caracter erotic şi pornografic. Învinuirea de incest la care s-au coborât acuzatorul public Fouquier-Tinville şi sinistrul pamfletar Jacques-Rene Hebert în octombrie 1793 demonstrează cât de puţin sinuoasă a fost calea care leagă abundenta literatură licenţioasă al cărei personaj a fost Maria Antoaneta de procesul care a trimis-o la moarte. O acuzaţie care nu era decât ultimul episod al luării în posesie de către imaginarul colectiv a corpului reginei, dar şi afirmarea convingerii, drapată în toga virtuţii republicane, că acest corp, sediu şi instrument al viciilor, fusese sursa însăşi a coruperii corpului politic, cel al Vechiului Regim, iar apoi cel al naţiunii regenerate de Revoluţie. Iar dacă am pomenit virtutea republicană care-şi strigă indignarea în sala de judecată, atât de evocator descrisă de Raphael Dargent, să amintim şi faptul că Revoluţia adoră să rejoace personajele şi scenele Antichităţii virtuoase, greceşti şi romane. Nu este Maria Antoaneta, în rechizitoriul lui Fouquier-Tinville, o „Messalină”, o „nouă Agrippină”, mamă degenerată care merită să sfârşească, pentru viciile ei, la fel ca mama lui împăratului Nero? Şi aceasta pentru că, deşi procesul

ei este politic, regina, al cărei corp fizic făcuse deja obiectul unui proces de peste două decenii la „tribunalul opiniei publice”, nu e înconjurată de fascinaţia sacralităţii abolite a corpului regelui – *unsul lui Dumnezeu.* Aşa se explică de ce regina avea să fie judecată de Tribunalul revoluţionar la fel ca miile de alţi învinuiţi din perioada

Terorii, regăsindu-se în faţa a nouă judecători şi doisprezece juraţi, toţi bărbaţi.

Procesul Mariei Antoaneta nu s-a încheiat în sala de judecată, ci s-a prelungit până la picioarele eşafodului. Dacă Ludovic al XVI-lea fusese condus la ghilotină într-o trăsură, *austriaca* a fost expusă timp de o oră insultelor publicului în căruţa deschisă care a dus-o în place de la Revoluţion. Aşa a surprins-o pictorul Jacques-Louis David în schiţa pe care a făcut-o la trecerea condamnatei în drum spre locul execuţiei: îmbătrânită, îmbrăcată ca o femeie din popor, cu mâinile legate la spate, dar ţinându-se drept pe bancheta infamantului vehicul, încercând să păstreze, prin ţinută, o urmă de demnitate în inima ultimului scenariu de umilire rituală la care era supusă.

Privit din perspectiva civilizaţiei noastre politice, ea însăşi ameninţată de industria zvonurilor, a adevărurilor contrafăcute, a ceea ce numim *fake news,* procesul Mariei Antoaneta se transformă, de fapt, în procesul opiniei publice la începuturile ei, al manipulării isterice şi iresponsabile a acesteia, al procedurilor sumare şi criminale ale unei false justiţii, cu sentinţe scrise dinainte şi care a produs, ca demni urmaşi ai lui Fouquier-Tinville, pe procurorul lui Stalin, Andrei Vâşinski, şi pe preşedintele „Tribunalului popular” nazist, Roland Freisler. Cartea lui Raphael Dargent se citeşte, aşadar, şi ca un avertisment, venit din trecut, pentru noi, cei de astăzi.

Florin Ţurcanu

Pentru Eugènie, Sandrine, Jacqueline, Geneviève, pentru

toate femeile din familia mea.

Şi pentru toate celelalte.

„La fel ca Messalina, Brunehaut, Fredegonde, Caterina de Medici, care erau numite cândva regine ale Franţei şi ale căror nume, pe vecie odioase, nu se vor şterge din faptele memorabile ale istoriei, Maria Antoaneta, văduva lui Ludovic Capet, a fost, de la venirea ei în ţară, flagelul Franţei şi aceea care a supt sângele francezilor.”

Fouquier-Tinville

„Sunt calmă, aşa cum eşti atunci când conştiinţa nu are nimic să îţi reproşeze.”

Maria Antoaneta

Cuvânt-înainte

De ce ar trebui să începi o carte prin a-ţi cere scuze? Neobişnuit mod, s-ar putea spune, de a-ţi motiva cititorul să continue să te urmărească mai departe. Totuşi, datorăm aceste scuze, ca atare, dar şi ca explicaţii, prietenilor noştri. Prieteni al căror sfat nu l-am urmat. Toţi, sau aproape toţi, ne-au sfătuit să nu scriem o lucrare despre Maria Antoaneta – nimic altceva decât o carte în plus, ne-au prevenit, pe un subiect de o mie de ori tratat, pe o cale bătută şi iar bătută. Şi încă despre Maria Antoaneta!

Ce s-ar mai putea aduce nou, care să nu fi fost scris înaintea noastră şi, într-un mod strălucit, de condeiele experţilor şi ale pasionaţilor? Aveam să cedăm, la rândul nostru, discursului sentimental şi nostalgiei, asumate sau nu, două obstacole ce îi contaminează pe aproape toţi

istoricii care abordează acest delicat personaj şi chestiunea responsabilităţii lui istorice? Oare nu mai existau şi alte subiecte mai serioase de tratat şi care ni se potriveau mai bine? Să înţeleagă prietenii noştri, aşa cum o vom arăta şi cititorilor noştri: Maria Antoaneta este un subiect serios şi, mai mult de atât, este un subiect politic.

Procesul Mariei Antoaneta este, desigur, procesul lipsei de responsabilitate şi al superficialităţii puterii, procesul incapacităţii şi al duplicităţii ei – în această privinţă, Maria Antoaneta

poate fi considerată un model al genului dar este şi procesul celor care fac şi desfac opinii, al manipulării maselor, al justiţiei politice, în fine, procesul Revoluţiei şi al unuia dintre mijloacele la care recurge, şi anume Teroarea. Şi apoi – iar acesta este punctul esenţial, insuficient dezvoltat înaintea noastră şi cu o greutate semnificativă în balanţa inocenţei sau a vinovăţiei reginei –, procesul Mariei Antoaneta pune problema suveranităţii şi a legitimităţii puterii. Pe scurt, toate aceste aspecte legate de un singur subiect nu sunt de ignorat.

Acestor înalte consideraţii li s-ar adăuga unele mai prozaice pentru istoric: tendinţa sa de a gravita în jurul marilor figuri şi al faptelor deosebite, aceste puncte fixe care ne construiesc istoria naţională şi care sunt eterne. Maria Antoaneta este o figură istorică şi romanescă de-a dreptul ieşită din comun, un personaj ce provoacă încă, la două secole după moartea sa, aproape tot atâta pasiune pe

cât trezea în timpul vieţii sale. A fost adesea eroină de film sau de roman. Este iubită sau detestată, dar nu lasă pe nimeni indiferent.

În ceea ce ne priveşte, mărturisim că am trecut, în privinţa sa, prin toate stadiile posibile ale sentimentelor. Am găsit-o rând pe rând emoţionantă şi enervantă, naivă şi perfidă, sublimă şi monstruoasă. Într-o dimineaţă, la masa noastră de lucru, am avut pornirea de a o pălmui; seara, în acelaşi loc, nu ne gândeam decât să o îmbrăţişăm. Un biograf, în pofida circumspecţiei sale şi a voinţei de a fi imparţial, este mereu prea aproape de subiectul său pentru a-l detesta complet. Este un lucru cât se poate de normal: Maria Antoaneta este o fiinţă umană, nu o idee, este făcută din carne şi din spirit – carnea poate fi slabă, spiritul uşuratic – şi deci ea este, ca fiecare dintre noi, făcută din evoluţii, din contradicţii, din micime şi din măreţie; nu este niciodată dintr-o bucată. Să reţinem acest lucru: aici este vorba

despre a desfiinţa imaginea idealizată a Mariei Antoaneta. Şi mai este vorba despre a regăsi femeia, în timp ce judecăm regina.

Femeia şi regina, nimic altceva; nu ideea şi imaginea construite despre ea, idee voit exagerată şi maniheistă, imagine adesea idealizată, caricaturală aproape de fiecare dată. Cititorul va înţelege, astfel, că am abordat personajul fără nicio idee preconceptă, nici favorabilă, nici defavorabilă. Poate părea anodin să o spunem, dar ni se

pare normal să o facem, este totuşi un pariu, rar există personaj istoric atât de criticat în timpul vieţii şi atât de idealizat după moarte, cum a fost Maria Antoaneta; astfel încât putem afirma astăzi că dimensiunea sa „ideală” acoperă, maschează şi întunecă realitatea sa istorică.

Fără a vorbi despre abordările clar nostalgice şi, mai mult, ideologice, care trasează la nesfârşit portretul reginei-martir, abordări comune atâtor istorici – şi nu dintre cei mai neînsemnaţi – care continuă, în pofida afirmaţiilor lor, să abordeze acest personaj cu un fel de opţiune estetică şi sentimentală, prezentând-o *în fine* într-o lumină extrem de favorabilă, eliminând astfel rapid chestiunea esenţială totuşi a responsabilităţii sale politice şi deci pe aceea a eventualei ei vinovăţii.

Trebuie să înţelegem bine: regina reginelor, această Maria Antoaneta a strasurilor şi a paietelor, abordată uneori cu talent în filme, nu ne interesează sau ne interesează prea puţin. Să plângem regina-martir nu este intenţia noastră; să ne extaziem în faţa reginei frumoase, frivole şi moderne, nici atât: esenţialul este în altă parte. Bunele sentimente fac rar politică bună şi fapt este că ele nu scriu istoria. Esenţialul aici nu constă în emoţiile Mariei Antoaneta – chiar dacă şi acestea îşi au locul lor –, cât în înţelegerea caracterului implacabil al Revoluţiei şi în perceperea locului fatalităţii în istorie. Iată-i, sper, liniştiţi pe prietenii mei.

16

Cât despre cei numeroşi, o ştiu, care o iubesc

necondiţionat pe regină şi care aproape că au pentru ea un cult, cei care niciodată nu se plictisesc să citească despre acest subiect şi care sunt gata să îi ierte totul, avem pentru ei multă consideraţie – uneori prietenie – şi le respectăm sentimentele, dar onestitatea ne cere să spunem de la bun început că este probabil ca această lucrare să le lase, în multe locuri, un gust amar – acela de a asista la un proces incomod –, atât de puţin faptele relevate şi afirmaţiile citate pledează în favoarea Mariei Antoaneta.

Această carte, trebuie să înţeleagă cititorii, este o carte de istorie, nu un panegiric şi să ne facă, îi rog, onoarea de a citi până la capăt: vor vedea atunci că judecata noastră este mai măsurată decât ar putea bănui şi că merită – poate – să se oprească la ea.

În fine, vorbind despre izvoarele folosite, ne mărturisim perfecta continuitate cu predecesorii noştri. Mărturiile din epocă, chiar dacă sunt foarte multe, trebuie primite cu prudenţă, atât de mult încearcă, de cele mai multe ori, fie să îi justifice pe unii, fie să scrie istoria într-o lumină mai avantajoasă pentru alţii, dar sunt singurele de care dispunem.

Astfel, le vom asculta pe cele care îi aparţin lui Madame Royale, unica supravieţuitoare dintre copiii Mariei Antoaneta, pe cele ale doamnelor Campan şi de Tourzel, ambele în serviciul suveranilor, dar şi pe cele ale mulţimii de oameni obişnuiţi care au ajuns în apropierea reginei, mai ales în ultima parte a vieţii sale, la Tuileries, la *Feuillants1*, la Temple, la Conciergerie şi la Palatul de Justiţie.

1 *Feuillants* – membrii unui ordin monastic, numit aşa

după abaţia Notre-Dame de Feuillant, aflată lângă Toulouse. Mănăstirea de la Paris a fost fondată în 1587 şi se afla lângă Tuileries. Ordinul călugărilor *feuillants* fost desfiinţat în 1791. În timpul Revoluţiei, Adunarea constituantă s-a instalat în această mănăstire, unde se întrunea şi *Club des Feuillants,* un club politic care grupa moderaţi şi monarhişti constituţionali (n. red.).

17

Numele lor erau: Turgy, Toulan, Lepâtre, Goret, Lamorliere, de Busne, Chauveau-Lagarde etc.

Notele de subsol vor fi aşadar numeroase, dar din moment ce este vorba despre un proces, investigaţia nu poate să se bazeze decât pe fapte precise, pe mărturii autentice, pe afirmaţii şi pe înscrisuri incontestabile şi pe nimic altceva.

Am recurs aici din plin la scrisori – cel puţin la cele de a căror autenticitate suntem siguri, pentru că multe falsuri au fost redactate ulterior. La scrisorile Mariei Antoaneta însăşi, cele pe care le-a schimbat cu mama sa, împărăteasa Maria Tereza, cu ambasadorul Mercy-Argenteau, cu cumnaţii ei, viitorii Ludovic al XVIII-lea şi Carol al X-lea, cu prietenul său – şi amantul? – Axei de Fersen, cu prietenul Constituţiei, Barnave, toate acestea fiind scrisori preţioase, elemente incontestabile la dosar şi – îndrăznim să o spunem – constituind, adesea, dovezi implacabile împotriva reginei.

Va exista, aşadar, în această biografie foarte puţin romanţată tot ceea ce un cititor obişnuieşte să găsească în fiecare dintre scrierile noastre: povestirea cea mai vie cu

putinţă şi reflecţia de ordin politic. Aici este aportul nostru şi, poate, originalitatea noastră în studiul vieţii şi al motivelor morţii Mariei Antoaneta.

Prin urmare, nu s-a scris totul pe acest subiect. Dorinţa a câştigat în faţa sfaturilor de prudenţă. Să refacem procesul Mariei Antoaneta? Da, sunt câteva lecţii bune de învăţat de aici. „Trebuie să le amintim mereu oamenilor istoria, care este primul învăţător în ale politicii sau mai bine spus singurul”, scria Joseph de Maistre, denigrator al Revoluţiei. Este, încă o dată, intenţia noastră exactă în această lucrare. Fie ca prietenii noştri să ne ierte, lecturând-o, iar cititorii noştri să aibă de câştigat!

Thanville, 15 august 2012

Protagonişti, martori şi! sau complici

Pentru buna informare a juraţilor acestui proces, iată o rapidă prezentare a principalilor săi actori pe care îi chemăm simbolic la bară.

ABATELE DE VERMOND, preceptor al Mariei Antoaneta CONTELE D’ARTOIS, fratele lui Ludovic al XVI-lea, viitorul rege Carol al X-lea BAILLY, primar al Parisului

BARNAVE, revoluţionar, corespondent al Mariei Antoaneta CONTESA DU BARRY, pe numele ei adevărat Jeanne Becu, favorita regelui Ludovic al XV-lea ROSE BERTIN, modistă a Mariei Antoaneta BARONUL PIERRE DE BESENVAL, membru al „micii societăţi” a Mariei Antoaneta

BOEHMER, bijutier, creator al Colierului DUCELE DE BRUNSWICK, general prusac CAGLIOSTRO, pe adevăratul său nume Joseph Balsamo, protagonist al Afacerii Colierul

CALONNE, controlor general al finanţelor (1783–1787), supranumit „Vrăjitorul”

DOAMNA CAMPAN, prima cameristă a Mariei Antoaneta DOMNUL CHAUVEAU-LAGARDE, avocat al Mariei Antoaneta. CLERY, servitorul lui Ludovic al XVI-lea şi al Mariei Antoaneta la Temple.

20

DUCELE DE COIGNY, membru al „micii societăţi” a Mariei Antoaneta.

DAUJON, comisar al Comunei JEAN-BAPTISTE DROUET, revoluţionar DUFRESNE, subofiţer de cavalerie, supraveghetorul Mariei Antoaneta la Conciergerie fiLISABETH DE FRANCE, zisă Madame Élisabeth, sora lui Ludovic al XVI-lea, cumnata Mariei Antoaneta CONTELE ESTERHAZY, membru al „micii societăţi” a Mariei Antoaneta

AXEL DE FERSEN, conte suedez, amant prezumtiv al Mariei Antoaneta

FOUQUIER-TINVILLE, acuzator public al Tribunalului revoluţionar

FRANCISC AL II-LEA, împărat al Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană (1792–1806), nepotul Mariei Antoaneta JANDARMUL GILBERT, supraveghetor al Mariei Antoaneta la Conciergerie GORET, ofiţer municipal

CONTELE DE GUINES, membru al „micii societăţi” a Mariei Antoaneta

HEBERT, revoluţionar, director al ziarului *Le Pere Duchesne.* HERMANN, preşedinte al Tribunalului revoluţionar IOSIF AL II-LEA, împărat al Sfântului Imperiu

Roman de Naţiune Germană (1765–1790), fratele Mariei Antoaneta CAVALERUL DE JARJAYES, cavaler de Saint-Louis, protagonist al Conspiraţiei Garoafa

MARCHIZUL DE LA FAYETTE, general, comandant al Gărzii naţionale

PRINŢESA DE LAMBALLE, favorită a Mariei Antoaneta ROSALIE LAMORLIERE, tânără în serviciul Mariei Antoaneta la Conciergerie

21

JEANNE DE LA MOTTE, pretinsă contesă şi principala organizatoare a Afacerii Colierul

DUCELE DE LAUZUN, membru al „micii societăţi” a Mariei Antoaneta

LfiONARD, coafor al Mariei Antoaneta LEOPOLD AL II-LEA, împărat al Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană (1790–1792), fratele Mariei Antoaneta JEAN-FRANçOIS LEPÂTRE, ofiţer municipal, protagonist al Conspiraţiei Garoafa

PRINŢUL DE KAUNITZ, cancelar austriac LOUIS-CHARLES DE FRANCE, duce de Normandia, fiul lui Ludovic al XVI-lea şi al Mariei Antoaneta, al doilea Delfin1, apoi Ludovic al XVII-lea, supranumit de mama sa *Le Chou d’amour*

LUDOVIC AL XV-LEA, rege al Franţei, bunicul lui Ludovic al XVI-lea

LUDOVIC AL XVI-LEA, rege al Franţei, soţul Mariei Antoaneta MANUEL, revoluţionar

MARIE-THERESE CHARLOTTE DE FRANCE, zisă Madame Royale, fiica lui Ludovic al XVI-lea şi a Mariei Antoaneta,

supranumită de mama sa *Mousseline la serieuse* MARIA TEREZA DE AUSTRIA, împărătească a Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană, mama Mariei Antoaneta CONTELE DE MAUREPAS, mentor al lui Ludovic al XVI-lea şi ministru de stat

MERCY-ARGENTEAU, conte, ambasador al Austriei DOAMNELE ADELAÂDE, VICTOIRE ŞI SOPHIE, zise Mesdames, fiicele lui Ludovic al XV-lea JEAN-BAPTISTE MICHONIS, ofiţer municipal, protagonist al Conspiraţiei Garoafa

1 *Dauphin* în limba franceză, titlu purtat de moştenitorul tronului Franţei; soţia lui se numea *Dauphine* („Delfină”) (n. red.).

CONTELE DE MIRABEAU, tribun revoluţionar NECKER, bancher şi controlor general al finanţelor (1777–1781 şi 1788–1790)

CONTESA DE NOAILLES, doamnă de onoare, supranumită *Madame l’Etiquette* de Maria Antoaneta DUCELE D’ORLEANS, vărul lui Ludovic al XVI-lea, care devine apoi Philippe-Egalite, tatăl viitorului rege Ludovic-Filip PACHE, primar al Parisului PfiTION, revoluţionar

CONTESA JULES DE POLIGNAC, favorită a Mariei Antoaneta CONTELE DE PROVENCE, fratele lui Ludovic al XVI-lea, zis Monsieur1, viitorul rege Ludovic al XVIII-lea ROBESPIERRE, revoluţionar ROCHER, temnicer al Mariei Antoaneta la Temple ROEDERER, revoluţionar

CARDINALUL DE ROHAN, protagonist al Afacerii Colierul

CAVALERUL DE ROUGEVILLE, cavaler de Saint-Louis, protagonist al Conspiraţiei Garoafa SANTERRE, revoluţionar, comandant al Gărzii naţionale SAUCE, băcan

CUPLUL SIMON, pantofari la Temple CUPLUL TISON, paznici la Temple TOULAN, ofiţer municipal

DUCESA DE TOURZEL, guvernantă a prinţilor Franţei TRONQON-DUCOUDRAY, avocat al Mariei Antoaneta TURGY, băiat servitor la Temple CONTELE DE VERGENNES, ministru de externe

1 Titlu purtat de fratele mai mic al suveranului (n. red.).

Prolog

DE LA UN TRIBUNAL LA ALTUL

Acuzată Maria Antoaneta, ridicaţi-vă!

Să organizăm un tribunal care să facă bine este imposibil, dar măcar răul să fie cât mai mic.

Danton

Toc, toc, toc. În mici valuri succesive, unul, două, trei degete lovesc în cadenţă braţul fotoliului. Aceste degete sunt lungi, aceste degete sunt fine, aceste degete sunt albe, se ridică, se lasă în jos brusc, într-o mişcare regulată. Deodată, se opresc, ca suspendate – aceste degete tremură, insesizabil poate, dar tremură – apoi o iau de la capăt: toc, toc, toc.

Antoine Fouquier-Tinville este obosit. Se grăbeşte să termine. Ultimele mărturii nu mai formează decât un murmur neclar care abia îi ajunge la urechi, fragmentar. Şi, de minute lungi, în această semisomnolenţă, în această semiobscuritate – este acum aproape ora unu noaptea, iar

lumânările pălesc – ochii lui mici şi rotunzi fixează această mişcare repetitivă: toc, toc, toc. Trebuie că e nervoasă, *Austriaca*!

Deodată, Fouquier îşi scutură capul şi iese din reverie. În spate, puţin deasupra lui, aude vocea ascuţită a lui Hermann, adjunctul său, înconjurat de colegii săi magistraţi care îşi fac treaba. Aceşti judecători, îmbrăcaţi în negru de sus până jos,

cu excepţia unui mare fular alb legat la gât şi a panglicii tricolore de pe pieptul lor. Fularul pentru stil, panglica pentru simbolistică. Costumul, nou, se vrea şic şi solemn. Cu mantiile şi cu pălăriile lor mari, cu pene, aceşti judecători impun. Da, sunt corbi negri, sunt păsări de rău augur; da, nu sunt acolo pentru a da veşti bune, iar sarcina lor este ingrată, poate nedreaptă – ceea ce e un paradox –, dar chiar avem aici o problemă de natură juridică? Ce mai e justiţia în vremea unei revoluţii? Rolul acestor judecători este cu totul altul: este unul politic, este acela de a abate tăişul Revoluţiei în mers peste toate aceste capete care gândesc prost. Fouquier însuşi se află în fruntea acestei misiuni, cu sprâncenele sale negre şi stufoase, cu privirea încruntată, cu barba proeminentă, cu buzele subţiri, cu nasul coroiat. Fouquier sperie. Acest bărbat, acest tată de familie este cu adevărat un monstru? Puţin contează: el trebuie să fie monstruos. Fouquier îşi joacă rolul la perfecţie. La urma urmei, ce este acuzatorul public dacă nu un fel de mare inchizitor? Aşa cum a fost un Torquemada,

va fi un Fouquier-Tinville. Revoluţia este o religie, să reţinem acest lucru.

Din moment ce este o religie, are nevoie de un decor. S-a făcut. Simbolurile regimului blamat au dispărut. Au fost smulse draperiile de velur cu flori de crin, a fost acoperit cu şipci, ipsos şi pânze întinse plafonul de stejar datând de pe vremea lui Ludovic al XII-lea. A dispărut şi leul de piatră aurită, simbol al forţei târându-se în faţa justiţiei, dispărută şi efigia lui Ludovic al XV-lea, dispărute trofeele de bronz. Singura concesie făcută regalităţii abolite – din lipsă de timp şi de bani pentru lucrări mai ample –, s-a păstrat parchetul regelui, dar puţin mai contează din moment ce acest parchet lăcuit, acest parchet răsunător şi pretenţios a fost călcat în

picioare, se calcă pe el în continuare, se striveşte cu călcâiul şi astfel, cu fiecare nou pas, monarhia însăşi este cea peste care se calcă, iată, încă puţin. Era nouă care începe îşi impune propriile semne distinctive, propriile referinţe. Pe peretele din spate al Marii Camere a parlamentului, rebotezată „Sala Libertăţii”, două mari tablouri suspendate pot fi văzute de ochii publicului: pe unul este imprimată noua Constituţie, pe altul *Declaraţia drepturilor omului.* De o parte şi de alta, pe console de ipsos, tronează busturile lui Marat, marele Marat ucis cu câteva luni mai devreme de Charlotte Corday, al lui Lepeletier de Saint-Fargeau, şi el martir al Revoluţiei, asasinat în ajunul execuţiei lui Ludovic al XVI-lea, şi al lui

Brutus, regicidul roman – model antic – care, la vremea lui, nu a ezitat să-şi lovească propriii copii pentru a apăra Republica. Libertate, Om, Constituţie, Republică, Revoluţie, noul regim iubeşte majusculele: ele îi conferă importanţă.

Fouquier nu mai rezistă. Să termine Hermann odată! Această blestemată voce subţire, în această noapte în care toţi se prăbuşesc de oboseală, după ore şi ore de audieri, îi răsună în cap şi este aproape un supliciu! Acuzatorul închide o cutie de carton pe care o are în faţă şi care e plină cu un teanc gros de foi. Pe o latură a cutiei, această adnotare cu litere groase: *Probe pentru acuzare.* Cu capul întors acum spre stânga, Fouquier priveşte sub masa grefierului Fabricius, care, aplecat peste foaia sa, îşi agită frenetic pana. Sunt acolo doi grifoni aurii care formează picioarele mesei; ei transmit un avertisment. Mândru înfipţi pe labele lor de leu, aceste animale fabuloase cu cap de acvilă au ceva înspăimântător; pe Fouquier îl apucă un tremur brusc.

În faţa lui, puţin mai jos decât estrada, se joacă scena dramatică, în spatele unui perete scund, care se înalţă până la piept,

este un alt spectacol, nu mai puţin înspăimântător, e o altă viziune, nu mai puţin neliniştitoare, pe care o descoperim: publicul este acolo, înghesuit, vigilent, gata să reacţioneze. Desigur, oamenilor din acest public le este frig în noaptea de octombrie, nemişcaţi cum stau de ore întregi: desigur, sunt rupţi de oboseală şi aproape toţi sunt mai

mult sau mai puţin vlăguiţi; cei din primul rând – cei mai norocoşi, sunt locurile cele mai dorite – se sprijină cu coatele de perete, ceilalţi îşi odihnesc o clipă corpul epuizat, aşa cum pot, acolo sprijinindu-se de umărul unui vecin, dincolo mutându-şi greutatea de pe un picior pe altul. Dar, aşa epuizat cum pare, acest popor este vigilent şi gata să acţioneze. Nu trebuie să îl crezi adormit: la cea mai mică mărturie mai puternică, la cea mai mică întrebare mai directă a acuzării, la cel mai mic răspuns mai ferm al apărării şi al acuzatei însăşi, iată-l agitat deodată, murmurând, mormăind şi, cum mai devreme stătea într-o relativă linişte, acum exclamă, scoate „oh-uri” de dezaprobare şi „ah-uri” de satisfacţie, aplaudă, fluieră. Tribunalul capătă în acele momente aspectul unui teatru. Maria Antoaneta voia să se joace de-a actriţa? Iat-o pe scenă şi mulţimea e acum în lojă sau mai degrabă într-un fel de şanţ.

Ce caută aici această mulţime atât de numeroasă? Poate există şi puţină compasiune – mereu sfârşim prin a ne înduioşa –, este, cu siguranţă, mult voaierism, dar este, mai ales, mult resentiment împotriva unei regine acuzate de multă vreme de mii de crime şi căreia i se reproşează îndeosebi acest orgoliu, acest mod de a se crede deasupra a toţi şi a toate, acest fel de aroganţă care trebuie doborâtă, această trufie şi această suficienţă care trebuie puse la pământ. A venit vremea să o vadă de aproape pe regina adusă în faţa lor, să o vadă umilită, adusă la adevărata ei înălţime. Să se facă Justiţie? Nu: să se facă

27

Egalitate! Cum zice cântecul *Le Fameux Guillotin,* pe melodia *La Carmagnole1:*

Trebuie să îi scurtăm pe giganţi Şi să-i facem mici pe cei mari,

Toţi la aceeaşi înălţime Iată adevărata fericire.

Fouquier se simte observat. Din timp în timp, câteva priviri se opresc asupra lui, ca şi cum ar vrea să întrezărească o ezitare, o îndoială, un semn de slăbiciune. Dar Fouquier o ştie bine: nu se va lăsa, nu are niciun chef; şi dacă ar vrea, de altfel, nu ar putea. Justiţia revoluţionară trebuie să se împlinească, altfel spus: capul Mariei Antoaneta trebuie să cadă. Va cădea. Din această masă care îl scrutează răsar câteva bonete roşii pe capete de bărbaţi, câteva bonete de muselină albă pe capete de femei. Cel de colo este prost ras – şi are motive, nu a trecut pe acasă decât câteva clipe –, cea de colo este indecent descoperită, cu corsetul desfăcut, cu părul vâlvoi – de unde a ieşit? Iată, aşadar, Poporul. Cu P mare.

În faţa mulţimii, la marginea estradei, un membru al Gărzii naţionale pare să doarmă de-a-n picioarelea, cu antebraţele sprijinite pe patul puştii, cu capul adunat între umeri – oare închide ochii? Un alt soldat tocmai s-a lăsat cu şoldul pe masa grefierului şi stă aşa, neglijent. Juraţii înşişi par a ceda şi a se prăbuşi puţin câte puţin. Dar Fouquier nu spune nimic şi nu face niciun apel la demnitate; la urma urmei, aparenţele sunt salvate: el se ţine bine şi rămâne ferm aşezat, cu chipul împietrit, cu umerii drepţi.

1 Cântec în care este vorba despre Joseph-Ignace

Guillotin (1738–1814). Acest medic şi om politic francez, deputat în Adunarea naţională, a propus ghilotina ca unic mod de execuţie. Întemniţat în timpul Terorii, a fost eliberat după moartea lui Robespierre şi s-a consacrat medicinei, departe de viaţa politică (n. Red,).

28

Că doar trebuie ca acuzatorul să ţină piept acuzatei! Fiindcă văduva lui Capet e un diavol de femeie! Unde găseşte această energie, această voinţă de a se bate şi acest orgoliu care o mână încă, după atâţia ani de umilinţe, şi care ne sfidează aici şi acum, sfidează justiţia Republicii, sfidează Tribunalul revoluţionar, sfidează Revoluţia! Adineauri, ea s-a ridicat pentru a apăra onoarea mamei sale şi a luat publicul drept martor. Fiara nu a murit şi ea poate muşca încă.

Toc, toc, toc. Micul balet al degetelor a reînceput. În continuarea lor, o palmă; mai sus un braţ şi un corp slăbit, epuizat, îmbătrânit înainte de vreme. Greu de crezut că această femeie, îmbrăcată cât se poate de simplu, a fost o prinţesă a modei; greu de crezut că această femeie cu chipul livid, cu ochii roşii şi încercănaţi, cu părul alb a fost o regină a frumuseţii care tulbura inimi; dificil de crezut că această femeie deja uzată nu are decât 38 de ani; dificil de crezut că această femeie aşezată într-un fotoliu simplu, cu capul descoperit şi care e arătată cu degetul, a domnit peste Franţa!

Toc, toc, toc. Toc, toc, toc. Deodată mişcarea se opreşte şi nu mai reîncepe. Fouquier îşi ridică privirea: Maria

Antoaneta îl priveşte. Regina Franţei – pentru că, da, în acest moment nu mai trebuie folosit trecutul: Maria Antoaneta pare a fi redevenit regina Franţei, cum să o numim altfel? – regina Franţei, aşadar, şi-a dat seama că Fouquier îi urmărea mâna tremurândă şi agitată, această mână care o trăda, în pofida voinţei ei. Regina nu vrea să îi dea această satisfacţie; cu un efort gigantic, îşi pune mâna pe braţul fotoliului. Ea îl fixează încă pe Fouquier, fără a clipi. Acuzatorul, acest tip zdravăn, cu chipul parcă turnat în bronz, ar vrea să îi suporte privirea, dar nu poate. Îşi lasă ochii în jos şi turbează. Drac de femeie! Ce insolentă afurisită! Mândră până la capăt!

29

Dar acuzatorul public nu are timp să rumege această înfrângere derizorie. Procesul ajunge la final. Este ora trei dimineaţa în aceasta zi de 16 octombrie 1793 şi iată-l pe Hermann care le adresează juraţilor cele patru întrebări asupra cărora trebuie să delibereze înainte de a-şi da verdictul:

1. Este dovedit că au existat manevre şi înţelegeri cu puterile străine şi cu alţi inamici externi ai Republicii, manevre şi înţelegeri intenţionând să le furnizeze ajutor în bani, să îi lase să intre pe teritoriul francez şi să le faciliteze aici avansarea armatelor?

2. Maria Antoaneta de Austria, văduva lui Ludovic Capet, este vinovată că a cooperat la aceste manevre şi a întreţinut acest spionaj?

3. Este dovedit că au existat un complot şi o conspiraţie

cu scopul de a aprinde războiul civil în interiorul Republicii?

4. Maria Antoaneta de Austria, văduva lui Ludovic Capet, este vinovată că a participat la acest complot şi la conspiraţie?

Teribile întrebări, teribile acuzaţii care, dacă sunt dovedite, nu impun altă pedeapsă decât moartea. Juraţii se retrag în sala de deliberări. Asistenţa este convinsă că regina s-a apărat bine, că nu există, în fond, nicio dovadă tangibilă împotriva ei, doar bârfe, zvonuri, bănuieli. La toate capetele de acuzare, nimic palpabil, nici concret nu a putut fi prezentat. Aşadar, aproape toţi, mulţimea, avocaţii, regina însăşi sunt convinşi că va scăpa de pedeapsa cu moartea, că se vor mulţumi să o deporteze. Dar, înainte să iasă din Marea Cameră însoţită de locotenentul de Busne, Maria Antoaneta îl priveşte din nou pe Fouquier; de data aceasta, acuzatorul nu îşi mai coboară privirea.

Să lăsăm acolo Tribunalul revoluţionar. Loc pentru Tribunalul istoriei! Să îi uităm o vreme pe Fouquier, pe Hermann şi

30

Marea Cameră. Toată lumea ştie, acest proces este aranjat dinainte; acest proces este un proces politic. Finalul poveştii este cunoscut. Şi Maria Antoaneta nu va scăpa de moarte. Dar astăzi, cu două secole mai târziu, mai este oare posibil să o rejudecăm pe Maria Antoaneta? Cu seninătate, fără pasiune, în totală cunoştinţă de cauză? Să îndrăznim această întrebare: Maria Antoaneta de Habsburg-Lorena, regină a Franţei, şi-a meritat soarta? *Austriaca,*

Arhitigresa, Doamna Deficit din pamfletele revoluţionare merita oare atâta ură şi, în cele din urmă, moartea? Cu mai mult de două secole mai târziu, personajul suscită încă pasiuni. Pentru unii, face figură de martiră sacrificată pe altarul Revoluţiei triumfătoare; pentru alţii, este încarnarea frivolităţii, a aroganţei, a absolutismului şi, mai rău, a trădării intereselor naţionale. În aceste judecăţi categorice, nu este pic de loc pentru căutarea obiectivă a adevărului personajului.

Este vorba deci de a reface, încă o dată, procesul reginei. Dar a reface procesul reginei înseamnă a te informa despre viaţa ei. Şi a înţelege cum şi de ce această femeie a cristalizat în jurul ei toate resentimentele unui popor revoltat. O întrebare, una singură, merită interesul veritabil al istoricului şi al francezului de astăzi preocupat de a-şi înţelege trecutul: cum a devenit această femeie atât de nepopulară şi pe ce drum implacabil a fost ea dusă la eşafod?

Procesul Mariei Antoaneta nu începe, de fapt, cu deschiderea anchetei din octombrie 1793; începe mult mai devreme, când tânăra arhiducesă soseşte în Franţa. Întreaga ei viaţă – cel puţin începând cu momentul în care calcă pe solul francez – trebuie să ne intereseze dacă vrem să înţelegem procesul care îi este intentat reginei. În fond, ancheta din 1793 nu este

decât punctul culminant inevitabil şi fatal al unui proces lung şi inexorabil. Acest proces este dezvăluit de lucrarea

de faţă.

Este vorba deci de a povesti cei 20 de ani în timpul cărora fiica împărătesei Maria Tereza va multiplica greşelile şi va participa ea însăşi, mai întâi într-un context economic şi social din ce în ce mai dificil, apoi într-un context politic neobişnuit şi din ce în ce mai violent, la a-şi construi o lipsă de popularitate tot mai mare până în momentul în care va izbucni evenimentul – cel mai mare din istoria Franţei – a cărui victimă inevitabilă, alături de soţul său, ea trebuia să fie. Dar era cu adevărat vinovată de crimele de care a fost acuzată? Nu putea beneficia de circumstanţe atenuante? Nu a fost ea, de asemenea, jucăria unei răsturnări brutale a istoriei politice a Franţei care îi compromitea de la început poziţia şi îi făcea viitorul imposibil?

Pentru a o şti, trebuie să trecem totul în revistă: de la căsătoria sa funestă cu moştenitorul tronului, de la prieteniile sale echivoce cu favoriţi şi favorite, de la cheltuielile ei nebuneşti şi de la capriciile ei, de la ataşamentul ei faţă de patria de origine, de la resorturile sumbrei Afaceri a Colierului până la circumstanţele arestării, ale condamnării şi ale execuţiei ei. Trebuie să interogăm toţi actorii dramei – de la ornamentele aurite de la Versailles până la treptele eşafodului, trecând prin celula din închisoarea Temple –, toţi martorii şi toţi complicii, dacă de complici este vorba: familia, consilierii – buni şi răi –, prietenii săi şi, poate, amanţii săi, pe bietul ei soţ, regele, şi pe miniştrii săi, pe servitorii, pe adversarii şi chiar pe călăii săi.

La acest proces, unic în felul său, sunteţi chemaţi. Fiecare

dintre dumneavoastră îşi va face propria opinie. Tocmai am scris: juraţii se retrag în sala de deliberări. Ei bine, sunteţi printre ei! Iată-vă şi pe dumneayoastră, dragi cititori, în ipostaza de juraţi.

32

Iată toate probele din dosar, numerotate de la 1 la 20, puse în lumină pentru dumneavoastră; iată lungul şir al acuzaţiilor aduse acuzatei, prezentate în mod aprioric, fără parti-pris. Pătrundeţi în inima dramei, în faţa unei mari răscruci a istoriei şi iată-o, în faţa dumneavoastră, pe cea mai tragică dintre eroine. Priviţi-o, ascultaţi-o şi la final – teribil privilegiu – condamnaţi-o sau salvaţi-o!

Vinovată sau inocentă? Acuzată Maria Antoaneta, ridicaţi-vă!

Prima parte

ACUZAREA

O *regină tot mai nepopulară* (1770–1788)

Proba numărul 1

O altă Medee?

Nu s-ar spune că au vrut să trimită în faţa acestei frumoase doamne, ştiută ca fiind o iubitoare de viaţă, cel mai hidos dintre strigoi?

JOHANN WOLFGANG VON GOETHE

O insulă pe Rin

E o masă mare, acoperită cu o catifea stacojie, o masă

masivă, o masă grea, ca un obstacol care face trecerea dificilă, un obstacol care se ocoleşte cu greutate. Dar cine a pus aici masa asta nenorocită? Ce nepotrivire! Greşit: să nu credeţi că este acolo din întâmplare. A trebuit mai mult de o oră ca să fie poziţionată exact; s-a măsurat şi iar s-a măsurat, a fost împinsă puţin spre dreapta, dar nu prea mult; acel colţ tras un pic spre stânga, dar doar cât trebuie; şi asta milimetru cu milimetru, grad cu grad; în fine, s-a făcut astfel încât această masă, această nenorocită de masă să fie aşezată exact acolo unde e, în centrul acestei săli de protocol, ea însăşi plasată exact în centrul acestui pavilion de lemn construit în centrul acestei mici insule pe Rin1. Centrul sălii, centrul pavilionului, centrul insulei: pe scurt, această masă este epicentrul, punctul cardinal unde se

1 Este vorba despre île aux Epis, situată la est de Strasbourg, zonă limitrofa neutră în timpul Vechiului Regim (n. red.).

joacă totul. Dar să nu ne lăsăm înşelaţi: atâta preocupare pentru centru nu este geometrie, e diplomaţie.

De câte reuniuni, discuţii, negocieri a fost nevoie înainte ca această masă să fie pusă aici, într-un final? Câţi bărbaţi în cancelariile lor au vorbit în van, şi-au tocit pana? De fapt, această masă este o frontieră; o frontieră imaginară, desigur, dar este frontiera dintre Franţa şi Austria. Aplecaţi-vă pentru a privi sub masă, lăsaţi-vă în jos şi observaţi: nu spuneţi că nu e nimic de văzut; înseamnă că nu înţelegeţi

nimic din această scenă. Faceţi un efort şi vedeţi-o, această linie virtuală, această linie nescrisă, această linie fictivă, dar atât de importantă pe plan diplomatic. Este linia pe care va trebui să o treacă Maria Antoaneta de Habsburg-Lorena, micuţa arhiducesă de Austria, al 15-lea copil şi ultima fiică a împărătesei Maria Tereza, blondă şi fragedă copilă de 14 ani, venită aici, pe această insulă de pe Rin, în acest colţ verde, la câţiva paşi de Kehl şi de unde se zăreşte, în depărtare, ca un deget ridicat, fleşa catedralei din Strasbourg, pentru a deveni, oficial, Delfină a Franţei. Prin urmare, această masă, această linie, nu e de ici, de colo.

Sala de protocol, savant decorată, nu este o sală de banchet: se spune că e o „sală de predare”. Ei bine, azi se pregătesc să predea un colet neobişnuit. Am spus „savant decorată”, dar printre bogatele tapiserii care ornează încăperea şi pe care cardinalul de Rohan a binevoit să le împrumute pentru această ocazie, una iese în evidenţă şi frizează chiar prostul gust. Greu de omis, ea reprezintă povestea tragică a lui Iason şi a Medeei. Există totuşi trimiteri mai potrivite la o nuntă decât aceasta, care vorbeşte despre fiul regelui din Iolcos care o neglijează pe Medeea după căsătorie, iar femeia, nebună de furie, îşi ucide propriii copii! Contele de Starhemberg este şocat, aşa cum după el a fost şi Goethe, când, student fiind la Strasbourg, a vizitat pavilionul. Maria Antoaneta la fel de nefericită ca Medeea?

Maria Antoaneta este acolo, impresionată – cel puţin aproape tremurând, privind cu ochii mari acest uimitor tablou. Tare ar vrea să se joace cu şuviţele sale blonde, să le înfăşoare pe deget, ar vrea să-şi strângă în braţe căţeluşul Mops, un carlin la care a trebuit să renunţe, ar vrea să se ascundă după contele Starhemberg, însărcinat cu tranzacţia. Tare ar vrea să mai fie puţin copil, dar nimic nu o mai permite, de acum înainte: destinul ei este hotărât, iar coletul e chiar ea. În acest 7 mai 1770, arhiducesa poartă o magnifică rochie de ceremonie adusă de la Viena. Bijuteriile îi luminează chipul de un alb lăptos, părul de un blond *cendre.* În pofida ploii, mulţimea a însoţit-o până a trecut podul Kehl, apoi ea şi-a continuat drumul până la insula din apropiere. La braţul lui Starhemberg intră Maria Antoaneta în vastul pavilion de lemn, pe partea austriacă. Traversând cabinetele austriece şi o mică anticameră, contele i-a dat prinţesei ultimele sfaturi, apoi amândoi au intrat, înconjuraţi de doamna responsabilă cu garderoba *(dame d'atour)* şi de doamnele de onoare *(dames d'honneur),* în sala de protocol. În mijloc, aşadar, masa-frontieră. Liniştea e totală, niciun cuvânt de bun-venit, nicio prezentare, se privesc unul pe altul, interzişi, fără să zâmbească. Doar câteva capete se înclină pentru a se saluta respectuos. De cealaltă parte a mesei, trei bărbaţi stau în picioare; unul, înalt şi uscat, aranjat, cu părul pudrat, cu faţa plină şi agreabilă, cu o sclipire maliţioasă în ochi. Ceilalţi doi sunt mai mărunţi, aproape insignifianţi, având un aer trist. Se pare că este vorba de contele de Noailles, însoţit de cei doi comisari Bouret şi Gerard. Maria

Antoaneta se agaţă de mâna lui Starhemberg; nu vrea să îi dea drumul. Ea ştie bine că această strângere este ultima care o leagă de ţara sa natală, de familia sa, de prietenii de joacă şi de lipsa de griji. Contele simte această mână mică strângând-o de asemenea pe a sa, dar el îşi face doar datoria. O conduce pe prinţesă până la un jilţ aflat sub un baldachin

de brocart care tronează în partea din spate a încăperii: fotoliu diplomatic ce separă spaţiul în două părţi identice, două picioare1 de partea franceză, alte două picioare de partea austriacă. Apoi dă drumul mâinii fetei. Maria Antoaneta este singură acum. Îndată liniştea este întreruptă. Contele de Noailles îşi începe discursul de bun-venit, apoi comisarul Bouret citeşte actul de căsătorie. Tânăra abia reuşeşte să asculte; i se pare că acest Bouret este foarte corpolent şi observă că unul din nasturii vestei sale atârnă într-un fir, ceea ce o face să zâmbească. Oare înţelege că, la finalul lecturii, ea va fi franţuzoaică şi nu austriacă? La stânga, uşa care dă spre cabinetul francez este încă închisă. Va face ea şi ultimii paşi întru parafarea acordului sau se va ridica şi va dispărea în fugă? Ar face cu dragă inimă această festă, această insolenţă, această îndrăzneală de ştrengăriţă, cum încă se simte. Ar putea-o tuli spre Schonbrunn cât ai zice peşte; şi ar fi chiar amuzant. Dar mama ei nu i-ar ierta-o. Ar fi mai mult decât un afront, ar fi un incident diplomatic. Or, această căsătorie cu Delfinul Franţei, cu acest Ludovic-August pe care ea nu l-

a văzut decât într-un tablou, este, în primul rând, un eveniment ce ţine de relaţiile internaţionale. Astfel se marchează alianţa din 1756 dintre Franţa şi Austria, alianţă încheiată între împărătească, mama sa, şi regele Ludovic al XV-lea.

Fără a permite cea mai mică ezitare, contele de Noailles preia ştafeta de la Starhemberg şi ia mâna prinţesei, care se ridică şi păşeşte în direcţia cea bună. Doamnele austriece o salută şi apoi se îndepărtează. Iremediabilul s-a produs: se trece de cealaltă parte a mesei, uşa franceză este deschisă. În spatele acestei uşi, Maria Antoaneta descoperă o întreagă delegaţie, multe tinere şi un singur bărbat. În centru, un chip mai vârstnic şi mai sever: cel al contesei de Noailles, doamna de onoare. Zâmbetul

1 Picior – unitate de măsură (n. tr.).

contesei este vizibil forţat, de circumstanţă, dar puţin contează, pentru că nimic nu este natural în această ceremonie. Ce poate face tânăra? Ascultându-şi doar inima, pe de-a întregul dominată de emoţie, se aruncă în braţele contesei şi izbucneşte în lacrimi. Surpriza odată depăşită, doamna de Noailles îi prezintă Casa reginei1, ducesa de Villars, doamna responsabilă cu garderoba, doamnele de onoare, ducesa de Picquigny, marchiza de Duras, contesele de Mailly şi de Saulx-Tavannes, toate foste doamne ale casei Mariei Leczinska, defuncta regină a Franţei, în acest 7 mai 1770, pe această insulă de pe Rin, iată că destinul Mariei Antoaneta este definitiv trasat.

Mica Antonia

Dar cum arată austriaca? Cel puţin are sâni? Asta îl preocupă pe Ludovic al XV-lea, care îl întreabă pe comisarul Bouret, la întoarcerea sa de la Strasbourg. Bouret nu ştie ce să răspundă; de fapt, el spune că habar nu are, că nu s-a uitat decât la chipul ei şi la ochii ei frumoşi, însă deloc la pieptul ei. Ce idee! Nu e cel mai important şi „primul lucru care se priveşte la o femeie” 2? Regele Franţei, un diavol libertin, ştie despre ce vorbeşte. Ieri doamna de Pompadour, azi doamna du Barry au, cu siguranţă, cu ce să îl satisfacă. Dar o regină a Franţei se alege aşa cum se alege o favorită?

Maria Antoaneta, „mica Antonia”, cum o strigă mama sa, este, oare, frumoasă? Aceasta este, pe scurt, preocuparea regelui. Cu ceva vreme înainte, el l-a trimis la Viena pe pictorul

1 Casa reginei era o formă administrativă care cuprindea tot personalul reginei, în perioada Vechiului Regim şi apoi în timpul Restauraţiei (n. tr.).

2 Citat de Simone Bertiere, *Marie-Antoinette l’insoumise,* în *Les Reines de France au temps des Bourbons,* vol. IV, editions de Fallois, Le Livre de Poche, 2003, p. 35.

Ducreux pentru a face portretul arhiducesei. Nimeni nu poate şti dacă acel portret este unul flatant sau unul fidel, dar dacă ar fi să judecăm doar după acest portret, e puţin să spunem că Maria Antoaneta are tot ce îi trebuie ca să

placă. Ludovic al XV-lea nu se înşală: portretul îi place mult. Ducreux înfăţişează, într-adevăr, ceea ce toţi observatorii notează: prinţesa are un chip de un oval perfect, tenul de un alb strălucitor, pometii uşor roz, ochii albaştri, o gură mică în formă de inimă, fruntea înaltă, părul bogat. Abatele de Vermond, preceptorul său, îi mărturisea ambasadorului Austriei la Paris, contele de Mercy-Argenteau: „Se pot întâlni figuri mai frumoase, dar nu cred să se găsească unele mai agreabile” 1. Este destul de înaltă, are braţe frumoase, rotunde, mâini mici şi – spre satisfacţia bătrânului Ludovic al XV-lea – un bust destul de generos. Înfăţişarea ei este de-a dreptul fermecătoare, ţinuta semeaţă. Acesta este un detaliu important; ceea ce va fi adesea luat drept expresie a unui caracter orgolios şi distant, la micuţa Antonia este, de fapt, doar postura ei corporală. Abatele de Vermond confirmă: „Dacă mai creşte puţin, francezii nu vor mai avea nevoie de alte indicii pentru a-şi recunoaşte regina” 2.

Dar trebuie să fii frumoasă pentru a fi o mare regină? Judecata lui Ludovic al XV-lea nu trebuie să ne inducă în eroare; aici nu este vorba despre frumuseţe, ci despre capacitate. Este micuţa Antonia la înălţimea a ceea ce se aşteaptă de la ea? Este cea dintâi preocupare a mamei sale, împărăteasa Maria Tereza, care se teme mai mult decât de orice de sosirea la Curtea Franţei – o curte pe care ea, de fapt, o detestă, unde totul i se pare exagerat, afectat, în critici ca şi în laude, o curte pe deasupra renumită pentru moravurile ei laxe. Antonia este atât de

1 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* Flammarion,

2006, p. 12.

2 *Ibid.* P. 13.

naivă şi superficială! Astfel, împărăteasa găseşte că este urgent să completeze educaţia fiicei sale; desigur, aceasta vorbeşte italiana, ştie destul de bine să danseze şi să cânte la clavecin, dar trebuie, neapărat, să facă progrese în limba lui Moliere. Ambasadorul Mercy-Argenteau este deci însărcinat să aducă un preceptor din Franţa: va fi abatele de Vermond. O alegere proastă poate, pentru că, dacă prinţesa face progrese la franceză şi în arta conversaţiei – ea dobândeşte astfel un redutabil simţ al replicii! e departe de a fi asiduă în alte domenii şi nu se poate spune că abatele de Vermond reuşeşte să îi forţeze firea leneşă. Drama este că Maria Antoaneta nu iubeşte lectura şi, de fapt, nu citeşte ori citeşte prea puţin şi nimic serios. Suntem obligaţi să constatăm că nu îi place efortul şi nu este capabilă de sârguinţă în ceea ce face. Vermond are, cu siguranţă, mult de furcă cu o astfel de elevă, iar aprecierea sa este, fără concesii, următoarea:

Puţină lene şi multă superficialitate mi-au îngreunat educaţia doamnei arhiducese. [...] Ea mă înţelegea când îi prezentam idei simplificate; judecata ei era întotdeauna justă, dar nu puteam să o obişnuiesc să aprofundeze un subiect oarecare, deşi simţeam că e capabilă. Am crezut că nu i se putea trezi spiritul decât amuzând-o1.

Da, Maria Antoaneta este uşuratică, această trăsătură de caracter nu o va părăsi niciodată, poate doar în cele mai

negre ore ale Revoluţiei. Şi această lipsă de seriozitate o va costa scump, presimte mama sa. Antonia nu este capabilă să opteze pentru nimic şi nu îi plac decât distracţiile. Nu se poate spune că tânăra e proastă, dar, cel puţin, e superficială şi există oare vreo piedică mai mare atunci când eşti destinat să domneşti peste regatul Franţei? Nu există o destinaţie mai rea decât acest

1 Citat de Ştefan Zweig, *Marie-Antoinette,* Grasset, Le Livre de Poche, 1999, p. 14.

regat, unde poporul este atât de excesiv, gata oricând să hulească ceea ce nu cu mult înainte ridica în slăvi, unde Curtea de la Versailles este încorsetată de etichetă şi de tradiţii, pervertită de spiritul flateriei, unde pe virtute se pune atât de puţin preţ şi care este atât de diferită de cea de la Viena. E ca şi cum ar fi condamnată încă de la început micuţa Antonia, care nu este deloc formată şi a cărei educaţie nu este încheiată! Să o trimiţi astfel în Franţa este ca şi cum ai arunca un miel fraged în mijlocul lupilor: îl vor devora dintr-o înghiţitură! De altfel, Maria Tereza, ca şi Vermond, nu pregetă să o pună în gardă pe tânăra fată, să îi hrănească neîncrederea în faţa unei ţări pe care o consideră periculoasă. Acţionând astfel, împărăteasa face o greşeală: avertizându-şi în acest fel fiica, ea o împiedică de fapt să se integreze pe deplin în ţara gazdă. Şi pentru că ea nu este dispusă să studieze decât foarte puţin, şi pentru că este, categoric, încăpăţânată, ei nu insistă şi decid, soluţie facilă, dar soluţie grea de consecinţe, să nu o educe, cu

adevărat; se ia hotărârea ca prinţesa să fie consiliată de mama sa, dădăcită de Vermond, supravegheată de Mercy; nimic, în fond, pentru a o face să înflorească.

Înainte de asta, Maria Tereza a cerut date despre viitorul soţ, nepotul lui Ludovic al XV-lea, care, speră ea, este mai puţin libidinos decât bunicul lui. Acest Delfin fără voie – *fără voie,* este important şi trebuie insistat asupra acestui lucru – nu este deloc pregătit, nici psihologic, nici moral, pentru a domni. Printr-un fel de blestem familial – deja! – tatăl său, Louis-Ferdinand, a murit în 1765, fratele său mai mare, ducele de Burgundia, cu un viitor atât de promiţător, a murit în 1761, celălalt frate al său, ducele de Aquitania, a dispărut în 1754, anul naşterii sale. Pe scurt, tânărul, despre care se spune că este stângaci şi complexat, este singur; cel mai mic dintre fraţi, nerăsfăţat de natură, el este actorul în al doilea, al treilea rol împins în faţa scenei

pentru a-l înlocui pe junele-prim. Ambasadorul Mercy nu este blând în ceea ce îl priveşte pe tânărul Ludovic-August: „Natura pare a-i fi refuzat toate darurile domnului Delfin, prin postura şi prin cuvintele sale, acest prinţ nu anunţă decât un spirit foarte limitat, multă stângăcie... şi niciun pic de sensibilitate” 1. Maria Tereza a cerut un portret al tânărului, iar Ludovic al XV-lea a trimis la Viena trei stampe ce îl reprezentau, pe fondul unei câmpii, al unei clopotniţe şi al unei mori, pe „monseniorul Delfin muncind”. Acela să fie viitorul rege al Franţei, mânând un cal de povară, înconjurat de fraţii săi? Tânăra Antoaneta nu a avut nimic

de comentat şi l-a găsit pe tânăr pe gustul său. Logodna a fost deci anunţată şi, după etapa durelor negocieri, contractul de căsătorie a fost redactat, locul în care avea să fie încredinţată mireasa ales – o insulă pe Rin – şi detaliile ceremoniei stabilite.

La 17 aprilie, Antonia, în prezenţa mamei sale, a fratelui său Iosif, a marchizului de Durfort, ambasador al Franţei, şi a tuturor miniştrilor, a renunţat public la succesiunea ereditară a Austriei. Pe 19, la sfârşitul după-amiezii, toată Curtea de la Viena a mers la Biserica Augustinilor pentru a sărbători căsătoria prin procură; arhiducele Ferdinand a jucat rolul Delfinului şi a îngenuncheat alături de sora lui în faţa altarului. În acele zile, festivităţile au ajuns la apogeu, iar Antoaneta era sclipitoare. Dar, pe măsură ce se apropia ziua plecării, tânăra a început să realizeze ce i se întâmpla, iar îngrijorarea împărătesei în privinţa viitorului s-a dublat. Ceasul recomandărilor sosise.

Să vorbeşti fanţuzeşte, să gândeşti nemţeşte

La 21 aprilie, Maria Tereza redacta pentru fiica sa un „regulament de citit în fiecare lună”. După ce i-a cerut să fie vigilentă

1 Ştefan Zweig, *Marie-Antoinette,* pp. 12–13.

în privinţa rugăciunilor de dimineaţă şi a celor de seară şi să dea dovadă de cel mai mare respect la intrarea în biserică, ea i-a cerut să o informeze mereu cu privire la cartea pe care o are la slujbă şi, în privinţa lecturilor, să nu citească „nicio carte, nici chiar una oarecare, fără a fi cerut

în prealabil permisiunea confesorului său”. Apoi urmau câteva instrucţiuni speciale privind conduita sa la Curte, unde împărăteasa o sfătuia pe fiica sa să stea departe de diversele tabere şi să rămână pe cont propriu:

Nu vă asumaţi să daţi recomandări; nu ascultaţi pe nimeni, dacă vreţi să fiţi liniştită. Nu fiţi curioasă; mă tem mult de aceasta în ceea ce vă priveşte. Evitaţi orice fel de familiaritate cu oamenii mărunţi. [...] Trebuie şi să ştiţi să refuzaţi. [...] îi veţi trimite la [domnul şi doamna de Noailles] pe toţi cei care vă vor vorbi despre interesele lor, spunându-le cinstit că, fiind domnia voastră înşivă o străină, nu puteţi să vă permiteţi să recomandaţi pe cineva regelui.

Maria Tereza se temea, de asemenea, de imprudenţa şi chiar de insolenţa Mariei Antoaneta: „Daţi răspunsuri agreabile tuturor, cu graţie şi cu demnitate: o puteţi face dacă vreţi. Să nu vă fie ruşine să cereţi părerea tuturor, dar nu faceţi decât după cum vă dictează mintea” 1.

La 4 mai îi scrie iarăşi fiicei sale, pe atunci în drum spre Strasbourg. Cu recomandări şi mai clare şi, poate, mai politice. Cu privire la Delfin: „Femeia îi este întru totul supusă soţului său şi nu trebuie să aibă nici o altă preocupare în afară de aceea de a-i plăcea şi de a-i face voile” 2 – *a-i face voile,* altfel spus: să nu pară că o interesează politica, să pară că stă la locul ei. În ceea ce îl priveşte pe Ludovic al XV-lea: „Iubiţi-l, fiţi supusă, încercaţi

1 *Marie-Antoinette. Correspondance (1770–1793),* ediţie îngrijită şi adnotată de Evelyne Lever, Tallandier, 2005, pp. 41–44.

2 *Ibid.,* p. 45.

să îi ghiciţi gândurile, nu va fi niciodată îndeajuns din clipa în care nu veţi mai fi lângă mine” 1 – încercaţi *să îi ghiciţi gândurile,* altfel spus: amestecaţi-vă totuşi în chestiunile politice, fiţi un agent de informaţii austriac. Chiar dacă împărăteasa nu îi încredinţează încă nicio misiune politică fiicei sale – acest lucru se va întâmpla mai târziu –, este clar că în mintea ei acest mariaj trebuie să fie util. Util, desigur, strângerii legăturilor franco-austriece, dar util mai ales intereselor Vienei. De altfel, împărăteasa situează de la început corespondenţa cu fiica ei sub pecetea confidenţialităţii şi a secretului, punându-se ea însăşi într-un raport direct cu fiica sa, un raport de încredere, aproape un raport de supunere – a fetei – faţă de mamă. Mărturie stă şi această atenţionare formulată de Maria Tereza: „Rupeţi-mi scrisorile, ceea ce îmi va permite să vă scriu mai deschis; voi face la fel cu ale domniei voastre” 2.

Această căsătorie, evident, nu este una din dragoste – şi de ce ar fi? Capetele încoronate şi odraslele lor nu se căsătoresc decât din interes dinastic sau politic. De multă vreme, Austria lupta împotriva Franţei. Cele două ţări erau ereditar inamice, cel puţin de pe vremea lui Francisc I. În timpul Războiului pentru succesiunea la tronul Austriei, între 1741 şi 1748, împărăteasa Maria Tereza înfruntase Franţa, aliată cu Prusia lui Frédéric al II-lea. Pierduse atunci Silezia. Dar după război Ludovic al XV-lea, abandonat de

regele Prusiei, se îndreptase către Viena. Această schimbare de alianţe, niciodată înţeleasă de către popoare, mai ales de către francezi, rămaşi funciar ostili Austriei, fusese parafată prin Tratatul de la Versailles de la 1 mai 1756. Micuţa Antonia era simbolul acestei alianţe nepopulare. Sigur, putea începe dintr-o poziţie mai bună.

1 *Idem.*

2 Ibid. P. 44.

Dar cel mai rău este că, dacă Maria Tereza nu o vedea pe fiica sa decât ca pe o garanţie a alianţei între cele două ţări, această garanţie era, de fapt, doar falsă, o aparenţă. Deoarece interesul naţional comanda înainte de toate şi în pofida dovezilor de atenţie pur diplomatice, împărăteasa nu avea nici cea mai mică încredere în Ludovic al XV-lea, pe care îl suspecta de duplicitate. Îşi dădeau oare seama că o plasau, de la început, pe Delfina Franţei într-o poziţie imposibilă: să devină franţuzoaică, rămânând, de fapt, austriacă? Să pară franţuzoaică, dar să rămână austriacă în toate fibrele sale, cu trupul la Versailles, de acum înainte, dar cu sufletul pentru totdeauna la Viena, ca şi cum linia invizibilă de sub masa-frontieră de pe insula de pe Rin nu trebuia să fie traversată niciodată. Teribilă responsabilitate a Mariei Tereza, care făcea din fiica sa un ostatic al politicii austriece. Vom reveni asupra acestui aspect.

Între timp, cele două femei sunt bulversate de această despărţire. Când, la 21 aprilie, cortegiul de 57 de trăsuri şi 376 de cai porneşte de la Schonbrunn, mica Antonia, cu

capul scos pe portiera trăsurii sale, are ochii plini de lacrimi. Priveşte pentru ultima dată imensa faţadă în ocru a castelului Habsburgilor, gândându-se la toţi anii de fericire copilărească, ani care nu se vor mai întoarce. Ce sfâşiere! în jurul arhiducesei, 30 de persoane o însoţesc, doamne de onoare, cameriste, coafeze, secretari, croitorese, chirurgi, farmacişti, paji, lachei, bucătari şi o escortă de pază alcătuită din nobili, toată această lume plasată sub comanda contelui de Starhemberg, însărcinat cu „predarea”. Periplul de la Viena la Strasbourg este foarte lung şi foarte obositor; din popas în popas, vor fi necesari nu mai puţin de 20 000 de cai! Etapele se succed: Molck, 21 aprilie, când ea doarme la mănăstirea benedictinelor, apoi Enns, pe 22, când prinţul de Auesperg o primeşte la castelul său; Lambach, pe 23, Altheim pe 24, Alt-Oettingen pe 25, castelul Nymphenburg, nu departe

de Mtinchen, pe 26 şi pe 27, Augsburg, pe 28, Gunsburg, de pe 29 până pe 31. Pe 1 mai, sunt la Riedlingen, pe 2, la Stockbach, pe 3, la Donau-Eschingen, iar pe 4 mai ajung la Freiburg. În fiecare zi se fac între şase şi nouă ore pe drum. După două zile de odihnă, traversează Pădurea Neagră, pe 6 mai, pentru o ultimă escală la abaţia Schuttern.

Pe 7, ajung deci la Strasbourg. Oraşul nu a uitat îndelunga sa apartenenţă la imperiu şi sărbătoreşte cu bucurie sosirea arhiducesei. Toate clopotele bisericilor bat, se aud salve de tun pe fortificaţiile din Vauban. Toţi o primesc cu bucurie: copii deghizaţi în ciobani şi în ciobăniţe

îi oferă flori, la trecerea trăsurii se aruncă buchete întregi, tinerii se grupează într-o gardă de onoare, deghizaţi în Cent-Suisses1. Mariei Antoaneta i-a revenit zâmbetul pe buze. În faţa unei astfel de dovezi de afecţiune oferite cu atâta generozitate aproape că uită de Viena. Ea zâmbeşte în faţa bătrânului cardinal de Rohan şi a tuturor personalităţilor civile şi ecleziastice venite să o întâmpine. Bucuria nu se mai termină, ea ar vrea să se odihnească, dar îşi joacă de minune rolul, nu îşi strică plăcerea de a fi sărbătorită astfel şi, ca să spunem totul, face minuni: fiecare îi laudă tinereţea, frumuseţea, eleganţa. Iată teatrul, iată un foc de artificii, apoi e un bal.

A doua zi, ea zâmbeşte încă mergând la slujba de la catedrală. De ce nu ar zâmbi? De data aceasta, nepotul cardinalului, episcopul coadjutor Louis de Rohan, în sutana lui violet, îi urează bun-venit în Franţa. Acest bărbat este tare gras şi chiar grotesc cu manierele sale, dar linguşeala sa prinde bine:

Veţi fi printre noi, doamnă, imaginea vie a acestei împărătesc iubite, de atâta vreme admiraţia întregii Europe, aşa cum va rămâne şi pentru posteritate. Însuşi sufletul Mariei Tereza

1 *Les Cent-Suisses* erau o gardă de onoare creată în 1471 de Ludovic al XI-lea, formată din 100 de bărbaţi, toţi elveţieni (n. tr.).

se va uni cu sufletul Bourbonilor. Dintr-o atât de frumoasă uniune trebuie să ia naştere zilele vârstei de

aur...1

Da, Maria Antoaneta zâmbeşte, fără a şti că în faţa ei este viitorul cardinal Colier, cel care, în viitor, îi va face atâtea greutăţi şi care va parafa, poate, funestul ei destin. „O uniune atât de frumoasă”, spune linguşitorul, cea între Bourboni şi Habsburgi, cea între Franţa şi Austria: toată lumea o credea, atunci. Maria Antoaneta, de asemenea, le declară fără vreun gând ascuns autorităţilor, care, crezând că îi fac o favoare, i se adresează în germană: „Nu mai vorbiţi în germană, domnilor; începând de astăzi, nu mai înţeleg altă limbă decât franceza”2. Îşi dădea seama Maria Antoaneta că a vorbi nu însemna nimic şi că a gândi era totul? Maria Tereza a ţinut şi chiar i-a recomandat fiicei sale să vorbească franţuzeşte – era necesar –, dar se va asigura că va continua să gândească în germană – era indispensabil.

Totul începuse atât de bine...

Dar Strasbourgul se îndepărtează deja şi, acum, trebuie să se apropie de Versailles. Drumul este o permanentă sărbătoare; în Lorena, leagăn al familiei paternale, apoi în Champagne şi în Picardia, nu sunt decât manifestări festive.

În seara de 14 mai, ajung, în sfârşit, la marginea pădurii Compiegne; acolo, mai multe trăsuri sunt oprite. În jurul lor, gărzi de corp, muşchetari, cavalerie uşoară, toţi în ordine. O mulţime de gură-cască a venit să asiste la scenă. Care? Cea a primirii Delfinei de către rege. Ludovic al XV-lea este în picioare, în spatele unui şir de arbori, la o sută de paşi, cu anturajul său, format din Mesdames Adélaïde, Victoire şi Sophie, fiicele sale, şi din viitorul soţ, care pare că se

plictiseşte. Deodată, trăsura

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 33.

2 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 35.

apare pe alee; dinăuntru, Maria Antoaneta aude aplauze, sunetul tobelor şi al trompetelor. Tânăra nu mai poate sta locului; trăsura se opreşte şi iat-o că sare de pe locul său, ţâşneşte afară şi fuge către rege. Îngenunchează, el o ridică şi o sărută. Momentul a fost foarte scurt, acţiunea rapid executată, dar a fost îndeajuns pentru ca Ludovic al XV-lea să o cântărească pe Delfină; este bine făcută, cu adevărat fermecătoare din toate punctele de vedere. Maria Antoaneta este sincer fericită. Iată, aşadar, noua sa familie! Alături de rege stă nemişcat un tânăr înalt, cam neîndemânatic, care nu prea ştie cum să-şi ţină braţele şi mâinile; are chipul rotund; este Delfinul! Maria Antoaneta îl îmbrăţişează şi pe el; băiatul zâmbeşte uşor. Toţi urcă în trăsură şi, în drum spre Versailles, regele face conversaţie în timp ce Delfinul nu suflă un cuvânt, mut ca un peşte. Antoaneta încearcă degeaba să îl privească pentru a-l antrena în conversaţie, dar făptură îşi pleacă privirea sau priveşte în altă parte. Cu atât mai rău pentru el!

Când vine ziua adevăratei căsătorii, 16 mai, Versailles este în fierbere. Din zori, Curtea regală primeşte fără încetare echipaje de prinţi şi de duci; un public imens – au fost trimise mai mult de 5 000 de invitaţii – s-a adunat în Galeria Oglinzilor şi în Capelă. Peste tot au fost instalate balustrade şi gradene.

La începutul amiezii, Marea Galerie este cuprinsă de murmur: iată că mirii înaintează mână în mână, în spatele marelui maestru de ceremonii. Toţi ochii sunt aţintiţi asupra arhiducesei, care eclipsează literalmente toată măreţia locului. Îmbrăcată cu o rochie amplă de brocart alb cu paniere mari1 şi decorată cu ornamente argintii, mersul său este mlădios. Într-adevăr,

1 Panier – jupon cu balene care ţine fusta înfoiată pe şolduri. A apărut în secolul al XVII-lea la curtea Spaniei; în secolul al XVIII-lea, Maria Antoaneta şi doamnele de la curtea lui Ludovic al XVI-lea purtau asemenea rochii cu paniere (n. red.).

ea nu merge, alunecă, pluteşte, dansează. Cu părul savant împletit, nu are nevoie de coroană: deja e regină. Se susură prin mulţime: „Ce picior mic are!”, „Ce fine sunt mâinile ei!”, „Ce talie zveltă are!”, „Tenul ei este de-a dreptul divin!”. În şoaptă, îşi împărtăşesc uimirea: „Ce demnitate, ce grandoare!”. Abia se uită la cel pe care îl ţine de mână. Ludovic-August poartă totuşi un somptuos costum ţesut din fir de aur bătut cu diamante şi are în jurul gâtului cordonul albastru al Ordinului Saint-Esprit, dar sclipirile aurului şi ale pietrelor scumpe nu maschează aspectul greoi al fizionomiei sale. Mersul său este nesigur; s-ar zice că înaintează împleticindu-se. Este o raţă, mai rău: e o gâscă! Da, toţi sunt subjugaţi de Maria Antoaneta; Ludovic e deja insignifiant, deja nu mai contează. Şi deja gurile rele încep să îşi verse fierea: ce rău le stă împreună!

După ce au intrat în Capelă, mirii merg să îngenuncheze pe pernele lor de catifea roşie cu franjuri de aur. Regele şi prinţii îi înconjoară. Marele capelan, monseniorul de La Roche-Aymon, arhiepiscopul de Reims, binecuvântează inelele şi cei 13 ludovici de aur1. Înainte de a-i pune Mariei Antoaneta inelul pe al patrulea deget, Ludovic-August îşi priveşte bunicul, care înclină capul. Regele acceptă această uniune. Delfinul îi pune inelul şi îi întinde ludovicii de aur. Slujba poate începe după ce prelatul îşi dă binecuvântarea. Apoi, episcopul de Senlis, prim capelan al regelui, şi episcopul de Chartres, prim capelan al Delfmei, întind un văl de brocart ţesut din fir de argint deasupra mirilor. Este momentul în care se semnează în registrul căsătoriilor. Când vine rândul miresei, în vreme ce, până atunci, totul mersese bine, iar prinţesa părea sigură şi fericită de ceremonie, iată că mâna începe să îi tremure, un fel de îndoială i se

1 Obiceiul datează de la sfârşitul secolului al XVI-lea şi prevede ca soţul să dea zece ludovici de aur bisericii şi trei soţiei sale; încet, încet, doar biserica a luat toţi banii.

strecoară în suflet: şi dacă ar fi prea frumos ca să fie adevărat? Trasează cu greutate şirul prenumelor sale, *Maria, Antoaneta, Josefa, Ioana,* apoi, pana curge şi face o mare pată de cerneală. Să fie de rău augur?

Fapt este că în mijlocul tuturor petrecerilor nupţiale, care vor costa mai mult de nouă milioane de livre1 şi care vor dura aproape o lună, izbucneşte drama, la 30 mai. Pe când

Parisul se pregăteşte să celebreze cu mare pompă căsătoria princiară, cu ocazia unui alt foc de artificii lansat în place Louis XV, are loc o imensă busculadă. La ieşirea de la spectacol, pe când toată lumea se împrăştia, sute de mii de persoane se trezesc blocate pe câteva străzi nu departe de Champs-Élysées. În mijlocul nebuniei, trăsurile sunt răsturnate, caii mor sufocaţi. Oamenii se împing, cad, se calcă în picioare. Rue Royale nu mai este decât un strigăt de durere, rue Saint-Florentin, doar o grămadă de cadavre. Răniţii şi cadavrele se adună cu zecile. Maria Antoaneta este devastată când aude vestea. Deşi mergea acolo ca să asiste la sărbătoare însoţită de Madame Adélaïde, trebuie să se întoarcă în grabă la Versailles. A doua zi vor fi număraţi 132 de morţi. Oare aşa începe un nou regim? Ca în tapiseria de pe insula de pe Rin, Maria Antoaneta este oare o altă Medee, ducând peste tot cu ea nenorocirea şi fiind, împotriva voinţei sale, un mesager al morţii? Şi totuşi, totul începuse atât de bine...

1 Livră – veche monedă franceză (n. red.).

Proba numărul 2

O căsătorie funestă

Ea îi poate cere ce vrea, el e mereu gata să răscumpere, dintr-o slăbiciune fără limite, greşeala de care se simte vinovat în secret.

Ştefan Zweig

Nimic

Trase la dreapta, trase la stânga, împăturite în faţă, perdelele grele tocmai s-au închis, un uşor curent de aer le

agită un pic, apoi devin imobile. Se aud câţiva paşi alunecând pe parchet, o uşă se închide, apoi nimic, linişte totală, o linişte de moarte. Cele două trupuri sunt acolo, alungite de o parte şi de alta a patului cu baldachin; cearşafurile sunt trase până la talie; trupurile sunt imobile, complet imobile, ca două cadavre aşezate pe catafalc. Maria Antoaneta, cu ochii larg deschişi, priveşte cadrele perdelelor, aceste perdele pe care le-a privit de sute, de mii de ori; se pierde încă o dată în rozul bujorilor, în movul glicinei, în verdele frunzişului. De ce şi-ar întoarce privirea spre acest corp burtos întins la celălalt capăt al patului? Acest corp s-a întors deja cu spatele şi, cu capul înfundat în pernă, e gata să adoarmă, să sforăie, în curând. Antoaneta se pierde în acest decor floral şi începe să viseze, unul din acele vise care ar face să roşească sufletele habotnice şi ipocrite. La ce visează ea?

53

Ludovic ar fi al ei pe de-a-ntregul; ea ar fi a lui. Ea ar fi goală, întinsă pe pat într-o postură lascivă, cu un braţ îndoit sub cap, cu părul răsfirat. Ar fixa cu privirea acel mac de acolo, de sus, din dreapta; şi în această postură oarecum încordată, în această postură forţată, sânii ei ar fi foarte fermi, iar fesele ei rotunde şi albe s-ar arcui sub mijlocul subţire, subliniind un corp perfect cambrat. Întinsă astfel, în mijlocul acestui câmp cu flori, ea ar fi o nimfă, iar Ludovic ar fi satirul său. Ea i s-ar oferi astfel, iar Ludovic nu ar rezista. Ar simţi cum dorinţa creşte în el şi, nemaisuportând, s-ar întoarce deodată spre ea, i-ar

mângâia chipul, şi-ar trece degetul peste buzele ei, ar săruta-o lacom, apoi ar coborî mai jos, atingându-i sfârcurile, apoi pântecul moale, între coapse. Îmbrăţişarea ar fi languroasă, mai întâi tandră, apoi din ce în ce mai puternică, ea şi-ar agita capul de la stânga la dreapta, ar cuprinde cu mâinile fesele amantului ei, trupul ei ar fi umed, cald, colorat în roz de efort şi, abandonată astfel acestor mâini experimentate, supusă celor mai savante atingeri, prizonieră astfel divinelor mişcări de coapse, ea ar ajunge la cel mai înalt punct al beţiei, ochii i s-ar ridica spre cer şi un ţipăt extatic ar traversa camera şi ar trezi tot castelul.

Ah, ce frumoasă e această lume de vis! Ce dulce e ţara fantasmelor! Dar este cale lungă de la vis la realitate. Iar când Antoaneta întoarce capul spre vecinul său de pat nu vede amantul plin de poftă aprigă pe care îl visează, în niciun caz: doar un bărbat gras care doarme un somn de moarte. Da, perdelele sunt trase, dar nu este nimic de ascuns, nicio intimitate de protejat în spatele acestor perdele. A trage aceste draperii nu înseamnă doar a trage cortina peste spectacolul obositor de la Curte, a trage cortina peste guvernarea greoaie a regatului, a trage cortina peste orice prezentare şi reprezentare teatrală şi codificată a monarhilor; a trage aceste draperii înseamnă a trage cortina peste suferinţa unei regine neiubite, a trage cortina peste insatisfacţia

ei sexuală. Nimic, în mod categoric, nu se întâmplă în

acest pat, nicio mângâiere, niciun sărut, nicio îmbrăţişare – şi asta de ani şi ani. În final, acest pat cu baldachin, care ar trebui să fie un port al fericirii şi să protejeze îndrăgostiţii de restul lumii, nu este decât o închisoare a unui cuplu naufragiat, o închisoare a cărei cheie Maria Antoaneta, care se conformează etichetei şi uzanţelor tradiţiei regale, nu o are. Iat-o în colivie pe regina Franţei; tare ar vrea să evadeze din această colivie, să împingă perdeaua puţin în faţă şi să alunece afară, să se strecoare apoi, cu paşi uşori, poate cu picioarele goale, pe uşa din stânga, care dă spre cabinetele particulare. Ar fi liberă atunci şi nu îndrăzneşte să se gândească la ce ar putea face cu această libertate. Noi avem o oarecare idee.

Dar nu încă, nu în seara asta, iar mesajul regelui pentru regină e clar: îi întoarce spatele. În această seară, ca în toate serile, cuplul regal va dormi, cum se spune, *la hotelul fundului întors*? Oare bărbatul ăsta e de lemn? Acesta este sângele Bourbonilor? Sângele lui Ludovic al XIV-lea, cel al lui Ludovic al XV-lea? Nu ar putea şi el, precum iluştrii săi strămoşi, cunoscuţi pentru apetitul lor sexual debordant, să îşi ia câteva amante? Poate asta l-ar mai încălzi puţin. Să fie de lemn acest bărbat? Nu, nu se întâmplă nimic în acest pat. Dacă marele vânător ar ţine un carnet erotic aşa cum ţine un carnet de vânătoare, el ar putea nota un cuvânt pentru a-şi marca isprăvile sexuale ca atunci când vine ţanţoş din expediţiile sale cinegetice, iar literele sale ar rezuma brutal situaţia: *nimic.*

Povestea unui eşec

Din noaptea nunţii, 16 mai 1770, cu şapte ani în urmă,

ceva nu mergea bine. Ludovic al XV-lea este în acel moment plin de speranţă – mica Antonia este o „bucăţică bună”, iar Ludovic-August nu poate dezminţi sângele Bourbonilor – şi, în

timpul mesei, îl sfătuieşte pe nepotul său, care, efectiv, se îndoapă: „Înainte de noaptea asta, nu vă umpleţi prea tare stomacul”. Tânărul nu înţelege nimic din această aluzie: „De ce nu? Mereu dorm mai bine dacă cinez bine”. Regele este uimit: copilul ăsta e tâmpit? în acea seară, conform ceremonialului, el îi însoţeşte pe miri în camera nupţială, plin de speranţă. Dar în acea seară mariajul nu se consumă. Nici în a doua seară şi nici în următoarele.

Iar lui Ludovic-August puţin îi pasă de soţia sa, el îşi petrece zilele la vânătoare, de unde se întoarce epuizat. Cum o întâlneşte, se culcă, Delfinul preferând în mod clar braţele lui Morfeu decât pe cele ale Mariei Antoaneta. La început, prinţesa pune acest fapt pe seama timidităţii şi nu prea se formalizează, cel puţin aşa îi raportează ambasadorul Mercy împărătesei Maria Tereza, pe un ton liniştitor:

Alteţa sa Regală îmi spune că este mulţumită de Delfin, că atribuie timiditatea şi răceala sa tipului de educaţie pe care l-a primit, şi că, altfel, pare a avea un caracter bun. […] Doamna arhiducesă a făcut progrese în a câştiga inima Delfinului.

El i-a spus lui Madame Adélaïde că soţia să i se pare foarte amabilă, că figura sa şi spiritul său îi plac, şi că este

foarte mulţumit. Totuşi, el închide tot acest sentiment în sine însuşi. Până acum, nu a avut loc vreo intimitate, dar nu există nicio temere că ar exista consecinţe supărătoare şi, având în vedere şi tinereţea acestor doi auguşti soţi, este poate mai bine ca legătura lor să progreseze lent şi cu atât mai sigur1.

Dar Maria Antoaneta sfârşeşte prin a-şi pierde răbdarea şi, pe 8 iulie, îi face o scenă Delfinului, care, pentru a se apăra, afirmă că nu ignoră nimic din ceea ce presupune căsătoria şi îi promite că va fi mai bine când vor fi la Compiegne. Pe 23 august,

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* pp. 47–48.

iată-i la Compiegne, dar tot nu se întâmplă nimic. Fetele regelui sunt uimite, regele însuşi este îngrijorat. Ludovic-August face o nouă promisiune: la 20 septembrie va merge să doarmă cu Delfina. Dar 20 septembrie vine fără a aduce vreo schimbare. Situaţia pare de neînţeles pentru toţi şi, culmea, Maria Antoaneta seduce pe toată lumea, numai pe soţul ei nu!

Împărăteasa, informată în cel mai mic detaliu de Mercy, îi sugerează mai întâi fiicei sale să aibă răbdare, dar să facă eforturi, să se îmbrace mai bine şi să aţâţe puţin simţurile lui Ludovic-August: „Să sporească mângâierile. Să îl facă să îi remarce corsetul şi talia” 1. Dar, fără o evoluţie pozitivă, împărăteasa începe să se teamă de consecinţe supărătoare. Este o problemă sentimentală şi intimă care îi priveşte pe cei doi, desigur, dar este şi o problemă politică

privind atât regatul Franţei şi al Austriei, cât şi relaţiile dintre acestea. Ea ştie din experienţă ce ar deveni această uniune neconsumată pentru cea care se prefigurează ca regină a Franţei! Ce ar fi o Delfină incapabilă să procreeze? Este în interesul Mariei Antoaneta, dar este şi în interesul alianţei franco-austriece ca aceasta să aibă copii. Dacă nu, ce scandal la Curte şi câtă lipsă de popularitate în rândul poporului. Maria Tereza ştie bine: pentru popor puţin contează că Delfinul e neputincios, responsabila va fi fiica sa. Lunile se scurg la fel. La 21 martie, Delfinul îşi petrece, în sfârşit, noaptea cu soţia sa; se crede că uniunea s-a consumat, dar nu este aşa.

Unde să fie problema? Ludovic-August chiar este neputincios? Maria Antoaneta, într-o scrisoare către mama sa2, respinge acest zvon care circulă peste tot. Să fie atins, aşa cum cred unii, de o malformaţie genitală – o fimoză – care face

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 55.

2 Scrisoarea din 18 decembrie 1771: „Eu nu cred că e vreo urmă de sens în zvonurile urâte care sunt răspândite de colo colo, în ţara asta, în privinţa faptului că ar fi neputincios”, în *ibid.,* p. 98.

penetrarea dureroasă şi îl împiedică să ducă la bun sfârşit o relaţie sexuală? Toţi medicii şi chirurgii solicitaţi, rând pe rând, pentru a observa organul Delfinului – La Martiniere, Lassone şi Moreau – dau acelaşi verdict: acesta nu are, vizibil, nicio problemă fizică. Atunci, ce? Oare nu

este doar timiditate şi lipsă de practică, dat fiind că Ludovic-August este foarte puţin instruit în acea privinţă? Cu siguranţă, tânărul nu ştie ce să facă şi, după primele încercări nereuşite, nu mai depune energie şi şi-a pierdut interesul. Maria Antoaneta îi mărturiseşte mamei sale, pe 18 aprilie 1773 că deşi Ludovic este „bine făcut”, deşi o iubeşte, „e de o nonşalanţă şi de o lene care nu îl părăsesc decât pentru a merge la vânătoare” 1!

Gurile rele se dezlănţuie îndată şi, astfel, în ziua în care se naşte fiul contelui d’Artois, fratele regelui – este primul copil de sex masculin din familie – Maria Antoaneta conştientizează şi mai crud eşecul cuplului său şi precaritatea condiţiei sale. În acea zi ea suferă o grea umilinţă. Doamna Campan, prima cameristă, povesteşte în memoriile sale că „vânzătoarele de peşte, care îşi arogaseră dreptul de a le vorbi suveranilor în limbajul lor ridicol şi grosolan, o urmăriseră până la uşile cabinetelor sale, strigându-i, folosindu-se de expresiile cele mai licenţioase, că ea ar fi trebuit să dea moştenitorii” 2. Ce poate face biata Maria Antoaneta, dacă nu să se lase pradă depresiei sau să caute altceva, nu alte braţe, dar măcar alte distracţii în locul clipelor de plăcere de care o privează neglijentul său soţ?

Se instalează între ei o rutină a eşecului, un *modus vivendi* în care fiecare se evită, trăieşte separat. Delfinul se trezeşte devreme pentru a merge la vânătoare, pe la 11 noaptea e în pat; Delfina se culcă târziu din cauza ieşirilor ei nocturne; nu se

1 *Ibid.,* p. 141.

2 *Memoires de Madame Campan, premiere femme de chambre de Marie-Antoinette,* Le Mercure de France, col. „Le Temps retrouve”, 1999, p. 106.

trezeşte decât la 11 dimineaţa. Cum s-ar putea intersecta cei doi, cum să facă, pur şi simplu, ce au de făcut, ceea ce le impune condiţia lor de suverani? Da, Delfina, devenită regină după moartea lui Ludovic al XV-lea, survenită pe 10 mai 1774, îşi va compensa frustrările sexuale într-o viaţă libertină, despre care vom mai vorbi, iar cuplul, fără a se sinchisi câtuşi de puţin de bârfe şi de răutăţi, va dormi, făţiş, în camere separate. Maria Antoaneta îşi va asigura degeaba mama că este un lucru obişnuit la Curtea Franţei, explicaţia sa nu este decât o minciună ruşinoasă şi nu o va convinge pe împărătească, care, categoric, nu înţelege situaţia. Ea îi mărturiseşte lui Mercy, la 3 ianuarie 1774: „Răceala Delfinului, tânăr soţ de 20 de ani, vizavi de o femeie drăguţă este de neconceput. În pofida tuturor asigurărilor medicale, suspiciunile mele legate de constituţia corporală a acestui prinţ sunt din ce în ce mai mari” 1. Nu îşi mai făcea iluzii.

Familia intervine

După încă trei ani de întrebări şi de supoziţii, la 18 aprilie 1777, Iosif al II-lea, împăratul Austriei şi fratele Mariei Antoaneta, hotărăşte să intervină. Iată-l la Paris pentru şase săptămâni. Ajuns în Franţa cu titlu privat, incognito şi sub un nume de împrumut – contele de Falkenstein –, Iosif intenţionează nu numai să înţeleagă el însuşi ce scârţâie în

acest cuplu, dar şi să îi facă morală tinerei sale surori, despre a cărei viaţă extrem de dezordonată a aflat. Împărăteasa-mamă, Maria Tereza, se teme ca fiica ei să nu-şi fi luat un amant... Este puţin spus că Iosif, în pofida reîntâlnirii emoţionante şi a nu mai puţin emoţionantului bun-rămas, a fost dur cu sora sa. O face cu ou şi cu oţet din cauza gustului său pentru joc, baluri, cheltuieli nebuneşti – un „nefericit haos al plăcerilor”, după spusele sale –, din cauza lipsei

1 *Marie Antoinette. Correspondance,* p. 161.

de aplicaţie pentru studiu şi, mai ales, pentru lipsa de sârguinţă şi pentru rea-voinţa în ceea ce priveşte îndeplinirea îndatoririlor conjugale. Să vedem despre ce este vorba.

După mai multe întrevederi cu Ludovic al XVI-lea, la 30 aprilie, 9 mai şi apoi la 29 mai, în ajunul plecării sale, Iosif al II-lea consideră că dificultăţile din cuplu sunt doar din vina surorii sale. El scrie un fel de raport către fratele său Leopold, la Viena. Pentru el, Ludovic „nu este neputincios nici la corp şi nici în spirit, dar acel *fiat lux* nu a survenit încă, materia este încă în haos”. Şi dă apoi, fără reţineri sau precauţii lingvistice, detaliile cele mai directe despre naufragiul sexual al cuplului:

La el în pat, are erecţii cât se poate de puternice. Îşi introduce membrul, rămâne acolo fără să se mişte, două minute, poate, se retrage fără a ejacula vreodată, încă în erecţie, şi îi urează noapte bună. Este de neînţeles, pentru

că are uneori poluţii nocturne, dar stând nemişcat, nefăcând absolut nimic. Şi el e mulţumit, spunând pur şi simplu că nu face asta decât din datorie şi că nu îi place deloc. Ah! Dacă aş fi putut fi prezent o dată, ce l-aş mai fi aranjat. Ar trebui biciuit, ca măgarii, ca să îşi descarce sămânţa. Sora mea, pe deasupra, nu dă dovadă de cine ştie ce temperament şi sunt amândoi tare stângaci1.

Şi, din moment ce Maria Antoaneta nu face ce trebuie, el îi va lăsa instrucţiuni foarte precise. Iosif, care nu este un personaj ce dă pe afară de delicateţe, cel puţin, o va zgâlţâi serios pe regina Franţei:

Luaţi aminte la domnia voastră. Faceţi tot ce vă stă în putinţă pentru a-i plăcea? îi studiaţi dorinţele, caracterul, pentru a acţiona în conformitate? încercaţi să îl faceţi să guste mai presus de orice alt obiect sau distracţie compania voastră şi plăcerile pe care i le oferiţi şi pe care, fără domnia voastră,

1 *Ibid.,* pp. 284–285.

le-ar găsi serbede? îi deveniţi necesară, îl convingeţi că nimeni nu îl iubeşte mai sincer şi nu ţine la gloria şi la fericirea lui mai mult decât domnia voastră? Vede că vă ocupaţi de el şi doar de el, pentru a-l face să strălucească, chiar rămânând în umbră? [...] Nu sunteţi oare rece sau distrată când vă mân – gâie, când vă vorbeşte? Nu păreţi plictisită, dezgustată chiar? Dacă aşa stau lucrurile, cum vreţi ca un bărbat rece şi care nu a simţit plăcerile carnale să se apropie, să se excite şi, în fine, să vă iubească şi să

ajungă să termine marea operă sau, cel puţin, să guste din plăcerile posibile pentru starea sa, cu domnia voastră? Acest aspect solicită toată atenţia domniei voastre [...] Nu renunţaţi niciodată şi daţi-i speranţa cât veţi trăi că va mai putea avea copii; că niciodată nu trebuie să renunţe la asta sau să dispere [...]1.

Maria Antoaneta îi promite mamei sale că va ţine seama de sfaturile fratelui, dar citindu-le, se înfurie, şi, pe moment, hotărăşte să îi răspundă pe acelaşi ton. Totuşi, aşa se vorbeşte cu regina Franţei? Renunţă la idee pentru a nu o supăra pe împărătească.

Totuşi intervenţia lui Iosif al II-lea îşi produce efectul, un efect nesperat: la 30 august, Maria Antoaneta o poate anunţa pe mama sa că „mariajul său e perfect consumat”. Evenimentul s-a produs la 18 august; regele a venit la regină la ora 10 dimineaţa, în momentul în care ea ieşea de la baie; au rămas împreună o oră şi un sfert. Şi a fost cât se poate de simplu! Beneficiile acestei „consumări”, de mai multe ori repetată în câteva luni, nu se lasă aşteptate, din moment ce, la 19 decembrie 1778, Maria Antoaneta aduce pe lume o fetiţă, Marie-Thérèse Charlotte de France, supranumită curând *Madame Royale* sau mai familiar de către regină *Mousseline la Serieuse* („Muselina

1 *Marie Antoinette. Correspondance*, p. 287.

serioasa”). O fată, e bine, dar un băiat ar aranja lucrurile. Cu atât mai mult cu cât, în absenţa unui moştenitor, nimeni nu l-ar putea împiedica pe contele de Provence, fratele mai

mic al regelui, să viseze la coroană pentru el însuşi şi nimeni nu l-ar putea împiedica pe contele de d'Artois, fratele cel mai mic, să viseze la coroană pentru primul născut dintre fiii săi! Maria Antoaneta va naşte, totuşi, doi băieţi: la 22 octombrie 1781, Louis Joseph Xavier François, biet copil bolnăvicios care va dispărea în mai 1789, şi, la 27 martie 1785, Louis-Charles de France, duce de Normandia, viitorul Ludovic al XVII-lea, care va avea un sfârşit demn de milă în închisoarea Temple. Dar să nu ne lăsăm înşelaţi de aparenţe. Nimic nu s-a rezolvat în acest cuplu pentru că aceste naşteri, foarte tardive, nu şterg lungii ani de lipsă de relaţii, de evitări, în care s-au tot îndepărtat unul de celălalt. Ceea ce s-a pierdut la început nu va mai fi niciodată recuperat. De altfel, dacă soţii au, o vreme, raporturi sexuale, asta se întâmplă foarte rar şi apoi deloc, după naşterea ducelui de Normandia; iar când se întâmplă, e lipsit de plăcere. Problema este mai gravă: există, poate, stimă în acest cuplu şi, poate, respect, dar nu există iubire. Dacă fac copii, o fac din datorie, nu din plăcere, ca pe o sarcină de îndeplinit.

Bietul om

Cei doi sunt prea diferiţi. Vă amintiţi că la nunta lor, pe când traversau Galeria Oglinzilor, remarca generală a fost: *cât sunt de nepotriviţi*! Ceea ce a fost luat drept bârfă răutăcioasă nu era decât tristul adevăr. Ştefan Zweig îl judecă dur, ce-i drept, pe Ludovic al XVI-lea, dar comparaţia sa privind natura categoric opusă a celor două personaje este magistrală şi nu s-ar putea pune în cuvinte mai bine. Da, totul o desparte pe Maria Antoaneta de Ludovic al XVI-

lea:

62

El e greoi, ea e sprinţară, el este şters, ea este strălucitoare, el este apatic, ea este entuziastă. Şi în domeniul moral: el este nehotărât, ea este spontană, el îşi cântăreşte îndelung răspunsurile, ea lansează un „da” sau un „nu” rapide, el e de o pietate rigidă, ea este o mondenă fervent㠄 el e umil şi modest, ea este cochetă şi orgolioasă, el e metodic, ea este inconstantă, el e econom, ea este cheltuitoare, el e prea serios, ea este infinit jucăuşă, el e calm şi profund ca un curent submarin, ea este toată spumă şi oglindă schimbătoare. În singurătate se simte el cel mai bine, ea nu trăieşte decât în mijlocul unei societăţi zgomotoase. Lui îi place să mănânce copios şi îndelung, cu un fel de mulţumire animalică, şi să bea vinuri grele; ea nu se atinge niciodată de vin, mănâncă puţin şi repede. Somnul este elementul lui, dansul al ei. Lumea lui, ziua, a ei, noaptea1.

Că mulţi bărbaţi, din slăbiciune, din lehamite, din lene, se lasă dominaţi de soţiile lor şi le lasă să conducă familia, sustrăgându-se de la responsabilităţile lor, asta se vede din plin şi s-a văzut dintotdeauna. Da, sunt bărbaţi slabi şi sunt femei puternice; am putea spune, fără a generaliza, pentru a face un joc de cuvinte care să rezume alianţa dintre Ludovic al XVI-lea şi Maria Antoaneta, că există *femmes de tete2* şi bărbaţi de... pântec.

În acest fel poate, puţin câte puţin, ani după ani, Maria Antoaneta începe să îşi vadă soţul ca pe un bărbat slab. În

apărarea reginei, trebuie spus că ea şi-a trăit prima copilărie cu ochii aţintiţi asupra părinţilor săi. Când Maria Tereza s-a căsătorit cu Francisc I, moştenitor al Lorenei, l-a făcut, desigur, împărat, dar un împărat de paradă, care doar purta un titlu onorific, căci adevărata suverană era ea.

1 Ştefan Zweig, *op. cit.,* pp. 96–97.

2 în limba franceză, sintagma *femme de tête* desemnează o femeie cerebrală (n. tr.).

63

Tatăl Mariei Antoaneta, un tată foarte grijuliu, nu avea spiritul unui conducător, mama ei dirija atât cuplul, cât şi regatul. Maria Antoaneta, în pofida superficialităţii sale, nu reproduce oare, inconştient, această schemă?

Fapt este că foarte curând tânăra capătă ascendent asupra soţului său şi nu se jenează să i se opună, făcându-i tot felul de reproşuri pe tema vânătorii care îl epuizează sau cu privire la gustul său pentru lucrările de renovare, pentru dulgherit şi pentru lăcătuşerie. La 17 aprilie, ea îi scrie unui diplomat austriac, contele de Rosenberg, aceste cuvinte lipsite de respect:

Gusturile mele şi ale regelui nu coincid, el neinteresându-se decât de vânătoare şi de lucrări mecanice. Veţi fi de acord că pe lângă o forjă eu sunt cu totul lipsită de graţie; eu nu am de gând să mă joc de-a Vulcan, iar rolul lui Venus ar putea să îi displacă chiar mai mult decât gusturile mele, pe care nu le dezaprobă1.

Îi este cu atât mai uşor să îl critice pe Ludovic al XVI-lea cu cât acesta, incapabil să îşi satisfacă sexual soţia,

incapabil să facă măcar dragoste cu ea, se culpabilizează şi caută, fără încetare, să se facă iertat. Vom reveni, dar acest punct este esenţial şi explică o mulţime de lucruri: drama cuplului va ajunge o dramă politică. Regele, incapabil să îşi onoreze soţia, vrea să se răscumpere în prea multe moduri şi îi cedează cu tot felul de compensaţii futile, distracţii multiple, ba chiar şi unele importante, autorizând-o, nu peste mult timp, să intervină în guvernare.

Drama este că poporul îşi dă repede seama de situaţie şi consideră că Ludovic e slab, pentru că Maria Antoaneta, austriaca, trage sforile şi decide totul. Mercy rezumă totul într-o frază: „[Regele] îşi face o glorie din farmecele şi din calităţile

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 250.

reginei, o iubeşte atât cât e capabil să o iubească, dar se teme de ea la fel de mult pe cât o iubeşte” 1.

Trebuie spus că Maria Antoaneta comite imprudenţe, mai rău, greşeli. Ea nu ezită, încet, încet, în cercuri restrânse – dar la Curte, totul sfârşeşte prin a se afla – să lase să îi scape câteva reflecţii deplasate despre rege, să râdă puţin de neputinţele sale fizice, de prea mare sa blândeţe. Să-şi ia el o amantă? Este incapabil! Totul ajunge la dispreţ. „Ea îl crede prea apatic şi timid pentru a presupune că ar putea vreodată să se dedea dezordinilor galanteriei”, mărturiseşte Mercy. „Regina este atât de convinsă de acest lucru încât i se întâmplă să le spună câtorva oameni din anturajul său că nici nu s-ar supăra prea tare dacă regele s-ar lăsa

cuprins de o atracţie momentană şi trecătoare, având în vedere că ar putea dobândi astfel un plus de motivaţie şi de energie.” 2

Un exemplu îl va contrazice: la 10 iunie 1775, în preajma festivităţii de ungere de la Reims şi în pofida profundei sale emoţii, ea a hotărât, forţând mâna regelui, să se întâlnească în secret cu Choiseul, fost ministru căzut în dizgraţie al lui Ludovic al XV-lea, puţin apreciat de succesorul acestuia şi ardent apărător al alianţei cu Austria. Într-o scrisoare către Rosenberg, ea îndrăzneşte să povestească cum a reuşit să obţină acordul soţului ei:

Aţi aflat, poate, despre audienţa pe care i-am acordat-o ducelui de Choiseul la Reims. [...] Veţi bănui, desigur, că nu l-am întâlnit fără să îi vorbesc despre asta regelui, dar nu veţi ghici câtă iscusinţă am depus pentru a nu-i da impresia că îi cer permisiunea. I-am spus că îmi doresc să îl văd pe domnul de Choiseul, dar că nu reuşeam să stabilesc momentul. Am

1 *Marie-Antoanette. Correspondance,* p. 281.

2 Scrisoarea lui Mercy către Maria Tereza, 19 noiembrie 1777, în *ibid.,* p. 304.

procedat aşa de bine că bietul om mi-a aranjat el însuşi ora cea mai potrivită când aş fi putut să îl văd. Cred că în această circumstanţă am uzat de dreptul de femeie1.

Bietul om! Regele Franţei numit *bietul om!* Câtă insolenţă! Viena, imediat informată, se îngrijorează; Iosif al II-lea şi Maria Tereza reacţionează cu vigoare şi o dojenesc

pe imprudentă. Cu siguranţă, acesta nu este limbajul unei regine a Franţei, ci al unei Pompadour sau du Barry.

Cuvintele fac îndată ocolul Parisului, iar efectul este dezastruos. Pamfletarii nu ratează momentul şi numaidecât se aude pe bulevarde acest mic refren:

Regina-i spune imprudent Lui Besenval, un confident:
„Soţul meu e un biet sire!”
El îi răspunde pe un ton lejer:
„Nu e deloc de uimire
Toţi o gândesc fără a o spune
Domnia voastră o spuneţi fără să gândiţi”.

Nu este decât primul pamflet dintr-o lungă listă. *Biată Antoaneta, femeie impetuoasă, suferind de lipsa dragostei, lipsa ta de popularitate este la început de drum!*

1 Scrisoarea către Rosenberg, 13 iulie 1775, în *ibid.,* p. 217.

Proba numărul 3
Insolentă şi mândră

I s-a dat titlul de zeflemitoare şi nu este vreunul mai prost primit în lume.

Doamna Campan
O frază

Galeria este plină, în această dimineaţă, plină de o lume colorată. De curteni de toate felurile, mari şi mai puţin mari, demni şi mai puţin demni. De tinere prinţese cu picioarele mici, cam plăpânde, în rochii verzi, galbene, albastre, roz, care îşi şoptesc oarece secrete de nemărturisit, fac pe

speriatele, roşesc deodată sau cotcodăcesc prosteşte, aruncând, din când în când, priviri furişe împrejur. Câteva contese între două vârste, cu decolteuri adânci ce le expun sânii generoşi, machiate strident pentru a masca primele semne ale decrepitudinii, fac grimase, iau tot felul de poze, arborează largi zâmbete forţate, uneori râd tâmp, dar mai ales se compară una cu cealaltă, o detestă pe cea care arată un pic mai proaspătă sau pe cea mai bine îmbrăcată, o batjocoresc pe cea care a făcut o greşeală de gust sau a vorbit prea tare. Cele 357 de oglinzi ale Galeriei par a fi fost instalate pentru ele: şi doar ai ce să admiri, nu-i aşa? Marchize bătrâne, baroane antice, uscate şi aduse de spate, mici capete grizonate de insuportabile scorpii bat câmpii în şoaptă,

aruncă priviri piezişe, inchizitoare sau curioase, îşi varsă fierea, repetă toate bârfele posibile, le exagerează, le amplifică şi par a urzi cine ştie ce complot, adunate unele în altele. În mijlocul acestor femei, aproape la fel de mulţi bărbaţi, tineri seducători sau vârstnici frumoşi, ca tot atâţia cocoşi ridicaţi în pinteni sau curcani infatuaţi în curtea lor, conversează între ei cu un aer fals serios sau trec de la un grup la altul, printre aceste berze, printre aceste curci, printre aceste gâşte, înclinându-şi capul în faţa uneia, sărutând mâna alteia, aruncându-i acesteia o vorbă bună, complimentând-o pe cealaltă cu un surâs.

Scăldată în lumina soarelui care formează pe parchet ample dreptunghiuri aurii, proiectate la intervale regulate,

Marea Galerie, această minune concepută de Mansart şi decorată de Le Brun, se întinde pe o lungime de 73 de metri în centrul castelului, 73 de metri în care s-a adunat toată Curtea, în această dimineaţă; 73 de metri în care unii sunt adunaţi în mici grupuri de-a lungul arcadelor cu oglinzi, sub candelabre, în care alţii stau strânşi în ciorchini mai mari sau mai mici sub cele 17 ferestre care dau spre parc. 73 de metri, în fine, pe care Delfina va trebui să îi parcurgă, în acest 1 ianuarie 1772, într-unul din cele mai dificile momente ale sale. Nimeni nu vorbeşte despre asta, dar toată lumea o gândeşte; inutil să se prefacă interesaţi de altceva, toţi nu au în cap decât o idee şi sunt acolo dintr-un singur motiv. Zvonul a făcut ocolul Curţii: azi va fi! Delfina a cedat, în sfârşit, îi va adresa cuvântul favoritei, această vorbă pe care i-o refuză dintotdeauna, cu încăpăţânare, cu sfidare, cu insolenţă, neavând pentru contesa du Barry decât dispreţ şi aroganţă. Maria Antoaneta va preda în sfârşit armele, iar formula i se potriveşte de minune. Ea va intra în Galerie, înconjurată de suita sa, prin Salonul Războiului şi va ieşi prin Salonul Păcii; este la mijloc o întreagă simbolistică. Va fi, în sfârşit, sfârşitul unei crize ce durează de prea multe luni şi îl indispune

pe regele Ludovic al XV-lea, care nu poate accepta ca metresa sa să fie astfel sfidată. Puţin contează motivele tăcerii Delfinei, acest afront la adresa doamnei du Barry a durat prea mult şi Delfina trebuie să înţeleagă că este, în

primul rând, un afront adus regelui. Această criză nu doar indispune, nu doar vexează, ea poate avea grele consecinţe diplomatice şi poate pune în pericol alianţa cu Austria. Împărăteasa Maria Tereza nu ar suporta acest lucru şi i-a transmis fiicei sale: o vorbă, doar o vorbă! Această situaţie este de acum înainte una politică.

Aşa că toţi sunt acolo, în acea dimineaţă, aşteptând momentul fatidic în care Delfina va înainta până la du Barry şi va pronunţa faimoasele cuvinte. Fiecare îşi va juca rolul, aşa cum trebuie: Delfina se va forţa, cu siguranţă, dar va ascunde totul; favorita îşi va obţine victoria, dar nu va lăsa să se vadă nimic; curtenii în sfârşit – toată această curte de păsări – nu vor întoarce capetele, evident, şi vor părea că îşi continuă conversaţiile futile sau interesate, dar vor pândi scena cu coada ochiului – cei mai norocoşi, pentru că stau aproape de du Barry, vor auzi poate cuvântul pronunţat.

Contesa este acolo, un pic prea fardată, ca de obicei, într-o somptuoasă rochie albă, presărată cu flori roz şi cu panglici argintii; orice s-ar spune, chiar e seducătoare, în pofida unei oarecare vulgarităţi pe care o afişează în anumite ocazii. Îşi vântură cu nonşalanţă evantaiul şi face conversaţie, între ducesa d’Aiguillon şi doamna mareşal de Mirepoix. Deodată, totul se precipită. Delfina a intrat în Galerie, cu un pas iute, ea traversează sala întorcându-se la stânga şi la dreapta, salutată de asistenţă cu largi reverenţe; are aerul cel mai vesel cu putinţă. Iat-o acum în dreptul contesei; este iminent. Ca toată lumea, du Barry se înclină respectuos. Ce se va întâmpla? Să privim, dar mai ales să ciulim urechea. Maria Antoaneta îi adresează mai

întâi câteva cuvinte ducesei d’Aiguillon, apoi, întorcându-se puţin

către favorită, lasă să îi scape în modul cel mai natural această exclamaţie: „E multă lume azi la Versailles!”. *E multă lume azi la Versailles,* o frază anodină, de genul celor spuse maşinal, fără a sta prea mult pe gânduri, precum ai vorbi despre vreme sau despre alte banalităţi cotidiene. Totuşi, această frază care pare a nu cântări prea mult este plină de semnificaţii; această frază care, în aparenţă, nu cântăreşte nimic, este grea de consecinţe! Maria Antoaneta s-a gândit atent şi a interiorizat îndelung această frază; o costă teribil. Ei bine, i-a trebuit mult timp să accepte această frază şi îi va lua mult să o digere. Să se coboare în faţa acestei căţele de du Barry! Această frază presupune o muncă grea cu sine însăşi, inedită şi dureroasă, este un teribil sacrificiu, primul pe care îl face în public. A trebuit să renunţe la mare parte din mândria sa, a trebuit să îşi înfrângă caracterul atât de sigur pe el, atât de pretenţios, atât de voluntar şi dominator, a trebuit – dar doar de data asta – să îşi reducă la tăcere insolenţa.

„Şarmantă”

Nimic nu ilustrează mai bine mândria insolentei Maria Antoaneta decât acest episod al relaţiilor sale cu favorita regelui Ludovic al XV-lea. Dar să vedem povestea din trecut, ridicolă, dacă nu ar fi atât de semnificativă.

Totul a început mai degrabă bine, din moment ce chiar în seara cununiei, pe 16 mai 1770, Maria Antoaneta a

remarcat printre cei 21 de convivi la dineul dat la Operă o tânără fermecătoare, în capul mesei. Tânăra, care purta o frumoasă rochie albă, nu făcea parte din familie şi era, vizibil, foarte familiară cu regele. Delfina a fost surprinsă că Ludovic al XV-lea a întrebat-o cum i se părea acea doamnă; Maria Antoaneta, pentru că asta credea atunci, a răspuns că o găsea şarmantă, da, chiar aşa a zis, *şarmantă.* Şi totuşi, Delfina se întreba care era rostul prezenţei ei acolo. „Care este funcţia sa?", o întreabă ea

pe doamna de Noailles. Trebuie că era naivă! „Funcţia sa? Să îl distreze pe rege!", exclamă doamna de onoare, un pic iritată. A înţeles Maria Antoaneta despre ce tip de distracţie era vorba? în orice caz, nu îi va lua multă vreme să înţeleagă. Cât despre du Barry, ea o apreciase la rândul ei pe Delfină şi pronunţase acelaşi cuvânt, „şarmantă", dar sâsâind, pentru că frumoasa avea acest defect ridicol, era sâsâită... De aici replica: „E *şarmantă,* micuţa", care a încântat şi amuzat Curtea.

Pentru că Delfina s-a lăsat mult influenţată de Mesdames, fetele regelui, care se purtau adesea ca nişte scorpii una cu cealaltă, dar şi cu alţii şi care, în interioarele lor, la parterul castelului, întreţineau un adevărat cuib de intrigi şi bârfe, situaţia s-a deteriorat foarte repede. Prinţesele Adélaïde, Victoire şi Sophie, fete bătrâne înăcrite, o detestau pe metresa tatălui lor, pe care o găseau vulgară şi căreia îi contestau puterea asupra regelui. Ele nu ezitau să repete şi să răspândească tot felul de pamflete ostile contesei, în

special unele pornografice. Fapt este că du Barry era o plebee de origine modestă, pe numele adevărat Jeannne Becu, că în tinereţe trecuse poate dintr-un pat în altul şi că, remarcabilă prin frumuseţea sa, avea anumite talente care o făceau populară în rândul bărbaţilor. Pe scurt, Maria Antoaneta, repede avertizată de mătuşile sale împotriva favoritei, a început să îi arate foarte devreme un dispreţ care nu se va dezminţi. Ambasadorul Mercy, în unul din numeroasele sale rapoarte către împărăteasa Maria Tereza, dezvăluie această dependenţă marcată a Delfinei faţă de Mesdames. După el, Maria Antoaneta „se lasă antrenată în replici grele la care nu se dedă decât atunci când este stimulată de exemple proaste" 1. Replici grele, într-adevăr. La 9 iulie 1770, Delfina îi scrise mamei sale: „Regele are mii de atenţii faţă de mine şi îl iubesc nespus, dar e demnă de milă

1 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 71.

slăbiciunea lui pentru doamna du Barry, care este cea mai proastă şi mai impertinentă creatură imaginabilă" 1. Mai rău, iată că Delfina afirmă că „trupul [lui du Barry] a fost arendat primului venit capabil să plătească" 2! Era respectuos pentru rege? Când a aflat, Maria Tereza a dezaprobat energic: „N-aş putea aproba nici expresia de care fiica mea s-a servit la adresa contesei du Barry pentru a-l determina pe Delfin să stea departe. Ar fi mai convenabil ca fiica mea să nu îi vorbească deloc despre conduita bunicului său" 3.

Afacerea căpătă conotaţii politice. Versailles, să nu uităm, este terenul de înfruntare a diverse clici, iar du Barry o avea pe a sa. Din motive personale, ea îl determină pe rege să îl îndepărteze pe ducele de Choiseul, adevărat vicerege, pentru a-l înlocui cu un om al ei, ducele d'Aiguillon. Maria Antoaneta o detestă şi mai tare. Choiseul era un înfocat partizan al alianţei franco-austriece pentru care făcuse multe, iar Maria Antoaneta, cum mama sa nu înceta să îi reamintească, îi datora poziţia sa.

Maria Antoaneta nu o mai numea pe favorită decât „Barry", hotărând, pentru a o readuce la condiţia ei, să renunţe la particula aristocratică; drept răspuns, contesa nu o mai numea pe Delfină, în public, decât „micuţa roşcată", din cauza reflexelor părului ei blond. Aici se ajunsese. Regele hotărăşte să intervină, îl cheamă pe ambasadorul Mercy în camera favoritei şi îi cere să ia atitudine pentru ca Delfina să îi adreseze măcar o dată cuvântul contesei, în public. Afacerea a fost cât pe ce să se încheie la 11 iulie 1771, dar Mesdames au făcut în aşa fel încât tentativa să se ducă pe apa sâmbetei. Furioasă, Maria Tereza îi scrie fiicei sale:

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 49.

2 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 77.

3 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 1 decembrie 1770, p. 64.

Recunoaşteţi-vă această jenă, această teamă de a zice măcar bună ziua. O vorbă despre o haină, despre un fleac,

vă costă atâtea strâmbături, nişte pure strâmbături sau chiar mai rău de atât. [...] Nu mai pot să tac, după conversaţia cu Mercy şi tot ce v-a spus despre ceea ce regele doreşte, iar datoria voastră o cere.

Aţi îndrăznit să îl jigniţi. Ce motiv întemeiat aveţi întru scuza domniei voastre? Niciunul. Nu trebuie să o cunoaşteţi şi nici să

O vedeţi pe Barry altfel decât ca pe o doamnă admisă la Curte şi în societatea regelui. Sunteţi întâia lui supusă, îi datoraţi ascultare şi supunere. Trebuie să le daţi curtenilor un exemplu, acela că voinţa stăpânului vostru se execută1.

Maria Tereza înfierează sever influenţa rea a fiicelor lui Ludovic al XV-lea:

Dintr-o ruşinoasă îngăduinţă pentru oameni care v-au subjugat tratându-vă ca pe un copil, făcându-vă rost de curse de cai, de măgari pentru echitaţie, de amuzamente cu copiii, cu câinii. Iată marile cauze care vă fac să îi preferaţi pe ei stăpânului vostru şi care, pe termen lung, vă vor face ridicolă, deloc iubită, deloc stimată2.

Maria Antoaneta nu acceptă morala mamei sale şi îi răspunde punct cu punct. Se vede, cu această ocazie, că ea nu ezită, pentru a se apăra, să mintă cu neruşinare:

Am multe motive să cred că nici măcar regele nu doreşte să îi vorbesc lui Barry, mai ales că nu mi-a vorbit niciodată despre asta. Este şi mai prietenos cu mine de când ştie că am refuzat şi, dacă aţi fi prezentă ca să vedeţi cum văd eu tot ce se întâmplă aici, aţi crede că această femeie şi clica ei nu s-ar mulţumi doar cu o vorbă şi ar lua-o de la capăt din nou. Puteţi fi sigură că nu

1 *Marie-Antoinette, Correspondance,* scrisoarea din 30 septembrie 1771, p. 89.

2 *Idem.*

am nevoie să mă conducă nimeni, în ceea ce priveşte deciziile oneste. [...] Pentru a vă dea seama cât sunt de nedrepţi prietenii lui Barry, trebuie să vă spun că i-am vorbit lui Marly. Nu spun că nu îi voi mai vorbi niciodată, dar nu pot accepta să îi vorbesc într-o zi şi la o oră stabilite pentru ca ea să anunţe dinainte şi să facă din asta un triumf1.

În curând, nici mai mult, nici mai puţin decât alianţa franco-austriacă avea să fie ameninţată de atitudinea Mariei Antoaneta. Fratele acesteia, viitorul împărat Iosif al II-lea, dorea să participe la împărţirea Poloniei învinse, dar Maria Tereza, mama sa, se temea de o asemenea politică – Franţa era ostilă împărţirii – ceea ce putea însemna sfârşitul alianţei. Arhiducesa *trebuia* să îi vorbească favoritei: era acum în interesul Austriei. De asemenea, Mercy o previne pe Maria Tereza că regele Ludovic al XV-lea slăbise foarte mult şi că „în scurtă vreme ar putea dispărea", de unde riscul care o pândea pe Delfină care dispreţuia clica dominantă, cea a favoritei şi a ducelui d'Aiguillon2.

Maria Antoaneta sfârşeşte, aşadar, prin a ceda şi, în acest ianuarie 1772, rosteşte faimoasa frază: „E multă lume astăzi la Versailles!". Maria Tereza şi Mercy au obţinut ce au vrut. Dar este de la sine înţeles pentru mândra Maria Antoaneta că nu va face un pas mai departe. „I-am vorbit o

dată, dar m-am hotărât foarte clar să mă rezum la atât şi această femeie nu îmi va mai auzi vreodată vocea”, îi mărturiseşte ea lui Mercy3. Şi Delfrna îşi va ţine cuvântul, ceea ce provoacă şi mai multă emoţie din partea favoritei şi dezamăgirea lui Ludovic al XV-lea.

Lupta se va sfârşi în curând printr-un K.O. Cel suferit de du Barry. Pentru că, pe măsură ce starea regelui se degradează,

1 *Ibid.,* scrisoarea din 13 octombrie 1771, pp. 91–93.

2 *Ibid.,* scrisoarea din 19 decembrie 1771, pp. 99–100.

3 *Ibid,* scrisoarea din 23 ianuarie 1772, p. 105.

Maria Antoaneta manifestă din nou iritare faţă de favorită. Aceasta, înţelegând că moartea lui Ludovic al XV-lea va însemna şi moarta sa socială, căderea în dizgraţie, încearcă un demers disperat: ea propune cumpărarea pentru Delfină, de către coroană, a unor cercei cu patru diamante de o mărime excepţională. Dar Maria Antoaneta nu poate fi cumpărată astfel şi anunţă că are destule diamante. Totul se petrece, aşa cum se temea du Barry: când Ludovic al XV-lea moare, pe 10 mai 1774, de variolă – chipul şi corpul regelui sunt de nerecunoscut, atât sunt de marcate de boală – contesa trebuie să părăsească Curtea. Ea se refugiază la ţară, la Rueil, în casa pe care o deţine ducele d’Aiguillon. Maria Antoaneta este teribil de ranchiunoasă. Biata du Barry plătea scump cuvântul cu care, constrânsă, Delfina o gratificase. Ce spunea deci favorita despre Delfină? Că era „şarmantă, micuţa”?

Şarmantă, într-adevăr.

Ridiculizarea oamenilor

Reputaţia Mariei Antoaneta începe să se contureze şi nimeni nu îşi mai face iluzii cu privire la adevăratul ei caracter. Iată că va comite multe imprudenţe şi greşeli la Curte. Din primele luni ale prezenţei sale la Versailles, se face remarcată, în rândul prietenilor, printr-o tendinţă evidentă de a-şi bate joc de oameni. Este aroganţă sau, poate, o lipsă de maturitate şi de educaţie. Mercy îi povesteşte Mariei Tereza: „Alteţa sa regală, din pură veselie şi fără rea intenţie, se avântă uneori şi glumeşte pe seama celor la care găseşte ceva ridicol” 1. E drept că ridicolul se găseşte din plin la Versailles. Dar acestea sunt atitudini de viitoare regină a Franţei? Maria Tereza, pe dată informată, o pune în gardă de mai multe ori pe prinţesă: „Nu vă lăsaţi condusă de tendinţa de a-i ridiculiza pe ceilalţi; aveţi

1 *Marie-Antoinette, Correspondance,* scrisoarea din 15 iunie 1770, p. 48.

puţin apucătura aceasta; dacă se va observa această slăbiciune a voastră, vi se va servi ridicol din plin şi vă veţi pierde stima şi încrederea publicului” 1. La 17 august 1771, ea insistă asupra riscurilor unui astfel de comportament:

Se pretinde că începeţi să ridiculizaţi lumea, să le râdeţi oamenilor în faţă. Acest lucru vă va face un rău imens şi pe drept cuvânt şi oamenii se vor îndoi de bunătatea inimii voastre. Pentru a face pe placul a cinci sau şase tinere doamne sau al unor cavaleri, îi veţi pierde pe ceilalţi. Acest

defect, draga mea fiică, la o prinţesă, nu este tolerabil. El aduce cu sine, pentru a vă face curte, toţi curtenii nedemni, de obicei pe cei fără ocupaţie şi pe cei mai puţin preţuiţi în stat, şi îi va îndepărta pe oamenii oneşti, care nu doresc să fie batjocoriţi sau să se expună supărându-vă, astfel încât, la final, nu veţi rămâne decât într-o companie rea, care conduce apoi la tot felul de alte vicii2..

Şi de data asta, Maria Antoaneta îi răspunde cu o frumoasă minciună: „Trebuie că aveţi puţină încredere în mine pentru a crede că sunt atât de puţin rezonabilă încât să mă distrez cu cinci sau şase tineri şi să nu acord atenţie celor pe care trebuie să îi onorez” 3.

Doamna Campan povesteşte evenimentul cu siguranţă cel mai supărător petrecut a doua zi după moartea lui Ludovic al XV-lea în timpul audienţei de prezentare a condoleanţelor şi a omagiilor noilor suverani. Cu această ocazie, contesa de Clermont-Tonnerre, o tânără destul de prost crescută şi ea, „obosită de lungimea acestei audienţe şi obligată de funcţia sa să stea în picioare în spatele reginei, găseşte că e comod să se

1 *Ibid.,* scrisoarea din 8 mai 1771, p. 77.

2 *Ibid.,* p. 86.

3 *Ibid.,* scrisoarea din 2 septembrie 1771, p. 88.

aşeze pe jos, pe parchet, ascunzându-se în spatele zidului pe care îl formau rochiile reginei şi ale doamnelor de la palat. Acolo, vrând să atragă atenţia şi să provoace veselia, trăgea de fustele acestor doamne şi făcea mii de

ghiduşii” 1. Ce credeţi că a făcut noua regină a Franţei? Şi-a folosit evantaiul pentru a-şi ascunde zâmbetul! Inutil de adăugat că bătrânele doamne au apreciat foarte puţin gestul şi au avut sentimentul – pe drept justificat – că Maria Antoaneta îşi bătea joc de ele chiar în timp ce îşi prezentau omagiile şi că Delfina nu avea ochi şi consideraţie decât pentru tinerele persoane. Doamna Campan conchide: „I se acordă titlul de zeflemitoare şi nu există unul mai prost primit în lume”2. A doua zi, la iniţiativa clicii lui d’Aiguillon, pamfletarii au exploatat la maximum acest incident şi au făcut o ciudată predicţie:

Micuţă regină de douăzeci de ani,

Care vă purtaţi atât de urât cu oamenii,

Veţi ajunge cândva de partea cealaltă a barierei...3.

Cel mai grav este că, în felul acesta, Maria Antoaneta îi face să fugă de la Curte pe cele şi pe cei care îi sunt, de fapt, sincer ataşaţi. Ea le numeşte pe bătrânele doamne „hoaştele” sau „fandositele”, iar pe cele care sunt prost îmbrăcate sau mai greoaie le numeşte „pachete de carne”. Mesdames, mătuşile sale, părăsesc palatul de la Versailles pentru că nu mai au influenţă aici şi, din refugiul lor de la Bellevue, pun umărul la crearea proastei reputaţii a reginei.

Mariei Antoaneta, cu siguranţă, îi pasă prea puţin de oameni şi mai ales de mai-marii regatului, pe care îi ignoră, cu care nu mai vorbeşte, nu le aduce niciodată aprecieri, gratitudine,

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 84.

2 *Idem.*

3 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 105.

preferându-le o Curte nouă, mai tânără şi care nu prea dă doi bani pe tradiţii. În concluzie, ea nu se ghidează decât după prietenii şi după bunul plac şi nu în funcţie de rangul unora sau al altora sau după uzanţele protocolului. Din 1771, Maria Tereza îşi avertiza fiica să îşi corecteze acest defect urât:

Se spune că neglijaţi să le vorbiţi şi să le arătaţi apreciere oamenilor de vază; că la masă, la joc, nu vă întreţineţi decât cu tinerele doamne ale domniei voastre, vorbindu-le la ureche, râzând cu ele. Nu sunt atât de nedreaptă să vreau să vă interzic naturala conversaţie cu tinerii pe care îi cunoaşteţi în favoarea celor pe care îi întâlniţi doar în cercuri mai largi, dar este un punct esenţial să acordaţi atenţie oamenilor pe care îi neglijaţi constant1.

După doi ani, insistă:

Vă recomand să le arătaţi apreciere străinilor, să le adresaţi cuvântul, lor şi anumitor persoane mai în vârstă şi de rang mai înalt care vin să vă prezinte omagiile lor. Nu vă închipuiţi ce efect pot avea asupra acestor oameni o privire, o salutare, un cuvânt din partea voastră: această dovadă de apreciere se va face auzită în tot regatul [...] Micuţa mea, noi datorăm acest exemplu, este un punct esenţial şi delicat al condiţiei noastre. [...] Noi nu aveam alte resurse decât binefacerile bunătăţii noastre, mai ales domnia voastră ca Delfână sau soţie a unui suveran2.

Dar Maria Antoaneta nu face decât după cum o taie capul şi nu schimbă nimic în atitudinea ei. Acest lucru dă naştere

la clevetiri şi este foarte prost văzut. În final, îi va îndepărta pe oamenii importanţi şi pe toţi cei care veneau la Versailles să îşi

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 8 mai 1771, pp. 76–77.

2 *Ibid*., scrisoarea din 31 ianuarie 1773, p. 72.

prezinte omagiile – şi asta în beneficiul unei „mici societăţi" destul de puţin frecventabile care o înconjoară pe regină şi care o zăpăceşte. Constatarea făcută de Mercy la 15 februarie 1777 este brutală: „De multă vreme nu s-a văzut la Versailles o asemenea pustietate precum în această iarnă, iar lucrurile s-ar putea înrăutăţi dacă vor persista cauzele acestei stări de spirit şi geloziile care au pricinuit acest inconvenient" 1. Frumos rezultat! Iată ce înseamnă să-i ridiculizezi pe ceilalţi!

Madame sans Etiquette în sfârşit, Maria Antoaneta, căreia nu îi pasă de oameni, nu se sinchiseşte nici de uzanţele care compun ceea ce se numeşte eticheta. Doamna de Noailles, care are această sarcină, în calitate de doamnă de onoare, şi care încearcă să o facă să îi înţeleagă utilitatea şi să o respecte, este numită de îndată *Madame l'Etiquette* („Doamna Etichetă"); era doar ironie, doar glumă, o copilărie, dar asta dovedeşte totuşi puţina consideraţie pe care o are Delfina, apoi regina, pentru aceste uzanţe străvechi. Desigur, multe dintre aceste uzanţe îi păreau, din start, ridicole unei tinere cu origini străine, dar fiecare se supunea unei logici, avea un motiv,

iar îndeplinirea tradiţiei, deşi împovărătoare, fastidioasă, greoaie, era aşteptată de cea mai mare parte a francezilor – nu doar de către curteni şi de mai-marii regatului, dar şi de popor care, în toate epocile, chiar şi în cele revoluţionare, vrea ca suveranul său, fie el rege, împărat, sau preşedinte, să se comporte ca atare, nu cum se comportă muritorii de rând, şi nu acceptă ca acesta, ales sau nu, să dea peste cap, toată ziua, bună ziua, gesturile şi ritualurile ataşate funcţiei sale şi pe care aceasta i le impune.

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 31 ianuarie 1773, p. 273.

79

În apărarea sa, Maria Antoaneta a apreciat prea puţin această etichetă deoarece Curtea Franţei nu era Curtea Vienei, iar ea nu fusese pregătită pentru ceea ce o aştepta în noua sa patrie. Abatele de Vermond, preceptorul ei, în loc să o prevină şi să îi recomande să se conformeze, nu făcea decât să o alimenteze cu criticile sale şi propriile ironii cu privire la uzanţele Curţii Franţei. Porecla pe care Delfina i-a dat-o doamnei sale de onoare i-a adus multe neplăceri. Doamna Campan povesteşte:

Doamna contesă de Noailles, doamna de onoare a reginei, era un cumul de virtuţi; pioasă, cu un suflet caritabil, cu moravuri ireproşabile, toate acestea făceau din ea o persoană venerabilă [...] Parisul află că regina o numise *Madame VEtiquette;* în funcţie de starea de spirit, unii au aprobat această poreclă, alţii au blamat-o, dar toţi au judecat dur alegerea tinerei regine de a ocoli îndatoririle

obositoare1.

Ce îndatoriri obositoare ocolea Maria Antoaneta? Uzanţa prevedea ca reginele Franţei să fie înconjurate, în public, numai de femei; chiar şi la mese, cuplul regal nu era servit decât de femei. Tânăra regină a renunţat la acest obicei, la fel cum a scăpat de necesitatea de a fi urmată, în palatul Versailles, de două dintre servitoarele sale, în haine de Curte, la orele din zi în care doamnele nu mai erau lângă ea. De atunci, nu a mai fost însoţită decât de un singur valet de cameră şi de doi lachei şi asta a fost de ajuns ca să-i creeze o reputaţie ciudată.

Altă abatere: ea scurtează ceremonia trezirii, interminabilă, desigur, dar un ritual esenţial la drept vorbind. Doamna Campan povesteşte această anecdotă celebră a cămăşii care trece din mână în mână pentru a ajunge, într-un final, pe umerii îngheţaţi ai reginei. Episodul, burlesc, merită citat:

1 *Memoires de Madame Campan,* pp. 53–55.

Îmbrăcarea prinţesei era o capodoperă a etichetei; totul era pus la punct. Doamna de onoare şi doamna responsabilă cu garderoba, amândouă, dacă se nimereau împreună acolo, ajutate de prima cameristă şi de două cameriste obişnuite, îndeplineau serviciul principal; dar fiecare îşi avea rolul ei. Doamna responsabilă cu garderoba îi dădea juponul, îi prezenta rochia. Doamna de onoare turna apa pentru spălatul mâinilor şi îi dădea cămaşa. Când o prinţesă din familia regală asista la îmbrăcare, doamna de

onoare îi ceda această din urmă funcţie, dar nu o ceda direct prinţeselor de sânge; în acest caz, doamna de onoare îi dădea cămaşa primei cameriste, care o prezenta prinţesei de sânge. Fiecare dintre aceste doamne urma scrupulos uzanţele ca ţinând de drepturile lor. Într-o zi de iarnă, regina era deja dezbrăcată, pe cale de a-şi pune cămaşa pe care o ţineam întinsă; doamna de onoare intră, se grăbeşte să îşi scoată mănuşile şi ia cămaşa. Cineva bate la uşă, deschidem; este doamna ducesă d'Orleans, care îşi scoate mănuşile şi înaintează pentru a lua cămaşa, dar doamna de onoare nu trebuie să i-o prezinte; ea mi-o dă mie, eu i-o dau prinţesei; din nou bătăi în uşă: este Madame, contesa de Provence; ducesa d'Orleans îi prezintă cămaşa. Regina îşi încrucişase braţele la piept şi părea că îi e frig. Madame observă atitudinea ei penibilă, se mulţumeşte să îşi arunce batista, dar îşi păstrează mănuşile şi, punându-i cămaşa, îi strică reginei coafura, iar aceasta izbucneşte în râs pentru a-şi camufla nerăbdarea şi nu fără a lăsa să îi scape de mai multe ori printre dinţi: „E odios! Ce neplăcut!" 1.

Maria Antoaneta nu mai vrea acest spectacol! Nu înţelege că acest spectacol face parte din obligaţiile ei de suverană, că trebuie să i se conformeze, aşa cum toate predecesoarele ei i s-au conformat. Scurtează, aşadar, ceremonia trezirii şi îndată

1 *Memoires de Madame Campan,* pp. 89–90.

ce îşi părăseşte patul, fuge în cabinetele sale private pentru a fi îmbrăcată de cameriste. Dar, făcând acest lucru,

îşi privează doamnele de privilegiile ce ţin de funcţiile lor. Procedează la fel cu cele care au datoria de a o urma, preferând să meargă la braţ cu prinţesa de Lamballe. Pe scurt, doamnele sale nu îşi mai văd rostul, rolurile lor sunt ignorate, se simt dispreţuite. Puţin câte puţin, ele procedează precum curtenii şi demnitarii: nu mai vin la Versailles decât cu neplăcere.

Biata doamnă de Noailles! Ridiculizată de regină, batjocorită în public, ea nu va suporta ultimul afront, acela de a se vedea pusă sub autoritatea prinţesei de Lamballe, şi va prefera să demisioneze. Biata doamnă de Noailles: era poate austeră, severă, prea strictă în privinţa tuturor uzanţelor, dar îşi juca bine rolul. Poate că i se potrivea porecla de *Madame l'Etiquette.* Însă Maria Antoaneta avea, oare, câştig de cauză, în rândul opiniei publice, că era văzută, finalmente, doar ca o prinţesă lipsită de educaţie, care nu făcea decât după cum o tăia capul, vădit lipsită de respect în privinţa Curţii şi dispreţuind uzanţele franceze? Ce câştiga din a nu fi decât o *Madame sans Etiquette* („Doamnă fără etichetă")? Mai nimic...

Proba numărul 4

Nepăsătoare şi superficială

Mereu mai aproape de sexul decât de rangul său, ea uita că e făcută să trăiască şi să moară pe un tron regal; voia să se bucure de această putere fictivă pe care frumuseţea o dă femeilor şi care face din ele reginele unei clipe.

Rivarol

Capete seci

Cârmind energic la tribord, giganticul vas înaintează cu toată viteza în direcţia noastră, fără a întâlni niciun obstacol în cale. Purtat de vântul puternic al acestei dimineţi de noiembrie, în timp ce o uşoară burniţă acoperă puntea vasului, maiestuoasa corabie cu trei catarge despică valurile în două părţi egale. Mai mult, cu toate pânzele sus, cu toate pânzele umflate de vânt, pe trinchet, pe marele catarg, pe artimon, nu doar alunecă pe apă: despică aerul, pare că zboară ca şi cum nu ar mai avea nicio greutate. În pofida câtorva zgâlţâiri brutale, zboară şi ţine cursul. Se apropie. Iată că se apleacă periculos, se ridică, apoi cade din nou. Dar oceanul care o înconjoară, acest ocean acum dezlănţuit şi tumultuos, trimite valuri neobişnuite, nu de un albastru închis, aproape negru – valuri de furtună –, ci de un cenuşiu-închis; nu valuri nervoase, suple, care vin şi pleacă,

se umflă, se repliază, apoi lovesc coca, ci valuri îngheţate, rigide, dure ca nişte capcane de gheaţă. Straniu vas, pe care mulţimea îl priveşte, ca şi noi, cu multă curiozitate, avansând; unii exclamă la trecerea sa, alţii îl arată cu degetul. Straniu vas, al cărui echipaj nu se vede pe punte şi care pare a naviga singur, mânat de o forţă invizibilă. Acum este aici, imobil, atât de aproape, încât poate fi atins. Ce vas neobişnuit, sub un pavilion ciudat, bleu şi roz! De fapt, nu este un pavilion, ci o panglică de mătase, da, o panglică de mătase, aceeaşi care flutură şi pe marginea pânzelor şi, mai mult, e fixată cu un nod solid la pupa corabiei. Neobişnuit vas care la prova, în loc de

galion1, arborează un safir mare şi o pană de struţ! Vas neobişnuit, care are aliniate pe punte nu şiruri de tunuri, ci şiraguri de perle!

De fapt, nu este o corabie, ci mai degrabă o replică la scară redusă şi care serveşte drept accesoriu de frumuseţe; de fapt, oceanul este doar o coamă de păr ondulat, iar vasul, un fleac la modă. Acest capriciu, foarte extravagant, face furori. Doamnele rivalizează în ingeniozitatea de a-şi instala pe capete, pe o carcasă făcută din voal, meşe, ace de păr şi panglici, edificiile cele mai nebuneşti, eşafodajele cele mai surprinzătoare, peisaje bucolice, grădini à *l'anglaise,* munţi înzăpeziţi şi corăbii în plin ocean. Această coafură, care celebrează intervenţia franceză în Războiul de Independenţă american, se numeşte *Triumful libertăţii.* Dar există de tot felul: coafuri *cu Insurgenţi* sau dedicate *Frivolităţii, Minervei* sau *Trezirii reginei...* Chiar Maria Antoaneta, împinsă de modista ei, Rose Bertin, şi de coaforul ei, Leonard, se află la originea acestei nebunii, a acestui exces decadent.

Toate femeile care vor să conteze rivalizează în nebunie şi în îndrăzneală; contează cine va avea coafura cea mai originală şi cea mai costisitoare. Aceste mici capete superficiale, aceste

1 Ornament de lemn montat la prora unei nave cu pânze (n. red.).

mici capete frumuşele, unele mai proaste decât altele, capătă astfel importanţă. Prin ce ar putea să iasă în

evidenţă dacă nu prin rochiile lor, prin bijuteriile lor şi prin coafurile lor excentrice, deoarece, la această Curte a Franţei, distincţia nu mai e dată de sânge, ci de aparenţe?

Care e preţul? Se spune că ridicolul nu ucide: rămâne de văzut. Acest vas a trecut, se îndepărtează deja, schimbă direcţia la babord şi încearcă să se urce într-o trăsură. Este un întreg exerciţiu de gesticulaţie şi de echilibru. Greementul va trece oare de portieră? Să o privim pe această domnişoară, această barză, această proastă, cum se apleacă şi se contorsionează, cum se descalţă, se îndoaie pentru a intra în genunchi în trăsură. Să o privim cum stă în genunchi în trăsură, cu capul scos pe portieră, cu toate pânzele sus, pentru a nu distruge „construcţia”. Vrea să îi mulţumească reginei, pe care încearcă astfel să o copieze, pentru confortabila ei poziţie? Vom vedea că aceste capricii vor costa enorm statul. Dar cât le costă toate aceste rochii, toate aceste coafuri pe toate cele care vor să o imite pe regină? Sume nebuneşti, care ajung să le ruineze taţii şi să le distrugă soţii! Doamna Campan depune mărturie:

În aceeaşi clipă doreau să aibă aceeaşi podoabă ca a reginei, să poarte aceste pene, aceste ghirlande cărora frumuseţea sa, care era atunci în plină strălucire, le conferea un farmec infinit. Cheltuielile tinerelor crescură extrem de mult; mamele şi soţii începură să şuşotească; câteva zăpăcite făcură datorii; au avut loc, fără îndoială, neplăcute scene de familie, mai multe căsătorii se vor răci ori vor fi distruse. Şi s-a zvonit că regina le ruina pe toate doamnele franceze1.

Lipsa de popularitate a reginei este în creştere. Altă mărturie, cea a abatelui de Veri, în 1783:

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 89.

Doar poporul Parisului este ataşat de rege, pentru că aruncă asupra reginei reproşurile pe care i le-ar face lui Ludovic al XVI-lea. Schimbările continue în vestimentaţie, coafură şi ţinută, împreună cu unele uşoare cheltuieli pentru înfăţişare sunt adevărata cauză a nemulţumirii populare la adresa reginei. Mic-burghezul se declară ruinat de fanteziile soţiei şi ale fiicelor care vor să imite schimbările de vestimentaţie ale reginei. Neguţătorul şi fabricantul nu mai pot anticipa ce se va vinde şi ce nu1.

Oare Maria Antoaneta îşi dă seama de jocul periculos pe care îl joacă? Din nefericire, nu. Maria Tereza îşi dojeneşte încă o dată fata, acuzând-o că se comportă mai degrabă ca o vulgară actriţă decât ca o regină a Franţei. Dar această formulă nu o mişcă prea tare pe tânăra nepăsătoare. Mai devreme râdeam de biata fată în genunchi în trăsura sa. Se povesteşte – episodul este real – că într-o zi, când trebuia să meargă la un bal dat de ducesa de Chartres, Maria Antoaneta purta pene atât de înalte încât nu a putut intra în trăsură. Ea crede că îşi poate permite orice, că poate comite orice extravaganţă. Dar opinia publică nu crede la fel. Oare Maria Antoaneta nu vede că se abate de la imaginea despre cum ar trebui să fie o regină a Franţei? Ce uşuratice sunt capetele supradimensionate ale acestor nepăsătoare frumuseţi! Vântul nu umflă doar pânzele

vaselor pe care le poartă pe cap: acesta suflă şi în craniile lor goale. După modelul tinerei lor suverane, sunt nişte capete seci!

Curse de plăcere

Cu o căsătorie nefericită, desigur, pentru că nu este mulţumită pe plan sentimental, cu un anturaj prost, evident, deoarece micuţa Curte care se formează în jurul ei nu are de

1 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 228.

gând decât să îi sucească minţile, tinerei Maria Antoaneta îi lipseşte mai ales educaţia şi îşi petrece tot timpul distrându-se, ceea ce, iarăşi, îi afectează imaginea. Mama sa o prevenise pe 9 iulie 1771:

E nevoie de lecturi şi chiar de ocupaţii care să vă poată fi utile, să vă facă respectată şi stimată, mai ales într-o ţară în care oamenii sunt atât de bine instruiţi şi nimic nu pare mai presus, nici măcar rangurile. Nu pot să vă ascund că deja gurile rele vorbesc şi ignoraţi ideea pe care şi-au făcut-o despre domnia voastră: punct esenţial pentru noi, care suntem pe marea scenă a lumii. O viaţă de huzur fără cele mai mici preocupări serioase ar putea avea influenţe nefaste chiar şi asupra conştiinţei voastre1.

Avertismentul nu a servit la nimic.

Aşadar prinţesa o duce numai în baluri şi petreceri, lunea la ea, miercurea la doamna de Noailles, dar şi la Paris; acestea durează cea mai mare parte a nopţii, uneori până la şase dimineaţa. Unde credeţi că este regele la acea oră?

în patul său, normal! Astfel, puţin câte puţin, lumea se obişnuieşte să o vadă pe Delfină, apoi pe regină distrându-se singură, fără soţul său, şi frecventând la aceste serate o lume dubioasă, câţiva oameni deloc frecventabili sau câţiva aventurieri în căutare de cuceriri. Ea poate foarte bine să meargă în acele locuri mascată când tema o impune, dar din cauză că silueta ei, ţinuta sa semeaţă, mersul şi gesturile sunt uşor de reperat, este repede remarcată, toate gesturile ei sunt supravegheate, iar limbile se dezleagă pentru a vărsa critici peste critici. Nu că la aceste serate şi-ar înşela soţul; cu siguranţă, nu. Maria Antoaneta este nepăsătoare, se distrează fără a se gândi la urmări, dar nu este infidelă, nu îşi înşală decât plictiseala. Doar că bârfele nu pot fi

1 *Marie-Antoinette, Correspondance,* pp. 83–84.

împiedicate când li se dă apă la moară. Te mai miri că eşti lovit când te expui în asemenea hal? Mama ei nu încetează cu avertismentele: „Aceste curse de plăcere fără rege şi ştiind că lui nu îi place acest lucru şi că, din pură complezenţă, fie vă însoţeşte, fie vă lasă să faceţi tot ce vreţi, toate acestea mă neliniştesc pe drept cuvânt” 1. Dar frenezia acestor petreceri nu încetează să se amplifice în 1776 şi, dacă se mai potoleşte puţin după vizita fratelui său Iosif al II-lea, în primăvara lui 1777, este pentru a reîncepe şi mai aprig câteva luni mai târziu. Mercy o informează pe Maria Tereza că regina nu urmează deloc sfaturile fratelui său şi că regulamentul pe care i l-a scris el a fost aruncat în

foc!

O altă nebunie a Mariei Antoaneta care începe în vara aceluiaşi an: obiceiul de a se plimba şi de a porunci să se cânte pe terasele din grădinile de la Versailles, în serile de vară, obicei care pare anodin, dar care e inedit şi care sfârşeşte prin a atrage o mulţime de anonimi, printre care regina, adesea deghizată, se strecoară, fără a conştientiza riscul pe care şi-l asumă astfel de a da apă la moară celor, din ce în ce mai numeroşi, care îi poartă pică şi o prezintă ca pe o femeie frivolă ce îl dezonorează pe rege. Aceste petreceri nocturne se lungesc o bună parte din noapte şi se întind în parc, în curând, unii parcă o văd pe regină că dispare între tufele de tisă, că se ascunde printre tufişuri şi arbuşti, căutând poate o întâlnire galantă. Nu este decât fabulaţie, desigur, dar fabulaţia este populară şi îşi găseşte publicul. Devine celebru un pamflet la adresa reginei: „De câte ori v-aţi sustras aşternutului conjugal, mângâierilor unui soţ pentru a vă oferi unor bacante sau unor satiri, devenind, prin aceste plăceri brutale, una cu ei” 2? Nu mult după aceste serate pe te

1 *Ibid.,* scrisoarea din 30 iulie 1775, p. 223.

2 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 163.

rasă, un necunoscut – dar împins de cine, de ce mână şireată? cea a contelui de Provence, cea a ducelui d’Orleans? – aruncă în Salonul CEil-de-BoeuP de la Versailles o întreagă culegere de pamflete ostile reginei. *De ce nu o asculţi pe mama ta, Maria Antoaneta? Vezi cât te*

costă aceste curse de plăcere!

Artois ca exemplu

Ca în cazul multora dintre aceste distracţii, iniţiativa seratelor şi balurilor îi aparţine mai întotdeauna contelui d'Artois, cel mai tânăr frate al regelui, mare petrecăreţ şi libertin, capricios şi superficial în tot ce face. El este viitorul rege Carol al X-lea, cel care introduce la Versailles jocurile de noroc pe bani, un veritabil flagel din cauza căruia regina continuă să îşi piardă reputaţia. Că regina joacă împreună cu „mica sa societate" *descamptivos,* acest baba-oarba pe dos, care constă în aceea că toţi participanţii, acoperiţi cu un cearşaf pentru a nu fi recunoscuţi, ating un altul, plasat în centru, care trebuie să îi identifice, nu are cine ştie ce urmări – deşi, în public, regina are datoria de a rămâne regină, din toate punctele de vedere, recunoscută ca atare şi suverană, iar nu să se amestece cu ceilalţi, mascată sau acoperită cu un cearşaf, în anonimat şi în comun, nici să se dedea la tot felul de distracţii care nu sunt de rangul său. Dar să joace jocuri de noroc pe bani care implică nişte sume – şi pierderi! – din ce în ce mai importante este mult mai grav. Este exact ce se întâmplă cu nebunia faraonului2, acest joc de cărţi foarte la modă la Curte.

1 Salonul CEil-de-Boeuf ţinea de apartamentele regelui; se numea aşa de la lucarna (*Voeil-de-bceuf)* care se afla pe un perete (n. red.).

2 Faraonul este un joc de noroc, pe larg practicat în Franţa la sfârşitul secolului al XVII-lea şi în secolul al XVIII-lea; regulile lui îi avantajau mult pe bancheri (persoanele

care ţineau banca la jocul de cărţi) şi îi favorizau pe trişori. Puşkin îl evocă în *Dama de pică* (1834), iar Hoffmann îl are ca subiect în povestea sa *Le bonheur au jeu* (1820).

89

Regina încalcă acolo, chiar în inima palatului de la Versailles, regulamentele regale care interzic jocurile de noroc. Este chiar surprinzător: puterea încalcă ea însăşi regulile pe care le-a fixat! Frumos exemplu pentru popor! în plină celebrare a sărbătorii Tuturor Sfinţilor, în toamna lui 1776, se joacă faraon la Fontainebleau; ambasadorul Mercy îi povesteşte Mariei Tereza:

Regina avea chef să joace faraon. Ea îi ceru regelui să îi permită să cheme la Versailles bancheri-jucători de la Paris. Monarhul îi atrase atenţia că după interdicţiile ridicate împotriva jocurilor de noroc, chiar şi printre prinţii de sânge, era un exemplu prost ca aceşti bancheri să fie primiţi la Curte, dar, cu blândeţea sa obişnuită, adăugă că acest lucru nu va avea consecinţe, mai ales că nu se va întâmpla decât într-o seară. Bancherii sosiră pe 30 octombrie şi se jucă toată noaptea, dar şi în dimineaţa de 31 octombrie, la prinţesa de Lamballe, unde regina rămase până la cinci dimineaţa, după care Maiestatea Sa jucă şi în acea seară, chiar până în dimineaţa de 1 octombrie, ziua Tuturor Sfinţilor. Regina jucă până la ora trei dimineaţa. Rău a fost că o asemenea noapte albă pica înaintea unei sărbători solemne şi s-au auzit vorbe1.

Toate aceste zile aduc multă agitaţie şi provoacă uneori scandaluri răsunătoare. Să fie acolo locul unei regine a

Franţei? Iosif al II-lea, asistând într-o seară la astfel de jocuri, la prinţesa de Guemene, va descrie o atmosferă demnă de un tripou!

Guvernul se hotărăşte să reacţioneze, dar regina nu poate renunţa la acest joc, care a devenit pentru ea o obsesie. Tot Mercy, pe 18 martie 1777: „Iarna trecută, aceste jocuri au provocat pierderi considerabile, atâtea escrocherii şi întâmplări atât de urâte, încât guvernul a trebuit să reînnoiască vechile

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 15 noiembrie 1776, p. 265.

interdicţii, cu precauţii încă şi mai severe. Regina şi-a arătat nemulţumirea faţă de rege” 1. Da, pierderile sunt enorme – le vom menţiona mai jos –, dar ele nu o împiedică pe Maria Antoaneta să dea frâu liber acestui viciu. „La 25 octombrie 1777, Maiestatea Sa a pierdut până la ultimul sfanţ; a doua zi, i-a ordonat trezorierului să îi aducă banii pentru luna noiembrie, care s-au topit după doar câteva zile, pe lângă o datorie de 500 de ludovici, pe care încă nu o plătise.” 2 Regina pierde atât de mult, încât, în scurt timp, nu îşi mai poate onora datoriile mai vechi şi nu mai are fonduri pentru actele caritabile.

O altă distracţie care aduce cu ea o mulţime de abateri şi îi părează reputaţia: cursele de cai. Şi acolo, maestrul de ceremonii este Artois. Moda vine din Anglia şi seduce societatea de la Versailles. Nu atât cursele de cai în sine sunt şocante, ci agitaţia pe care o prilejuiesc. Ele au loc la

plaine des Şablons, aproape de bois de Boulogne, sau la Fontainebleau. Contele de Artois, dar şi ducele de Chartres, fiul ducelui d'Orleans, se înfruntă aici, prin caii înscrişi în cursă. Un pic de atenţie: iată-i pe viitorii Carol al X-lea şi pe Ludovic-Filip I! Prima întâlnire are loc la 9 noiembrie 1775; Maria Antoaneta asistă de la o tribună; ea este mult mai puţin aplaudată decât de obicei. Dar rămâne memorabilă întâlnirea de pe 13 noiembrie 1776. În acea zi calul de curse *King-Pepin,* pe care contele d'Artois l-a cumpărat din Anglia, îl înfruntă pe *Glow-Worm,* calul ducelui de Chartres. Regina a venit special pentru asta. Mercy povesteşte:

Am urcat în pavilion, unde am găsit o masă mare, plină de gustări bogate, atacată şi jefuită de o adunătură de tineri prost îmbrăcaţi, care se îngrămădeau şi făceau atâta zgomot încât nu se mai auzea om cu om, iar în mijlocul acestei mulţimi

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 15 noiembrie 1776, p. 277.

2 Mercy, citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 165.

erau regina, Madame, doamna d'Artois, Madame Élisabeth, Monsieur şi domnul conte d'Artois, acesta din urmă alerga încolo şi încoace, pariind, furios când pierdea şi dedându-se unor efuziuni demne de milă când câştiga, pierzându-se în tot poporul acesta adunat pentru a merge să îşi încurajeze jocheii şi prezentându-l reginei pe cel care câştigase cursa1.

Mercy nu spune că în acea zi Artois a pariat o avere pe *King-Pepin,* dar în faţa unei mulţimi imense, calul *Glow-Worm* a câştigat cursa. Fratele regelui este cuprins atunci de o furie nestăpânită, declară că îşi va ucide jocheul şi îşi ameninţă vărul, ducele de Chartres. Ambasadorul Mercy o protejează mult pe Maria Antoaneta în privinţa acestei chestiuni atunci când îi scrie împărătesei: „Trebuie, totuşi, să conchid că, în mijlocul acestei adunături, regina, mergând peste tot, vorbind cu toată lumea, şi-a păstrat graţia şi măreţia care diminuau parţial aceste evenimente nepotrivite. Dar poporul, care nu putea sesiza această nuanţă, nu vedea aici decât o familiaritate periculoasă care, în această ţară, trezeşte bănuieli” 2. În realitate, Maria Antoaneta nu rămâne de piatră şi participă la exaltarea lui Artois, chiar dacă nu ajunge până la excesele sale vinovate. Este Artois un exemplu de urmat?

Capriciul numit Trianon

Sunt plăceri vizibile, care pot provoca scandal, şi sunt plăceri invizibile, care pot provoca un scandal şi mai mare tocmai pentru că sunt invizibile şi lasă loc liber doar zvonurilor. Domeniul Trianon este cadrul potrivit, iar regina se complace aici. Ei, căreia îi place să se izoleze la Versailles, în camere pe care a pus să i le amenajeze special pentru a se îndepărta de Curte, pentru a

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 15 noiembrie 1776, p. 266.

2 *Idem.*

se întâlni doar cu intimii săi – o atitudine care până atunci nu s-a mai întâlnit şi care nu poate fi înţeleasă îşi face deci din Trianon locuinţa proprie, cu acordul regelui, care este de fapt fericit că îi cedează în privinţa acestui capriciu şi o poate ţine departe de deciziile politice. Trianonul este al ei, e creaţia sa. Decoraţiile sălilor sunt inspirate în întregime de motive campestre şi florale – ghirlande de fructe, vrejuri de viţă-de-vie şi ramuri de măslin, flori de câmp – pictate sau sculptate, totul în culori foarte deschise, alb, verde sau albastru-pastel. Regina le cere arhitectului Mique şi fraţilor Richard, grădinarii regelui, să reamenajeze grădinile. Ea dă ordin să se construiască un cătun compus dintr-un iaz, un turn de pază, două lăptării, o moară, o fermă cu grajd adăpostind vaci, viţei, oi, capre, păsări de curte, dar având şi o grădină de legume. Impresionată, ca toată lumea în acel moment, de filosofia lui Rousseau1 triumfătoare, fără a vedea încotro duc implicaţiile ei politice – ea vrea să trăiască cât se poate de simplu şi nu va mai purta decât rochii albe de muselină, fără accesorii, care se numesc *gaulles,* iar pe cap doar o pălărie de paie. Se joacă astfel de-a fermiera şi dă de băut din laptele *său* „micii societăţi”. Ea forţează construcţia şi artificiul până la a chema două familii de fermieri adevăraţi, Bussard şi Tourangeux, care îngrijesc cătunul, cu o echipă de grădinari, un văcar şi o droaie de servitori. Da, e artificial, e prefăcut, e chiar dăunător, oricât de naiv ar părea la prima vedere. De două ori dăunător: mai întâi pentru că, încă o dată, făcând pe ţăranca, regina se abate de la rolul său; apoi pentru că această fermă de mucava trădează o formă de dispreţ faţă

de adevăraţii ţărani care populează regatul Franţei. Ce bine e, dragă Maria Antoaneta, să deguşti produsele pământului fără să fie nevoie să-ţi murdăreşti mâinile pentru a-l

1 Ideea egalităţii între oameni, pe baza legilor naturii şi întoarcerea la „starea sălbatică” fac parte din filosofia lui Rousseau (n. tr.).

ara sau a-l fertiliza; ce bine e să te extaziezi în faţa naturii fals sălbatice când a trebuit, de fapt, să o domesticeşti întâi pentru a o face netedă şi primitoare; ce bine e să profiţi de stampele bucolice fără să fii nevoită să cunoşti realitatea plină de trudă!

Regina nu se mulţumeşte să se joace de-a fermiera; la Trianon, se joacă de-a actriţa... de-adevăratelea, dedându-se unei noi plăceri, teatrul. Pune să i se construiască propriul teatru şi se produce aici între 1780 şi 1785 în roluri de servitoare, de tinerele sau de ingenue – este Rosine din *Bărbierul din Sevilla* de Beaumarchais – în faţa unui public compus din rege, o parte a familiei regale, dar şi din personal de serviciu. E inocent, nu pare cine ştie ce, dar e de un gust îndoielnic, este lumea pe dos: regina transformată în subretă, aplaudată de propriii servitori! Opinia publică este cuprinsă de frisoane.

Regina transformă Trianonul şi se instalează aici în lunile cele mai călduroase. Cu puţină lume, doar două sau trei cameriste, unul sau doi soldaţi din gardă. Regele nu doarme aici, deşi are şi el o cameră. Doar i se alătură dimineaţa, pentru a asista la trezire, şi seara, pentru supeu, înainte de

a se întoarce la castel, pe la ora 11. Faptul că acest univers este doar al ei, excluzându-l pe regele însuşi, îi afectează foarte mult imaginea. Doamna Campan povesteşte că este văzut foarte prost faptul că portarul de la Trianon atârnă regulamente de ordine interioară la porţile domeniului şi că acestea sunt semnate cu formula „de către regină”: înseamnă a i se da acesteia o autoritate pe care nu o poate avea, o autoritate, în mod normal, rezervată regelui. Ne putem imagina, de asemenea, că absenţa regelui, noaptea, de la Trianon, încurajează din plin bârfele. Şi asta cu atât mai mult cu cât în ziua în care regina se îmbolnăveşte de rujeolă, şi vrea să se izoleze pe domeniul său, regele nu o poate vedea vreme de trei lungi săptămâni, spre deosebire de cei patru bărbaţi din „societatea” sa, Coigny, Guines, Esterhazy

şi Besenval, care rămân acolo zile întregi, până la 11 noaptea, pentru ca ea să nu se plictisească. Ce aţi vrea să se creadă despre asta? Ce aţi vrea să se creadă despre straniul mecanism instalat în budoarul său, alături de camera sa? Despre aceste oglinzi care apar de-a lungul pereţilor graţie unor contragreutăţi şi care acoperă ferestrele, creând un univers închis, gata să trimită aceeaşi imagine pe toţi pereţii camerei? La ce serveşte acest cabinet al „oglinzilor mişcătoare”, cum va fi denumit? Reginei îi place să se reflecte la infinit, pe toţi pereţii camerei, din pur narcisism, sau vede aici un alt scop, îl utilizează poate pentru alte satisfacţii, mai puţin solitare?

Multe întrebări, nu-i aşa, nicio certitudine. Câte supoziţii, câte mistere, zone obscure iscate de capriciul Trianon!

Vai, Maria Tereza, bătrâna împărătească, are multe motive să îşi considere fiica uşuratică şi superficială şi să se teamă de ce e mai rău cu privire la reputaţia ei. Regina nu ştie să îşi aleagă nici ocupaţiile, nici prietenii. „Am urmărit-o cu atenţie din fragedă copilărie şi mereu mi s-a părut uşuratică, lipsită de darul reflecţiei, fără gust pentru ocupaţiile solide, susceptibilă de a se ataşa de persoane care au iscusinţa de a se da după înclinaţiile ei şi după excesele ei” 1. Până unde vor duce toate astea? Frecventând aceste căpăţâni goale, aceste capete în nori, urmându-l pe Artois şi pe companionii lui dubioşi de joc şi de curse, izolându-se în misteriosul ei regat de la Trianon, ea se pune în pericol. Dar poate ce e mai rău abia urmează să se întâmple. Pentru o femeie atât de frumoasă şi a cărei căsătorie este un asemenea naufragiu sentimental şi fizic, nu este poate decât un pas de la amuzamentele stupide şi nelalocul lor până la excese mai mari şi până la legături mai compromiţătoare. Care alimentează pamfletele răutăcioase, ca şi romanele proaste.

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* pp. 259–260.

Proba numărul 5

Legături primejdioase?

Cercurile pe care le frecventezi sunt un aspect delicat pentru că, adesea, acestea te antrenează, împotriva voinţei, către tot felul de lucruri...

Francisc I, împărat al Sfântului Imperiu Roman de Naţiune

Germană şi tatăl Mariei Antoaneta

Masca neagră

Doi aştri de un albastru pal parcurg rapid spaţiul de la stânga la dreapta. Ce vii sunt aceşti ochi, nimic nu le scapă! Ce aviditate în această privire, ce poftă, ce satisfacţie! Par independenţi de corpul căruia îi aparţin; hălăduiesc singuri, alături, prin sala de bal, ca nişte insecte zburătoare; iată-i cum avansează în salturi mici, parcă ţâşnesc, zburătăcesc, literalmente, dintr-un colţ în altul al camerei. Fiecare bătaie din gene este o bătaie de aripi. Nu se văd decât aceşti doi ochi cu irisul albastru-azuriu care iese în evidenţă pe albul sclerotic sidefiu şi intens, nu se văd decât ei doi, puşi în valoare de mătasea neagră a măştii care îi înconjoară. Am spus două insecte, dar sunt două bijuterii preţioase care se rostogolesc în cutia lor, o mască neagră cu o pană mare de egretă neagră, cu broderie de fir de aur şi de paiete. Prin cele două deschizături practicate în ovalul măştii, aceşti doi ochi observă, scrutează, inspectează; trăiesc spectacolul. Instalaţi la

balcon, nu pierd nicio firimitură şi, pe măsură ce masca neagră înaintează în sală, întâlneşte de o parte şi de alta o nebunie de culori, de lumini, de splendori care sunt tot atâtea flashuri, instantanee cu plăcerile nopţii. Peste tot, în imensa sală, răsună tumultoase chicoteli, şoapte, voci care izbucnesc. În centru, se dansează pe muzică de clavecin şi de oboi; peste tot, în rest, se pălăvrăgeşte, se râde, se bea; cupele de cristal se ciocnesc cu un sunet limpede. Prim-

plan pe bulele de şampanie care tocmai izbucnesc la suprafaţă, prim-plan pe buzele cărnoase care plonjează în spuma nectarului divin.

Ochii fixează, apoi se întorc şi se pierd în această vâltoare, reperând o mişcare suspectă de braţ, surprinzând un mic pas făcut fără precauţie, atraşi în orice clipă de un foşnet de ţesătură, excitaţi de o atingere de mâini, de vederea unor sâni ce pot fi mângâiaţi, a unei talii ce poate fi strânsă, a unui păr ce poate fi mirosit. Ieşiţi deodată din sală, trecuţi de această uşă, retraşi în acest colţ, iată ochii negri ai lui Esterhazy, chipul său de bronz, fesele sale puternice; contele sărută cu toată gura buzele – am putea spune mandibula – unei măşti de argint; în susul scării, acest lung gât de lebădă albă aţâţă privirile concupiscente a trei gentilomi ce poartă măşti capete de pisică – printre ei, contele de Guines, motan obraznic. Aproape de o fereastră, sunt ochii sticloşi ai unui beţiv bonom, cu picioarele scurte, care se pierd în decolteul adânc al unei frumoase blonde veneţiene cu pană de păun. Prim-plan pe cei doi sâni mari, albi şi umflaţi, plini de pistrui, care se lovesc unul de celălalt. Arlechinul – e de înţeles – începe să viseze că şi-ar aşeza capul pe ei. Ajunsă pe terasă, această mască de bandit – cu siguranţă baronul de Besenval – execută un dans ciudat pentru o zveltă libelulă, al cărei râs ascuţit face să se întoarcă mai multe măşti cu pene verzi şi albastre.

Ce bine e să fii la bal în această zi de 30 ianuarie 1774! Ce carnaval plăcut! Cei doi aştri albaştri se bucură de spectacol,

sclipesc, strălucesc. Dar cui îi aparţin aceşti ochi? Cine se ascunde după această mască neagră cu egretă? Când trec, toţi se întorc şi se întreabă. Acest păr *gris cendre,* această buclă ce atârnă uşor şi acest mers semeţ sunt tot atâtea indicii care îi pun pe cei avizaţi pe calea cea bună. Ici şi colo murmure, eşafodaje de ipoteze, pariuri. Să fie însăşi regina? Ea este! Chiar crede că poate să îi înşele şi să apară incognito? Masca neagră nu e de ajuns şi imprudenta este devoalată. Puţin mai contează. În timp ce motanul Guines miaună şi toarce de plăcere, în timp ce Esterhazy se ocupă de un fluturaş, în timp ce libelula Lamballe se hlizeşte în voie la clovneriile lui Besenval, masca neagră s-a oprit şi cei doi aştri albaştri nu mai bat din gene. În tocul unei uşi stă un chip frumos – nu o mască, un chip pur şi simplu – curat şi inteligent, un chip cu tenul mat şi ochii de culoare închisă, un chip care surâde şi străluceşte literalmente. Deodată, nimic nu mai există pe lume pentru cei doi aştri albaştri – nici balul care îi înconjoară, nici lumea care îi observă întrebătoare – decât acest chip frumos şi corpul care îl poartă, acest corp mare, bine proporţionat şi tânăr încă, acest corp de ofiţer pe care ei şi-l imaginează suplu şi viguros. Maria Antoaneta, ameţită de alcool, îmbătată de atmosferă, nepăsătoare şi fericită ca o copilă, porneşte atunci, nu îşi ascultă conştiinţa, nici de viitoare regină, nici de femeie, nu îşi ascultă decât inima şi pulsiunile corpului; ce contează recomandările mamei sale, ea nu vrea să le audă, le-a auzit prea mult. Deci înaintează, pas cu pas,

către chipul admirat. Timpul îşi opreşte zborul; momentul e minunat, magic. Pare că totul, deodată, în jurul celor două fiinţe, încetează să mai trăiască, îngheaţă. Iată că frumosul necunoscut simte privirea care parcă îl apasă, se opreşte din conversaţie şi întoarce capul. Este scânteia, revelaţia. Cei doi se privesc, apoi îşi surâd. Esenţialul s-a produs: cei doi se vor iubi. *Dar ai cui sunt aceşti ochi? Cine se ascunde în spatele măştii negre?* întrebarea

revine şi, de astă dată, Axei de Fersen – pentru că acesta este numele lui – este cel care se întreabă. El nu cunoaşte răspunsul, iar Maria Antoaneta profită de situaţie. Ah, ce umezi sunt ochii reginei, aceşti doi aştri albaştri! Iată-i cum strălucesc! O asemenea scenă nu ar trebui să şocheze pe nimeni, o scenă reprodusă de zeci de ori, de sute de ori în această seară de bal; nu este un clişeu? Timp de minute lungi, cei doi tineri schimbă cuvinte inofensive. Dar această scenă nu este anodină, e grea de semnificaţii şi cu consecinţe grele. Unul dintre cei doi nu este oricine. Delfina, viitoarea regină a Franţei, poate să coboare atât de jos? Maria Antoaneta nu vede că timpul trece şi este spionată de multă vreme; se va ajunge la bârfe. Din fericire, Artois este acolo – dar unde era oare acest ticălos, acest depravat, acest diavol de libertin? –, abia ce şi-a încheiat una dintre distracţiile sale şi, ca bun companion, se apropie şi o apucă de braţ. E timpul să o şteargă. Maria Antoaneta îi aruncă o ultimă privire frumosului străin şi fuge râzând spre trăsura sa. Direcţia Versailles, direcţia... domiciliul conjugal.

Acolo va trebui să îşi scoată masca neagră.

„Mica societate”

Am vorbit despre „mica societate” a reginei; am pomenit câteva nume: prinţesa de Lamballe, Besenval, contele d’Artois, Coigny, Guines, Esterhazy. Să facem câteva precizări. Ce este deci această „mică societate” care o face să-şi piardă capul? Cum s-a format această „societate”? A fost mai întâi întâlnirea cu Marie-Louise de Savoie-Carignan, cu şase ani mai mare, tânăra văduvă a prinţului de Lamballe, care are, cu siguranţă, farmec, dar niciun pic de inteligenţă ori de răutate, de care Maria Antoaneta se ataşează şi din care face o confidentă. Compania doamnei de Lamballe nu pare a-i aduce un prejudiciu până în ziua în care prinţesa devine supraintendenta (*surintendante*) Casei reginei şi primeşte o retribuţie foarte mare; Turgot protestează, dar

degeaba, iar opinia publică şopteşte că în spatele acestei afaceri se ascund favoruri ciudate... Mercy o pune în gardă pe regină în privinţa abuzurilor la care o astfel de prietenie poate duce:

Maiestatea Sa o vede adesea în cabinetele sale pe prinţesa de Lamballe; [...] regina a nutrit de multă vreme o adevărată prietenie pentru această tânără prinţesă şi alegerea este excelentă. [...] Am luat, totuşi, măsura de a-i semnala reginei că apropierea sa şi atenţiile sale pentru doamna de Lamballe impuneau anumite măsuri de precauţie pentru a preveni orice abuz din acea direcţie1.

Această prietenie deschide braţele reginei şi pentru alţii, pe care îi întâlneşte prin intermediul ei sau când merge cu ea la seratele pe care le organizează prinţesa de Guemene, cunoscută pentru excentricităţile sale – ceea ce nu o împiedică să fie numită guvernantă a copiilor regelui! Acolo, în salonul doamnei de Guemene, se adună o întreagă societate de personaje la modă, nepăsători ce se bucură de viaţă şi sunt foarte hotărâţi să profite de toate distracţiile posibile. Maria Antoaneta preia conducerea acestei „echipe” deosebite sau, cel puţin, ea devine centrul de atracţie şi punctul de confluenţă. Se produc cine ştie ce crime în această „societate”? Cu siguranţă, nu. Oamenii se amuză şi atât. Conversaţia nu este una elevată. Doamna Campan rezumă situaţia astfel: „Melodia nouă, panseul zilei, micile anecdote scandaloase formează singurele subiecte de discuţii ale cercului intim al reginei. Spiritul fin este interzis” 2. Se întâlneşte aici – şi e jenant – o întreagă galerie de seducători şi de fanfaroni: prinţul de Ligne, fără îndoială cel mai dezinteresat din bandă; contele d’Adhemar, care joacă rolul bardului pentru că îi place să cânte acompaniindu-se la harpă; ducele

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea către Maria Tereza din 7 iunie 1774, pp. 178–179.

2 *Memoires de Madame Campan,* p. 128.

de Coigny, scutier al regelui, foarte distins; ducele de Lauzun, bărbat de temut printre femei şi gata să facă orice pentru a o seduce pe regină; contele de Vaudreuil, cât se

poate de iscusit când e vorba să îşi servească prietenii şi să se servească pe sine însuşi; baronul Pierre de Besenval, verde la cei 50 de ani ai lui, intrigant şef, limbă de viperă şi lider al trupei – Maria Antoaneta îl adoră; contele de Guines, diplomat şi jucător la bursă, un om de nimic, ca şi contele Esterhazy, un ungur tenebros care a furat minţile multora.

Compania acestor bărbaţi este, evident, prost văzută; sunt suspectaţi de legături intime cu regina. Fapt e că aceşti bărbaţi sunt departe de a reprezenta modele de virtute; este clar că Maria Antoaneta, distrându-se cu asemenea bărbaţi, apreciindu-le îndrăzneala, insolenţa, gesturile complice, linguşelile, căutând nu doar să fie în compania lor, dar şi să fie curtată de ei, joacă un joc periculos. Se ştie că Besenval şi Lauzun nu ezită, luând visul drept realitate, să îi facă avansuri reginei. Lauzun, în *Memoriile* sale, îşi atribuie un rol frumos, prezentând-o pe regină ca pe o redutabilă seducătoare. El povesteşte că, în 1775, a rugat-o să nu îi mai acorde atâta atenţie în public, nici atâtea favoruri pentru că reputaţia ei este în joc; regina a refuzat. Urmarea este savuroasă: „M-am aruncat la picioarele sale... ea îmi întinse mâna, pe care o sărutai de mai multe ori cu ardoare, fără a mă ridica. Ea se aplecă spre mine cu multă tandreţe: era în braţele mele când m-am ridicat... Am fost tentat să profit de bucuria care părea că mi se oferă.. Câteva zile mai târziu, pe când Maria Antoaneta admira pana de bâtlan alb pe care Lauzun o purta la perucă, acesta i-o oferă; regina decide atunci să o poarte ea însăşi. Anturajul apropiat a crezut că vede aici un semn al favorurilor reginei, iar ducele – e oare surprinzător?

– o încurajare. A doua

1 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 139.

zi, când obţine o audienţă la regină, acesta depăşeşte limitele îndrăznelii pentru că doamna Campan ne povesteşte că Lauzun a fost condus rapid afară, iar regina nu îi va mai adresa vreodată cuvântul1. Toţi aceşti bărbaţi, fie că sunt, puţin sau nebuneşte, îndrăgostiţi de regină, nu sunt inofensivi precum bietul domn de Castelnaux, care, nebuneşte îndrăgostit de regină, o aşteaptă ore întregi în Galeria Oglinzilor sau rătăceşte prin grădinile Trianonului, nădăjduind să o zărească...

În timpul acestor serate, la prinţesa de Guemene sau în altă parte, regele este de cele mai multe ori absent, nu neapărat pentru că ar fi exclus – în realitate, se exclude el însuşi, preferând să se culce devreme dar din cauza caracterului lui placid şi a poziţiei sale de rege, el le pare tuturor un fel de spărgător de petrecere. Adesea se încearcă îndepărtarea sa manipulându-l mai mult sau mai puţin abil; aşa s-a întâmplat într-o seară când au decis să schimbe ora pendulei pentru a-l face să plece mai repede decât era prevăzut. S-au amuzat mult în acea seară de cât de naiv e regele, dar gluma, care face înconjurul Versailles-ului, nu este bine văzută, pe drept cuvânt. Prin intermediul pamfletelor circulă zvonurile cele mai nebuneşti şi cele mai false pe tema acestor serate fără rege, serate uneori naive, ca în acea noapte în care „mica societate”, aşezată în iarbă, cu feţele întoarse spre orizont, aşteaptă zorii pentru a

vedea răsăritul soarelui şi pe care pamfletul *Le Lever de VAurore* o descrie ca pe o orgie îndrăcită. Maria Tereza nu mai suportă să o tot certe pe fiica sa:

Mărturisesc că dezaprob această viaţă continuu dezordonată, plimbări, curse, cum nu s-au mai văzut la alte regine mult mai înainte de domnia voastră, deşi tinere şi însoţite de soţii lor, iar cel mai tare mă doare că toate acestea se întâmplă fără rege,

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 144.

viaţă pe care doar dorinţa voastră şi prea marea sa îngăduinţă le va putea încheia odată, mai ales dacă intervin şi cheltuieli extraordinare1.

Ea este departe de a înţelege.

Favorita reginei

Şi acest mic cerc nu era de ajuns pentru a o face fericită pe regină; avea nevoie de mai mult. Atunci intră în viaţa ei contesa Jules de Polignac. Frumuseţea contesei Jules, pe atunci în vârstă de 26 de ani, ochii ei albaştri şi părul de jasp negru o cuceresc numaidecât pe Maria Antoaneta. Relaţia face valuri şi îi aduce reginei multe neajunsuri. Valuri, pentru că se presupune că este la mijloc mai mult decât prietenie, că regina a fost, într-adevăr, subjugată de această femeie şi că se dedă cu ea plăcerilor safice. Pamfletarii profită din plin de situaţie. Multe neajunsuri pentru că regina o răsfaţă pe doamna de Polignac, îi face iar şi iar o mulţime de favoruri, ei, dar şi prietenilor ei. Şi nu neapărat pentru că Polignac ar abuza de această

conjunctură pentru ea însăşi, ci pentru că tânăra contesă a devenit, împreună cu amantul său Vaudreuil, cu care se afişează public, instrumentul prin care numeroşi oameni avizi şi corupţi obţin de la regină poziţii şi avantaje. Doamna Campan se întreabă, pe bună dreptate: „Regina căuta bucuriile prieteniei; dar acest sentiment, atât de rar oricum, poate exista în deplina sa puritate între o regină şi o supusă, şi una şi cealaltă înconjurate de capcanele întinse de curtenii ipocriţi?” 2. Da, frumuseţea contesei îi ia minţile reginei, care îi satisface toate capriciile. Nu este la mijloc doar reputaţia contesei Jules, ci şi anturajul său, populat de personaje puţin frecventabile şi de o moralitate îndoielnică; Mercy remarcă aici

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 263.

2 *Memoires de Madame Campan,* p. 123.

o foarte proastă influenţă. Bineînţeles că nu pregetă să o avertizeze pe împărăteasa Maria Tereza:

Întotdeauna şi în multe privinţe am privit ca fiind periculos gustul reginei pentru contesa de Polignac. Aceasta este lipsită de spirit şi condusă de mătuşa sa, o contesă d’Andiau, cu reputaţia compromisă. Acesta este, fără îndoială, izvorul din care nepoata a extras abateri destul de grave, printre care şi aceea de a dori să se aşeze deasupra a ceea ce spiritele slabe şi corupte numesc prejudecăţi1.

Se spune că nu doamna de Polignac este cea care intră în cercul reginei, dar că regina intră în cercul „favoritei” sale.

Favorită, cuvântul e lansat şi un nou scandal se iscă. Niciodată nu s-a mai pomenit o regină a Franţei care să aibă „favorită”; era apanajul regilor. Dar bietul Ludovic al XVI-lea, care se vede astfel „înlocuit” de soţia sa, este un rege adevărat? Sigur că opinia publică găseşte situaţia detestabilă. Se bănuieşte că doamna de Polignac stoarce milioane de la regină. Despre aceste sume, reale sau bănuite, vom vorbi mai târziu. Dar Maria Tereza este distrusă din cauza acestei legături care i se pare cel puţin periculoasă. O previne pe fiica sa în legătură cu efectul deplorabil pe care îl are asupra opiniei publice:

Se zice că această Polignac, doar pentru că e în graţiile voastre, v-a cerut ridicarea comitatului Bitch la rang de ducat. Lumea a fost surprinsă de o cerere care vădeşte mai degrabă lăcomie decât detaşare. Se spune acum că vreţi să aranjaţi să mai primească şi alte milioane. Nu fac caz de aceste zvonuri, nu mi se par demne de crezare, dar găsesc că este necesar şi util să fiţi la curent cu existenţa lor, mai ales în împrejurările în care statul are atâtea cheltuieli2.

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 257.

2 *Ibid.,* scrisoarea din 1 februarie 1780, pp. 374–375.

Legăturile primejdioase1, despre asta să fie vorba atunci când vorbim despre relaţiile intime ale reginei? Să nu exagerăm: nu ne aflăm în romanul libertin al lui Choderlos de Laclos care va apărea în 1782. Am spus-o şi trebuie să o spunem din nou: Maria Antoaneta este, poate, imprudentă, poate chiar se îndrăgosteşte sincer de doamna de

Lamballe, apoi de contesa de Polignac – mai ales de aceasta din urmă –, dar ataşamentul este doar sentimental şi, dacă se amestecă şi carnalul, nu este decât la nivel de fantasmă.

Cazul Rignon

Dar să revenim puţin la Axei de Fersen. Maria Antoaneta l-a întâlnit prima dată la 19 noiembrie 1773; l-a revăzut în timpul carnavalului din 1774 pe când rătăcea mascată – în acea seară cei doi ochi albaştri s-au apropiat de el şi, în vreme ce tânărul le ignora identitatea, au jucat un tulbure joc al seducţiei. Patru ani mai târziu, la 25 august 1778, contele de Creutz, ambasadorul Suediei, i-l prezintă oficial pe tânărul ofiţer suedez. „Ah, e o cunoştinţă veche!”, exclamă regina. Maria Antoaneta nu-l uitase. Din acel moment, îi cere să fie prezent la ea în serile de joc şi sentimentele reginei pentru Fersen devin vizibile pentru toţi. În noiembrie, în acelaşi an, ea vrea să îl admire în frumoasa sa ţinută suedeză. Iar Fersen arată minunat în tunica sa albă care se deschide peste o vestă albastră. Picioarele, puse în evidenţă de un pantalon de piele mulat şi de ciorapii de mătase cu jartiere albastre, sunt fără cusur; corpul său e suplu; botinele sale, *shako2,*

1 Autorul se referă la romanul de moravuri *Les liaisons dangereuses* („Legături primejdioase”) de Pierre Ambroise Choderlos de Laclos, care, câţiva ani mai târziu, descrie cu îndrăzneală decadenţa morală a aristocraţiei franceze în epocă (n. tr.).

2 Shako este un chipiu de formă conică şi având un mic cozoroc, parte din uniforma militară a mai multor ţări

europene, începând cu secolul al XVIII-lea (n. tr.).

105

sabia pe care o poartă la brâu, toată această uniformă îl pune extrem de bine în valoare. Axei de Fersen, provenind din înalta nobilime suedeză, este fiul unui feldmareşal; acest aristocrat are spiritul aventurii şi îi place acţiunea, în război, dar şi pe lângă femei; are o legiune de cuceriri la activ. Este greu de spus dacă a fost sau nu amantul reginei. Însă totul pare să ateste că iubirea reginei pentru frumosul suedez este reală şi profundă. Fersen, conştient de emoţia pe care i-o stârneşte reginei, de scandalul pe care acest lucru îl poate provoca şi, devenind el însuşi tot mai puţin insensibil la farmecele ei, decide cu înţelepciune, în 1780, să se îndepărteze pentru a se grăbi în ajutorul insurgenţilor din America, aşa cum au făcut o mulţime de tineri nobili francezi, după La Fayette. Contele de Creutz îi relatează acest episod regelui Gustav al III-lea al Suediei:

Trebuie să îi mărturisesc Maiestăţii Voastre că tânărul conte de Fersen a fost atât de bine văzut de regină, încât acest lucru a deranjat nu puţine persoane. Mărturisesc că nu mă pot împiedica să cred că ea avea o slăbiciune pentru el: am văzut semne prea clare pentru a mă înşela. Tânărul conte de Fersen a avut în această ocazie o conduită admirabilă prin modestia sa şi prin discreţia sa şi, mai ales, prin decizia pe care a luat-o de a pleca în America. Îndepărtându-se, el îndepărta toate pericolele: dar era nevoie, evident, de o voinţă peste vârsta sa pentru a învinge această seducţie. Regina nu putea să îşi ia ochii de

la el în ultimele zile; i se umpleau de lacrimi în timp ce îl privea. O implor pe Maiestatea Voastră să păstreze pentru sine şi pentru senatorul Fersen acest secret. Când s-a aflat despre plecarea contelui, toţi favoriţii au fost încântaţi1.

Ochii care nu se văd, se uită, se spune. Însă acest proverb nu este valabil mereu. Iar iubirea reginei nu se dezminte.

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* pp. 423–424.

106

El se consolează repede, în alte braţe, dar nu încetează nicio clipă să se gândească la Maria Antoaneta. Când îşi face din nou apariţia, în iunie 1783, a îmbătrânit, desigur, dar este la fel de seducător. O curtează o vreme pe Germaine Necker, cam fără convingere, iar fiica renumitului bancher sfârşeşte prin a se căsători cu baronul de Stael. De fapt, Fersen ţine încă la regină şi tot ce vrea e să fie aproape de ea; sora sa îi e confidentă: „Nu pot să fiu al singurei fiinţe căreia aş vrea să îi aparţin, singura care mă iubeşte cu adevărat, aşa că nu vreau să fiu al altcuiva” 1.

Pentru a rămâne cât mai aproape de Maria Antoaneta, Axei se hotărăşte să împrumute 100 000 de livre pentru a cumpăra regimentul supranumit Regal Suedez pe care îl va comanda în Flandra. Pentru el sacrificiul e enorm, dar Maria Antoaneta obţine de la rege, pentru Fersen, o îndemnizaţie excepţională de 20 000 de livre în calitate de titular al unui regiment francez. Compensaţia este mai mult decât reală. Ani în şir, Fersen şi regina vor schimba o corespondenţă codată şi cifrată; toate ambasadele consideră că e vorba

despre scrisorile unor amanţi. Doar o parte dintre aceste scrisori au fost publicate în 1877 de către nepotul contelui de Fersen, baronul von Klinckowstrom; acestea au multe pagini cu ştersături şi tăieturi de mâna baronului. De ce? Este uşor de ghicit că în locurile unde există ştersături, la începutul sau la sfârşitul scrisorii, sunt cuvinte tandre pe care moştenitorul lui Fersen a vrut să le facă ilizibile, ca şi cum dragostea dintre strămoşul său şi regina Franţei nu trebuia să le aparţină decât lor. Celelalte scrisori, nenumărate, au fost arse.

Din 1787, când situaţia politică începe să se degradeze, Fersen va fi din ce în ce mai prezent lângă regină. Contele de

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 428.

Saint-Priest povesteşte că nicio stratagemă nu e rea pentru ca îndrăgostiţii să se vadă.

El (Fersen) se ducea călare în parc, pe partea cu Trianonul, de trei ori pe săptămână; regina, la fel, iar aceste întâlniri provocau un scandal public, în pofida modestiei şi reţinerii favoritului care nu se trăda prin niciun gest exterior şi care, dintre toţi prietenii reginei, a fost cel mai discret1.

Se ştie că, după 6 octombrie 1789, când familia regală va fi prizonieră la Tuileries, Fersen va putea, cu asentimentul lui La Fayette, să ajungă liber la palat, graţie unui *passe-partout.* În scrisorile publicate de către Klinckowstrom, unele, fără ştersături, sunt destul de elocvente în privinţa iubirii reale care îi leagă. Este cazul celei recent descifrate

de către doi profesori universitari şi datate 29 iunie 1791, chiar după fuga nefericită la Varennes şi în care Maria Antoaneta scrie:

Trăiesc, iubitul meu, doar pentru a vă adora. Câte griji mi-am făcut pentru domnia voastră şi cât vă compătimesc pentru suferinţa de a nu avea veşti de la noi. Cerul va permite ca acestea să vă parvină. Nu-mi scrieţi, am fi expuşi şi, mai ales, nu vă întoarceţi aici sub niciun pretext. [...] Adio, cel mai iubit dintre bărbaţi. Liniştiţi-vă dacă puteţi. Menajaţi-vă, de dragul meu. Eu nu vă voi mai putea scrie, dar nimic pe lume nu mă va putea împiedica să vă iubesc până la moarte2.

Ori al celei, datate 9 iulie 1792, cu puţin înainte de invadarea palatului Tuileries şi în care găsim aceste cuvinte:

1 *Ibid.* P. 435.

2 Este vorba despre cercetarea lui Valérie Nachef, conferenţiar la Universitatea Cergy-Pontoise, şi a lui Jacques Patarin, profesor de criptografie la Universitatea Versailles, publicată în revista *Pour la Science* nr. 382, august 2009.

Plângeţi-mă. Iubiţi-mă. [...] Aş muri dacă dragul meu, pe care îl ador şi pe care nu voi înceta niciodată să îl ador, m-ar dezaproba vreo clipă1.

Chiar din luna iulie 1792, Maria Antoaneta i se adresează lui Fersen cu numele de „Rignon”, un prenume ciudat, dar care arată exact familiaritatea existentă între cei doi. Într-o scrisoare din 11 iulie 1792, ea îşi ia adio astfel: „Adio, scumpul meu Rignon, vă îmbrăţişez din toată inima” 2.

Toate speculaţiile legate de consumarea sau nu a acestei iubiri sunt posibile; un zvon urât, complet nefondat, va pretinde că ducele de Normadia – viitorul Ludovic al XVII-lea! – născut în 1785, ar fi, în realitate, fiul frumosului suedez. Altele vor susţine că, la 13 februarie 1792, când monarhia se îndreaptă spre ce e mai rău, cei doi amanţi au petrecut noaptea împreună, la Tuileries, într-o completă intimitate, şi că şi-au consumat iubirea. De fapt, acestea sunt doar speculaţii şi nu ne interesează. Se poate, cum o afirmă unii, ca Maria Antoaneta să fi fost metresa lui Fersen când relaţiile cu bietul Ludovic al XVI-lea încetaseră. Dar noi nu credem. Şi nici nu are importanţă. Ceea ce contează aici este impactul pe care această legătură – cel puţin sentimentală – îl are asupra imaginii reginei şi asupra modului în care creşte lipsa sa de popularitate. Iar impactul este mare pentru că iubirea pentru Fersen, de orice natură ar fi fost, intervenea într-un context general în care se amestecau viaţa dezordonată, balurile, jocurile cu „mica societate”, relaţiile de prietenie ambigue cu prinţesa de Lamballe şi contesa de Polignac: destule altele, iată, care să alimenteze pamfletele şi ostilitatea împotriva reginei.

1 Valérie Nachef şi Jacques Patarin în revista *Pour la Science* nr. 382, august 2009.

2 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 803.

109

Maria Antoaneta se felicită că alături de prietenii săi redevine ea însăşi. „Nu sunt regina, sunt eu însămi”, spune ea. Cuvinte emoţionante prin simplitatea lor şi nimeni nu îi

poate reproşa această dorinţă de a crede în bucuriile prieteniei, dar, vai, de mii de ori vai, monarhii nu sunt făcuţi în primul rând pentru fericirea individuală, nu sunt făcuţi în primul rând pentru ei înşişi: ei sunt făcuţi pentru a guverna, sunt făcuţi pentru a fi suverani. Nici măcar imaginea lor nu le aparţine, cu atât mai puţin comportamentul lor: ei aparţin poporului, într-un cuvânt – dar ar fi nevoie de cineva pentru a-i explica acest lucru –, regina nu poate fi niciodată altceva decât regină; nu poate fi *ea,* femeia Maria Antoaneta, decât în intimitatea sa, în interiorul său. A crede contrariul este pentru Maria Antoaneta mai mult decât o iluzie, mai mult decât o funestă greşeală: e o crimă vinovată împotriva ei însăşi.

Proba numărul 6

Austriaca

Li s-a spus că Maria Antoaneta detesta Franţa, că era austriacă; şi, în furia lor, aşa au numit-o mereu duşmanii săi, siguri că în felul acesta aţâţă spiritul poporului, pe care un cuvânt îl dezbină, pe care un cuvânt îl coalizează şi pe care nu îl entuziasmează niciodată decât ideile exprimate printr-un singur cuvânt.

Doamna de Stael

Câteva urme de sanie

Fâşşşş, fâşşşş, fâşşşş... Ce e acest zgomot care se înalţă brusc din stradă? Fâşşşş, fâşşşş... Dar ce maşinărie alunecă în depărtare, pe stânga? Ciudată trăsură, fără acoperiş şi fără portiere! Ciudată trăsură cu un singur pasager! Fâşşşş, fâşşşş... Iată că încă una trece pe lângă noi, pe dreapta, şi

numaidecât se îndepărtează. O mulţime de asemenea mici vehicule apar în pluton, unul după altul, fofilându-se din toate părţile, încercuind trecătorii, lovindu-i, gonindu-i de pe şosea, facându-i să îşi piardă echilibrul. Ce imprudente sunt aceste vehicule care rulează aşa, fără grijă pentru pietoni! Care se depăşesc şi iar se depăşesc imprevizibil, întru-un balet periculos. Să fie o cursă? Să fie copii jucăuşi în săniile trase de cai? Suntem, oare,

la Fontainebleau sau la bâlci? Acolo, este o doamnă în vârstă gata să cadă, dar... chiar cade, iat-o în şezut!

Cling-cling! Atunci când fulgii se aşază unii peste alţii, într-un nor fin, pe vastul bulevard Champs-Élysées şi când se îngroaşă covorul pufos pe care îl tasează paşii parizienilor, liniştea este întreruptă de clinchetul zurgălăilor de pe hamurile cailor. Cling-cling! Loc, faceţi loc acestor doamne înfofolite în blănuri, acoperite de pălării, ascunse sub măşti care le protejează de frig! Să le lăsăm să treacă pe aceste marchize, pe aceste contese, pe aceste ducese şi pe tinerii domni care le urmează! Bietul trecător nu are decât să se dea la o parte şi să le cedeze locul pe care îl ocupă. Mai încolo, coate-goale! Iată săniile care alunecă în viteză şi dispar la orizont! Iată săniile care la Versailles au fost văzute de-a lungul canalului şi care împânzesc acum Parisul, artera sa principală şi bulevardele învecinate! Bieţii cai, epuizaţi de efort, cu nările aburinde, cu boturile pline de spumă, cu muşchii încordaţi din pricina vitezei şi a echilibrului la care vizitiii îi obligă cu lovituri de bici!

Degeaba au potcoave, cum să facă să nu alunece, să nu cadă laţi şi să nu-şi rupă oasele? Fâşşş, fâşşşş... iată sania *broască-ţestoasă,* a cărei ladă arată ca o carapace întoarsă; fâşşşş, fâşşş... şi pe cea *leopard,* sculptată în forma acestui animal; cling-cling... iată alta, *sirena,* al cărei mic vârf de lemn reprezintă corpul femeii-peşte; fâşşş, fâşşş... este rândul celei cu *modele chinezeşti,* care îi decorează lada; cling-cling... încă una, *cu trestie,* al cărei spaţiu amenajat pentru călători arată ca o cochilie ornată cu elemente vegetale şi marine.

Trecătorul anonim, când nu se sperie şi nu pleacă în fugă, se îndepărtează şi, cu privirea pierdută, lipit deodată de peretele unei case, priveşte trecând cortegiul barbar – această hoardă de huni iviţi de nicăieri. Ce lume monstruoasă, lume de privilegiaţi, lume decadentă, care vine de unde, întreb? Vine din Austria, evident! Este încă o invenţie a *Austriecei*!

112

Cine nu a văzut-o pe Maria Antoaneta alunecând prin grădinile de la Versailles cu nebunul de Artois, amândoi în câte una dintre aceste sănii ale morţii, croindu-şi drum prin zăpadă, virând pe alei, repezindu-se pe lângă boschete şi sfârşind uneori răsturnaţi, cu cai cu tot, leşinaţi de râs în zăpadă? Cine nu l-a văzut altă dată pe ducele de Coigny împingând pe patine sania pe canalul îngheţat, agăţat de sanie pentru a face puţină conversaţie cu prinţesa? Unii spun chiar că au văzut-o pe regină gonind pe străzile Parisului în această sanie. Să patineze, să patineze

nepăsătoarea austriacă! Nu are nimic de pierdut. Va vedea, mai devreme sau mai târziu, ce o aşteaptă!

Chiar crede sincer poporul Parisului că Maria Antoaneta a adus cu ea aceste distracţii de la Viena? A uitat oare – sau se preface, cuprins de ura sa împotriva reginei – că moda e mai veche, că Ludovic al XV-lea, copil, o urma deja, că, în fine, aceasta nu a fost relansată decât din cauza iernii friguroase din 1776, când zăpada acoperise Versailles-ul timp de şase săptămâni? Sunt, desigur, distracţii inocente, dar poporul nu le vede cu ochi buni şi găseşte un motiv în plus să o acuze pe Maria Antoaneta. Totul, cu siguranţă, este pretext pentru reproşuri. „Această modă, care ţine de obiceiurile din nord, n-a avut niciun succes la parizieni. Regina a fost informată şi, deşi săniile au fost păstrate, iar de atunci au mai urmat câteva ierni favorabile acestei distracţii, ea nu a vrut să o repete” 1, va nota mai târziu doamna Campan. Este înţelept din partea reginei să renunţe la câteva plimbări cu sania. Dar sacrificiul nu va fi suficient.

Rămâneţi o bună germană

Maria Antoaneta nu are noroc; nu are ce face, s-a născut austriacă. Acest lucru e prost văzut în Franţa. În pofida alianţei

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 117.

semnate în 1756 între Franţa lui Ludovic al XV-lea şi Austria Mariei Tereza – alianţă din interes, care pune capăt unor secole de înfruntări în sânul unei mari părţi ale înaltei

aristocraţii franceze, rezervele faţă de Viena sunt foarte puternice, chiar în sânul familiei regale. Se ştie că doamna Campan şi fiicele lui Ludovic al XV-lea, Mesdames Adélaïde, Victoire şi Sophie, nu privesc cu ochi buni căsătoria Delfinului cu arhiducesa: „Madame Adélaïde îşi mărturisea sus şi tare dezaprobarea pentru o prinţesă din Casa de Austria; iar când doamna Campan a întrebat-o care îi erau poruncile, în momentul în care pleca împreună cu Casa Delfinei, spre a o întâmpina la frontieră, ea i-a spus că dezaproba căsătoria nepotului său cu o arhiducesă şi că, dacă avea vreo poruncă de dat, aceea nu ar fi să o trimită în întâmpinarea unei austriece” 1.

Maria Antoaneta este totuşi inofensivă politic, cel puţin la început, şi nu e nimic de temut în privinţa ei. Nu se gândeşte deloc să se amestece în chestiuni politice, nici interne, nici externe. De altfel, mama sa, mereu gata să-şi plaseze numeroasa progenitură – nu mai puţin de 16 copii, dintre care 11 fete! – în toate curţile Europei pentru a avea influenţă, i-o interzice: arhiducesa este prea superficială, nu are cunoştinţe temeinice şi trebuie să stea la locul ei, adică retrasă. Înţeleaptă precauţie a împărătesei – dar precauţia nu va ţine mult – care ştie în ce măsură o minte atât de puţin formată şi de superficială ca a Mariei Antoaneta – şi pe deasupra şi într-o ţară străină – poate fi dăunătoare prin amestecul în politică. Că Delfina serveşte interesele austriece e posibil, este chiar de dorit, doar să o facă cât mai discret şi cât mai puţin cu putinţă. În această privinţă, Delfina o asigură de la început pe mama ei: „Nu o să vă vorbesc despre toate complicaţiile din această ţară. Domnul

de Mercy vă va spune, cu siguranţă, ce merită spus. În ceea ce mă priveşte, o să am

1 *Ibid.,* p. 38.

de-a face cât mai puţin posibil cu aceste lucruri” 1. *Această ţară*, ce mod de a vorbi despre noua sa patrie. Nu e cam sec? Nu e cam neutru? Maria Antoaneta nu simte nimic pentru Franţa? Este reproşul care îi va fi făcut, pentru că opinia publică franceză va ceda cu uşurinţă reflexului şovinist. Or, arhiducesa iubeşte Franţa, îi trebuie însă un răgaz pentru a aprecia o ţară pe care abia începe să o descopere. Într-o scrisoare datată 14 mai 1774, ea îi mărturiseşte mamei sale: „Deşi Dumnezeu a făcut să mă nasc pentru rangul pe care îl ocup astăzi, nu mă pot împiedica să admir aranjamentul providenţei, care m-a ales, pe mine, ultima dintre copiii voştri, pentru cel mai frumos regat al Europei” 2. Altă mărturie a acestei afecţiuni sincere şi spontane pentru Franţa este acest gând împărtăşit mulţi ani mai târziu baroanei Oberkirch, căreia îi cere să îi vorbească puţin în germană, limba sa natală: „Ah! Sunt totuşi încântată să aud acest vechi grai tudesc; vorbiţi ca o saxonă, doamnă, fără accent alsacian, ceea ce mă uimeşte. Germana este o limbă frumoasă; dar franceza! în gura copiilor mei, mi se pare idiomul cel mai dulce din univers” 3.

Din păcate pentru Mariă Antoaneta, politica o prinde din urmă. Iar ambasadorul Mercy, precum şi cancelarul Kaunitz nu pregetă să o convingă pe împărăteasa Maria Tereza de

utilitatea strategică a arhiducesei şi de rolul măreţ pe care ea trebuie să îl joace la Curtea Franţei. La 15 iunie 1770, Mercy îi scrie împărătesei că „îi mai rămâne doar să se gândească la mijloacele de a o implica pe doamna Delfină pentru a coopera la succesul demersurilor noastre” 4. De altfel, ambasadorul contează

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 2 septembrie 1771, p. 88.

2 *Ibid.,* p. 168.

3 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 222.

4 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 47.

mult pe ascendentul pe care Delfina îl are, de la început, asupra Delfinului pentru a face să triumfe la Versailles interesele austriece. Ce joc tulbure conceput de cabinetul vienez!

Articolul cel mai satisfăcător pentru doamna Delfină este că în fiecare zi ea câştigă un loc tot mai important în sufletul domnului Delfin. [...] Doamna Delfină îl face să spună tot ce vrea ea. [...] I-am prezentat doamnei arhiducese foarte bine că este de maximă importanţă să nu încredinţeze nimănui, mai ales [mătuşilor] Mesdames, ceea ce îi spune domnul Delfin1.

Astfel, deşi se deplângea faptul că nu era formată intelectual, Maria Antoaneta este folosită fără ruşine şi fără scrupule, tocmai datorită ignoranţei şi superficialităţii ei. Este luată drept o proastă şi e manipulată. Vinovată acţiune, care o plasează împotriva voinţei ei într-o poziţie

delicată. Dar lui Mercy puţin îi pasă şi supralicitează:

Doamna arhiducesă a câştigat ascendent asupra Delfinului. *Fără îndoială că, adăugând puţină prudenţă, ea va ajunge să îl subjuge pe de-a-ntregul* [sublinierea autorului] şi nutresc această speranţă cu privire la talentele rare şi naturale ale acestei prinţese, care, de altfel, înţelege de minune şi pleacă urechea la sfaturile care îi sunt date, când îşi dă seama că sunt dictate de raţiune şi de zel pentru binele său2.

Iar ambasadorul îi spionează orice gest, îi ascultă cele mai mici reflecţii, având ca iscoade, pentru a-şi completa propriile observaţii, trei persoane din serviciul Mariei Antoaneta, şi anume preceptorul acesteia, abatele de Vermond şi marchiza de Durfort.

Citind numeroasele scrisori schimbate între Mercy şi Maria Tereza, rămâi stupefiat de lipsa de consideraţie pentru Maria

1 *Ibid.,* scrisoarea din 14 iulie 1770, p. 52.

2 *Ibid.,* p. 54.

Antoaneta, pe care o văd ca pe un simplu pion în serviciul politicii, ca pe o jucărie, exploatată şi manipulată doar cu scopul de a favoriza interesele Vienei. Am spus mai sus (a se vedea proba numărul 1): *să vorbeşti franţuzeşte, să gândeşti nemţeşte;* o repet aici. Şi, de acum, recomandările Mariei Tereza îi alimentează fiicei sale o imagine detestabilă, nu numai a Curţii de la Versailles, dar şi a noii sale familii şi a moravurilor franţuzeşti:

Nu voi reuşi să vă previn îndeajuns împotriva celor mai neînsemnate circumstanţe care ar putea să vă antreneze spre greşelile în care toată familia regală a Franţei a căzut de ani îndelungaţi: ei sunt buni, virtuoşi pentru ei înşişi, dar nu sunt făcuţi deloc pentru a da tonul, pentru a se distra onest, ceea ce a fost cauza obişnuită a multor rătăciri printre mai-marii lor, care, negăsind la ei nicio resursă, au crezut că trebuie să meargă să caute în altă parte. [...] Să nu vă permiteţi să fiţi indiferentă nici în ceea ce priveşte figura domniei voastre, nici în ceea ce priveşte reprezentările. Veţi regreta, dar prea târziu, că mi-aţi neglijat sfaturile. Doar în privinţa acestui punct nu urmaţi nici exemplul, nici sfaturile familiei. Sunteţi cea care trebuie să daţi tonul la Versailles1.

Aşa vrea Maria Tereza să facă din fiica sa o bună franţuzoaică? într-adevăr, Maria Tereza nu vrea acest lucru mai mult decât Mercy ori Kaunitz.

Dimpotrivă, Maria Tereza se felicită pentru absenţa de reacţie din partea fiicei sale după ce Ludovic al XV-lea îl concediază pe ministrul Choiseul, foarte proaustriac: „Nu adoptaţi superficialitatea franceză, rămâneţi o bună germană şi faceţi-vă o glorie din asta” 2. La 8 mai 1771, Maria Tereza merge mai de

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 1 noiembrie 1770, pp. 60–61.

2 *Ibid.,* scrisoarea din 10 februarie 1771, p. 70.

parte: ea îi reproşează că nu e suficient de germană:

„Credeţi-mă, francezul vă va stima mai mult şi va crede mai mult în domnia voastră dacă vă descoperă soliditatea şi francheţea germană. Nu vă fie ruşine că sunteţi germană până şi în stângăcii” 1. Câteva luni mai târziu îi reproşează că îşi bate joc în public de anumiţi oameni şi iată în ce fel îi cere să se corecteze: „Se tot repetă că nu aveţi consideraţie pentru germani: faceţi dreptatea care se cuvine meritelor acestei naţiuni” 2. Să repetăm întrebarea: dacă Maria Antoaneta trebuie să rămână o bună germană – mama sa i-o cere poate deveni o bună franţuzoaică?

O armă politică

Iată cum este privită Delfina Franţei. Şi cine deţine această armă? Viena, Maria Tereza, Kaunitz şi, în curând, Iosif al II-lea. Cine o ţine în mână? Mercy, la Versailles. În 1773, odată cu dezmembrarea Poloniei de către Rusia, Prusia şi Austria, alianţa din 1756 este, poate, ameninţată: Viena se teme de asta. E adevărat că Ludovic al XV-lea nu vede cu ochi buni hăcuirea unei ţări – care, în plus, este cea a fostei sale soţii, Maria Leczinska – tradiţional apropiată de Franţa. Maria Tereza hotărăşte deci să se servească pentru prima dată de arma pe care o reprezintă fiica sa. Maria Antoaneta trebuie să fie pe deplin în mâna lui Mercy şi să îi urmeze toate sfaturile. În fond, dacă braţul care ţine arma este cel al lui Mercy, Maria Tereza este cea care fixează ţinta şi care, în ultimă distanţă, apasă pe trăgaci. „Urmând sfaturile lui Mercy, nu faceţi altceva decât să le urmaţi pe ale mele, având încredere în mine, în afecţiunea pe care v-o port şi chiar în alianţă; el gândeşte ca un bun francez, ca un bun german.” 3 Mercy dă asigurări asupra eficacităţii

acestei arme:

1 *Ibid.,* p. 76.

2 *Ibid.,* scrisoarea din 17 august 1771, p. 86.

3 *Ibid.,* scrisoarea din 4 mai 1773, p. 144.

118

Se apropie vremea când va apărea posibilitatea de a-i vorbi cu folos despre aspectele cele mai importante şi mai serioase. Am crezut chiar că trebuie să încep prin a-i expune câteva noţiuni despre spiritul, originea şi scopul alianţei între cele două ţări şi, pentru a răspunde la întrebarea esenţială a Alteţei Sale regale, i-am spus că, dacă nu am lua în calcul decât raţiunea, ordinea şi utilitatea reciprocă, sistemul actual nu ar suferi deloc din cauza evenimentelor survenite în Polonia şi Suedia, dar că din cauza nefericitei poziţii a acestei curţi, întrucât miniştrii nu sunt aici aleşi decât prin intrigi şi nu tratează treburile statului decât în funcţie de interesele personale, fără preocupare pentru interesul naţional, se întâmplă ca lucrurile cele mai susceptibile de calcul politic să devină nesigure şi foarte dificil de anticipat şi de controlat. Această chestiune m-a condus la toate măsurile de conduită pe care doamna arhiducesă ar putea să le utilizeze cu mare succes pentru a coopera la binele intereselor noastre, câştigând ascendent asupra regelui, menajându-şi miniştrii şi pe toţi cei care se bucură de încrederea sa, făcându-se iubită şi respectată, ştiind să arate cu prudenţă că ţine la legăturile care unesc cele două curţi. [...] Mi se pare esenţial să o obişnuim pe doamna Delfină să audă vorbindu-se de treburi

serioase, pe care văd că spiritul ei este deja bine pregătit să le înţeleagă...1.

Vedeţi jocul lui Mercy cu Delfina, cum îi sugerează să îl seducă pe regele Ludovic al XV-lea – care nu este atât de uşor de manevrat să fie vicleană şi rea, dar blândă, prevenitoare şi prudentă. A doua fază este diferită: îl priveşte pe Delfin, viitorul rege Ludovic al XVI-lea, care va fi manipulat în alt fel. Va fi vorba, atunci, ca noua regină să guverneze, adică nu atât

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 17 martie 1773, p. 140.

să facă eforturi de a seduce – ceea ce nu funcţionează cu bietul Ludovic-August cât de autoritate, fără să se teamă să şantajeze – ceea ce ar trebui să îl facă să cedeze pe slabul monarh. În privinţa acestui punct, Mercy este de un cinism absolut: *„Domnul Delfin, cu un simţ just şi cu un caracter plin de calităţi bune, nu va avea probabil niciodată nici forţa, nici voinţa de a domni prin sine însuşi* [sublinierea noastră]. Dacă doamna arhiducesă nu îl conduce, va fi condus de alţii; asemenea supărătoare consecinţe trebuie prevenite din timp” 1.

De la moartea lui Ludovic al XV-lea şi de la încoronarea bietului Ludovic al XVI-lea, Mercy fixează prioritățile noii regine: să îl conducă singură pe rege, adică să îi ocolească pe miniştri, să le scurtcircuiteze acţiunile şi, în primul rând, să facă în aşa fel încât să nu existe deloc prim-ministru. „Rolul unui prim-ministru în Franţa a fost mereu acela de a

intercepta şi de a distruge încrederea în regine. Istoria este plină de astfel de exemple frapante. Regina cunoaşte acest adevăr şi, dacă vrea să ia măsurile necesare, îi va fi foarte uşor să combată ideea de a numi un prim-ministru, care, ulterior ar putea deveni un personaj prea incomod.” 2 Politica belicoasă a fratelui ei, Iosif al II-lea, îi va da multe ocazii Mariei Antoaneta să se poarte urât cu miniştrii.

Loviturile urâte ale lui Iosif al II-lea

Choiseul, artizan al alianţei din 1756, nu mai este acolo; Maurepas şi Vergennes conduc acum politica Franţei. Or, Vergennes, ministru al afacerilor străine, este un om de o mare fermitate şi de o mare rigoare morală. El nu înţelege, desigur, ca regina să îi dicteze politica. Pentru el, ca şi pentru Ludovic al XVI-lea, care, în planul politicii externe, nu doreşte să fie

1 *Ibid.,* scrisoarea din 4 august 1773, p. 151.

2 *Ibid.,* scrisoarea către Maria Tereza din 17 mai 1774, pp. 172–173.

dominat de soţia sa, tratatul din 1756 nu angajează Franţa să susţină Austria decât în caz de agresiune externă, nu garantează deloc sprijin în caz de agresiune austriacă asupra unui terţ. Este un tratat defensiv, nu unul ofensiv. Nu ţine seama de caracterul agitat şi de politica expansionistă a tânărului Iosif al II-lea, împăratul Austriei, care conduce, de acum înainte, dansul la Viena, spre marea dezamăgire a bătrânei sale mame. De când Franţa s-a angajat militar în susţinerea insurgenţilor americani, Iosif al

II-lea consideră că are mână liberă pentru a acţiona după cum îl taie capul în Europa şi că poate încerca astfel câteva lovituri uşoare şi profitabile.

Prima are loc în Bavaria, la începutul anului 1778. Electorul Maximilian al III-lea tocmai a murit pe 30 decembrie în anul precedent fără a lăsa niciun moştenitor şi Iosif al II-lea, în numele vechilor carte, începe să viseze că are drepturi asupra unei părţi din acest teritoriu. Îl invadează aproape imediat. Prusia, evident, nu acceptă această lovitură de forţă. Dar Franţa? Ludovic al XVI-lea şi miniştrii săi nu apreciază deloc situaţia creată: pentru ei nu se pune problema ca, în caz de ripostă prusacă, Austria să poată conta pe alianţa din 1756. Tocmai în acest moment, temându-se de ce e mai rău, Maria Tereza o şantajează odios pe fiica sa, cerându-i să intervină pe lângă rege pentru a salva alianţa; altfel, ea va muri! 1 Maria Antoaneta acceptă să îi vorbească regelui. Discuţia este aprinsă.

Regele: Ambiţia rudelor voastre va da totul peste cap. Au început cu Polonia, acum, Bavaria e partea a doua. Îmi pare rău pentru domnia voastră.

Regina: Dar nu puteţi nega, domnule, că eraţi informat şi de acord cu privire la chestiunea Bavariei.

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 1 februarie 1778, p. 310.

Regele: Eram atât de puţin de acord încât am dat ordine miniştrilor francezi să anunţe curţile unde se aflau că această dezmembrare a Bavariei se face împotriva voinţei

noastre şi că noi o dezaprobăm1.

Atunci, Maria Antoaneta îi înfruntă pe miniştri. La 19 aprilie, ea îi mărturiseşte mamei sale: „I-am chemat pe domnii de Maupres şi de Vergennes. Le-am vorbit cam tare şi cred că i-am impresionat, mai ales pe cel din urmă. Nu am fost prea mulţumită de raţionamentele acestor domni, care nu încercau decât să se opună şi să-l obişnuiască pe rege cu aceste idei” 2. La 5 mai, ea precizează: „Este nemaipomenit talentul pe care îl au miniştrii de aici de a îneca problemele într-un potop de cuvinte” 3. Ce le reproşează ea, în fond, acestor miniştri? Nu că vorbesc, ci faptul că au, ca şi ea, influenţă asupra monarhului, astfel încât îi contracarează propria influenţă, îi reduc la neant propriile eforturi de convingere. Este insuportabil pentru ea: regele e slab, e ezitant, gata să cedeze tuturor sfaturilor, dar sfaturilor ei trebuie să cedeze, nu celor ale miniştrilor săi! Câteva zile mai târziu, ea o asigură pe mama sa asupra hotărârii de a interveni pe lângă aceştia, regina fiind dispusă să apeleze la toate mijloacele, inclusiv la acela de a le vorbi în prezenţa regelui:

Mă întristez doar că nu pot intra eu însămi în mintea tuturor acestor miniştri, pentru a-i face să înţeleagă cum că tot ceea ce se cere la Viena este drept şi rezonabil: dar, din nefericire, nu vor să audă şi, în rest, au atâtea cuvinte şi fraze care nu înseamnă nimic şi înainte de a spune ceva rezonabil sunt deja zăpăciţi. Mă voi folosi de un mijloc, acela de a le vorbi

1 *Ibid.,* scrisoarea lui Mercy către Maria Tereza din 18 februarie 1778, pp. 311–312.

2 *Ibid.,* p. 318.
3 Ibid., p. 321.

celor doi în faţa regelui, pentru a obţine măcar de la aceştia un limbaj convenabil în acest moment pentru regele Prusiei1.

Ea nu renunţă la niciun mijloc, profitând chiar de sarcina sa pentru a-l impresiona pe rege şi pentru a-l face să cedeze.

Situaţia devine periculoasă pentru Austria deoarece Prusia reacţionează viguros: este război, Frédéric al II-lea invadează Boemia. Maria Antoaneta, la presiunile mamei sale, împinsă de Mercy, este cuprinsă de agitaţie şi aşteaptă o reacţie a guvernului în favoarea Austriei. Dar miniştrii, în acord cu regele, decid să nu o mai informeze, să păstreze o tăcere respectuoasă, să o calmeze cu vorbe dulci. Ea se plânge regelui, care se scuză şi promite să le vorbească miniştrilor săi. Nu este decât un joc pentru a o linişti. Maria Antoaneta sfârşeşte prin a-l convoca pe Maurepas şi explodează literalmente: „Iată, domnule, a patra sau a cincea oară când vă vorbesc despre aceste chestiuni. Nu aţi ştiut niciodată să îmi daţi un alt răspuns. Până în prezent, am avut răbdare, dar lucrurile devin prea serioase şi nu vreau să mai suport asemenea înfrângeri” 2. Maurepas este obligat să se scuze pur şi simplu. El consimte, totuşi, la acest sacrificiu penibil pentru onoarea sa pentru că altceva este important: regina nu guvernează în locul regelui; e suficient doar să o lase să creadă acest

lucru.

Dar opinia publică începe să creadă această ficţiune, iar intervenţiile reginei în favoarea familiei sale îi provoacă multe prejudicii. Când ultimul fiu al Mariei Tereza, Maximilian, obţine drept compensaţie pentru Austria postul de coadjutor la episcopia din Köln, ceea ce face din el suveranul politic al principatului, opinia publică franceză este convinsă că acest lucru se datorează intervenţiei Mariei Antoaneta. Şi, când are loc

1 *Marie-Antoinette. Correspondance*, scrisoarea din 16 mai 1778, p. 324.

2 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* pp. 456–457.

ceremonia purificării tinerei mame (molifta), la şase săptămâni după naşterea survenită la 19 decembrie 1778, a micuţei Madame Royale, primirea reginei de către parizieni este glacială.

Dar Iosif al II-lea nu se opreşte aici. Abandonând Bavaria, el se întoarce acum spre Olanda. Fără a intra în detalii, să amintim doar că Iosif al II-lea se foloseşte de pretextul închiderii estuarului fluviului Escaut de către olandezi – aceştia încearcă să îşi protejeze propriul port de la Rotterdam împotriva concurenţei portului Anvers – pentru a cere, în octombrie 1784, nu doar redeschiderea estuarului, distrugerea fortăreţelor de la frontieră, dar şi cedarea Flandrei olandeze şi restaurarea fortăreţei de la Maastricht. În acest fel, tratatul din 1648, garantat de Franţa, este totalmente violat. Încă o dată, Iosif al II-lea cere susţinerea

Franţei şi intervenţia surorii sale pe lângă rege. Maria Antoaneta îl asigură de devotamentul său, dar nu se mai lasă înşelată în privinţa influenţei slabe pe care o are pe lângă soţul său în planul politicii externe. Se schimbă atunci între împăratul Austriei şi regina Franţei scrisori care ar fi meritat acuzaţia de trădare dacă cele două ţări ar fi fost în război. La 17 noiembrie 1784, Iosif al II-lea îi scrie surorii sale două scrisori. De ce două? Pentru că una va fi citită şi de către rege, iar cealaltă doar de ea: „Vă scriu expres şi această scrisoare, separată, pe care vă rog să o păstraţi doar pentru domnia voastră, imaginându-mi că veţi putea să o arătaţi pe cealaltă regelui” 1. Iosif este viclean, el o asigură pe sora sa că a-i urma politica nu este doar în interesul alianţei, dar şi în cel al monarhiei franceze. Maria Antoaneta se lasă înşelată?

În ceea ce-i priveşte, Ludovic al XVI-lea şi Vergennes consideră că olandezii sunt în dreptul lor şi, mai rău de atât, guvernul redactează o notă care ameninţă Austria că va trimite trupe

1 *Ibid.,* p. 415.

la frontieră dacă aceasta nu dă înapoi. Maria Antoaneta se agită pentru a obţine – este tot ce poate – o amânare cu cinci zile a trimiterii notei. Turbulentul austriac face un pas în spate, sugerând doar un schimb între Ţările de Jos şi Bavaria. Regina apără şi această poziţie, dar Vergennes nu cedează. Schimbul între cei doi e tensionat, dar îi provoacă un declic Mariei Antoaneta. Să vedem! Regina: „Nu ştiţi că

vorbiţi cu sora împăratului?”. Vergennes: „Ştiu că îi vorbesc mamei moştenitorului Franţei”. Bine spus! Realizează atunci Maria Antoaneta că adevărata sa familie, familia pe care a fondat-o, propriii copii sunt la Versailles, nu la Viena şi că la ei, nu la belicosul Iosif trebuie să se gândească în primul rând? Poate.

În orice caz, ea nu obţine câştig de cauză şi Vergennes, care îşi depune demisia, rămâne în funcţie. Regina sfârşeşte chiar prin a se simţi agasată de cererile fratelui său. Atunci când, în 1787, Viena îi va cere să acţioneze în favoarea contelui de Saint-Priest pentru ca acesta să îi succeadă lui Vergennes, care tocmai murise, ea va face minimum în acest sens, fără convingere. Ludovic al XVI-lea îl va alege în final pe contele de Montmorin. Mercy va putea să se plângă de eşecul său cancelarului Kaunitz, pe 1 martie: „Ea păstrează o anume preferinţă pentru patria sa, ataşament pentru propriul sânge, prietenie pentru fratele ei, dar este incapabilă să acţioneze în consecinţă, în pofida tuturor acestor sentimente. [...] Deodată regina are scrupule; crede că nu este corect ca Viena să numească miniştrii de la Versailles. A trebuit să îi scot din minte reflecţiile cele mai stranii în sprijinul acestei teze” 1. Kaunitz îi va răspunde pe un ton fatalist: „Să nu mai contăm niciodată pe ceva din partea ei şi să ne mulţumim să obţinem, ca de la un rău platnic, tot ce vom putea” 2.

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 455.

2 *Idem.*

Maria Antoaneta, un rău platnic! Chiar trebuie să ai mult tupeu. Ce n-a făcut pentru a apăra politica Austriei! Era rezonabil? Nu cumva a fost suficient de periculos? Maria Antoaneta, după moartea mamei sale în 1780, după naşterea copiilor ei, nu mai este o bună germană, devine, pur şi simplu, o bună franţuzoaică; e natural, e în ordinea lucrurilor. I-a trebuit mult timp şi, fără îndoială, s-a compromis mult. Pierderile de imagine au fost importante. Iremediabile. Să analizăm: în afacerea cu Olanda, Iosif al II-lea a obţinut compensaţii financiare, Ludovic al XVI-lea acceptând să se ocupe de o parte din suma pe care Provinciile Unite se opun să o plătească Austriei; zvonurile curg îndată despre care pline de aur care sunt expediate la Viena la cererea reginei! Ea a devenit pentru toţi „Austriaca”, iar Trianonul este supranumit „micul Schonbrunn”. Degeaba se revoltă regina şi îi mărturiseşte doamnei Campan „că există prea mulţi proşti care îi servesc pe cei răi, că e deja informată că se răspândesc zvonuri în lume că ei nu îi pasă decât de ţara sa şi că inima ei rămâne austriacă, deşi nu ar trebui să o intereseze decât ce ţine de Franţa” 1, asta nu schimbă nimic. Răul este făcut în rândul opiniei publice: ea este Austriaca!

Biată Maria Antoaneta, atât de mult te-a dădăcit Mercy, atât de mult te-a consiliat mama ta, încât ai fost prinsă în joc şi te-ai făcut vinovată de ipocrizie! Ostatică abuzată, apoi asumată a unei politici care nu era a Franţei, tu ţi-ai şterbit pentru totdeauna reputaţia! Câte argumente date astfel celor care vor să te piardă!

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 102.

Proba numărul 7

Omul regelui

Regele nu are decât un om de încredere, pe soţia sa.

Mirabeau

Nu există decât un rege al Franţei: regina.

Contele d’Artois

Regele a murit! Trăiască regina!

Mica flacără cu reflexe portocalii se ondulează uşor, se înalţă o clipă spre înalt, apoi – gata – rămâne dreaptă. Toţi ochii sunt îndreptaţi către această flacără şi fiecare îşi ţine respiraţia. Mâna marelui capelan nu mai tremură. El ţine sfeşnicul cu fermitate. O secundă se scurge astfel, în linişte. Această secundă ţine o eternitate; tensiunea este la apogeu. Deodată, imperceptibil, flacăra tremură uşor. Tremură! Regele trăieşte! Slaba răsuflare care înfioară buzele vinete ale lui Ludovic al XVdea a fost de ajuns pentru a o face să tremure. Mirosul este insuportabil în camera regelui în această zi de 10 mai 1774; episcopul de Senlis, primul său capelan, este în genunchi, lângă abatele Maudoux, confesorul său, la câţiva paşi de pat; cei doi prelaţi par a se ruga, dar chiar aşa este? Mâinile lor împreunate sunt aşezate ciudat, nici la frunte, nici la piept, ci la gură şi la nas. Ei se roagă, cu siguranţă, dar, desigur, sunt dezgustaţi şi încearcă, aşa cum pot, să scape de acest miros pestilenţial. La câţiva paşi mai în spate

stau mai-marii regatului şi unul sau doi miniştri – poate fi

recunoscut ducele de Croy, mareşal al Franţei; toţi frământă o batistă albă în josul feţei. Să se deschidă aşadar o fereastră! Dar mica flacără rămâne cu disperare dreaptă şi o picătură de sudoare apare pe tâmpla stângă a marelui capelan. Sub el, la câţiva centimetri, o faţă ciudată, ca o mască de bronz; nu: ca un cap de maur; ca un cap de negru, arămiu, umflat, bubos, acoperit de cruste înnegrite. Nu este un chip în descompunere, e un chip distrus, de nerecunoscut, înspăimântător al unui bărbat devorat de variolă. Este chipul regelui Ludovic al XV-lea în plină agonie şi nimeni nu mai recunoaşte în el pe cel care a fost toată viaţa sa un bărbat frumos şi un mare seducător. Dacă ar vedea du Barry asta! Dar du Barry este deja departe, plecată la cererea muribundului în direcţia Rueil, la locuinţa ducelui d'Aiguillon; ea nu va asista la decesul amantului ei regal, perioada ei de dizgraţie tocmai a început.

Regele şi-a recunoscut toate păcatele acum patru zile; marele capelan a fost însărcinat de el să repete căinţa regală. „Domnilor, regele mă însărcinează să vă spun că îi cere iertare lui Dumnezeu pentru că l-a ofensat şi pentru faptele reprobabile pe care le-a făcut împotriva poporului său. Iar dacă Dumnezeu îi dă sănătate, el va face penitenţă, va sprijini biserica şi va lucra pentru ajutorarea poporului." 1 Nobil din partea lui, era şi timpul după toată desfrânarea şi toate abuzurile. Restul nu a fost decât o lentă agonie. La 7 mai, Delfinul şi Delfina au fost autorizaţi, dar de departe, să îl vadă o ultimă dată pe monarh. Cel pe care Maria Antoaneta îl vedea acolo, cu acea faţă înnegrită şi deformată, era oare „bunicuţul ei"? Ludovic-August

tremura deja gândindu-se la ce îl aşteaptă. De ce această fatală ieşire din scenă a venit atât de repede? La 8 mai, regele a fost cuprins de accese puternice de

1 Citat de Michel Antoine, *Louis XV,* Fayard, 1989, p. 989.

febră şi a început să delireze cu intermitenţă. Pe 9, faţa sa era inertă, ca o mască tăiată în grabă într-o scoarţă de copac: ochii, lipiţi de cruste, nu i se mai puteau deschide, gâtlejul necrozat era plin de escare, ceea ce îl împiedica să mănânce.

Este ora trei şi un sfert în după-amiaza zilei de 10 mai 1774, iar Franţa nu priveşte cum pleacă regele său. A plâns Ludovic al XV-lea? Nimic mai nesigur. Poporului nu îi pasă de această agonie şi posibila sa dispariţie nu pare a îngrijora pe nimeni. Ludovic al XV-lea, care a fost „Ludovic cel Mult Iubit”, nu mai există, de multă vreme a devenit contrariul: „Ludovic cel Mult Urât”. Dacă ar fi să ne luăm după Besenval, chiar la Versailles, unii – la contesa de Brionne, la prinţesa de Beauvau, la contesa de Tesse şi la alţi adepţi ai lui Choiseul (*choiseulistes*) – se bucură de moartea iminentă a regelui. „Nu duceam lipsă de oameni care, trişti la domnul d’Aiguillon şi veseli în casele pe care tocmai le-am pomenit, raportau reciproc, fiecărui grup, ce se petrecea dincolo.” 1 Doar câţiva fideli aşteaptă în Curtea de Marmură semnul fatal. Şi flacăra este mesagerul morţii. Picătura care se afla mai devreme pe tâmpla marelui capelan tocmai i-a alunecat pe obraz, el nu mai tremură, cu sfeşnicul bine strâns în mână. Flacăra nu mai mişcă acum.

Toţi stau aşa câteva secunde: nicio oscilaţie, nicio mişcare. I se verifică pulsul. S-a terminat. Atunci marele capelan se ridică, face un ocol, se îndreaptă spre pervazul unei ferestre care dă spre curte. Acolo e o altă lumânare care se consumă lent; se vede flacăra dansând în aer, ceara curgând şi strângându-se pe sfeşnic. Marele capelan se apropie, se apleacă şi suflă cu putere. Flacăra se stinge; un fum subţire se înalţă. După un scurt moment de linişte, un murmur se înalţă din curte şi se ridică brusc: „Regele a murit! Trăiască regele!” Au înţeles tot.

1 Citat de Michel Antoine, *Louis* XV, pp. 990–991.

129

De o parte şi de alta a patului regelui, patru lumânări alungă întunericul din cameră. Este deja un priveghi, e deja o cameră mortuară. Iată corpul regelui sau cel puţin o jumătate de corp, corpul său fizic, deoarece regele – Kantorowiez o va confirma – are două corpuri: un corp terestru şi muritor – cadavrul lui Ludovic al XV-lea – şi un corp politic şi nemuritor – comunitatea constituită din regatul său; un corp omenesc şi un corp suveran. Când omul care incarnează regalitatea dispare, un altul îi ia locul; astfel, firul nu e niciodată rupt. Mulţimea care aşteaptă şi se uită la fereastră, cu ochii aţintiţi la mica lumânare, ştie bine. Îndată curtenii se reped în Galeria Oglinzilor şi merg să îi salute pe noul rege şi pe noua regină. Ludovic-August şi Maria Antoaneta sunt împietriţi. Sunt în genunchi şi plâng. „Doamne, ai grijă de noi, suntem prea tineri pentru a guverna”, rosteşte regina.

„Regele a murit! Trăiască regele!” Cine se poate gândi, în acel moment, că formula rituală este inadecvată. Cine se poate îndoi că, în realitate, dacă Ludovic al XVI-lea îi ia locul lui Ludovic al XV-lea, el nu va fi, de fapt, niciodată, rege pe deplin? Că, în realitate, ar fi trebuit să se strige: „Regele a murit! Trăiască regina!” Cine ar putea bănui că la moartea lui Ludovic al XV-lea va începe agonia monarhiei?

Un om slab?

Să guverneze? Dar a guverna înseamnă a improviza? Sunt gata, amândoi, atât de tineri, într-adevăr, să ţină frâiele puterii? Maria Tereza se teme de acest moment de multă vreme şi, de la primele semne de îmbătrânire ale lui Ludovic al XV-lea, îşi exprimă temerile: „Nimeni mai mult ca mine nu ar putea dori lungirea zilelor regelui, chiar de n-aş apuca să văd că fiica mea ia parte la guvernarea Franţei. Tinereţea sa, lipsa de experienţă, gustul pentru petreceri mi-ar da nenumărate motive de teamă,

mai ales într-o vreme în care spiritele sunt în cea mai puternică stare de efervescenţă, iar afacerile în cea mai mare dezordine” 1, împărăteasa nu încetează să se îngrijoreze fiindcă este o conjunctură foarte nefericită aceea de a vedea un Delfin aparent slab, o Delfină cu siguranţă superficială care trebuie să guverneze un regat slăbit de divizări şi o monarhie devenită nepopulară. Ea îi mărturiseşte acest lucru lui Mercy, la 31 august 1773, când acesta evocă dispariţia lui Ludovic al XV-lea:

Vă mărturisesc deschis că nu doresc ca fiica mea să

capete

O influenţă clară în treburile de stat. Am aflat, prea mult, din proprie experienţă, ce jug împovărător este guvernarea unei vaste monarhii. În plus, cunosc tinereţea şi superficialitatea fiicei mele, precum şi lipsa ei de apetenţă pentru studiu şi că ea nu ştie nimic, ceea ce mă face şi mai tare să mă tem că ar reuşi să conducă o monarhie atât de şubredă cum este în prezent cea a Franţei. Şi, dacă fiica mea nu poate să o ridice sau dacă această stare a monarhiei se va înrăutăţi şi mai mult, aş prefera să fie inculpat un ministru oarecare şi nu fiica mea. [...] Nu mă pot hotărî să îi vorbesc despre politică şi afaceri de stat2.

Gravă eroare, o ştim acum: ar fi trebuit să îi vorbească fără ezitare despre politică şi să o formeze în acest domeniu. Care este avantajul de a o menţine pe Maria Antoaneta în ignoranţă? Să vrei să o ţii aşa înseamnă să o expui pericolului. La doar câteva zile de la urcarea pe tron a noului cuplu regal, Maria Tereza fixează linia de conduită pe care trebuie să o urmeze fiica sa şi soţul acesteia: „Sunteţi amândoi foarte tineri, povara este grea. Sufăr, sufăr cu adevărat. [...] Tot ce pot să vă spun şi să vă urez este să nu vă grăbiţi niciodată. Să vedeţi lucrurile cu ochii

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea Mariei Tereza către Mercy din 2 iunie 1773, p. 146.

2 *Ibid. Y* pp. 153–154.

voştri, să nu schimbaţi nimic, să lăsaţi lucrurile să continue la fel. Haosul şi intrigile ar deveni de nedepăşit” 1.

Toate acestea nu sunt foarte motivante şi nu îi dau încredere noii regine a Franţei. Este însă posibil să nu faci nimic, să nu mişti un deget, în timp ce ţara chiar aşteaptă decizii, mai ales cu privire la subiectul guvernării? A aştepta este o politică?

Se constată, de fapt, în zilele care urmează că Ludovic al XVI-lea, noul rege, pare mulţumit cu asta. În afară de faptul că timp de nouă zile, ca măsură de precauţie, toţi miniştrii care au fost în contact cu bunicul său sunt plasaţi în carantină, tânărul monarh, lăsat de capul lui, apare ca „omul cel mai stânjenit din regat” 2. El nu ştie ce să facă. Lipsit de consilieri veritabili, se îndreaptă către mătuşile sale şi către soţia sa. I-ar trebui cineva care să îl sprijine, nu neapărat un prim-ministru, funcţie de care şi tânărul monarh, şi soţia sa au oroare, ştiind în ce măsură un astfel de om poate încerca să exercite o putere excesivă, ci de un fel de Mentor, precum preceptorul lui Telemah din *Iliada.* Este o alegere importantă şi o alegere necesară. Toţi constată de la început marea nehotărâre a monarhului. La 15 iulie, Mercy îl descrie „impenetrabil în ochii celor mai atenţi. Acest fel de a fi trebuie să provină fie dintr-o mare putere de disimulare, fie dintr-o mare timiditate şi am motive să cred că această ultimă cauză are mai multă influenţă decât cealaltă. Totul pare a anunţa un rege înclinat spre slăbiciune. Aerul său dur în aparenţă ar putea ţine doar de fizic, nu şi de moral” 3.

Maria Tereza nu este atât de sigură că soţul fiicei sale este aşa de uşor de manevrat şi cere prudenţă în această privinţă. Totuşi, nu întârzie să se lumineze când află cum

bietul Maurepas, ales

1 *Ibid.,* scrisoarea Mariei Tereza către Maria Antoaneta, p. 174.

2 Citat de fivelyne Lever, *Louis XVI,* Fayard, 1985, p. 96.

3 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea către Maria Tereza din 15 iulie 1774, p. 189.

pe post de prim consilier, se luptă să îl facă pe ginerele său să adopte o decizie. Nu este prea simplu, pentru bătrânul în vârstă de 76 de ani, să trateze cu ezitările şi cu tăcerile lui Ludovic-August! în timpul reuniunilor Consiliului, regele intervine puţin, iar liniştea sa sfârşeşte prin a nelinişti; pare a nu fi interesat de subiectele abordate, mai ales că uneori acestea se eternizează şi mai ales când dezbaterile sunt incerte. Uneori, dimpotrivă, el ia deodată cuvântul, într-un mod brutal şi foarte neadecvat, descumpănindu-i pe unii miniştri, ca şi cum ar crede că face astfel dovada autorităţii sale. I se întâmplă şi să se ridice şi, manifestând un fel de descurajare, să părăsească brusc Consiliul, lăsându-i pe miniştri singuri, iar aceştia îl ajung cu greu din urmă pentru a-l determina să fixeze data următorului Consiliu. Toate acestea au de ce surprinde. În plus, frecventându-l, Maurepas este neliniştit de tendinţa sa de a „ceda ultimului cu care vorbeşte”.

Primele decizii de luat privesc înlocuirea miniştrilor; opinia publică are nevoie de această schimbare. Dar pe cine să demită şi pe cine să numească, iată tortura la care este supus regele. Abatele de Veri, în *Jurnalul* său, se

întreabă: „Ludovic al XVI-lea va avea sau nu talentul de a alege şi de a decide?” 1. Nu este suficient. El insistă, câteva zile mai târziu, până la explicaţia decisivă din 24 august despre care povesteşte abatele de Veri: „Opinia generală în care indecizia voastră lasă să plutească spiritele îi înjoseşte pe miniştrii actuali, care sunt la pământ şi lasă treburile în suspans”, îi spune mentorul. „Nu în felul acesta vă veţi putea îndeplini îndatoririle. Iată o lună pierdută şi timpul nu e ceva pe care să îl puteţi pierde fără a fi afectată domnia voastră şi supuşii domniei voastre.” Ludovic al XVI-lea este de acord

1 Abbe de Veri, *Journal, publiepar le baron Jehan de Witte*, Paris, 1928, tom I, pp. 184–185.

şi promite că va lua decizia sâmbăta viitoare. Cum sâmbăta viitoare? Maurepas ia foc: „Nu, deloc, Sire. Nu aşa se guvernează un stat! Timpul, repet, nu este un bun pe care să îl puteţi pierde după fantezia dumneavoastră. Aţi pierdut deja prea mult pentru binele treburilor ţării. Şi trebuie să luaţi o decizie înainte ca eu să ies de aici” 1. Este incredibil; atâta indecizie şi atâta slăbiciune! Regina nu este deloc surprinsă; a cunoscut plânsetele Delfinului, va cunoaşte şi tăcerile regelui.

Regele se poartă la fel în privinţa tuturor subiectelor, chiar şi a celor mai puţin importante. Maria Antoaneta doreşte o schimbare de etichetă astfel încât bărbaţii să poată lua masa cu prinţesele din familia regală, dar ea aşteaptă cu disperare o decizie a regelui. Este dezamăgitor.

„Ce poţi să faci lângă un om slab?” 2, se plânge ea.

Jocuri de putere

Ce trebuie făcut cu o asemenea slăbiciune? Este posibil ca miniştrii să guverneze singuri? Nu este şi rolul reginei să intervină când poate? Nu trebuie să camufleze lipsurile soţului său? Asta începe să creadă Maria Antoaneta. Este cu atât mai uşor cu cât, din toate părţile, i se şopteşte să intervină. Viena însăşi cere de la ea, de acum înainte, acest efort, pentru a nu lăsa drum liber altor interese. Să-şi folosească deci influenţa pe lângă rege cu bună ştiinţă!

Este dovedit cu asupra de măsură, anunţă Mercy, că, atunci când regina va vrea să facă ceva anume, ea va obţine acest lucru, dar dacă, pe termen lung, îşi va utiliza creditul doar pentru fantezii şi capricii de moment, dacă, în loc să se facă utilă, chiar necesară regelui, dându-i sfaturi bune, alinându-i îndoielile, regina

1 Citat de fivelyne Lever, *Louis XVI,* p. 109.

2 *Ibid.,* p. 117.

se va limita la a cere una sau alta, fără a-şi motiva dorinţele prin argumente juste şi valabile; dacă, păstrându-şi repulsia pentru tot ce e serios şi cere un dram de reflecţie, ea va da dovadă de plictiseală sau de neatenţie când regele îi va vorbi despre subiecte serioase, atunci va fi mai mult decât probabil că, puţin câte puţin, regele se va obişnui să caute în altă parte ajutor, sfaturi; creditul reginei va dispărea1.

Dar, în curând, facţiunea lui Choiseul, clanul Besenval şi

contesa de Jules vor cere, la rândul lor, ca ea să îşi joace rolul pe lângă rege. Câtă dramă, în această situaţie! Toţi văd bine că regele e influenţabil, toţi consideră că ar fi o nebunie să nu se profite de asta. Să speri să ajungi la rege, să obţii de la el o decizie favorabilă – ca să spunem drept, o favoare – este nevoie de o singură procedură: să treci pe la regină. Opinia publică înţelege repede situaţia.

Totuşi, Ludovic al XVI-lea nu este mereu atât de slab; el ştie bine că nu trebuie să aibă încredere în regină, că nu îi poate spune totul, departe de asta, în legătură cu afacerile statului; nu ignoră deloc faptul că regina este în corespondenţă permanentă cu Viena, ceea ce explică faptul că, în ceea ce priveşte politica externă, ţine informaţiile pe cât poate de secrete. Noul rege nu doreşte să o implice pe soţia sa în decizii, asta în virtutea unei tradiţii ce urcă până la Ludovic al XIV-lea. Iar Ludovic al XVI-lea ştie care sunt limitele tinerei sale soţii, superficialitatea şi temperamentul ei excesiv; el îşi dă bine seama că regina preia cu plăcere conducerea unei clici, aceea a lui Choiseul. Dar cum să facă? Regele decide deci să îi distragă soţiei sale atenţia de la politică; iată de ce el nu vede cu ochi răi faptul că ea se cam distrează, că se distrează chiar mult. Acest lucru nu creează o

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 15 iulie 1774, pp. 188–189.

impresie bună opiniei publice, dar este un rău mai mic – sau cel puţin aşa crede el; astfel, ea nu mai este mereu în

spatele lui, astfel el are mână liberă, chiar dacă nu ştie întotdeauna ce să facă cu această libertate. Şi când distragerile nu mai funcţionează, când regina revine la cârmă, el cedează, dar nu cedează decât în chestiuni minore, pentru a-i acorda câteva compensaţii şi a o lăsa să creadă că are, într-adevăr, putere. Maurepas este destul de dibace pentru a-i sugera această conduită regelui. Să luăm exemplul întoarcerii lui Choiseul. Maria Antoaneta vede acest lucru ca pe o problemă personală şi îl hărţuieşte pe rege pe acest subiect, folosind toate argumentele, pretextând, de exemplu, „că e umilitor pentru ea să nu poată obţine iertarea pentru acest bărbat care a negociat căsătoria sa” 1. Mercy îi povesteşte Mariei Tereza episodul, la 15 iulie 1774, pentru a se felicita: „Regelui îi repugna cu adevărat să îi redea libertatea; el îi rezistă reginei, spunându-i chiar să nu îi mai amintească de această chestiune decât peste două luni; regina a fost atât de fermă în răspunsul ei, spunând că ea «cerea» acest favor de la rege şi încă fără amânare, încât regele cedă” 2. Totuşi, Mercy greşeşte că se bucură; este vorba de politică externă şi regele e ferm. El îl primeşte, într-adevăr, pe Choiseul, pe 12 iunie, dar cu o răceală care înseamnă punctul final pentru speranţele reginei. În schimb, drept compensaţie, îi oferă Micul Trianon pe care ea îl cerea. Este un preţ scump, însă liniştea – relativă – a regelui şi a miniştrilor are acest preţ.

Miniştrii sfârşesc prin a fi numiţi, spre marea uşurare a lui Maurepas. Maria Antoaneta dorea ca baronul de Breteuil să îl înlocuiască la afacerile externe pe ducele d’Aiguillon, dar

este ales contele de Vergennes. Sunt demişi abatele Terray şi cancelarul Maupeou; poporul se bucură. Turgot este numit controlor

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* pp. 243–244.

2 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 188.

general al finanţelor. În această „Noapte a Sfântului Bartolomeu a miniştrilor”, regina nu are niciun amestec.

Poporul s-a bucurat extravagant la demiterea cancelarului şi a controlorului general, îi scrie ea mamei sale. Nu mă amestec deloc în aceste treburi, dar îmi doresc mult ca toate acestea să se termine pentru că mă tem să nu îl afecteze şi să nu îl tracaseze pe rege. I-am spus deja scumpei mele mame că domnul Turgot este un om foarte onest. Acest lucru este esenţial pentru finanţe. Domnul de Sartine a fost numit la Marină. El a fost îndrăgit de popor de când era locotenent de poliţie. Nu ştiu totuşi dacă are talent la marină, poate, mai încolo, i se va schimba postul1.

Dar Maria Antoaneta este, cu siguranţă, o aiurită care îşi confundă dorinţele cu realitatea. Începe să creadă că este făcută pentru politică. Cu toate acestea, nu înţelege nimic din aceasta. Când se ia decizia de a restaura vechile parlamente, distrugând opera salutară a ghinionistului Maupeou, care le dizolvase, ea vede aici o decizie înţeleaptă. Or, nu va întârzia să îşi dea seama în ce măsură aceste adunări, ce se opuneau de multă vreme absolutismului regal, nu-şi pierduseră cu nimic din virulenţă. „Mi se pare că dacă regele susţine această operă,

autoritatea sa va fi cu atât mai mare şi mai solidă decât în trecut” 2, îi scrie mamei sale, care, evident, nu crede nimic din toate acestea. Dar regele are delicateţea de a-i comunica programul ceremoniei şi textul discursului său în ajunul şedinţei solemne *(Ut de justice)* pe care o va prezida la 12 noiembrie 1774; pentru ea înseamnă mult; vede aici o garanţie a încrederii – ceea ce şi este, cu siguranţă – şi acest lucru îi întreţine iluziile şi pretenţiile, îşi imaginează că poate asista la micile comitete care discută

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 7 septembrie 1774, pp. 194–195.

2 *Ibid.,* scrisoarea către Maria Tereza din 16 noiembrie 1774, p. 197.

treburile regatului, cum se obişnuia înainte de domnia lui Ludovic al XIV-lea. Pentru a obţine acest lucru, încearcă să se împace cu Maurepas, pentru ca acesta să devină un avocat al său pe lângă rege. Dar este un eşec; Maurepas şi regele nu vor să o admită în Consiliu. Temându-se de supărarea sa, se sfătuiesc să îi ofere o nouă compensaţie: prinţesei de Lamballe, prietena sa, i se dă funcţia, absolut inutilă, de supraintendentă a Casei sale, spre dezamăgirea doamnei de Noailles. Cu siguranţă, acest post este un favor, fără o justificare reală, este ceea ce s-ar numi astăzi un „post fictiv”.

Este destul pentru a-i calma energia, veleităţile de putere. Dar asta nu o calmează decât o vreme. Prinşi în jocurile de putere care se instalează între un rege ezitant şi

neîncrezător şi o regină influenţabilă şi orgolioasă, miniştrilor le este greu să ţină cârma regatului. Cum să facă, într-adevăr, pentru a naviga între slăbiciunea unuia şi capriciile celuilalt? Un atelaj cât se poate de dement: un rege prea adesea incapabil să decidă şi o regină care vrea să se amestece în toate. Cu siguranţă, tânărul cuplu regal e infernal.

A face şi a desface

Ceea ce complică situaţia este faptul că regina suferă din ce în ce mai mult influenţa anturajului său, a acestei „mici societăţi" despre care am vorbit şi care, adesea, nu e lângă ea decât pentru a profita de favorurile sale. Ducele d'Aiguillon a demisionat, regina se felicită pentru asta, ca şi partida austriacă, dar Besenval şi clanul său apreciază că este necesar să se meargă mai departe, că este imperativ ca ducele să fie exilat. Cum să facă? Pretextând, în faţa reginei, că acesta a avut îndrăzneala de a-l pierde pe contele de Guines, ambasador la Londra din 1770, acuzându-l de speculă şi de escrocherie. Trucul este abil: Guines este un apropiat al reginei; aceasta îi ia

apărarea împotriva lui d'Aiguillon. Ludovic al XVI-lea e jenat; el ştie bine că Guines nu e ireproşabil, dar ştie şi că d'Aiguillon, nepotul lui Maurepas, nu merită un asemenea tratament. Problema pentru rege: regina cere şi ea exilul ducelui. Cum să facă pentru a-i da soţiei sale impresia că îi cedează? Aşadar, hotărăşte... să nu hotărască nimic. Maria Antoaneta este furioasă. La 30 mai 1775, când defilează

cavaleria uşoară pe care o comandă d’Aiguillon, ea coboară rapid storul de la portiera trăsurii sale pentru a nu-l vedea... după ce i-a scos limba! în aceeaşi seară, ea îi vorbeşte regelui, apoi lui Maurepas, care, în faţa mâniei reginei, trebuie să îşi sacrifice nepotul. „Măsura este dură; trebuie ca vasul să se scufunde” 1, îi aruncă ea mentorului regelui. Maria Antoaneta obţine câştig de cauză. I se justifică astfel contelui de Rosenberg, la 13 iulie 1775:

Sunt obligată să revin la plecarea domnului d’Aiguillon pentru a vă lămuri întreaga mea purtare. Această plecare este opera mea, în întregime. Măsura trebuia să fie una dură: acest om josnic întreţinea o reţea de spionaj şi de bârfe urâte. El a încercat să mă înfrunte de mai multe ori în chestiunea domnului de Guines. Îndată după judecată, i-am cerut regelui îndepărtarea sa2.

De atunci, publicul consideră că regina face şi desface ministerele. Fratele ei Iosif se supără şi în, proiectul de scrisoare pe care îl redactează pentru ea – scrisoare niciodată trimisă – în iulie 1775, el o spune fără menajamente:

De ce vă amestecaţi, draga mea soră, în a muta miniştri, în a-l trimite pe unul pe domeniul său, în a face cadou nu ştiu ce ţinut unuia sau altuia, în a-l face pe altul să câştige un proces, în a crea un nou post costisitor la curtea domniei voastre, în fine, să vorbiţi despre afaceri, să vă folosiţi chiar de termeni

1 Citat din Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 124.

2 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 217.

puţin convenabili pentru poziţia voastră. V-aţi întrebat vreodată cu ce drept vă amestecaţi în treburile guvernării şi monarhiei franceze? Ce studii aţi făcut în acest sens? Ce cunoştinţe aţi achiziţionat pentru a putea îndrăzni să vă imaginaţi că părerea sau opinia domniei voastre trebuie să fie bună de ceva [...]? Domnia voastră, o simpatică tânără care nu se gândeşte decât la frivolităţi, decât la toaleta şi la distracţiile domniei voastre cât e ziua de lungă; care nu citiţi şi nici nu puteţi asculta un discurs rezonabil un sfert de oră pe lună; care nu reflectaţi şi nici nu meditaţi, sunt sigur, niciodată „nici nu asociaţi cauzele şi consecinţele faptelor pe care le faceţi sau ale vorbelor domniei voastre1?

Atacul este dur, dar oare este nedrept? Maria Tereza îi interzice lui Iosif să trimită această scrisoare. Nu este o greşeală să o menajeze pe imprudentă? Nu ar fi mai bine să fie scuturată puţin şi să i se atragă atenţia, cu asupra de măsură, cel puţin în legătură cu favoritismele? Ar însemna să o determine să nu îşi mai agraveze situaţia; ar însemna să fie determinată să nu persiste în greşeală; ar însemna, poate, să fie salvată. Dar Iosif o ascultă pe mama sa, care, putem spune acum, după tot ce am prezentat, contribuie astfel la distrugerea ei.

Cum nu o opreşte nimeni şi nimic, Maria Antoaneta îşi vede mai departe de intervenţii, şi, în curând, în 1776, izbucneşte Afacerea Guines. Turgot şi Malesherbes vor trage ponoasele. Turgot, pentru a cărui numire regina se felicită, este un excelent controlor al finanţelor, un bărbat de o mare integritate, dotat cu un adevărat simţ al statului.

El nu ezită să întreprindă reformele indispensabile regatului: libera circulaţie a cerealelor pentru a încuraja agricultura, suprimarea corporaţiilor pentru a liberaliza piaţa muncii, înlocuirea corvezilor cu o taxă plătită de toţi proprietarii de pământuri, nobili sau din popor,

1 *Ibid.,* p. 222.

proiectul de creare a adunărilor teritoriale care vor decide repartizarea impozitelor, chestiunile legate de poliţie, de asistenţă şi de lucrări publice. Excelent ministru de finanţe, el cere eforturi din partea tuturor şi, mai ales, de la cei privilegiaţi; astfel devine nepopular la Curte. Măsurile economice nu plac curtenilor, iar reformele fiscale sau instituţionale răstoarnă ierarhia socială. Turgot nu e dispus să cadă la învoială cu regina. Or, se întâmplă ca la Londra contele de Guines să îşi ducă propria politică, în contradicţie absolută cu cea dictată de contele de Vergennes. În războiul anglo-american, Guines promite cabinetului de la Londra că niciodată Franţa nu îi va ajuta pe insurgenţi. Este inadmisibil, trebuie anunţat Parisul. Dar nimeni nu îndrăzneşte să îşi asume această responsabilitate pentru că toţi se tem de reacţia reginei. Doar Malesherbes şi Turgot se avântă. Maria Antoaneta nu suportă. La 12 mai, Turgot e concediat, Malesherbes demisionează... iar contele de Guines e făcut duce! Cei doi miniştri, foarte populari pentru că atacau veritabilele cauze ale deficitului, sunt regretaţi. Promovarea lui Guines provoacă proteste vehemente. Se află – toată lumea

cleveteşte – că regina l-a pus pe rege de trei ori să refacă scrisoarea de promovare a lui Guines ca să fie suficient de elogioasă. Este un capriciu impardonabil, o greşeală colosală, care va avea consecinţe dezastruoase, nu doar pentru popularitatea reginei, ci şi pentru viitorul regatului, deoarece absenţa lui Turgot şi abandonarea reformelor sale vor contribui din plin la prăbuşirea regimului. Desigur, regele şi Maurepas îi reproşau şi ei lui Turgot că se consideră din ce în ce mai mult un veritabil prim-ministru, dar Maria Antoaneta este cea care i-a grăbit căderea. Orgolioasa regină o minte pe mama ei, când îi relatează evenimentul, ceea ce pare a dovedi că ştie foarte bine că ceea ce a făcut nu este decât un capriciu: „Domnul de Malesherbes a părăsit ministerul alaltăieri, el a fost înlocuit îndată cu domnul Amerlot. Domnul Turgot a fost

concediat în aceeaşi zi şi domnul de Clugny îl va înlocui. Mărturisesc, scumpa mea mamă, că nu mă deranjează aceste plecări, dar eu nu am niciun amestec” 1. *Mincinoasă! Iată că acum faci şi desfaci ministerele.*

O intrigantă

Anturajul său nu încetează să facă presiuni asupra ei pentru a-l susţine pe Guines şi a-i da jos pe toţi miniştrii care au vederi opuse. Iată că vrea să îl concedieze pe Vergennes. De ce? Mercy dă răspunsul:

Cheia acestei enigme stă în anturajul reginei care îl susţine în unanimitate pe Guines. Maiestatea Sa e obsedată, vrea să scape de el. S-a ajuns să îi fie ofensat

amorul propriu, să fie enervată, să fie împroşcaţi cu noroi cei care, pentru bunul mers al lucrurilor, pot rezista dorinţelor sale. Toate acestea au loc în timpul curselor sau al altor evenimente, în conversaţiile de la serata prinţesei de Guemene. În sfârşit, ei reuşesc atât de bine să

O scoată pe regină din pepeni, să o ameţească distrând-o, încât acest lucru, la care se adaugă condescendenţa regelui, duce în anumite momente la imposibilitatea de a se lua nişte decizii rezonabile2.

De asemenea, regina asaltează cabinetul regelui de fiecare dată când este nevoie. După caz, tună şi fulgeră, budează, plânge, face crize de isterie, ameninţă. „Regina se duce din când în când la rege dimineaţa, dar asta nu se întâmplă decât în cazul în care vrea să-l constrângă să ia hotărâri care îi displac tânărului monarh.” 3

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea către Maria Tereza din 15 mai 1776, p. 243.

2 *Ibid.,* scrisoarea către Maria Tereza din 16 mai 1776, p. 244–245.

3 *Idem.*

Cine, în mod special, o presează astfel? Besenval, am spus-o, dar şi clanul Polignac. Un alt exemplu care arată în ce măsură acest clan are influenţă, de acum înainte, asupra inimii reginei şi deci asupra deciziilor regelui: în 1780, Besenval doreşte ca prinţul de Montbarrey, pe atunci ministru de război, să fie concediat pentru a fi înlocuit cu mareşalul de Segur. El se asigură de intervenţia contesei de

Polignac pe lângă regină. Dar Maurepas vede lucrurile altfel. El apără un alt candidat: pe domnul de Puysegur. Astfel, el reuşeşte să o convingă pe Maria Antoaneta că doamna de Polignac abuzează de ascendentul pe care îl are asupra ei; în aceste circumstanţe, regina îi face amare reproşuri prietenei sale. Dar contesa izbucneşte în lacrimi şi declară că va părăsi Curtea. În faţa acestui şantaj, Maria Antoaneta nu rezistă: se aruncă la picioarele contesei de Polignac şi îi cere să o ierte. Apoi îi promite să îl protejeze pe mareşalul de Segur. Totuşi, la 30 decembrie 1780, este numit Puysegur. Doamna de Polignac nu renunţă la supărare şi îi cere Mariei Antoaneta să vină să o vadă de urgenţă. La sfaturile lui Besenval, favorita îi reproşează că i-a cedat lui Maurepas şi joacă din nou scena şantajului. A doua zi, bietului Ludovic al XVI-lea îi vine rândul să aibă şi el scena sa şi, sătul de război, se înclină şi îl numeşte în cele din urmă pe mareşalul de Segur. Maurepas este nesocotit, Maurepas este umilit. Favorita reginei a triumfat asupra sfetnicului regelui! „Este lovitura de pumnal cea mai dureroasă pe care am primit-o în viaţa mea” 1, declară ministrul. Maria Antoaneta poate să se felicite pe lângă doamna Campan, dar de ce se preface că nu vrea să se amestece în afaceri?

Tocmai aţi văzut un ministru aşa cum îmi place; am calităţi pentru a mă descurca în serviciul regelui, întrucât estimez ca fiind foarte bună această alegere; dar sunt aproape supărată

1 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 193.

în privinţa rolului pe care l-am jucat în această numire; am o anumită responsabilitate: aş fi fost fericită să nu am deloc; şi, ca să mă citez pe cât de bine posibil, tocmai i-am promis domnului de Segur, şi asta pe cuvânt de onoare, că nu îi voi trimite nicio petiţie şi nici nu voi zădărnici vreuna dintre acţiunile sale prin cereri pentru protejaţii mei1.

Asta e: regina se comportă ca o favorită şi nu ca o regină a Franţei. Ea face presiuni asupra regelui după capriciile sale – mai rău: după bunul plac al celor care îi fac sugestii – şi influenţează din ce în ce mai mult politica. S-a mai văzut asta şi în trecut, din partea unor favorite ca Diana de Poitiers sau Agnes Sorel – dar spre bine, pentru că aceste doamne aveau competenţe politice. Dar astfel de lucruri s-au întâmplat, la modul negativ, cu Pompadour şi cu du Barry. Aparţine Maria Antoaneta categoriei din urmă? Aşa s-ar părea. În curând, Maurepas dispare, ca şi Vergennes, şi sunt numiţi Necker, apoi Calonne, Lomenie de Brienne şi, din nou, Necker. Maria Antoaneta intervine din ce în ce mai mult. Ea contribuie la concedierea lui Necker în 1781, apoi la chemarea sa în 1788. La fiecare succes al reginei, prestigiul regelui este pătat încă o dată pentru că publicul ştie că ea are putere asupra lui şi că îl domină pe bietul om. Astfel ea apare – fără îndoială, mai mult decât e în realitate – responsabilă de toate deciziile guvernului. Doamna Campan povesteşte că, într-o zi, pe când o ajuta să adune memoriile şi rapoartele pe care miniştrii o rugaseră să i le dea regelui, regina i-a mărturisit acest lucru: „Ah, suspină ea, nu mai există fericire pentru mine de când m-au făcut

intrigantă”. Prima cameristă protestează la auzirea cuvântului, dar regina reia: „Da, este cuvântul potrivit; orice femeie care se amestecă în afaceri peste cunoştinţele ei şi dincolo de îndatoririle ei nu este decât o intrigantă. [...]

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 215.

144

Reginele Franţei nu sunt fericite decât dacă nu se amestecă în nimic, păstrându-şi un credit suficient pentru a-şi ajuta prietenii să parvină în poziţii înalte şi a schimba soarta câtorva servitori zeloşi” 1. Era sinceră confesiunea ei? Nu era un mijloc de a se disculpa, de a şterge ceea ce ştia că îi aparţine din greşelile de la guvernarea regatului?

Da, de la moartea lui Ludovic al XV-lea, Maria Antoaneta, dând, din orgoliu, frâu liber capriciilor sale, supunându-se, de asemenea îngerinţelor de la Viena, în sfârşit, cedând şantajelor clanului Polignac, se transformase, încet-încet, într-o intrigantă. Dar putem specula la infinit asupra responsabilităţii sale şi asupra greşelilor sale, nimic din toate acestea nu ar fi existat dacă soţul ei, regele, ar fi fost la înălţimea funcţiei sale, dacă ar fi fost un bărbat cu autoritate şi caracter. Drama Mariei Antoaneta ţine mai întâi de asta: Ludovic al XVI-lea nu este doar o jumătate de bărbat, este şi un rege slab.

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 255.

Proba numărul 8

Afacerea Colierul

O mie cinci sute de mii de livre, doamnă, care, la gâtul

domniei voastre, ar face să moară de invidie orice femeie, fie ea Cleopatra, fie ea Venus.

Alexandre Dumas

Un colier al sclaviei

Unul, două, trei, patru, cinci, şase, şapte, opt, nouă, zece, unsprezece, douăsprezece, treisprezece, paisprezece, cincisprezece, şaisprezece, şaptesprezece. Şaptesprezece! Şaptesprezece diamante mari, având fiecare între cinci şi opt carate, legate într-o lungă suită cu reflexe schimbătoare, într-un lung şirag, cu mii de faţete strălucitoare. Dar nu este tot: suspendate de acest prim colier, ghirlande, pandantive şi ciorchini, de care sunt agăţate nestemate mari tăiate în formă de pară; în centru, un enorm diamant de 12 carate sub o treflă. Dar nici asta nu e tot: suspendat de această „construcţie" este un alt colier, din trei rânduri de pietre mai mici, care converg către o roză şi se împart apoi într-o ploaie de pandantive în ciorchine. Niciodată nu s-a văzut şi nu se va mai vedea un astfel de obiect, în total, 647 diamante, aproximativ 2 800 de carate. Cu totul cântăreşte aproape două kilograme. Ce gât poate susţine o asemenea greutate? Este un ham de cal, este un jug pentru boi?

Nu, este colierul doamnei du Barry, imaginat de Boehmer şi Bassenge în 1772, la cererea lui Ludovic al XV-lea, care, îndrăgostit, vrea să i-l ofere favoritei sale. Dar este frumos? Nu e prea ţipător? „Nimic nu era mai frumos, scrie Alexandre Dumas; ai fi zis o limbă de flăcări, când verzi şi

roşii, când albe ca însăşi lumina.”1 în orice caz, este oribil de scump. Preţul acestei nebunii este exorbitant: nu mai puţin de 1 600 000 de livre! Ludovic al XV-lea a murit, du Barry a căzut în dizgraţie, ce se va întâmpla cu acest colier? Este întrebarea care îi bântuie pe bijutierii Coroanei. În 1779, se gândesc să i-l vândă reginei, care este înnebunită după bijuterii şi pietre preţioase; Ludovic al XVI-lea este gata să se lase convins, dar e prea mult, Maria Antoaneta declină oferta. Doamna Campan mărturiseşte:

Regina îl asigură [pe rege] că ea ar fi mâhnită dacă el ar cheltui o sumă atât de mare pentru un astfel de obiect, că avea diamante frumoase, că nu le purta la curte decât de patru sau cinci ori pe an, că trebuiască să refuze acest colier şi că era de preferat să cheltuiască banii pe construcţia unei nave2.

Totuşi regina visează în secret la acest colier; s-ar vedea traversând Marea Galerie cu aceste sute de diamante strălucindu-i la gât. Să fi devenit Maria Antoaneta rezonabilă în privinţa aspectelor financiare? Poate că da. Sau motivul refuzului ei e în altă parte: cine a mai văzut să ţi se ofere un colier conceput pentru alta? Cum ar putea purta colierul lui du Barry?

Pe scurt, colierul nu îşi găseşte cumpărător şi bijutierii sunt la vânătoare de clienţi; pentru ei înseamnă să intre la cheltuieli. După naşterea moştenitorului, în 1781, ei revin pe lângă regină, dar fără succes. Afacerea se transformă în psihodramă şi o urmăreşte pe

1 Alexandre Dumas, *Le Collier de la reine,* în *Les grands*

romans d'Alexandre Dumas, Robert Laffont, col. „Bouquins", p. 328.

2 *Memoires de Madame Campan,* p. 236.

147

Maria Antoaneta. La începutul anului 1784, Boehmer a făcut tot ce îi era cu putinţă: mergând în întâmpinarea reginei, în parcul de la Versailles, el se aruncă la picioarele sale plângând: „Doamnă, sunt ruinat, dezonorat, dacă nu îmi cumpăraţi colierul. Nu pot supravieţui atâtor nenorociri. De aici, plec şi mă arunc în râu" 1. Maria Antoaneta îi zice că e nebun şi nu se lasă păcălită:

Nu numai că nu am comandat obiectul care în acest moment vă provoacă atâta disperare, dar de câte ori mi-aţi vorbit despre frumoasele voastre bijuterii, eu v-am spus că nu aş adăuga nici măcar patru diamante celor pe care le deţin. Am refuzat colierul domniei voastre; regele a vrut să mi-l dea; am refuzat şi atunci: nu-mi mai vorbiţi, aşadar, niciodată de el. Încercaţi să îl fragmentaţi şi să îl vindeţi şi nu vă înecaţi2.

Excedată, Maria Antoaneta este convinsă că a închis definitiv acest subiect. Inocentă, crede că a scăpat de această afacere. În realitate, este doar începutul. Ea va afecta considerabil reputaţia reginei, reputaţie pe care o va păta definitiv. Fie că vrea, fie că nu, colierul lui du Barry va deveni lanţul său; diamantele lui vor fi ghiulelele. Pentru a descrie acest colier unic, extrem de greu şi pe mai multe niveluri, i se va spune un „colier al sclaviei". Imaginea este cât se poate de justă. Maria Antoaneta, cu adevărat, va fi

sclava acestui colier.

Un roman straniu

La 12 iulie 1785, Charles-Auguste Boehmer apare din nou la Versailles pentru a-i livra reginei un epolet şi cercei cu diamante din partea regelui. Până aici, nimic neobişnuit, dar el profită de ocazie pentru a-i înmâna Mariei Antoaneta o scrisoare sub forma unei petiţii, o scrisoare uimitoare. La finalul

1 *Ibid.,* p. 237.

2 *Ibid.,* pp. 237–238.

acesteia, el conchide: „Ne face cu adevărat plăcere să ne gândim cum cea mai frumoasă podoabă cu diamante care există va servi celei mai mari şi celei mai bune regine” 1. Maria Antoaneta nu înţelege nimic, îşi spune că bietul om, cu siguranţă, îşi pierde minţile şi îi cere doamnei Campan să îl chestioneze asupra semnificaţiei acestui mesaj; ea arde scrisoarea. Prima cameristă povesteşte că l-a văzut pe bijutier debarcând la ea pe nepusă masă, pe 3 august, şi nu numai că a cerut răspuns la scrisoarea sa, dar a şi creat agitaţie vorbind despre banii care i se datorau. Bani care i se datorau? Dar ce bani? Şi pentru ce? Atunci Boehmer declară că regina a poruncit să i se cumpere colierul de către cardinalul de Rohan, căruia i-ar fi dat un acont de 30 000 de franci. Cel puţin asta afirmă cardinalul însuşi. La 8 august, doamna Campan o informează pe Maria Antoaneta; acesteia i se urcă sângele la cap: îl convoacă pe Boehmer a doua zi pentru a lămuri misterul. În timpul întâlnirii cu el,

înţelege că s-au folosit de numele ei pentru a pune la cale o escrocherie.

Ce s-a întâmplat? Nimic nu se poate înţelege dacă nu ne întoarcem în urmă, la momentul ostracizării cardinalului de Rohan. De câţiva ani, cardinalul suferea din cauza atitudinii reginei în ceea ce îl privea; aceasta îl ignora cu superbie şi refuza să i se adreseze. Această răceală dura demult. Mama sa, Maria Tereza, o pusese în gardă foarte bine cu privire la acest episcop cu moravuri îndoielnice şi comportament libertin.

Pe când era ambasador la Viena, Louis de Rohan, coadjutor al episcopului de Strasbourg, se remarcase de timpuriu, în sensul prost al cuvântului, pentru că era pus pe trai bun, ţinea un salon, vâna, frecventa femei, apărea la baluri mascate, pe scurt, sub toate aspectele, se manifesta exact invers decât te-ai fi aşteptat de la un om al bisericii. Maria Tereza îl detesta atât de mult, încât se gândea să îl revoce. Cel mai rău – şi ceea ce Maria Antoaneta

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 487.

nu îi putea ierta – este că acest depravat înrăit îşi permisese, în sânul bunei societăţi vieneze, să judece comportamentul dezordonat al Delfinei! După moartea lui Ludovic al XV-lea, Rohan, care provenea din una din cele mai mari familii ale regatului, a fost numit mare capelan, spre dezamăgirea Mariei Tereza şi a fiicei sale. Adică trebuia să fie în preajma noului cuplu regal! Maria Tereza a fost consternată la această veste: „Este un crud inamic pentru

domnia voastră, principiile sale fiind dintre cele mai perverse. Sub o aparenţă afabilă, prietenoasă, prevenitoare, el a făcut aici mult rău şi acum trebuie să îl văd lângă rege şi lângă domnia voastră” 1! Atitudinea reginei, care era extrem de ranchiunoasă, a fost de atunci implacabilă: niciodată nu i-a adresat cuvântul cardinalului. Acesta suferea cu adevărat din această cauză. Rohan îşi dorea să fie iertat cu orice preţ şi să intre în graţiile prinţesei. Acesta a fost resortul întregii afaceri.

Aici intervine o oarecare Jeanne de La Motte. Pe numele ei adevărat Jeanne de Saint-Remy, amărâta era o orfană pe care o crescuse marchiza de Boulainvilliers, emoţionată să o vadă cerşind pe această micuţă care pretindea că aparţinea Casei de Valois. În realitate o descendentă îndepărtată a unui bastard al lui Henric al II-lea, nefericita era, de asemenea, o intrigantă foarte hotărâtă să se folosească de originile sale pentru a face avere. Ea s-a căsătorit curând cu un bărbat de o moralitate îndoielnică, deşi scutier şi jandarm al regelui, un anumit Nicolas de La Motte, care o încuraja în proiectele sale. Atunci, înarmată cu un farmec incontestabil, ea i-a fost prezentată, prima dată, în 1781, la Saverne, cardinalului de Rohan. Revendicând peste tot unde putea celebra sa ascendenţă, se vedea chiar ca o îndepărtată verişoară a reginei. Introdusă la Curte, a căutat cu orice preţ să fie remarcată de regină, leşinând, chiar, literalmente, la câţiva paşi de aceasta. Şi-a atins scopul: regina

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 276.

a remarcat-o. Jeanne şi soţul ei au imaginat atunci o sumbră maşinaţie: pentru că era metresa lui Rohan, iar el îşi dorea să câştige afecţiunea reginei, în vreme ce aceasta din urmă iubea bijuteriile, era de ajuns să îl facă pe cardinal să creadă că un cadou din partea sa ar aranja totul în relaţiile cu suverana. Ce cadou? Cumpărarea faimosului colier al lui du Barry, pe care regina şi-l dorea de multă vreme! Jeanne de la Motte reuşeşte deci să îl convingă pe cardinal că era o prietenă intimă a reginei, că ar putea să acţioneze în favoarea sa, doar să fie gata să deblocheze banii necesari plăţii colierului. Cardinalul cerea, totuşi, asigurări; dorea o întrevedere cu regina. Pentru a-şi convinge definitiv victima, cuplul infernal a organizat, noaptea, în parcul de la Versailles, o falsă întâlnire între regină şi prelat. Ei au rugat-o pe Marie Nicole Leguay, zisă baroana d'Oliva, o curţi – zană de la Palais-Royal care semăna destul de bine cu regina, să joace rolul necesar.

Scena, rocambolescă, inimaginabilă, dacă stăm să ne gândim, s-a derulat la 11 august 1784 între ora 11 şi miezul nopţii, la baza scărilor de lângă Bosquet de Venus. Trebuie să descriem această scena: falsa regină, într-o rochie lungă, de muselină albă, purtând o pălărie neagră care îi acoperea ochii, ţinând un evantai care îi acoperea chipul, dându-i cardinalului, bietul pocăit, care îi sărută mâna, o scrisoare şi un trandafir şi pronunţând cuvintele de o mie de ori visate: „Puteţi spera că trecutul va fi uitat". Cardinalul poate cădea în capcana acestei întrevederi secrete care pare o întâlnire galantă? Poate părea surprinzător, dar aşa stau lucrurile.

Nu este de notorietate publică faptul că regina îşi primeşte amanţii, Lauzun, Guines, Coigny sau Fersen, noaptea, în parc? Pe scurt, Rohan nu vede nimic din stratagemă; asta cu atât mai mult cu cât scena durează foarte puţin, pentru că, atunci când cardinalul se pregăteşte să îi vorbească falsei regine, Nicolas de La Mottte o scurtează, dându-i de înţeles că vine

cineva în parc şi e vremea să fugă. Ce era în scrisoarea dată cardinalului de baroana d'Oliva? Detaliile tranzacţiei, redactate şi semnate aparent de mâna reginei.

În luna ianuarie anul următor, cardinalul i-a abordat pe bijutierii Boehmer şi Bassenge, foarte fericiţi să găsească în sfârşit o soluţie pentru problema lor. La 1 februarie, ei au dat colierul unui pretins servitor al reginei în apartamentul pe care pretindea că îl ocupă la Versailles doamna de La Motte. În schimb, Rohan le-a dat contractul negociat pentru regină şi semnat „Maria Antoaneta a Franţei". În acel moment, cardinalul, care deja dăduse peste 100 000 de livre, este convins că regina se află în posesia colierului promis. Însă, foarte repede, nefericitul prelat este uimit: regina nu purta colierul la gât... Cât despre bieţii bijutieri, ei aşteptau cu disperare restul plăţii. Când şi-a înţeles greşeala, cardinalul a acceptat să plătească totul pentru ca afacerea să nu transpire. Era prea târziu: Charles Boehmer o contactase deja pe doamna Campan. Iată întreaga poveste! Este totuşi o lucrătură frumoasă! Şi un roman straniu. Formula este a reginei însăşi când realizează

amploarea escrocheriei şi efectele negative pe care le are asupra publicului. Ea îi scrie astfel fratelui său, Iosif al II-lea: „Este un roman straniu, în ochii întregii ţări, să vrei să bănuieşti că am putut să doresc să îi dau o însărcinare în secret cardinalului” 1.

Adevărată victimă şi fals vinovat

Cuprinsă de ură împotriva cardinalului, regina nu vrea să vadă realitatea şi nici nu încearcă să o vadă. Pentru ea, este evident: Rohan este responsabil de tot, el a uneltit această sumbră afacere. Cardinalul este plin de datorii; el a încercat, utilizând

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 22 august 1785, p. 443.

semnătura reginei, să câştige. Maria Antoaneta cere deci o pedeapsă exemplară şi imediată, ca şi abatele de Vermond şi ministrul Breteuil, care îl detestă pe Rohan şi văd acum ocazia de a se răzbuna pe el. Câtă orbire dăunătoare! La 14 august, regele, anunţat de Breteuil şi foarte furios, hotărăşte să ceară arestarea cardinalului a doua zi. Totuşi, Maria Antoaneta nu face lucrurile pe jumătate: regina vrea să spele afrontul în public, într-o zi de sărbătoare, când palatul de la Versailles este plin. Astfel, la 15 august, când se pregăteşte să celebreze slujba de Adormirea Maicii Domnului în strălucitoarele veşminte pontificale şi pe când în Salonul CEil-de-Bceuf şi în Galeria Oglinzilor Curtea e în păr, cardinalul este chemat în cabinetul regelui. Acolo se află regele, regina, Breteuil,

păstrătorul sigiliului Miromesnil şi Vergennes. Ludovic al XVI-lea, furibund, îl atacă direct, iar Rohan nu ştie ce să zică:

— Aţi cumpărat diamante de la Boehmer?

— Da, Sire.

— Ce aţi făcut cu ele?

— Credeam că au fost înmânate reginei.

— Cine v-a încredinţat această misiune?

— O doamnă, numită contesa de La Motte-Valois, care mi-a prezentat o scrisoare de la regină şi am crezut că o slujesc pe Maiestatea Sa însărcinându-mă cu această misiune.

Maria Antoaneta izbucneşte:

— Cum, domnule, cum aţi putut crede, domnia voastră, căruia niciodată nu v-am adresat niciun cuvânt în opt ani, că aş putea să vă aleg pentru a conduce această negociere şi prin intermediul unei astfel de femei? Cardinalul:

— Văd bine că am fost înşelat cu cruzime; Voi plăti colierul; dorinţa pe care o aveam de a fi pe plac Maiestăţii Voastre mi-a luat minţile; nu am văzut nicio înşelătorie la mijloc şi sunt supărat.

Rohan scoate pretinsa scrisoare a reginei primită de la contesă şi i-o întinde regelui. Acesta e categoric:

— Nu e nici scrisul, nici semnătura reginei, cum e posibil ca un prinţ al casei de Rohan şi un mare capelan al Franţei să creadă că regina semnează Maria Antoaneta a Franţei? Toată lumea ştie că reginele nu semnează decât cu numele

lor de botez1.

Regele îl invită apoi pe cardinal să se retragă în camera alăturată pentru a relata în scris toate faptele de care are cunoştinţă, în acest timp, regina plânge de furie. Cu toate acestea, păstrătorul sigiliului, ca şi Vergennes, sugerează suplimentarea anchetei. Rohan nu este un oarecare, iar dedesubturile afacerii merită clarificate. Regina nu vrea să ştie nimic: Ludovic al XVI-lea cedează. Cardinalul este lăsat să iasă din cabinet, dar îndată Breteuil strigă din prag: „Să fie arestat domnul cardinal!”. Mulţimea este stupefiată. E o adevărată umilinţă pentru Rohan. Acesta se îndreaptă spre Salonul GEil-de-Boeuf, iar ducele de Villeroy îl anunţă că va fi arestat. Cardinalul îl imploră pe rege să nu îl aresteze, dar Ludovic-August nu poate fi de acord nici ca rege, nici ca soţ. La 17 august, cardinalul de Rohan este condus la Bastilia, unde este întemniţat pe baza unei *lettre de cachet2.* Este acuzat de escrocherie, de fals în acte şi de crimă de lezmajestate.

Maria Antoaneta este gata să se felicite, crezând că afacerea, a cărei singură victimă se socoteşte a fi, s-a terminat. Se înşală. La 20 august este arestată contesa de La Motte la Bar-sur-Aube, unde ea şi soţul ei trăiau de o vreme pe picior mare. Acesta din urmă este arestat, la scurt timp, în Anglia, după ce vânduse unul câte unul diamantele din colierul desfăcut. Doamna de La Motte îl acuză întru apărarea sa pe misteriosul conte de Cagliostro, personaj sumbru, pe numele său adevărat Joseph Balsamo şi care are multă influenţă asupra cardinalului. Cagliostro trece drept vindecător şi drept profet; fără a se teme că

exagerează,

1 Aceste replici sunt cele transcrise de doamna Campan în *Memoires,* p. 244.

2 Ordin scris, sigilat, emis de regele Franţei (n. red.).

şarlatanul pretinde că s-a plimbat cu Iisus Hristos pe malul lacului Tiberiada şi că a făcut-o pe Maria Antoaneta să apară într-o carafă! Pe scurt, este o frumoasă încurcătură, în care nu e uşor să discerni adevărul de minciună. La 22 august, Maria Antoaneta speră totuşi ca totul să se termine în curând şi, o lună mai târziu, crede că a scăpat, în sfârşit, când îi scrie fratelui ei, împăratul:

Cardinalul s-a folosit de numele meu ca un prost şi stângaci falsificator de bani. Probabil că, presat de nevoia de bani, el a crezut că poate plăti bijuteria la data pe care a precizat-o fără ca să se descopere ceva. Regele a avut bunătatea de a-l lăsa să aleagă între a fi judecat de parlament sau de a recunoaşte singur delictul şi de a se baza pe clemenţa lui. El a ales prima opţiune.

Se spune că se căieşte. În ceea ce mă priveşte, sunt încântată că nu vom mai auzi vorbindu-se despre această oroare1.

Maria Antoaneta se înşală amarnic: faptul că Rohan a ales să fie judecat de parlament nu poate servi decât să antreneze, în ceea ce o priveşte, noi dezbateri şi noi ştirbiri ale popularităţii sale.

Care este adevărata victimă a acestei afaceri? Regina sau, mai degrabă, Rohan cel condamnat pe nedrept? Care

sunt adevăraţii vinovaţi? Această La Motte şi soţul său? Acest sumbru Cagliostro? începem să ne întrebăm dacă nu cumva însăşi regina a pus la cale totul.

Trăiască parlamentul!

Complicii nu întârzie să fie arestaţi. Baroana d'Oliva, care nu cunoaşte dedesubturile poveştii şi care nu a făcut decât să joace rolul reginei fără a şti măcar de ce, este la Bruxelles. Este condamnată la surghiun. Un anume Retaux de la Villette,

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea către Iosif al II-lea din 19 septembrie 1785, p. 444.

amant al „contesei" de La Motte, este arestat la Geneva. El mărturiseşte că este falsificatorul, cel care a redactat scrisoarea reginei, şi recunoaşte că a scris, de asemenea, vreme de peste un an, pe hârtie albă marcată cu crinii Franţei, scrisori de dragoste ale reginei adresate cardinalului. Cel mai amuzant – sau cel mai grav – este că Rohan a răspuns la aceste scrisori. Şi pe ce ton! Retaux este condamnat la surghiun. Cât despre Cagliostro, când este audiat, îşi evocă pretinsele puteri, dar iluminatul e străin de această întâmplare: e achitat.

Rămâne, aşadar, cuplul La Motte, care, pe măsură ce ancheta înaintează, se dovedeşte a fi principalul responsabil. Tot Parisul vorbeşte despre această afacere, oamenii îşi smulg gazetele pentru a cunoaşte detaliile. Imaginea reginei iese de fiecare murdărită. Iar cardinalul apare ca victimă. Nu doar oamenii importanţi din regat,

prinţul de Condé, mareşalul de Soubise, prinţesa de Marsan, sunt indignaţi de tratamentul la care este supus cardinalul. Aşa se tratează un prinţ al bisericii? Brutalitatea arestării şi caracterul deliberat public al afacerii i-au şocat pe toţi. Zvonurile cele mai nebuneşti încep să circule. Fersen devine ecoul lor într-o scrisoare către regele Suediei:

Toate poveştile care se debitează despre cardinal, mai ales în provincie, sunt incredibile; nu colierul şi semnătura contrafăcută a reginei ar fi adevărata cauză a detenţiei sale. Se bănuieşte o raţiune politică, ceea ce nu există, în realitate. La Paris chiar, se spune că la mijloc nu ar fi decât un joc al reginei şi al cardinalului, că el îi era foarte apropiat, că ea îl rugase, într-adevăr, să îi cumpere colierul [...], că regina a simulat că nu îl poate suferi pentru a-şi ascunde mai bine jocul, că regele a aflat, i-a făcut reproşuri, iar ea, văzându-se prinsă, a simulat că este însărcinată1.

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* pp. 550–551.

Regele, influenţat de regină, comite o însemnată greşeală de judecată. Ar fi putut să ceară condamnarea cardinalului fără o altă formă de proces, doar cu o simplă *lettre de cachet.* Or, pentru a spăla afrontul, el a preferat un proces public şi l-a deferit astfel pe Rohan parlamentului. Îşi dă el seama că îl paşte riscul ca Rohan să fie judecat de oameni profund ostili reginei şi propriei puteri?

Procesul începe pe 22 mai 1786 şi se observă o mare mobilizare în favoarea cardinalului. Familiile Rohan, Brionne, Soubise, Montbason, Marsan se îmbracă în ţinută

de mare doliu la intrarea în Marea Cameră pentru ca toţi cei 64 de judecători care trec prin faţa lor să se încline. Acest proces este, cu siguranţă, sub o înaltă supraveghere. Acuzatul îşi recunoaşte de bunăvoie crima de lezmajestate – şi-a permis să creadă că îi putea scrie în secret reginei şi să o întâlnească fără ştirea regelui; era mai mult decât de dispreţuit –, dar neagă categoric acuzaţia de escrocherie. Este abil, este corect. Rechizitoriul procurorului general la adresa cardinalului este sever, însă parlamentarii nu se lasă impresionaţi şi, spre surprinderea generală, şi mai ales a reginei, ei nu reţin crima de lezmajestate, preferând să recalifice crima drept „ofensă adusă reginei". Astfel Rohan iese liber pe 31 mai 1786 din Marea Cameră. Cu 26 de voturi contra 23, el este achitat. Mulţimea îl primeşte cu strigăte de bucurie şi îl însoţeşte până la Bastilia pentru că trebuie să-şi petreacă aici ultima noapte. „Trăiască parlamentul! Trăiască parlamentul!" – este strigătul unanim. Este un alt fel de striga: „Jos regina!"

Maria Antoaneta este jignită şi abătută. Ea se plânge doamnei Campan: „Veniţi să vă plângeţi regina ultragiată de cabale şi de nedreptate" 1. Dar regele nu acceptă judecata; el se simte trădat şi întru câtva atins în onoarea sa. El hotărăşte să îl revoce

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 250.

pe Rohan din funcţie chiar când cardinalul se gândea să demisioneze; îl loveşte pe nefericit cu o sentinţă de exil, trimiţându-l la Chaise-Dieu, în străfundurile regiunii

Auvergne. Doamna de Marsan imploră iertarea regelui şi a reginei. Maria Antoaneta se arată inflexibilă. Inutil de precizat că aceste decizii dure sunt foarte rău percepute: se protestează împotriva tiraniei şi injustiţiei.

Problemele Mariei Antoaneta nu se opresc totuşi. „Contesa” de La Motte, prin intermediul căreia s-a întâmplat totul şi care, de-a lungul procesului, pretinde că regina a pus totul la cale şi că ea nu a fost, în fond, decât agenta ei, este condamnată la a fi biciuită şi arsă cu fierul roşu înainte de a fi închisă pe viaţă. La 21 iunie, când vine ceasul executării sentinţei, nefericita se zbate atât de tare, încât e nevoie de şase călăi pentru a o imobiliza; ea urlă atât de tare, încât sfârşeşte prin a emoţiona publicul. Maria Antoaneta nu este oare crudă când o martirizează astfel pe biata fată? Nimic nu e clarificat în această afacere sumbră, întrebările se multiplică şi toate o au în centru pe regină. De ce au trebuit trei zile înainte să se hotărască să trimită pe cineva să o aresteze pe contesă la Bar-sur-Aube? De ce numita contesă a rămas liniştită, nu departe, odată lovitura dată, trăind ca şi cum nimic nu s-a întâmplat? Faptul cel mai misterios e că prizoniera reuşeşte să evadeze la scurt timp după aceea; se povesteşte imediat că regina a favorizat această evadare pentru a fi iertată. Totul, evident, este doar rea-voinţă; regina nu este atât de perfidă. De altfel, de la Londra, „contesa” nu va întârzia să îşi publice, câteva săptămâni mai târziu, *Memoriile,* în care o va critica necruţător pe regină şi îşi va repeta acuzaţiile.

Probabil că Goethe nu greşeşte cu totul atunci când prezintă nefericita Afacere a Colierului drept „prefaţa

Revoluţiei”. Această afacere, în care Maria Antoaneta este clar victima unui cuplu de

escroci, sfârşeşte prin a o discredita în ochii francezilor. Singura ei greşeală? Aceea de a fi vrut ca rezolvarea acestei afaceri să îmbrace forma unei răzbunări împotriva cardinalului de Rohan. Opinia publică, această prostituată gata să se dea celui care oferă mai mult, se mulţumeşte cu aparenţele şi repetă aceleaşi certitudini: dacă Rohan este nevinovat, atunci regina e adevărata vinovată; dacă Rohan e inocent, înseamnă că parlamentul are dreptate şi regina e singura care a greşit. „Trăiască parlamentul! Jos regina!” Pentru că e adevărat că aceasta iubeşte bijuteriile, nu? Le iubeşte! Nu se pretează ea la întâlniri nocturne? Ba se pretează! Nu este ea o răzbunătoare tenace? Este! Totul e spus.

Proba numărul 9

Doamna Deficit

Cum aş fi putut să bănuiesc că finanţele sunt într-o stare atât de proastă?

Când ceream 50 000 de livre mi se aduceau 100 000!

Maria Antoaneta

După sufletul dumneavoastră, domnilor şi doamnelor!

Tânărul Ludovic al XV-lea, magnific prin siguranţa de sine şi prin forţă, cu privirea întoarsă spre dreapta, întinde o ramură de măslin; de o parte şi de alta, cele două fiice gemene ale sale, Louise-Élisabeth şi Anne-Henriette.

Priveşte el spectacolul care se derulează la picioarele sale? Trebuie să se simtă jignit? Cu siguranţă, nu. Cunoscuse jocul, defunctul rege, în timpul domniei sale, iar Maria Lezcinska juca şi ea. Strămoşul său, Ludovic al XIV-lea, fusese cel care, în pofida interdicţiilor oficiale, transformase palatul Versailles într-un tripou. Atunci tânărul rege îşi pleacă o privire binevoitoare asupra acestei adunături nebune care joacă, pierde şi câştigă la faraon sume considerabile, sume pe care nu le posedă. Pe drept cuvânt, toată lumea ia în derâdere această imagine a lui Ludovic al XV-lea; nimeni, cu atât mai puţin Maria Antoaneta, nu mai remarcă tabloul lui François Lemoyne care tronează deasupra şemineului de marmură verde

din Salonul Păcii. Acest tablou face parte din decor, ca şi celelalte: el nu împiedică pe nimeni să trăiască! Regina, ca şi alţi jucători, stă în picioare în jurul înaltei mese ovale, tropăind de nerăbdare. Pe platoul de fetru verde ea a mizat pe căsuţa din dreapta, Artois pe cea din stânga. În faţa lor, bancherul, un bărbat gras cu un zâmbet larg, cu aerul cel mai destins din lume – evident, el ce riscă, el care încasează de fiecare dată cel puţin jumătate din câştiguri? Sertarele sunt deschise şi se văd mai multe fişicuri de ludovici. În faţa lui, aşezat pe masă, un pachet de 52 de cărţi. A început! Bancherul trage o primă carte şi o pune în dreapta: un valet de caro. Artois este încordat, are pumnii strânşi. Va pierde din nou? Apoi bărbatul gras mai trage o carte, pe care o pune în stânga: o damă de cupă! Regina

scoate un ţipăt de bucurie, aplaudă frenetic. A câştigat! Artois, de ciudă, dă cu pumnul în masă.

Dar începe din nou; cu Artois şi cu alţi jucători, continuă tot aşa: o miză în stânga, o miză în dreapta şi extragerea cărţilor, acest pur hazard care pe unii îi face să exulte, pe alţii îi înnebuneşte. Şi aşa, timp de ore bune. Regina mizează tot ce poate, e ca turbată. Artois a abandonat de multă vreme partida. Dar regina nu vrea să audă. Deodată, nu mai are un sfanţ, nici măcar unul, o para chioară, dar mizează mai departe, această incorigibilă. Cât datorează băncii? Se mai poate exprima în cifre? în jurul mesei, ducele de Coigny şi prinţesa de Lamballe asistă la naufragiul ei. Ce gândeşte Lamballe: să te ruinezi aşa, e demn de milă; să te cobori aşa, e josnic, dar e atât de excitant! Ultima miză: 5 000 de livre! „Ultimele 5 000 de livre, promit”, asigură regina. Bancherul întoarce cele două cărţi: nouă de treflă, nouă de cupă. A pierdut! Partida este nulă, iar bancherul adună cele două mize. Maria Antoaneta joacă teatru; cu capul în mâini, pare că plânge. Se îndreaptă spre tocul uşii care dă spre Galeria Oglinzilor; unul dintre cei doi preoţi de la Versailles o urmează şi îi dă o pungă cu bani.

161

Şi iată cum regina Franţei face chetă, se agită pe sub nasul curtenilor care intră şi ies, se apleacă spre această baroană pentru a cere un supliment, îi face ochi dulci acestui conte ca să îi dea mai mult, mulţumeşte dând din cap, face o reverenţă, acest mic joc o face uneori să izbucnească în râs.

Pentru că pe regina Franţei o amuză să facă pe cerşetoarea! O amuză la nebunie. Ciudată cerşetoare, e drept, îmbrăcată în mătăsurile şi panglicile domnişoarei Rose Bertin, purtând brăţările, cerceii lungi ai domnului Boehmer, toate valorând zeci, sute de mii de livre. Dar Maria Antoaneta, regina împătimită de joc, regina pentru care faraonul este de acum înainte un viciu căruia îi cedează de trei ori pe săptămână, nu mai are simţul măsurii: este gata de orice pentru a-şi satisface nevoia imperioasă de a juca. Datoriile sale sunt enorme, nu mai are cu ce să plătească acţiunile de binefacere. Ea cerşeşte deci la uşa Salonului Păcii, la intrarea în acest tripou: „Pentru săraci, vă rog”.

Faraonul este mai rău decât jocul de pichet, brelanul, *rever şi,* jocul numit *lansquenet:* e o adevărată plagă, pentru care regele a reînnoit interdicţia, dar pe care îl autorizează, pentru a-i face pe plac soţiei sale. Ravagiile pe care le face sunt imense. Doamna de Sevigne se plângea deja de el, în urmă cu un secol: „5 000 de pistoli într-o seară şi asta e un fleac; e jaf la drumul mare”. Bancherii fac averi din asta, ca şi trişorii, care sunt nenumăraţi. Casanova şi-a pierdut în acest fel reputaţia de care se mai bucura, iar Voltaire vede aici imaginea inegalităţilor sociale: „Parisul a fost mereu ceea ce este şi acum, centrul luxului şi al mizeriei; este un mare joc de faraon, unde cei care taie cărţile încasează banii jucătorilor”. În iarna lui 1776, Maria Antoaneta se aruncă în joc ca niciodată înainte.

Din nefericire, nebuniilor reginei le răspund cheltuielile la fel de nebuneşti şi de nepăsătoare ale regelui, care,

incapabil să umple din nou vistieria statului, umple totuşi – chiar dacă

sumele sunt mult mai mici – vistieria soţiei sale. Crezând că o scoate din dificultate, el o aruncă de fapt în prăpastie. Mercy e uimit, într-o scrisoare către împărătească, la 17 ianuarie 1777:

Nu mult după plecarea ultimei scrisori, am găsit-o pe regină neliniştită şi jenată cu privire la starea datoriilor sale, a căror valoare nu o ştia. Am făcut un total, care era de 20 303 ludovici sau 487 272 de livre. Regina, puţin surprinsă de a-şi vedea finanţele astfel date peste cap, simţi cât de strâmtorată avea să fie în cheltuielile curente şi se hotărî, deşi cu dificultate, să cerceteze dacă regele ar fi dispus să preia măcar o parte din sus-amintitele datorii. La primul cuvânt pe care regina îl pronunţă în legătură cu acest capitol, regele, fără a ezita şi cu multă graţie, consimţi de la început să plătească toată suma.

El nu a cerut decât câteva luni de amânare, dorind ca această datorie să fie achitată din venitul său particular şi fără intervenţia niciunui ministru, ceea ce nu s-a mai văzut niciodată în regimurile trecute. [...] Acest comportament al regelui este cu atât mai remarcabil cu cât el este de fel foarte econom, mai ales în privinţa banilor pe care îi are la îndemână, şi am văzut-o pe regină uluită de o amabilitate atât de promptă, atât de uşor de obţinut şi la care nu se aştepta1.

Motive de îngrijorare există, mai ales că, în pofida

remarcilor mamei sale, Maria Antoaneta nu se calmează deloc şi a stinge datoriile reginei devine o lucrare imposibilă, mereu de luat de la capăt. E ca şi cum ai vrea să umpli butoiul Danaidelor, să alimentezi un puţ fără fund. În martie, Mercy face această constatare:

Sumele pe care regele le destinează stingerii datoriilor reginei, şi pe care i le dă săptămânal sunt cel puţin în parte absorbite de pierderile zilnice care se fac la joc şi dacă această

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* pp. 270–271.

dezordine continuă, regina se va afla în dubla dificultate de a-şi fi crescut datoriile şi de a fi abuzat de bunăvoinţa regelui1.

Dar pagubele nu sunt grele de consecinţe doar pe plan financiar; ele sunt şi pe plan moral. Jocurile dau prilej la tot felul de excese şi implică un anturaj puţin frecventabil. Într-un context de gravă criză financiară, în care statul se află în pragul falimentului, imaginea reginei este definitiv distrusă. Maria Antoaneta, isterică, la masa de faraon sau Maria Antoaneta cu mâna întinsă la uşa Marii Galerii, şoptind „După sufletul dumneavoastră, domnilor şi doamnelor”, care imagine e mai dezastruoasă?

Bagatele?

Capriciile reginei nu se manifestă doar în jocurile şi cheltuielile obişnuite – extraordinare, ar trebui să spunem. Doamna Campan nu este de aceeaşi părere: „Reproşul de a fi cheltuitoare, făcut, în general, reginei, este cea mai

inocentă dintre erorile politice pe care lumea le pune pe seama caracterului său. Ea avea tocmai defectul contrar: şi aş putea dovedi că ducea economia până la detaliile unei meschinării blamabile, mai ales la o suverană” 2. Dar prima cameristă nu dovedeşte nimic şi nici nu avansează cifre pentru a o apăra pe regină.

Faptele şi cifrele sunt totuşi incontestabile. Maria Antoaneta primeşte pe an între 3 şi 4 milioane de livre, echivalentul a 1,8–2,5 milioane de euro. Doar pentru haine, bugetul prevăzut este de 120 000 de livre anual şi nu este suficient; în 1776, trebuie să se mai adauge 28 000 de livre, 75 000 în plus, în 1780, şi 83 000, suplimentar, în 1783! Trebuie să spunem că tarifele modistei sale, Rose Bertin, sunt exorbitante: 6 000 de livre, adică 3 700 de euro, pentru o rochie purtată la 1 ianuarie! Degeaba

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 309.

2 *Memoires de Madame Campan,* p. 101.

se spune că firea risipitoare a reginei s-a atenuat cu timpul, faptele spun altceva legat de garderoba sa, din moment ce, din 1774 până în 1785, aceste cheltuieli nu încetează să crească. Desigur, cu patru ani înainte de Revoluţie, toate cheltuielile sunt reduse, dar este foarte târziu; chiar prea târziu. Desigur, Maria Antoaneta nu este singura responsabilă; şi aici, dărnicia regelui este impardonabilă. Însăşi Maria Antoaneta este uimită când îi scrie mamei sale, la 6 noiembrie 1774:

Regele tocmai a făcut ceva fermecător pentru mine. Nu

aveam pentru cheltuieli decât 96 000 de livre, ca şi fosta regină, căreia i s-au plătit datoriile de trei ori: eu nu am făcut asta niciodată, dar aş fi fost obligată la economii exagerate: regele, fără ca eu să ştiu nimic, mi-a sporit veniturile cu mai mult de dublu1.

Astfel, şi este o informaţie, venitul Mariei Antoaneta este de cel puţin două ori mai mare decât cel al Mariei Leczinska.

Cheltuielile sunt, cu siguranţă, de toate felurile, iar risipa este fără limite, aşa cum a arătat cercetarea lui Andre Castelot. Permiteţi câteva exemple, care ţin de moravuri şi de obiceiuri, dar pe care regina, nu mai mult decât regele sau guvernul, în aceste vremuri dificile – deoarece deficitul apare din 1776 – nu încearcă să le corecteze. Spiţerul reginei primeşte în fiecare an 2 000 de livre pentru medicamentele sale... fie că regina e bolnavă, fie că nu! Armata de servitori primeşte în fiecare an o îndemnizaţie de călătorie... chiar dacă deplasarea nu are loc! Uşierii primesc, la fiecare trei zile, pentru a face lumină la cină, o făclie de ceară galbenă... de care nu se servesc! Şi aşa mai departe, nişte cheltuieli nesfârşite! Valeţii de cameră ai reginei primesc un drept de înlocuire a lumânărilor; de îndată ce regina îşi părăseşte camera pentru a merge în micul

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* pp. 197–198.

ei apartament, lumânările sunt stinse; ele nu vor mai fi utilizate... chiar dacă nu au ars decât câteva minute1!

Să nu uităm cheltuielile legate de Trianon, unde regina face lucrări de amenajare a grădinii, care costă cel puţin 150 000 de livre, fără a mai pune la socoteală cheltuielile legate de construcţia teatrului său – un pur capriciu! în noiembrie 1784, regele cumpără castelul Saint-Cloud de la ducele d'Orleans pentru a-l oferi reginei: un cadou de 6 milioane de livre! Este încă un capriciu, pentru că ideea de a-i cere regelui un castel i-a venit într-o zi, pe când se plimba în caleaşcă împreună cu doamna de Polignac. Şi, pentru prima dată în istoria monarhiei franceze, cumpărarea se face direct în numele reginei, care devine proprietară. Acest lucru revoltă opinia publică.

În sfârşit, sunt lucruri şi mai şocante şi mai marcante: bijuteriile. Se vorbeşte îndelung în proba numărul 8 despre Afacerea Coberul; dar aceasta nu ar fi avut un atât de mare impact negativ asupra imaginii reginei dacă nu s-ar fi bazat pe o realitate: gustul Mariei Antoaneta pentru diamante şi alte pietre preţioase. La sfârşitul anului 1775, bijutierul Boehmer îi prezintă cercei în valoare de 600 000 de livre. Sunt îngrozitor de scumpi, dar regina face un aranjament: preţul este coborât la 348 000 de livre şi obţine dreptul de a achita suma în patru ani, din veniturile personale. Şase luni mai târziu, va fi fermecată de nişte brăţări cu diamante. Dar costă 250 000 de livre şi Maria Antoaneta nu mai are un sfanţ. Cum să facă, dacă nu să îi ceară regelui acest cadou? El i-l oferă. Când este informată, Maria Tereza reacţionează rapid:

Toate veştile de la Paris anunţă că aţi cumpărat brăţări de 250 000 de livre şi că pentru aceste brăţări v-aţi angajat

toate veniturile şi v-aţi acoperit de datorii şi că, pentru a vă reechilibra, v-aţi vândut diamantele la preţuri foarte proaste şi se fac

1 Vezi Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* pp. 153–155.

supoziţii că îl antrenaţi şi pe rege la atâta risipă inutilă, care, de câtăva vreme, e tot mai mare şi aduce statul în sărăcia în care se află. [...] Această frivolitate franţuzească, cu toate aceste podoabe extraordinare! Fata mea, draga mea fiică, oare va deveni şi ea regina neserioşilor! Această idee îmi e insuportabilă1.

Maria Antoaneta ştie bine că greşeşte, dar, ca de obicei, evită subiectul, crezând că va ieşi din dificultăţi făcând o piruetă: „Nu am nimic de spus despre brăţări. Nu am crezut că bunătatea mamei mele se poate ocupa de asemenea bagatele” 2, însă Maria Tereza revine în forţă:

Treceţi foarte uşor peste chestiunea brăţărilor, dar lucrurile nu stau aşa cum vreţi să le vedeţi. O suverană decade împodobindu-se şi, mai mult, dacă risipeşte pentru asta sume atât de mari şi într-un timp atât de scurt! [...] Nu pierdeţi, fiind frivolă, creditul pe care l-aţi câştigat la început. Se ştie că regele este foarte cumpătat şi astfel, vina va fi doar a voastră3.

Chiar aşa este: greşeala rămâne doar a ei. Imaginea este de acum încolo fixată în mintea opiniei publice: regina Franţei cheltuieşte fără să se uite pentru plăcerile sale, ea ruinează statul! Mercy nu îi ascunde această realitate împărătesei:

Printre zvonurile care subminează gloria şi consideraţia, esenţiale pentru o regină a Franţei, este unul ce pare mai periculos şi mai supărător decât celelalte. El este periculos pentru că, prin natura sa, face impresie în toate segmentele statului şi, în particular, în sânul poporului. Este supărător pentru că, dincolo de minciunile şi exagerările inerente bârfei publice, rămân totuşi un număr de fapte foarte autentice la care regina mai bine nu s-ar fi pretat niciodată: se reclamă public

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 2 septembrie 1776, p. 255.

2 *Ibid.,* scrisoarea către Maria Tereza din 14 septembrie 1776, p. 257.

3 *Ibid.,* scrisoarea din 1 octombrie 1776, p. 262.

că regina face şi dă ocazia să se facă nişte cheltuieli considerabile. Acest strigăt nu va face decât să devină tot mai puternic dacă regina nu adoptă în curând câteva principii de moderaţie în această privinţă1.

Anumiţi partizani înverşunaţi ai reginei pretind că nota sa de plată este infimă dacă se compară cu aceea a războiului din America. Este adevărat, dar cum să compari ceea ce nu e de comparat? Se pot pune pe acelaşi, plan cheltuielile de plăcere – ba chiar din capriciu – şi cheltuielile legate de politica externă a ţării? în realitate, nu suma şochează atât de mult, cât scopul pentru care e utilizată. Un alt argument al acestor apărători necondiţionaţi: Maria Antoaneta nu are nevoi mai piperate decât reginele care au precedat-o şi nu

este mai cheltuitoare decât anumite favorite. Poate, dar Maria Antoaneta nu este o favorită, este regina Franţei şi de aceea se cade să se gândească mai mult la stat şi la vistieria sa, a cărei responsabilitate o are soţul său şi a cărei funcţionare, mâine, vor trebui să o asigure copiii ei. Cât despre a şti dacă Maria Antoaneta cheltuieşte mai mult decât Maria Leczinska, întrebarea nu are prea mult sens, deoarece contextul este diferit şi pentru că, tocmai în contextul anilor 1776–1789, este nevoie de mai multă moderaţie şi chiar de câteva sacrificii serioase. Cele şi cei care guvernează nu trebuie să dea un exemplu pe timp de criză? întrebare demodată, nu-i aşa? *Nu, Maria Antoaneta, aceşti cercei, aceste brăţări, aceste castele, aceste datorii la joc nu sunt nişte „bagatele", aşa cum pretinzi. Ori sunt nişte bagatele pentru care vei plăti scump.*

Broaşte şi şerpi

Pagubele sunt ireparabile, asta cu atât mai mult cu cât regina nu cheltuieşte doar pentru ea, ci şi pentru a satisface cerinţele

1 *Ibid.,* scrisoarea din 17 septembrie 1776, p. 258.

favoriţilor şi favoritelor sale. S-a spus: doamna de Lamballe devine supraintendenta Casei reginei, slujbă complet artificială, dar plătită substanţial. Mercy dă cifrele:

Independent de salariu, doamna de Lamballe este cauza unor neajunsuri şi cheltuieli pentru locuinţele de la Versailles, Compiegne şi Fontainebleau, dar cel mai mare inconvenient îl reprezintă beneficiile care i se acordă

acestei supraintendente.

Se citează deja unele remarcabile: 40 000 de livre pensie pentru fratele său şi 14 000 de livre solda de colonel, deşi solda unui colonel este de doar 4 000 de livre. Cheltuielile, care sunt în totalitate pe seama reginei, au făcut să i se impute şi altele, la care ea nu a participat decât indirect1.

Şi citează cele 50 000 de livre pensie oferite contesei de La Marche şi cele 40 000 de livre primite de cavalerul de Luxembourg. Soţul doamnei de Polignac se vede gratificat cu poziţia de prim scutier al regelui, cu 150 000 de livre salariu, un alt favor insuportabil pentru Curte. O altă favoare care scandalizează este atribuită, graţie doamnei de Polignac, doamnei d'Andiau, mătuşa sa; Mercy povesteşte:

O poziţie mult mai puţin importantă (de numai 6 000 de livre) a provocat multă rumoare şi scandal. I s-a dat această pensie doamnei d'Andiau, altădată guvernantă la Madame Adélaïde, gonită şi exilată pentru că i-a împrumutat acestei prinţese o carte infamă. Lumea a fost revoltată să vadă că este gratificată această doamnă care nu are niciun titlu şi care ar fi fost o anonimă dacă nu ar fi fost la mijloc acest motiv de dizgraţie. Regina nu are poate niciun rol în acordarea pensiei, dar cum să mai fie crezută2?

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 17 septembrie 1776, p. 259.

2 *Idem.*

Mai miră atunci lipsa de popularitate a reginei? Doar ea,

Maria Antoaneta, nu înţelege. Când merge la teatru, într-o seară din 1782, se declară uimită în faţa pajului său Tilly: „De ce m-au aplaudat atât de puţin? Ce le-am făcut?”. Pajul se preface, susţine că nu şi-a dat seama de nimic şi minimalizează importanţa situaţiei. Ea îndrăzneşte să facă acest comentariu: „Când nu ai nimic să îţi reproşezi, asta doare”1. *Când nu ai nimic să îţi reproşezil* Nu este şi părerea publicului! La sfârşitul anului 1786, Calonne, controlor general al finanţelor, este obligat să ceară unei adunări de notabili să găsească mijloacele pentru a umple vistieria. Astfel, conturile sunt dezvăluite şi, la fel, falimentul. Poporul află cu această ocazie care sunt cheltuielile nebuneşti de la Curte! în 1786, regina a cheltuit 272 000 de livre doar pentru rochiile ei, adică 150 000 de livre peste bugetul alocat! Regina este numită de acum înainte „Doamna Deficit”, iar Calonne „Vrăjitorul”; vrăjitor, într-adevăr, pentru că el cheltuie banii pe care nu îi are şi nu încetează să împrumute pentru a cheltui şi mai mult, o logică nebună ce antrenează statul spre pierzanie. Pe bulevardele pariziene, un mic cântecel face furori:

Calonne nu prea îmi e pe plac
Dar când vine vorba de aur nu se zgârceşte
Când sunt în impas îi cer ajutorul.
Favorita mea face la fel
Şi pe urmă râdem pe înfundate de el2.

În februarie 1787, Maria Antoaneta este fluierată la Operă. Pamfletele la adresa ei curg3. Toate reproşurile disproporţionate

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* pp. 478–479.

2 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette,* p. 287.

3 Despre pamfletele a căror victimă a fost Maria Antoaneta, vezi lucrarea lui Chantal Thomas, *La reine scelerate. Marie-Antoinette dans Ies pamphlets,* editions du Seuil, col. „Points Histoire”, 1989.

atârnă greu, de acum, pe bieţii ei umeri: nepăsătoare şi uşuratică, ea dispreţuieşte uzanţele regale şi pe curteni, îi batjocoreşte pe unii şi îi neglijează pe alţii; împrăştiată şi dezgheţată, ea se afişează indecent cu „mica sa societate”, petrece fără ruşine; insolentă şi mândră, se amestecă în politică atunci când nu trebuie, servind interesele Austriei înaintea celor ale Franţei, influenţează un rege slab, pe care îl duce cu zăhărelul, făcând şi desfacând ministere; cheltuitoare şi capricioasă, ruinează statul şi asasinează poporul. Este o lipitoare, o Messalină, un monstru de femeie, încarnarea răului. Se spune că „tot ce e exagerat e neglijabil”; toate aceste reproşuri, sunt, desigur, exagerate, dar nu sunt neglijabile. Mătuşa sa, Madame Adélaïde, a prevenit-o la începutul domniei: „Ea zice că parizienii sunt broaşte care orăcăie, dar eu mă tem foarte tare ca broaştele să nu devină şerpi” 1. Iar şerpii nu au motiv să şuiere? Greşelile de comportament ale reginei sunt determinante pentru creşterea aversiunii faţă de ea. Iar Maria Antoaneta nu poate să se învinovăţească decât pe sine. Atunci izbucneşte Revoluţia...

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 539.

Partea a doua
ARESTAREA
Întâmplări fatale (1789–1792)

Proba numărul 10

Slăbiciunea regelui

Regele este mereu slab şi neîncrezător, nu are încredere decât în regină, astfel încât se pare că ea face totul.

Axel de Fersen

Lacrimile colosului

Cleşti, mari şi mici, de toate felurile, de distanţat, de tăiat, de fixat; o mulţime de pile cu dinţi fini sau grosieri; ferăstraie pentru metal de toate mărimile; echere şi un compas; două rulouri de sârmă; un burghiu cu tijă cotită: este o parte din echipamentul agăţat în mici cuie pe peretele albastru-pastel, între lambriurile cu ornamente aurite. Puternic contrast creează în încăpere toate fiarele acestea negre dispuse pe pereţii delicaţi şi ornaţi! Lângă perete se află un mic banc de stejar încărcat de ciocane, şuruburi şi chei: două enorme menghine încadrează această masă de lucru. La dreapta, un vast şemineu. Nu un şemineu de marmură albă, elegant şi luxos, ci o vatră vulgară de fierărie, văruită; pe hotă, câteva vătraie şi nişte cleşti lungi; în vatră, cenuşă şi tăciuni aprinşi. Se aude pârâitul uşor al lemnului care arde, este liniştitor, reconfortant. Pe parchetul din stejar masiv, remarcabilă lucrare de asamblare şi de marchetărie, un obiect

neobişnuit tronează în mijlocul încăperii: o

nicovală pe un butuc de lemn. Şi alături se află un ciocan greu, neglijent aşezat, picat parcă din cer.

Surprinzător contrast, am spus-o, uneltele printre aurării, atelierul de muncitor ivit în plin salon! Când împingi uşa încăperii situate la ultimul etaj al castelului Versailles, te aştepţi să găseşti rafinamentul cel mai elaborat, alcovul cel mai liniştit şi cel mai distins: descoperi însă forţa cea mai brută, ocupaţia cea mai dificilă cu putinţă. Nu este regatul lui Apollo, este grota lui Vulcan. Gata cu lemnul care pârâie, deodată sună cel mai brutal zgomot: tunetul care rupe spaţiul în două, lovitura de tun care face să tremure scândurile parchetului, este toba care bate cadenţa şi care răsună dincolo de pereţii despărţitori de la etaj. Un baros se ridică şi, într-o mişcare circulară, se întoarce mecanic; loviturile de ciocan ne fac să tresărim, răsună în ţestele noastre, fac să ne vibreze fiecare bucăţică de carne: la intervale regulate, este zgomotul mat şi clar al oţelului care loveşte oţelul.

Fierarul stă cu spatele; poartă un şorţ de piele peste o cămaşă cu gulerul descheiat. Picături mari de sudoare cad pe veşmântul de in. Este înalt şi masiv: e un colos. Muşchii umerilor se umflă de fiecare dată când ridică barosul greu deasupra capului; cei ai braţelor vibrează, se rostogolesc pe sub piele, într-o mişcare de du-te-vino, atunci când ciocanul loveşte nicovala. Scena durează aşa câteva minute, de două sau trei ori, fierarul se îndreaptă, încetează o clipă să

mai lovească, îşi trage răsuflarea; apoi mecanismul bine uns porneşte din nou: muşchii se încordează, barosul se ridică lent, se apleacă într-o mişcare pe cât de rapidă pe atât de precisă, ricoşează puţin sub şoc. Un icnet puternic, cam prea tare, punctează fiecare lovitură dată oţelului. Vizibil, bărbatul loveşte cu furie, pare că îşi varsă nervii asupra micii piese de metal pe care o striveşte cu forţa sa.

Câteva minute mai târziu, mişcarea se opreşte de la sine: bărbatul este epuizat. Aşază barosul lângă nicovală, îşi şterge

fruntea cu mâneca, ia piesa pe care a fasonat-o, o priveşte din toate părţile, apoi o azvârle în vatra roşiatică.

Un jilţ capitonat cu motive florale este acolo, în stânga; fierarul se îndreaptă spre el şi se aşază. Îl vedem acum cum se încovoaie, îşi sprijină capul în mâini, plânge. Ce mic pare acest gigant, ce fragil pare! Focul trosneşte încă în forjă, iar acest trosnet este punctat de hohotele de plâns ale colosului. Cu o mişcare extrem de lentă, acesta îşi ridică fruntea, îşi îndepărtează puţin degetele care îi acoperă chipul şi, prin spaţiile astfel create, apar doi ochi albaştri bine cunoscuţi. Fierarul nu e un simplu fierar, acest chip nu ne este necunoscut; chipul scăldat în sudoare şi lacrimi este cel al regelui Franţei!

De ce plânge Ludovic al XVI-lea, refugiat în fierăria sa? L-a înduioşat căsătoria sa dezamăgitoare? Boala Delfinului, fiul său? Poate. Dar mai ales nefericirea din regatul său, situaţia economică şi politică inextricabilă şi dezastruoasă

care continuă să se agraveze şi despre care nu ştie până unde poate degenera şi nici cum poate opri acest lucru. El se izolează deci, preferă să se retragă, să fugă de realitate, nu vrea să mai aibă de guvernat acest afurisit de regat pe care nu l-a dorit, dar pe care sumbrul destin a decis să i-l dea lui şi care reprezintă pentru el cea mai insuportabilă povară. În această dimineaţă de iulie 1788, Ludovic al XVI-lea plânge singur în fierăria sa; acest lucru poate părea uimitor, dar în realitate nimeni nu se mai miră la Versailles. Este de notorietate publică faptul că regelui nu îi e bine, că traversează o perioadă de depresie şi fiecare ştie că, în ultima vreme, el se refugiază în fierărie pentru a scăpa de responsabilităţi. Tot pentru a scăpa de responsabilităţi merge în atelierul său de dulgherie, în bibliotecă ori pe acoperişul castelului, unde bântuie, în bătaia vântului, printre hornuri. În acest timp, ce face Maria Antoaneta? E simplu: acoperă lipsa regelui şi asigură continuitatea guvernării alături de miniştri. Iat-o

întreţinându-se cu controlorul general al finanţelor, Lomenie de Brienne. Departe de lacrimile colosului.

Evitarea naufragiului

Situaţia, într-adevăr, este critică, mai întâi pe plan financiar – deficitul nu a încetat să crească din 1776 şi se ridică la 117 milioane de livre, astfel încât vistieria statului este aproape goală – dar şi politic, cu fronda pe care parlamentarii au hotărât să o opună autorităţii regale.

Legat de subiectul finanţelor, iată câteva indicii utile:

nouă controlori generali s-au succedat între 1774 şi 1788; doar Turgot a încercat să facă reformele necesare, dar în van. Ceilalţi, în special Necker şi Calorine, nu au vrut să vadă realitatea ori să abordeze cu mult curaj această realitate. Turgot spusese: ar fi fost necesară o mare reformă fiscală constând în a-i face, în sfârşit, să plătească impozit pe cei privilegiaţi – care nu îl plăteau –, dar aceştia refuzau, egoist, să le fie taxate proprietăţile sau veniturile. Încasările statului erau astfel în mod grav insuficiente, iar cheltuielile creşteau. Mai rău, Necker şi Calonne se comportau, unul ca un „magician", celălalt ca un „vrăjitor" – după cum le arătau poreclele – pentru că finanţau totul pe bază de împrumut, inclusiv rambursarea datoriilor. Se creau astfel noi datorii pentru a le acoperi pe primele, era o nebunie1. Astfel, Necker a finanţat războiul din America, a cărui

1 Se ştie astăzi că această nebunie nu a fost caracteristică perioadei respective. Necker făcea totuşi ceea ce condamnase dintotdeauna, după cum scria ceva mai înainte: „Cea mai periculoasă, precum şi cea mai injustă dintre resurse este... să faci împrumuturi fără să ai asigurat un venit... O astfel de administrare, care seduce pentru că amână momentul dificil, nu face decât să se adâncească răul şi să adâncească şi mai mult prăpastia" (citat de Pierre Gaxotte, *La Revoluţion française,* Artheme Fayard, 1982, p. 46).

idee o apărase, cu multe şi mari împrumuturi, propunându-le celor de la care împrumuta procente atât de

avantajoase încât a ruinat statul! Frumoasă politică, desigur. Acest război a costat Franţa nu mai mult de cinci miliarde de livre în cinci ani. Calonne, care i-a urmat şi care nu o iubea deloc pe Maria Antoaneta, nu a fost mai înţelept sau mai curajos; el a fost concediat în aprilie 1787. Regina a făcut astfel încât Lomenie de Brienne să îl înlocuiască: atunci problema financiară a fost dublată de o problemă politică.

Noul ministru a vrut să creeze un impozit pe timbru şi, mai ales, o subvenţie teritorială pe care proprietarii, inclusiv nobilii, trebuiau să o plătească pentru patrimoniul lor funciar. Parlamentul din Paris a refuzat categoric; mai rău: magistraţii au estimat că astfel de decizii fiscale necesitau convocarea Stărilor Generale. Maria Antoaneta insistă pe lângă Brienne şi pe lângă rege să înregistreze cele două edicte; era în interesul superior al regatului. Ludovic al XVI-lea a consimţit; la 6 august 1786 a prezidat o şedinţă solemnă *(lit de justice)* la Versailles pentru a impune aceste decizii şi a hotărât să exileze parlamentul la Troyes. Confruntarea începuse; aceasta nu se va încheia decât cu victoria fie a unuia – regele –, fie a celuilalt – parlamentul.

Trebuie spus ceva despre această politică fermă apărată de regină – şi care va fi a sa, de acum, în toate circumstanţele. S-a spus, de multe ori, că era o politică conservatoare, chiar reacţionară şi că regina a făcut mult rău susţinând monarhia absolută. Dar până la urmă, în acele circumstanţe, respectivele legi fiscale se impuneau: nu numai că ar fi putut salva regatul şi regimul, dar erau legi de simplă justiţie şi de deplină echitate. Dorind să le

impună nobililor, să îi oblige să participe la efortul comun, Maria Antoaneta şi regele atacau, într-un anumit fel, societatea privilegiaţilor; poporul, manipulat, nu a văzut lucrurile aşa. Cât despre opoziţia parlamentarilor, avea o tradiţie de

trei secole căreia Ludovic al XV-lea îi pusese capăt graţie reformei din 1771 a cancelarului Maupeou – o adevărată lovitură de forţă – care suprima cumpărarea funcţiilor, magistraţii fiind de atunci înainte desemnaţi de rege şi retribuiţi de stat. Maria Antoaneta, poate din simplu orgoliu, din moment ce nu suporta să i se reziste, voia să se rămână la această opţiune: parlamentarii să fie ţinuţi la respect. Se dovedeşte că era inteligent din punct de vedere politic şi exact ceea ce trebuia făcut în acel moment, numai să se fi dorit să se guverneze.

În orice caz, a fost începutul ostilităţilor. Parisul a ars efigia lui Brienne şi a huiduit-o pe regină. La 19 noiembrie, regele a fost nevoit să ţină o altă şedinţă solemnă pentru a putea să emită noi împrumuturi. În timpul şedinţei, ducele d’Orleans, declarând că atitudinea monarhului – vărul său – şi înregistrarea deciziilor regale erau ilegale, s-a văzut sever pus la punct de un Ludovic al XVI-lea strâns cu uşa de insistenţele reginei: „Ba da, este legal! E legal pentru că vreau eu!”, a exclamat regele. Totul era spus cu această replică usturătoare: suveranitatea regelui nu se împărţea; monarhia era absolută sau nu era deloc. Acest punct de vedere *va fi* central în atitudinea Mariei Antoaneta pe tot

parcursul Revoluţiei care începe. În faţa acestei fronde, regele decide să îl îndepărteze pe ducele d’Orleans la Villers-Cotterets şi pune să fie arestaţi doi dintre capi, consilierii d’Epremesnil şi Monsabert. Parlamentarii i-au scris regelui pentru a condamna asemenea măsuri punitive care, după ei, erau inspirate de o „altă sursă” – era expresia lor –, altfel spus, de către regină. Maria Antoaneta justifică această fermitate în ceea ce îi priveşte pe parlamentari în faţa fratelui ei, Iosif al II-lea:

Ne aflăm într-un moment în care trebuie să facem mari schimbări în parlament. De câteva luni, ordinele şi răspunsurile regelui au anunţat multă continuitate şi fermitate a principiilor. Parlamentarii sunt uimiţi şi neliniştiţi, dar ei nu se opresc

din a da decrete şi din a face critici instigatoare. Ne gândim să le limităm funcţiile la cea de judecători şi să formăm o altă adunare, care va avea dreptul de a înregistra impozitele şi legile generale ale regatului. Mi se pare că s-au luat toate măsurile şi precauţiile pentru a face totul în cel mai mare secret, ceea ce era necesar, dar chiar acest secret aduce incertitudine în ceea priveşte starea de spirit a unui număr mare de oameni care pot dăuna sau care pot contribui la reuşită. Este foarte supărător să fii obligat la schimbări de acest fel, dar, având în vedere starea de fapt, este clar că, dacă am amâna, am avea şi mai puţine mijloace de a conserva şi menţine autoritatea regelui1.

Pe plan financiar – şi spre onoarea ei – regina, conştientă

de acum de pericolul iminent, a acceptat ca la Curte să se facă economii, mai ales ea. S-au redus funcţiile aferente Casei ei, renunţând la 173 dintre ele. Ducele de Coigny s-a plâns de pierderea titlului de mare scutier, Vaudreuil de cea de mare ofiţer însărcinat cu organizarea vânătorilor regale cu şoimi, iar Besenval a condamnat ceea ce era doar un act înţelept. Aceşti profitori erau într-adevăr nişte ingraţi fără scrupule! Maria Antoaneta, felicitându-se pentru aceste economii, putea să anunţe şi altele fratelui său, la 22 februarie 1788:

Aici continuăm cu economiile şi tăierile. Reducem gărzile de corp la patru escadroane a câte 250 de oameni. Nu se face decât o reducere de 160 cu totul, dar vom face economie şi la caii de escadron, care sunt foarte scumpi şi care nu folosesc decât pentru paradă. Distrugerea jandarmeriei este aplaudată de tot corpul militar. Era foarte pizmuită din cauza privilegiilor sale. Era un corp foarte strălucitor, dar de când li se dăduse gradul de ofiţer tuturor jandarmilor, ar fi fost greu să îi

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 24 aprilie 1788 către Iosif al II-lea, p. 459.

facă să servească în război din cauza numărului mare de cai şi de valeţi pe care îi aveau în suită. Economia care s-a făcut prin această reducere va fi folosită pentru întărirea regimentelor de cavalerie1.

Fie că era vorba de finanţe sau de autoritatea regală, Maria Antoaneta se afirma, aşadar, în absenţa regelui, care

părea prea des că stă cu braţele în sân şi dovedeşte o vinovată slăbiciune. Este văzut trecând prin faze contradictorii de activism şi de apatie, adormind uneori la Consiliu sau plângând în particular. Mercy confirmă: regina este cea care, în această perioadă de criză, este constrânsă să guverneze. Face acest lucru cu abilitate şi în felul ei, care poate părea brutal, dar în fond greşeşte? în orice caz, nu are de ales. Trebuia să evite naufragiul total al statului. „Regele venea în fiecare zi la regină şi era atât de emoţionat şi de dezolat de poziţia critică în care era regatul său încât vărsa lacrimi.” 2 Exact aşa stăteau lucrurile, în acea dimineaţă de iulie 1788, în momentul în care Ludovic al XVI-lea, remarcabil fierar, jalnic suveran, domnea peste Franţa.

Personajul care este mai presus de mine

Situaţia nu conteneşte să se agraveze. Revolta ameninţă în Bretagne, în Dauphine, la Rouen, la Nancy. Din ce în ce mai multe voci cer reunirea Stărilor Generale. Maria Antoaneta se teme de o astfel de convocare. Dar la începutul lui august, vistieria e goală; nu mai sunt decât 200 000 de franci. Regina înţelege că nu mai are altă alegere decât să îl cheme pe Necker, pe care poporul, înşelat de „magician”, îl socoteşte ca fiind singurul capabil să restabilească situaţia. Sacrificarea lui Brienne i

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 24 aprilie 1788 către Iosif al II-lea, p. 458.

2 Citat de Simone Bertlăre, *op. cit.,* p. 544.

se pare penibilă, dar îi apare ca fiind inevitabilă. La 19 august, ea îi scrie lui Mercy:

Mă tem mult că arhiepiscopul [Lomenie de Brienne] va fi obligat, într-adevăr, să plece şi atunci ce om să iau şi să-l pun în fruntea a tot? Pentru că e nevoie de unul, mai ales cu domnul Necker. Are nevoie de o frână. Personajul mai presus de mine nu este în stare, iar eu, orice s-ar spune sau orice s-ar întâmpla, nu sunt decât pe locul al doilea şi, în pofida încrederii primului, sunt făcută adesea să simt asta1.

Personajul care este mai presus de mine? Despre cine vorbeşte ea astfel? Despre rege, pentru numele lui Dumnezeu! Ciudat mod de a vorbi despre soţul ei şi care traduce, în acel moment, criza, exasperarea pe care i le cauzează slăbiciunile celui care poartă numele de „rege”.

La 24 august, Maria Antoaneta îi transmite lui Mercy o notă scrisă de Ludovic al XVI-lea; ambasadorul trebuie să i-o citească lui Necker. A doua zi, face ea însăşi efortul de a-i scrie bancherului genovez pentru ca el să accepte să preia frâiele finanţelor regatului. Totuşi, regina se teme să acţioneze în numele său, din cauza lipsei sale de popularitate acute:

Tocmai i-am scris trei rânduri domnului Necker pentru a-l chema mâine la ora zece, la mine, aici. Nu mai e timp de ezitări; dacă mâine poate să se pună pe treabă, cu atât mai bine. Este urgent. Tremur, scuzaţi-mi această slăbiciune, că eu sunt cea care trebuie să îl facă să revină. Soarta mea e de a purta ghinion şi, dacă aceste maşinaţii infernale îl vor face iar să eşueze ori dacă va slăbi autoritatea regelui, voi fi detestată şi mai mult2.

Sacrificiul reginei este unul important pentru că îl detestă pe Necker; acţionând aşa, ea câştigă definitiv încrederea lui

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 462.

2 *Ibid.,* scrisoare către Mercy, p. 468.

Ludovic al XVI-lea, care este foarte mulţumit să o descopere atât de „politică”! Regina are, de acum înainte, onoarea de a participa la Consiliu, ceea ce nicio regină înaintea ei nu a făcut, exceptându-le pe regente. Necker preia din nou finanţele şi intră în Consiliu cu titlul de ministru de stat. Brienne demisionează. Mulţimea pariziană exultă. Totuşi, Maria Antoaneta nu câştigă în popularitate. Mercy îi scrie lui Iosif al II-lea:

E de neconceput până unde se întinde aversiunea publicului împotriva acestei auguste prinţese, din cauza protecţiei pe care ea i-o acorda arhiepiscopului şi, din multe alte motive, această cauză unică ar putea în prezent, mai mult decât orice s-ar putea întâmpla în viitor, să aibă urmări fatale asupra gloriei şi fericirii reginei1.

În Consiliu, regina se află aproape permanent în opoziţie cu sugestiile pe care Necker i le dă lui Ludovic al XVI-lea. Principalul ministru doreşte ca regele să preia conducerea mişcării de liberalizare a parlamentelor şi sugerează, în acest sens, convocarea Stărilor Generale ale regatului? Maria Antoaneta găseşte că este teribil de periculos, pentru că s-ar deschide cutia Pandorei şi ar fi susceptibilă de a elibera mulţi demoni ai revendicărilor politice! Necker preconizează ca această adunare să aibă loc la Versailles?

Maria Antoaneta crede, dimpotrivă, că e necesar, pentru a se proteja, să fie cât mai departe de reşedinţa regelui! Dar iat-o, dintr-odată, înţeleaptă, pe regina Franţei! Ea, atât de fluşturatică şi frivolă timp de mai bine de 15 ani, care nu se gândea decât la plăcerile sale personale, apare deodată, în toiul crizei, ca uimitor de înţeleaptă şi prudentă, preocupată de interesul general! în pofida dezacordurilor cu Necker, ea hotărăşte să tacă şi să nu mai insiste. Să

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 14 septembrie 1788, p. 473.

ne gândim, dacă reunirea Stărilor Generale nu ar fi avut loc la Versailles, ar fi apărut aceleaşi consecinţe? Mercy se felicită pentru atitudinea conciliantă a reginei:

Într-o conjunctură atât de critică, regina şi-a impus atitudinea înţeleaptă, cu adevărat necesară, să îşi păstreze pentru ea opiniile, să evite orice preferinţă pentru o anumită direcţie, fie pentru un partid, fie pentru altul. Această conduită prudentă în mijlocul primejdiei nu va face decât să îi dea reginei mai mult credit, de care va uza, la momentul oportun, în mai multă cunoştinţă de cauză şi cu mai puţine riscuri1.

Regele hotărăşte convocarea Stărilor Generale pentru 1 mai 1789. Între timp, trebuie organizate alegeri pentru a vota reprezentanţii. Necker are o idee excelentă: pentru a evita obstacolul pe care îl reprezintă nobilimea şi clerul, opozanţi decişi ai oricărei reforme fiscale, el apreciază că trebuie să dubleze numărul reprezentanţilor stării a treia.

La 27 decembrie, regele este de două ori decis; Maria Antoaneta nu se opune. Cu iarna teribilă prin duritatea sa, după vara dezastruoasă a lui 1787 şi după anul 1788, marcat de căderi de grindină. Începe redactarea caietelor de doleanţe. Inutil de spus că domneşte criza de cereale şi că umflarea preţurilor care urmează nu face decât să exaspereze opinia publică. Ici şi colo, mai peste tot, hambarele sunt luate cu asalt, se refuză plata impozitelor. Mercy, în aprilie, este îngrijorat de situaţie:

Se pare că deja un număr mare de caiete de doleanţe, dar şi de petiţii s-au adunat în provincii; sunt cererile cele mai absurde şi mai şocante împotriva autorităţii regale. [...] Nu se poate prevedea până unde se vor întinde efectele unui astfel de delir. Dar, judecând după tipul de abandon în care se află suveranul, după slăbiciunea şi frica ministrului său, după

1 *Ibid.,* scrisoarea către Iosif al II-lea, pp. 475–456.

îndrăzneala cu care prinţii de sânge chiar se ridică împotriva monarhului, trebuie să presupunem ca foarte posibilă întreaga subminare a monarhiei – şi asta cu atât mai mult cu cât există acum o impunitate atât de deplină, încât poporul de la ţară îşi permite tot felul de excese şi de jafuri ce ajung chiar până la porţile capitalei. În mijlocul unei situaţii atât de critice, regina trăieşte o nelinişte profundă. Ea o ascunde parţial şi încearcă să îi inspire augustului ei soţ un plus de fermitate. Din nefericire, grija reginei nu are în această privinţă succesul de dorit1.

Da, regele se afundă în indecizie şi în mutism pe măsură ce criza se intensifică. Maria Antoaneta vede cum pericolul creşte cu ochii. Ea se teme cel mai mult de reuniunea Stărilor Generale. Zarurile sunt aruncate, nimic nu mai împiedică acum începutul dramei. Este nefericirea Mariei Antoaneta: *persoana care este mai presus de ea* este, de fapt, mult sub ea.

Lovitura

Regina se teme de Stările Generale; doamna Campan îi notează cuvintele:

Dumnezeule mare! Ce veste se va răspândi astăzi! Regele este de acord să convoace Stările Generale. [...] Mă tem mult; acest important eveniment este o sinistră primă lovitură pentru Franţa. [...] Parlamentul este cel care, spune ea, l-a adus pe rege în situaţia de a recurge la o asemenea măsură, de multă vreme considerată ca funestă pentru pacea regatului. Aceşti domni vor să restrângă puterea regală, dar este cel puţin sigur că ei dau o mare lovitură autorităţii de care se folosesc atât de prost şi îşi vor atrage propria distrugere. Este poate singura latură favorabilă al unei măsuri atât de alarmante2.

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea către Iosif al II-lea din 2 aprilie 1789, pp. 479–480.

2 *Memoires de Madame Campan, ibid.,* pp. 504–505.

Sinistră lovitură pentru Franţa, cu siguranţă. Cel puţin, sinistră lovitură pentru monarhie, căci Maria Antoaneta a înţeles bine: autoritatea regală este ţinta. Slabă autoritate

când este încarnată în persoana lui Ludovic al XVI-lea.

Trebuie precizat că această convocare a Stărilor Generale se derulează pe fondul unei drame familiale pentru cuplul regal. Delfinul Louis-Joseph, în vârstă de şapte ani şi jumătate, este pe moarte. Bietul copil, bolnav de mic, şi-a văzut sănătatea deteriorându-se brutal începând din 1786; anul 1787 a fost pentru el un an de remisiune, însă din februarie 1788 boala s-a agravat. Maria Antoaneta crede mai întâi că durerile sale articulare şi febra puternică se datorează creşterii dinţilor, dar e o iluzie, în realitate, Delfinul suferă de tuberculoză osoasă. Este instalat la Meudon, unde aerul se pretinde că ar fi mai bun; este pus să poarte un corset de fier. La începutul lui 1789, răul se accentuează: copilul devine cocoşat şi, în curând, nu mai poate merge.

Ceremonia de inaugurare a lucrărilor adunării Stărilor Generale, care se derulează pe 4 mai 1789, este mai mult decât chinuitoare pentru regină. În lungul cortegiu care se revarsă către biserica Saint-Louis după ce bate de ora 11, deputaţii stării a treia, în redingotă neagră şi cu cravată albă, merg în frunte; ei sunt urmaţi de cei ai nobilimii, în negru şi alb şi ei, dar purtând săbii la centură şi pene mari la pălării; îi urmează clerul: sutane negre de preoţi, robe roşii şi violete de cardinali şi de episcopi. Toţi au lumânări mari şi în urma lor este baldachinul ce adăposteşte sfânta împărtăşanie. În fine, iată-i pe suverani, regele în haine ţesute din fir de aur şi având pe cap celebrul diamant *Le Regent,* regina în rochie ţesută din fir de argint şi cu diamantul *Le Sancy* în păr. Traseul este un adevărat calvar

pentru Maria Antoaneta. La trecerea sa, se lasă liniştea cea mai adâncă, e vorba de o tăcere acuzatoare; şi iată că un strigăt răsună ca o insultă: „Trăiască ducele d’Orleans!”. Regina aproape că leşină, se împiedică,

este susţinută. Orléans, care defilează în rândurile stării a treia, se umflă în pene. Iată-l, învingătorul zilei, triumful îi aparţine în acest moment. Să profite, nu va dura! O altă suferinţă pentru regină când zăreşte silueta şi chipul trist al micului Delfin care priveşte defilarea instalat în balconul de la Petite Ecurie. Micuţul, fără a şti, priveşte trecând pe sub balcon vechea monarhie franceză, predând armele şi cedând locul. Marşul este funebru şi nu doar pentru că toţi deputaţii sunt îmbrăcaţi în negru. Ajuns la biserica Saint-Louis, cuplul regal trebuie să mai suporte şi predica ireverenţioasă a monseniorului de la Fare, episcop de Nancy, care îl apostrofează pe rege, în aplauzele audienţei. La întoarcerea la Versailles, Maria Antoaneta izbucneşte în lacrimi.

A doua zi, afrontul este şi mai rău. În faţa al 165 de deputaţi grupaţi pe stări în Salle des Menus-Plaisirs („Sala Măruntelor Plăceri”), regina este aşezată pe un jilţ, la stânga, puţin mai jos de tron. Ea agită nervos un evantai. După discursul regelui, îl ascultă pe cel al lui Necker, care minimalizează gravitatea situaţiei, pretinde că îi ajunge, pentru a acoperi deficitul, să extindă vânzarea de tutun în Bretagne! în pofida câtorva aplauze care salută plecarea cuplului regal, ziua i s-a părut insuportabilă. Mercy constată

că regina şi nu regele face obiectul tuturor privirilor:

Dacă neseriozitatea naturală a acestei naţiuni nu oferă prompt câteva mijloace de a restabili calmul, revoluţia se va consuma, suveranitatea se va pierde, cel puţin pentru domnia actuală, iar monarhia franceză îşi va pierde orice consistenţă pentru mult timp. [...] Poziţia reginei [este] copleşitoare. Toate privirile sunt întoarse către ea din cauza presupusei lipse de activitate a augustului ei soţ; decurge de acolo o responsabilitate cu atât mai injustă cu cât tot ce imaginează şi propune regina este rareori urmat şi mereu incomplet efectuat1.

1 *Marie-Antoinette. Correspondan.ce,* scrisoarea către Iosif al II-lea din 2 aprilie 1789, p. 481.

187

Timp de o lună, deputaţii sunt la faţa locului şi deliberează. Atunci, survine, la 4 iunie, moartea Delfinului. În indiferenţa generală. „Poporul nici nu a băgat de seamă moartea fiului meu...", se plânge regina. Din motive de economie, se refuză să i se facă funeralii solemne şi se ia din cheltuielile cu argintăria pentru a se plăti cele o mie de slujbe comandate episcopului de Paris. Maria Antoaneta ar vrea să se cufunde în doliu, dar este imposibil; trebuie să suporte, pe 7 iunie, ceremonia de condoleanţe la Versailles; biata femeie este distrusă. Cuplul hotărăşte să se refugieze câteva zile la Marly. Dar deputaţii nu înţeleg să respecte acest doliu; mai rău, ei profită de situaţie. La 19 iunie, clerul se uneşte cu starea a treia şi se proclamă Adunarea naţională. Este inacceptabil pentru regină. În timpul unui

Consiliu extraordinar, ea îl convoacă pe Necker pentru a se reveni asupra acestei stări de fapt. Pentru ministru, e necesar să se accepte evoluţia de faţă şi să se modifice legile fundamentale ale regatului.

O ultimă decizie trebuie luată; este vorba despre chestiunea votului în cadrul Stărilor Generale. Acesta trebuie să se facă pe ordin – ceea ce înseamnă să se asigure victoria nobilimii şi a clerului, ostile oricărei reforme – sau să se facă nominal – ceea ce ar da avans Stării a Treia şi deci posibilitatea aproape sigură de a face să treacă reforma fiscală? Necker susţine, evident, votul nominal. Niciun dubiu că principalul ministru, calvinist de confesiune, genevez ca naţionalitate, nu vede în adoptarea acestei noi proceduri decât un mijloc de a face instituţiile să evolueze spre o monarhie constituţională. Maria Antoaneta înţelege acest lucru şi se opune formal. Regele pare gata să se lase convins, dar Maria Antoaneta întrerupe Consiliul şi îi cere regelui să o urmeze în cabinetul său. O oră mai târziu, bietul Ludovic al XVI-lea s-a răzgândit şi îşi amână decizia pe mai târziu. Întărit de fermitatea reginei, regele porunceşte să se închidă Hotel des Menus-Plaisirs. Găsind uşa închisă pe 20 iunie, deputaţii

se refugiază în Salle du Jeu de Paume şi pronunţă celebrul jurământ: „Jurăm să nu ne despărţim [...] până ce Constituţia regatului nu va fi întocmită şi întărită pe temelii trainice”. Ca şi cum monarhia nu ar fi un fundament solid! Totuşi, regina obţine o victorie graţie susţinerii fraţilor

regelui: Ludovic al XVI-lea decide că cele trei stări vor delibera separat şi, în timpul şedinţei regale de la 23 iunie, monarhul face dovadă de autoritate. Cel puţin, la început. Concesiile sale sunt minimale: el nu autorizează votul comun al celor trei stări decât pentru sesiunea prezentă, decide să nu schimbe deloc societatea stărilor şi chiar ameninţă că va dizolva Adunarea în caz de rezistenţă. „Dacă, printr-o fatalitate departe de mine, mă părăsiţi într-o acţiune atât de frumoasă, voi face singur acest bine poporului, singur mă voi considera adevăratul său reprezentant” 1, declară el. Bună hotărâre, dar trebuie să se şi poată ţine de ea. Ludovic al XVI-lea se încruntă, dar de fapt se încruntă regina; loveşte cu pumnul în masă, dar acest pumn este al Mariei Antoaneta. Întărit de această lovitură curajoasă, regele părăseşte şedinţa, în timp ce starea a treia decide să rămână. Marchizul de Dreux-Breze, mare maestru de ceremonii, insistă ca deputaţii să părăsească sala. Dar nu se întâmplă nimic. Se cunoaşte aşa-zisa replică a lui Mirabeau: „Suntem aici din voinţa poporului şi nu vom ieşi de aici decât forţaţi de baionete” – replică teatrală, replică de legendă! Replica atribuită regelui este mai puţin glorioasă. Când i se raportează încăpăţânarea deputaţilor, el, care jurase adineaori că nu se va lăsa, declară: „Vor să rămână? Ei bine, la naiba, să rămână!” Maria Antoaneta e cuprinsă de furie. Ce laşitate! Regina înţelege că sunt pe cale să piardă partida. La 26 iunie, regele acceptă reuniunea celor trei stări, dar

1 Citat de Andre Castelot, *Marie-Antoinette, p.* 302.

aduce trupele în jurul Parisului şi al palatului de la Versailles. Totuşi, Maria Antoaneta gândeşte ca soţul său, că trebuie evitat pe cât posibil războiul civil; aşa că e preferabil să plece capul şi să aştepte momentul favorabil. Pentru că Maria Antoaneta nu se dezminte: vor trebui eliminaţi toţi aceşti deputaţi! Va trebui restaurată autoritatea regală, şi asta în pofida slăbiciunilor regelui însuşi! Va trebui concediat Necker, cel datorită căruia s-a întâmplat tot răul! Maria Antoaneta, regină nefericită, dar de acum înainte regină curajoasă, nu îşi dă seama că răul e făcut, că pagubele sunt ireversibile. O revoluţie nu se opreşte aşa.

Proba numărul 11

O regină curajoasă

Atitudinea ei era nobilă şi demnă, chipul calm; şi, deşi nu îşi făcea iluzii cu privire la tot ce o ameninţa, nimeni nu a zărit la ea nici cea mai mică urmă de nelinişte.

Doamna de Tourzel

O fiară hăituită

La capătul micii cărări care şerpuieşte printre boschete şi arbuşti, în acest cuib de verdeaţă în care toate nuanţele de verde, galben, oranj şi roşu se amestecă într-o paletă autumnală, se află o ridicătură de pământ care formează un fel de cocoaşă pe peluză. Pe acest tumul, făcut din pământ negru şi piatră tăiată, artificial aşezat în mijlocul unei naturi vizibil domesticite şi prelucrate, fals sălbatică, câteva boschete au crescut, câteva tufe de ferigă au apărut, o

iederă s-a agăţat de blocurile de piatră, un pin tânăr încearcă să se agaţe de movilă. Când te apropii, crezi că vei ocoli obstacolul, crezi că aleea va trece pe la dreapta, nu, mai degrabă pe la stânga şi va continua dincolo, deşi nu, te duce direct.

Dar ce e cu această vizuină la o sută de metri de Micul Trianon? Ce animal ciudat poate ieşi din adâncurile lacului şi poate veni aici să se ascundă? înaintezi cu prudenţă, e un grilaj pe care trebuie să îl împingi. Îl împingi şi scârţâie un pic. Este o grotă

scăldată în penumbră, abia vezi ceva, pui mâna pe roca umedă, pui piciorul pe prima treaptă a ceea ce pare a fi o scară. În spate, zgomotul apei care curge lent într-un pârâiaş şi gâlgâie uşor lunecând de pe o piatră pe alta. După o clipă de nelinişte, cobori cele câteva trepte şi animalul e acolo, somnolează întins pe un pat de muşchi, adunat în el însuşi, în sălaşul său. O lumină blândă luminează această grotă care nu ar putea adăposti mai mult de două sau trei persoane. De unde vine ea? De la o mică făclie aşezată pe o consolă de lemn, dar mai ales de la o anfranctuozitate în stâncă, o mică fereastră cu o formă vag triunghiulară care se deschide asupra culorilor de afară şi lasă să intre lumina în această întunecime. Animalul este acolo, întins pe o banchetă acoperită nu de muşchi, ci de o delicată catifea verde care îi imită textura, în veşmântul de muselină albă, cu pălăria sa mare aşezată la picioare. Acel animal e acolo, machiat cu cea mai mare simplitate din

lume, cu părul prins într-o panglică de mătase albastră, cu picioarele goale, cu o carte care stă să îi cadă din mâna stângă.

El e acolo, dar *el* este *ea,* regina Franţei, ascunsă în acest refugiu ca o lupoaică în vizuina sa, departe de ochii Curţii, departe de inoportuni, departe mai ales de furia ultimelor zile şi de tragedia politică şi personală care e pe cale să se joace. Grota seamănă cu o temniţă sumbră, dar este un port al păcii. Maria Antoaneta doarme. La ce visează, la ce se gândeşte, în ce abisuri de teroare, în ce meandre de coşmar s-a pierdut? O privim în linişte şi o găsim liniştită şi aproape frumoasă pe această femeie care va avea în curând 30 de ani. Ce furtună, totuşi, în mintea ei! Se gândeşte oare la drama survenită, în iulie trecut, după concedierea lui Necker? La Bastilia cucerită de răsculaţi? La bietul guvernator de Launay, sălbatic asasinat şi al cărui cap a fost pus în vârful unei suliţe? La consecinţele funeste ale evenimentului care a impus rechemarea lui Necker? La umilirea regelui în faţa Adunării, apoi în faţa autoproclamatei Comune din Paris, care

o va obliga să poarte cocarda tricoloră la pălărie? Se gândeşte la fuga prietenilor săi în urma listei de proscripţie care circulă, promiţându-le tuturor mii de pedepse, unele mai oribile decât altele? La plecarea, mai întâi, a favoritei sale, ducesa (din 1780) de Polignac, care a trebuit să fugă spre Basel? La cea a contelui d’Artois, care a ajuns la Torino? La această vară în care ea a trebuit să se închidă la

Versailles, un animal hăituit în vizuina sa, în timp ce, în tot regatul, Marea Spaimă dăinuie, violenţele izbucnesc peste tot, castelele dispar incendiate, împreună cu toate amintirile şi fastul vechii societăţi? Se gândeşte ea la acea noapte de 4 august în care odioasa Adunare naţională a decis abolirea privilegiilor şi a proclamat o ridicolă *Declaraţie a drepturilor omului*? La insolenţa acestor oameni, de exemplu, cea a lui Bailly, primar al capitalei, care nu îşi respectă suverana? în sfârşit, se gândeşte la această ocazie pierdută de rege, care, în pofida insistenţelor ei, refuză să plece la Metz sau în alt oraş cu garnizoană, aproape de frontieră, pentru a fugi din ţara devenită furioasă şi dementă? Fără îndoială că se gândeşte la toate astea, prinţesa noastră...

Un tremur îi cuprinde deodată toată şira spinării, de sus până jos; această tresărire o trezeşte, deschide un ochi, apoi pe celălalt. De câtă vreme a aţipit în sălaşul ei? Se ridică. Vântul de afară face ramurile să foşnească, se aude freamătul câtorva frunze care fac un zgomot ca de hârtie pe care o agiţi; un clipocit uşor răsună pe cărare şi deasupra capetelor noastre: iată, a venit vremea rea, iată că ploaia, sumbră prevestire, începe să cadă. Maria Antoaneta se aşază, îşi pune escarpenii de pânză albă brodaţi cu fir de argint, apoi se ridică. Apropiindu-se de mica deschizătură triunghiulară care dă spre exteriorul grotei, aruncă o privire pe drum. Ramurile unui pin de câţiva metri înălţime sunt agitate cu furie de vânt şi dansează nebuneşte; câteva frunze ale unui firav arţar se desprind de pe ramuri şi

cad uşor în voia suflului lui Eol, unele pe drum, altele pe iarba care îl mărgineşte. Dar iată că soseşte un tânăr paj cu pasul iute şi, târâş-grăpiş, se prezintă la intrarea în grotă, cu răsuflarea tăiată. Regina revine deodată la realitate, cuvintele lui îi îngheaţă sângele în vine: o mulţime formată din câteva mii de parizieni se îndreaptă spre castel. E urgent, trebuie să se întoarcă. Deci totul o ia de la început! Da, cu siguranţă, grota nu este decât o vizuină, iar Maria Antoaneta e doar un animal hăituit.

Încântată

Suntem pe 5 octombrie 1789 şi zarurile au fost aruncate. Patru zile mai devreme, regina a crezut o clipă că fericirea mai era posibilă. Ea îi scrisese favoritei:

Ţineţi seama de faptul că adversităţile nu mi-au diminuat forţa şi curajul. Nu voi pierde nimic, doar mă vor face mai prudentă. E bine că, în momente ca acesta, înveţi să cunoşti oamenii şi să îi vezi pe cei care îţi sunt cu adevărat ataşaţi sau nu. În fiecare zi fac astfel de experienţe, uneori crude, dar altă dată foarte dulci, căci descopăr o mulţime de persoane chiar sincer ataşate, la care nici nu mă gândeam1.

Persoane sincer ataşate mai erau câteva, într-adevăr. Erau, de exemplu, aceşti buni soldaţi ai regimentului din Flandra care veniseră de la Douai ca întăriri la castel ca să ajute Garda naţională de la Versailles, singura fortăreaţă, de acum înainte, pentru familia regală împotriva furiei revoluţionare. Regimentul număra 1 100 de oameni: nu era

enorm, dar era substanţial, ar fi putut fi intimidant. În acea seară de 1 octombrie 1789, Maria Antoaneta a crezut că s-ar putea reinstala calmul şi, cu el, speranţa de a trăi aproape ca înainte. Greşit!

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea către ducesa de Polignac din 31 august 1789, p. 494.

194

În seara aceea era un banchet în cinstea regimentului din Flandra. La o masă în formă de potcoavă, amplasată pe scena sălii Operei, erau instalaţi 200 de convivi, gărzi de corp şi ofiţeri. Mâncărurile şi vinul erau servite din abundenţă, ambianţa era din ce în ce mai festivă. În sală, o orchestră cânta arii militare şi cântece soldăţeşti; din înaltul lojelor, curtenii – cei care mai rămăseseră – şi deputaţii urmăreau spectacolul, alăturându-se uneori strigătelor de bucurie. Regele şi regina, cu foarte mare înţelepciune, hotărâseră să nu participe. Maria Antoaneta vedea clar pericolul de a se arăta la o asemenea petrecere. La fel de exuberantă în sentimentele sale monarhice pe cât era de hotărâtă să combată orice agresiune populară, prezenţa sa, mai mult decât a regelui, ar fi putut fi văzută foarte prost.

Dar cedând bucuriei regăsite şi superficialităţii înnăscute, a crezut că era posibil, ba chiar necesar şi nobil, să meargă să îi salute pe cei care veniseră să o protejeze, pe ea şi pe familia ei. Acest lucru este de înţeles. Un suveran trebuie să ştie să fie şi recunoscător. Dar uneori e nevoie să fie şi ingrat. Maria Antoaneta, în pofida progreselor făcute, ignora încă asta. Nefericirea nu turnase încă suficient plumb în

mintea ei; era încă un cap blond, nu unul grizonat. Aşa încât, când doamna de Tesse, o doamnă de onoare, a venit să îi spună că erau solicitaţi cu mare zarvă, ea şi soţul ei, regina nu s-a putut abţine. După ce ducele de Villeroy, căpitanul primei companii de gardă, i-a invitat pe toţi grenadierii, cavalerii şi elveţienii să vină pe scenă pentru a bea în sănătatea regelui, a reginei, a moştenitorului şi a familiei regale şi în timp ce trompetele sunau, Maria Antoaneta a reuşit să îl convingă pe Ludovic al XVI-lea că trebuia să îi onoreze pe aceşti oameni de bine cu prezenţa lor. Când au apărut cu Delfinul în loja lor cu grilaj din faţa scenei, a fost un triumf de aplauze, o explozie de urale. Ofiţerii s-au ridicat în

picioare, cu săbiile în aer, şi au cântat aria menestrelului Blondei din *Richard Inimă de Leu* de Gretry:

O, Richard, o, rege al meu!

Universul te abandonează,

Pe pământ mai sunt doar eu Căruia să îi pese de tine!

Se putea declara mai bine fidelitatea? Suveranii au hotărât să coboare şi să se alăture soldaţilor. Un ofiţer elveţian îl ridică pe Delfin şi îl puse pe masă, iar copilul făcu turul sub privirile emoţionate ale mamei sale în lacrimi. Regina, în rochia sa albastră şi albă, trecu printre rânduri, zâmbindu-i fiecăruia, având un cuvânt amabil pentru toţi. Doamna de Tourzel mărturiseşte despre fervoarea ofiţerilor: „Inimile şi minţile erau atât de electrizate, încât Maiestatea Sa ar fi putut fi însoţită de toţi aceşti bravi oameni peste tot

unde ar fi vrut să se retragă” 1. Mult timp după plecarea suveranilor, cei mai surescitaţi soldaţi mai strigau în Curtea de Marmură, sub ferestrele reginei. Un aghiotant supranumit Perceval încercă să escaladeze balconul de la camera regelui şi strigă cât îl ţineau puterile că posturile erau de acum ale lor, că trebuia, de acum, să fie numiţi „garda regală”.

La Paris, impresia despre această seară a fost deplorabilă; exagerările intervenind, se ajunse să se povestească orice, absolut orice ar fi putut pierde cuplul regal. Gazetele revoluţionare au scris că se strigase la banchet nu numai „Trăiască regele!” şi „Trăiască regina!”, ci şi „Jos Adunarea!” S-a mai povestit – şi va fi un reproş care o va urmări pe Maria Antoaneta până la procesul ei – că au fost călcate în picioare cocardele tricolore şi că s-au arborat cocarde albe, semn de fidelitate faţă de monarhie.

1 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel, gouvernante des enfants de France de 1789 à 1795,* Le Mercure de France, col. „Le temps retrouve”, Paris, 1986, p. 24.

Michelet merge şi mai departe, neezitând să scrie că fuseseră de fapt cocarde negre, culoarea reginei – ceea ce e fals1.

Pe scurt, banchetul a fost privit ca o provocare, ca o sfidare la adresa Revoluţiei în marş. S-a vorbit de „orgie”, imaginându-se cine ştie ce bacanală orchestrată de regină şi al cărei obiect principal era ea. Mai rău: s-a imaginat că la

Versailles se stoca faină pentru a înfometa poporul şi că se pregătea o nouă Noapte a Sfântului Bartolomeu împotriva Revoluţiei, trupele din Flandra fiind adunate acolo doar cu acest scop. Rezultatul acestei propagande nu întârzie să apară: de la 2 octombrie, Parisul era în fierbere, iar în mahalale se vorbea să se pornească spre Versailles. Culmea culmilor şi poate elementul declanşator, Maria Antoaneta, revigorată de această manifestaţie a entuziasmului şi pregătită, astfel, să se lupte din nou, se declară „încântată de ziua de joi" – ziua banchetului. *Încântată,* cuvântul face înconjurul capitalei; un cuvânt, un singur cuvânt, a fost de ajuns să arunce asupra palatului de la Versailles un popor furibund împotriva reginei. *Încântată,* cuvântul e nefericit, e prea mult. El a provocat catastrofa.

Regina e goală

Maria Antoaneta înţelege în această dimineaţă de 5 octombrie 1789 că este necesar să se întoarcă la castel. Un ordin al contelui de Saint-Priest este formal: sunt mai multe mii de parizieni, dar mai ales parizience care mărşăluiesc spre Versailles. La rândul său, domnul de Cubieres l-a căutat pe rege, care vâna în pădurea Meudon, pentru a-l avertiza. Maria Antoaneta grăbeşte pasul în spatele pajului său. Oare îşi imaginează ea atunci că aceste

1 Versiunea doamnei Campan pare mai realistă: „S-a spus că s-au pus cocarde albe la pălării; afirmaţia este falsă; se pare că doar câţiva tineri din Garda naţională de la Versailles, invitaţi la această masă, şi-au întors cocardele naţionale, care erau albe, pe dos" *(Memoires de Madame Campan,* p. 288).

femei – în jur de 6 000, care înaintează sub o ploaie biciuitoare în spatele a 12 toboşari şi a patru tunuri – sunt înarmate cu cozi de mătură, cu furci, cu suliţe, cu vechi pistoale, cu cuţite de bucătărie şi că unele dintre ele, cele mai turbate, promit să îi taie capul şi – supremă delicateţe – să o taie ca pe orice bucată de carne şi să facă din maţele ei cocarde? Nu, ea nu ştie asta, evident; cum ar putea să îşi imagineze că s-a ajuns până aici şi că asemenea monstruozităţi sunt posibile? Generalul La Fayette, comandantul Gărzii naţionale, este şi el acolo, orgolios, dar inutil: nu a putut împiedica îngrozitorul cortegiu să se pună în mişcare şi atunci l-a urmat, superb şi ridicol – superb ca înfăţişare pe frumosul său cal alb, dar ridicol în context pentru că este constrâns să rămână în spatele soldaţilor săi, care de acum încolo fac front comun cu insurecţia. Michelet a scos de aici o interesantă formulă: „Domnul de Lafayette era un om foarte ferm şi foarte încăpăţânat. Mulţimea a fost mai mult de atât. El credea în steaua lui, pe bună dreptate; a putut să îşi dea seama, totuşi, că exagerase cu această încredere” 1. Maria Antoaneta a ajuns acum la castel; regele nu se întoarce decât pe la ora 15. În acel moment, o hoardă de femei care preced armata pariziană este deja la intrarea dinspre drumul ce vine de la Paris. În curând, se închid porţile şi clopotul de alarmă sună; gărzile de corp, regimentul din Flandra şi 200 de oameni din Garda naţională de la Versailles iau poziţie în place d’Armes.

Un consiliu se ţine de îndată la regină. Ce e de făcut? Dezbaterea se încinge. Contele de Saint-Priest sugerează ca regele să meargă în faţa răsculaţilor, în fruntea detaşamentului de dragoni, ca să îi impresioneze şi să îi facă să se retragă. Dacă acest lucru nu este suficient, va trebui, după el, să se gândească să plece la Rambouillet sub escortă serioasă. Maria Antoaneta aprobă

1 Jules Michelet, *Histoire de la Revoluţion française,* tom I, vol. 1, Gallimard, col. „Folio Histoire”, p. 270.

acest plan, dar Ludovic al XVI-lea ezită. El pare dintr-odată interzis, sub şoc şi incapabil, ca întotdeauna în astfel de cazuri, să tranşeze situaţia. Suverana este îngrozită de atâta indecizie. I-ar plăcea să ridice vocea şi să îl zgâlţâie pe acest soţ atât de fragil, pe acest rege atât de slab. Trăsurile sunt gata, trebuie doar să se hotărască. Pare puţin lucru, dar e prea mult pentru Ludovic. Nu reuşeşte să îşi ia destinul în propriile mâini. Afară plouă cu găleata, furtuna creşte în intensitate; elementele par a se sincroniza cu evenimentele şi să se dezlănţuie şi ele. Mulţimea îşi urlă ura în place d’Armes, la porţile palatului.

În acest timp, Adunarea este asaltată de un grup de femei; după dezbateri însoţite de huiduieli, se decide ca o delegaţie formată din unele dintre ele să fie trimisă la rege, avându-l în frunte pe preşedintele Mounier, un moderat. La ora opt seara, monarhul primeşte această delegaţie formată din cinci femei şi câţiva deputaţi. El îi ascultă pe fiecare. Deputaţii cer acceptarea de către rege a *Declaraţiei*

drepturilor omului şi ale cetăţeanului adoptată pe 4 august; femeile vor pâine. Una dintre ele murmură că ar vrea capul reginei într-o suliţă; asta îl şochează pe rege, care îi atrage atenţia. O alta, numită Louison Chabry, leşină de emoţie în faţa lui Ludovic al XVI-lea, care cere să i se dea vin într-o cupă de aur şi să i se dea să inspire săruri. El sfârşeşte prin a le împăca pe toate. Dar în place d'Armes, ambianţa nu este aceeaşi: alte femei lasă mânia împotriva Mariei Antoaneta să explodeze. O consideră responsabilă pentru toate relele care li se întâmplă. Ele huiduie delegaţia care iese din castel şi cer garanţii. Amintiţi-vă de Perceval, soldatul care îi striga fidelitate regelui, sub balcon, pe 1 octombrie. Iată-l din nou, pe Perceval al nostru, dar de data asta de partea insurgenţilor şi urlând, plin de ură, împotriva reginei. Schimbare care poate şoca, dar schimbare clasică în aceste vremuri tulburi. La Adunare, este la fel: femeile conduc dansul şi îi interpelează nestingherite pe deputaţi, care nu o scot la capăt.

199

Ele îşi petrec noaptea la Adunare, scoţându-şi fustele ude pe care le usucă pe travee, dormind pe bănci sau chiar pe jos. Iat-o pe una care deodată ridică în aer un pumnal şi întreabă dacă e posibil să intre chiar acum în apartamentul reginei!

La castel, încă se deliberează. Veştile sunt proaste, marchizul de Cubieres povesteşte mii de orori întâmplate la Paris, iar strigătele mulţimii sunt acolo, la câţiva paşi distanţă, aproape sub ferestre. Saint-Priest recomandă din

nou să se plece cât mai repede spre Rambouillet. Orice ar fi, Maria Antoaneta a hotărât să împărtăşească soarta soţului ei şi refuză să îl părăsească. „Nu vreau ca regele să rişte un pericol pe care eu să nu îl împărtăşesc.” 1 Mounier, care nu vrea ca Adunarea să fie prizoniera norodului parizian, preconizează ca regele şi Adunarea să se refugieze la Rouen. Necker este de părere ca suveranul să meargă la Paris şi să îşi demonstreze astfel buna credinţă faţă de popor. Saint-Priest reacţionează: „Dacă vă lăsaţi condus la Paris, coroana domniei voastre este pierdută” 2. Regele nu ştie ce să spună, regele nu ştie ce să facă; se întoarce spre Maria Antoaneta: ea este cea care va hotărî. Conştientă că răsculaţii pe ea o vor, e tranşantă: trebuie să plece imediat. Cere urgent să li se facă bagajele. Dar, vai, momentul e ratat cu patru sau cinci ore, cel puţin. Mulţimea, adunată în curţile castelului, împiedică de acum orice plecare. Ludovic al XVI-lea nu vrea să se facă uz de forţă pentru a părăsi palatul Versailles. Maria Antoaneta fierbe, dar nu are ce face: plecarea este anulată. Cuplul regal prizonier în castelul său... La ora zece seara, Ludovic se resemnează, cu moartea în suflet, cu lacrimi în ochi, să semneze decretele

1 Citat de Andre Castelot, *Le proces de Marie-Antoinette,* Perrin, 1993, p. 16.

2 *Memoires de Saint-Priest,* citat de Jules Michelet, *op. cit.,* tom I, vol. 2, note de Gérard Walter, p. 1373.

Adunării şi *Declaraţia drepturilor omului,* pe care Mounier

o va prezenta mulţimii. Dar asta nu calmează pe nimeni.

Cât despre Maria Antoaneta, dă dovadă, în această seară dramatică, de un sânge-rece care lasă anturajul uimit. Îi liniştеşte pe unii, îi sfătuieşte pe alţii.

Regina arătă în acea zi acea măreţie a sufletului şi acel curaj care au caracterizat-o dintotdeauna. Atitudinea ei era nobilă şi demnă, chipul calm; şi, deşi nu îşi făcea iluzii cu privire la tot ce

O ameninţa, nimeni nu a zărit la ea nici cea mai mică urmă de nelinişte: ea liniştea pe fiecare, se gândea la tot şi se ocupa mai mult de cei care îi erau dragi decât de propria persoană1.

Lui Fersen, care nu e departe de ea, consimte să îi dea ordinul să intervină cu 200 de gentilomi pentru a apăra, în caz de nevoie, viaţa regelui şi a copiilor regali, dar nu şi pe a sa. Nici urmă de panică la această femeie în această seară teribilă. Maria Antoaneta chiar este demna fiică a împărătesei Maria Tereza. Cine ar fi crezut-o, până în prezent?

La Fayette ajunge la castel spre ora 11 noaptea, ud până la piele; el intră singur la suverani. În Salonul CEil-de-Boeuf, un curtean îl apostrofează: „Iată-l pe CromweU". Generalul răspunde: „Domnule, Cromwell nu ar fi intrat singur" 2. El jură, îngâmfatul, că are situaţia sub control şi, fidel regelui, îl asigură că nu există niciun pericol în acea noapte. Dormiţi liniştiţi, oameni buni, acesta este mesajul pe care i-l transmite reginei. După un ultim tur de inspecţie, el obţine de la rege permisiunea să îndepărteze Garda naţională de la Versailles pentru a o înlocui cu soldaţii din Gărzile

franceze întorşi la posturile lor. Pentru a le proteja, Ludovic le cere plângând gărzilor de corp şi

1 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* pp. 28–29.

2 Citat de Jules Michelet, *op. cit.,* tom I, vol. 1, p. 271, după depoziţia vicontelui de La Châtre.

soldaţilor din regimentul din Flandra să îşi abandoneze posturile. Maria Antoaneta se culcă abia la ora două dimineaţa. Regina şi-a trimis servitorii şi nu acceptă nicio pază specială în faţa uşii. Cât despre La Fayette, retras la Hotel de Noailles, la o sută de paşi de grilajul capelei, adoarme liniştit. I se potriveşte, pe drept cuvânt, porecla de „generalul Morfeu”! Ciudată situaţie, aceasta în care, sub ameninţarea bubuitoare, se decide dezarmarea ca pentru a se oferi pradă poftelor celor mai vorace. Rivarol va spune: „Ludovic se bazează întru totul pe un general care nu era sigur de nimic” 1. Deja, regele e gol. La fel şi regina.

În balcon

Maria Antoaneta nu poate dormi şi abia a aţipit că, în zorii dimineţii de 6 octombrie, pe la ora 6, este trezită brutal de zgomotul de sub fereastra sa. Doamna Campan o linişteşte: nu sunt decât femei care se plimbă pe terasă. Dar deodată un vacarm incredibil, marcat de ţipete şi de împuşcături, o face să sară din pat. Sute de răsculaţi ţâşnesc, ca un roi, cu suliţe şi cu puşti în aer şi se aruncă spre scara care duce la apartamentul reginei. „Pe aici! Pe aici! La moarte! Vrem inima reginei!” Ce mână dirijează

aceşti oameni în Versailles? Unii pretind că este cea a ducelui d'Orleans, dar acesta a petrecut noaptea la Palais-Royal şi încă e acolo la acea oră. I se aude, totuşi, numele scandat, în focul acţiunii. Adevărata întrebare e: în spatele acestei mâini, cine a dat ordinul de asalt asupra camerei Mariei Antoaneta? Este oare nevoie ca ducele să fie prezent pentru a comanda atentatul? Una dintre doamnele reginei, doamna Thiebaut, intră la ea pentru a o trezi; o alta, doamna Augie, aleargă spre locul de unde vine tumultul; deschide uşa anticamerei care dă spre marea sală a gărzilor şi dă nas în nas cu o gardă de corp cu chipul însângerat,

1 Citat de Andre Castelot, *Le proces de Marie-Antoinette,* p. 20.

ţinând puşca de-a latul uşii, luptând-se, săracul, să rămână în picioare, în pofida violenţei loviturilor ce cad asupra lui. El strigă: „Doamnă, salvaţi regina; au venit să o asasineze!" 1. Doamna Augie trage imediat zăvorul, face la fel ieşind din încăperea următoare, apoi o strigă pe regină: „Daţi-vă jos din pat, doamnă; nu vă îmbrăcaţi; fugiţi la rege" 2. Este oare adevărat, cum afirmă doamna de Tourzel, că nişte răsculaţi pătrund în camera reginei şi, furioşi că nu o văd acolo, străpung patul cu suliţele3? Este foarte posibil. În orice caz, Maria Antoaneta se dă jos din pat, îşi pune un jupon şi fuge spre cabinetele de toaletă care duc spre Salonul CEil-de-Bceuf. Dar, vai, uşa e închisă. Bătăi în uşă, disperare, un servitor vine să deschidă. Ajunsă

în camera regelui, Maria Antoaneta nu îl găseşte aici. Unde este? Porneşte din nou spre Salonul CEil-de-Boeuf. Alarmat de vacarm, Ludovic al XVI-lea se repezise spre camera soţiei sale, trecând printr-un coridor secret. Pe scurt, fiecare este cuprins de panică, fiecare îl caută pe celălalt. Deodată, lovituri de topor sparg uşa Salonului CEil-de-Boeuf; vacarmul răsună pe tot etajul. Regina este panicată, se simte prinsă în cursă! Din fericire, gărzile de corp şi membrii Gărzii naţionale pariziene fraternizează şi îi resping pe asediatori. Cuplul se regăseşte, în sfârşit, în camera regelui. Copiii! Unde sunt copiii? Din fericire, doamna de Tourzel, guvernanta lor, tocmai i-a condus în camera regelui. În curând, Monsieur, fratele regelui, soţia sa, Madame Élisabeth şi mătuşile Adélaïde, Victoire şi Sophie vin şi ei acolo. Toţi sunt înnebuniţi.

1 *Memoires de Madame Campan, p.* 293.

2 *Idem.*

3 „Abia şi-a părăsit Maiestatea Sa camera, că aceşti scelerаţi au forţat intrarea şi, furioşi că nu au mai găsit-o acolo, şi-au înfipt săbiile în patul său pentru a nu mai lăsa niciun dubiu asupra crimei pe care îşi propuseseră să o comită”, *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel, gouvernante des enfants de France de 1789 à 1795,* Mercure de France, col. „Le Temps retrouve”, 2005, p. 30.

În acest timp, o scenă oribilă are loc în Curtea de Marmură. „Le Coupe-Tete” („Taie-Cap”), un gigant cu o barbă lungă purtând un costum de sclav antic, se apucă să

taie capetele a două gărzi ucise sub bolta apartamentului mătuşilor regelui. Cu mână sigură, el implântă lama cuţitului lung la baza gâtului; sângele ţâşneşte. În jurul lui, mulţimea adunată scoate urlete de ură, o insultă pe regină. După ce La Fayette, trezit din somn, li s-a alăturat, fiecare îşi recapătă calmul sau încearcă să o facă.

Generalul propune atunci să se încerce calmarea mulţimii prin ieşirea regelui în balcon. Ludovic consimte, dar când vrea să vorbească, mulţimea urlă şi nu cere decât un lucru: regele să părăsească Versailles şi să vină la Paris – solicitarea siderează familia regală. Imediat, este chemată Maria Antoaneta. Regina ezită, apoi îşi ia copiii de mână şi apare în balcon. Dar i se cere să apară singură, fără copii. Dreaptă ca un I, în redingota sa cu dungi galbene şi albe, cu ochii şi braţele ridicate spre cer, ea înaintează sigură spre această mulţime care o huiduie, care vrea să o ucidă, care o va ucide, poate... Se aude: „Trage! Trage!”. Ea se înclină şi salută. Mulţimea tace. Faţă în faţă cu răzmeriţa, iat-o pe regina care, prin simpla ei prezenţă, demnă şi plină de forţă, impune. Este blestemată, desigur, dar este respectată; este blestemată, cu atât mai mult cu cât e respectată. Anumite femei o interpelează, îi cer să îndepărteze de ea toţi aceşti curteni şi să iubească poporul Parisului. O alta îi adresează un cuvânt în germană; Maria Antoaneta răspunde că nu o înţelege şi că a devenit atât de mult franţuzoaică încât şi-a uitat şi limba maternă. Maliţioasă minciună! Aroganta austriacă, pe care o huiduiau acum o clipă, încă domină. Ce monstru, dar ce femeie! Iată că e aclamată. La Fayette, care are cu siguranţă spirit

teatral, înaintează spre Maria Antoaneta, se înclină şi îi sărută mâna. „Trăiască regina!”, strigătul izbucneşte, răsună şi se multiplică îndată. Sunt aceeaşi care, mai devreme, îi jurau moartea,

îi străpungeau corpul cu mii de lovituri, o tranşau bucată cu bucată? Doamna de Tourzel aduce o precizare pe care trebuie să o expunem şi care confirmă ideea că lovitura de forţă din 5 şi 6 octombrie a fost cel puţin parţial pregătită şi de fidelii ducelui d’Orleans:

S-a putut observa, ca un fapt singular, că toate vânzătoarele de peşte aveau tenul alb, dinţi frumoşi şi purtau o lenjerie mai fină decât cea pe care o poartă de obicei: ceea ce dovedeşte, evident, că erau printre ele multe persoane plătite pentru a juca un rol în această zi oribilă1.

Alt detaliu important: anumite femei sunt, în realitate, bărbaţi deghizaţi în femei şi care încadrează trupa, lansează revendicări, strigă primele injurii...

Maria Antoaneta se întoarce în camera regelui, izbucneşte în lacrimi, îşi strânge copiii în braţe. Cuplul regal nu mai are de ales. Saint-Priest îi face să înţeleagă: regele „trebuia să se vadă ca prizonier şi să suporte legea care i se impunea” 2, aşadar vor pleca spre Paris, vor părăsi Versailles pentru Tuileries din moment ce plebea o cere. Cu ochii în lacrimi, Maria Antoaneta îşi priveşte soţul şi se gândeşte că ar fi trebuit să plece pe 16 iulie sau poate chiar ieri, 5 octombrie 1789, când încă era posibil să evite să se

predea, legaţi de mâini şi de picioare, mulţimii turbate. Ea se retrage în cabinetele sale câteva minute şi se prăbuşeşte complet. „Abia mai putea să vorbească; lacrimile îi inundau chipul şi tot sângele părea a-i fi urcat în obraji; mi-a făcut favoarea de a mă îmbrăţişa, i-a dat domnului Campan mâna să i-o sărute şi ne-a spus: «Veniţi imediat să vă stabiliţi la Paris; vreau să staţi la Tuileries; veniţi, nu mă părăsiţi; în astfel de momente, servitorii fideli devin prieteni

1 *Mimoires de Madame la duchesse de Tourzel,* p. 33.

2 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 595.

utili; noi suntem pierduţi, conduşi, poate, spre moarte: regii prizonieri sunt foarte aproape de asta»” 1.

La Fayette vrea cu orice preţ să pună punct episodului, aşa că apare în balcon: „Regina a fost înşelată; ea promite că nu va mai fi; promite că îşi va iubi poporul, că va fi legată de el ca Iisus Hristos de biserica sa!” 2. *La Fayette, nesăbuitule, ţi se pare fericită comparaţia? Hristos nu a sfârşit pe cruce?* în realitate, imaginea, exagerată şi sinistră, nu este atât de rău aleasă. Maria Antoaneta, împinsă singură spre balcon, nu este un astfel de Iisus aruncat la picioarele Golgotei, înainte de martiriul său?

1 *Memoires de Madame Campan,* pp. 297–298.

2 Citat de Andre Castelot, *Le proces de Marie-Antoinette,* p. 25.

Proba numărul 12

Fuga

Siguranţa şi gloria noastră depind de plecarea noastră de aici. Sper să nu lăsăm acest merit doar pe seama altora.

Maria Antoaneta

Ultima zi frumoasă?

Văzută de sus, imaginea este impresionantă. E un vast amfiteatru de verdeaţă, mărginit de arbori. În spate, Şcoala militară închide o latură; în faţă, pe malul Senei, un imens arc de triumf cu trei arce, construit pentru această ocazie, ţine loc de intrare. Şi pe tot parcursul, de o parte şi de alta, pe sute de metri, trei rânduri de gradene negre de oameni. Mulţimea este peste tot, pestriţă, amestecată, de toate condiţiile sociale; muncitorul parizian se învecinează cu burghezul, negustoreasa de bonete îl înghesuie pe avocat, căruţaşul îl atinge cu umărul pe marchiz, capetele pudrate şi capetele negre se amestecă, la fel pălăriile cu pene şi bonetele de muselină. Toţi au ţinut să fie prezenţi la spectacol şi, zilele trecute, au participat la pregătiri, la construcţia giganticei scene în aer liber. Au fost văzute doamne frumoase sosind în trăsuri pentru a încărca roabele şi a îndepărta pământul! Această mulţime este peste tot: 160 000 de persoane aşezate în gradene, dar tot atâtea în picioare pe câmp, încadrate de mii de membri ai

Gărzii naţionale. Această mulţime este peste tot; unii chiar s-au cocoţat în vârful Arcului de Triumf ori s-au masat în exterior, pe colinele Chaillot şi Passy. În arena circului, în faţa gradenelor, s-au plantat 83 de lănci care poartă

flamurile fiecărui departament. Sunt de mare efect. Vântul suflă în rafale şi face să fluture toate steagurile şi este o minunăţie de culori. Tuşe de culoare de asemenea pe hainele doamnelor care poartă panglici tricolore pe rochiile lor, cocarde albastru, alb şi roşu în păr. Tuşe de culoare şi în tribune, galbene, verzi, roşii, albastre: cele ale umbrelelor larg deschise. Pentru că plouă în averse în această zi frumoasă şi cerul e acoperit de nori negri, unii mai ameninţători decât alţii. Să fie o sumbră premoniţie? „Cerul e aristocrat”, spun gurile rele.

Mulţimea tropăie de nerăbdare; toţi sunt acolo de ore bune, unii au ajuns din ajun şi au petrecut noaptea la faţa locului, dormind cum au putut – sau fără să doarmă deloc, bând, cântând, dansând. Acum, se agită, cer, vor să vadă urmarea, vor să vadă sutele de mii de federaţi veniţi din toate provinciile în frumoasele lor uniforme, aliniaţi şi bine ordonaţi sub drapelele lor, în spatele ofiţerilor lor, să îl vadă, de asemenea, pe acest La Fayette, comandantul Gărzii naţionale şi erou al zilei, să îl vadă şi pe rege, acest bonom şi gras Ludovic, şi să îl audă cum jură pe Constituţie, să o vadă, în fine, pe regină, blestemata austriacă, să o vadă cum îşi înghite mândria şi se amestecă cu poporul. Pentru că Franţa întreagă este onorată aici, în acest 14 iulie 1790, zi ce aniversează căderea Bastiliei şi dată aleasă pentru „Sărbătoarea Federaţiei”. *Federaţie,* numele face furori, e la modă: vine din America. *Federaţie* vrea să însemne „uniune”, „adunare”. Gărzile naţionale din provincie şi din Paris au adoptat acest nume, ei care au decis să fraternizeze şi să lupte pentru a apăra Revoluţia

împotriva oricărei tentative de revenire în trecut.

Spectacolul promite să fie deosebit. Dar nu suntem la Roma, în Circus Maximus; suntem la Paris, pe Champ-de-Mars.

208

Nu gladiatorii sunt aşteptaţi, nici sclavii care vor fi aruncaţi drept pradă leilor. Nu, Ludovic al XVI-lea şi Maria Antoaneta nu sunt deloc sclavi: ei sunt doar prizonieri. Prizonierii unui popor în plină revoluţie. Federaţii sunt acum acolo: toate sunt la locul lor. Nu mai rămâne decât familia regală, care soseşte ultima şi se instalează în faţa Şcolii militare pe o tribună acoperită cu doc în culorile naţionale. În această tribună, tronul este înconjurat de o parte şi de alta de scaune rezervate deputaţilor. Deasupra regelui flutură drapelul alb, iar în spatele lui e jilţul reginei, pe o estradă, cu restul familiei. Strigăte şi aplauze răsună, iar 40 de lovituri de tun spintecă văzduhul. Spectacolul începe! Mai întâi, Talleyrand, episcopul de Autun, asistat de zeci de preoţi purtând centura tricoloră, celebrează slujba şi binecuvântează drapelele. Apoi este văzut La Fayette cum coboară de pe calul său alb şi urcă cele câteva trepte ale altarului patriei, acest podium înconjurat de vase antice în care arde tămâie, plasat în centrul amfiteatrului. Cu câtă maiestate face asta La Fayette! Ce ţinută frumoasă are! Maria Antoaneta îl detestă pe acest fanfaron arogant. Generalul depune jurământul; în acest moment, toate săbiile soldaţilor sunt scoase şi mii de braţe se ridică în aer. Este acum rândul regelui. Ludovic al XVI-lea nu se

deplasează spre altar – acest teatru nu este decât pentru orgoliosul general –, el depune jurământul de la locul său: „Promit să fiu fidel naţiunii şi legii; să menţin cu toată puterea mea articolele Constituţiei decretate de Adunarea naţională”. Monarhia absolută şi-a trăit traiul! Regele Franţei are datoria de acum de a guverna cu reprezentanţii poporului! Mii de urale salută declaraţia. Maria Antoaneta are partea sa de demonstraţii de bucurie când îl ridică în braţe pe micul duce de Normandia, Delfinul Franţei. Esenţialul este poate salvat şi viitorul garantat. Astfel că, îşi zice regina, nu este poate inutil să se preteze la această mascaradă.

209

Poporul plin de satisfacţie va dansa şi va petrece toată noaptea pe străzile Parisului. Regele va trece în revistă toate detaşamentele armatei prezente în place de l’Etoile; regina se va plimba prin mulţime, cu caleaşca deschisă şi copiii lângă ea. „Acea zi a fost cu adevărat fericită pentru rege, regină şi pentru cei care le erau devotaţi. Era o beţie de sentimente; a fost ultima zi frumoasă a reginei” 1, conchide doamna de Tourzel. Guvernanta prinţilor Franţei conchide totuşi cam repede, luându-se după aparenţele înşelătoare: Maria Antoaneta a considerat sărbătoarea indecentă din multe puncte de vedere; ea apreciază că monarhia ieşea de aici decăzută şi diminuată.

În timpul întregii ceremonii, regina s-a gândit la tot ce s-a întâmplat de când a părăsit Versailles, în octombrie trecut. Revin adesea în coşmarurile sale acelaşi imagini şi aceleaşi

ecouri al acestui interminabil marş funebru spre Tuileries. Este oribila imagine a celor două capete tăiate ale gărzilor de corp, înfipte în suliţe, aceste capete cărora nişte copii le-au pudrat părul însângerat şi care trec pe la fereastra trăsurii, pe sub privirile lui Madame Royale şi ale Delfinului! Este un ecou, care revine ca un refren rău, cântat de vânzătoarele de peşte: „Nu ne mai lipseşte pâinea, ai noştri sunt brutarul, brutăreasa şi micul ucenic”! E amintirea acelei prime nopţi la Tuileries, castel în grabă golit de ocupanţii săi şi fără nicio mobilă; castel trist, ale cărui uşi nu se închid şi ale cărui geamuri sunt sparte; castel deschis vântului puternic şi tuturor trecătorilor inoportuni. În acest palat, familia regală este spionată, sub supravegherea strânsă a norodului, care nu se jenează – mai ales în primele zile – să pătrundă înăuntru când are chef, să se adreseze tuturor membrilor cu familiaritate, uneori cu grosolănie. Astfel, s-au hotărât să se închidă în castel şi să îşi limiteze plimbările la un mic teren înconjurat de zăbrele care au fost montate în grădină ca măsură de securitate.

1 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* pp. 134–135.

210

Nici chiar în interior, nu sunt siguri de cei care servesc; mulţi nobili vin în vizită şi le promit sprijinul lor – se văd femei care aduc mari buchete de crini şi poartă în păr panglici albe – mai bine şi-ar ţine gura! Maria Antoaneta ştie bine că Tuileries nu mai este decât o închisoare aurită, o carceră care are aspectul unui palat, unde familia este

servită cu toată pompa şi luxul dinainte – Rose Bertin încă o îmbracă pe regină, Leonard continuă să o coafeze –, dar unde este expusă privirilor, în bătaia puştilor, printre suliţe: un fel de arest la domiciliu, probabil preludiu al veritabilei închisori! De luni întregi Maria Antoaneta se ocupă cu brodatul şi de copiii ei1 – care sunt singura consolare, aşa cum îi mărturiseşte ducesei de Polignac – ea nu se mai gândeşte decât să fugă, să părăsească acest loc sinistru şi poate această ţară dezagreabilă. Cât despre rege, el cade din nou în apatie şi în depresie. Trebuie din nou să acţioneze fără el şi să îşi găsească un aliat. Iată la ce se gândeşte regina, la 14 iulie 1790, în timp de La Fayette face paradă pe Champ-de-Mars. Şi asta s-ar numi o „ultimă zi frumoasă”!

Iluzia Mirabeau

I se pare reginei că acest aliat nu poate fi decât Honore-Gabriel Riqueti, conte de Mirabeau. Desigur, bărbatul e la originea jurământului din Sala Jeu de Paume, dar face parte dintre moderaţi şi pare că vrea să salveze esenţialul, adică monarhia.

1 „Dacă inima mea nu ar fi legată cu legături atât de puternice de copiii mei, de dumneavoastră şi de două prietene pe care le am, adesea mi-aş dori să sucomb. [...] într-adevăr, dacă aş putea fi fericită, aş fi doar prin aceste două mici fiinţe. Îngeraşul iubit [ducele de Normandia, noul Delfin] e fermecător şi îl iubesc la nebunie. Mă iubeşte şi el, în felul său, fără să se jeneze. Îmi place să îi spun aşa, pentru a-i aminti de domnia voastră şi de ai voştri.” *(Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 29 decembrie

1789, p. 500).

211

Se spune că ar fi declarat: „Vasul statului este lovit de cea mai violentă furtună şi nu e nimeni la timonă” 1. Mirabeau ştie că pentru a ajunge la rege trebuie să treacă pe la regină. Este un mod de a-şi oferi serviciile. Mirabeau, mare orator al Adunării, este la fel de impresionant de ascultat pe cât e de privit. Monstru de o urâţenie veritabilă, el are chipul distrus de variolă, sub o tufă de păr dezordonat. Când un astfel de personaj îşi ridică vocea tunătoare, toată asistenţa tremură! Când fratele său Iosif al II-lea dispare, din cauza unei tuberculoze pulmonare, Maria Antoaneta îşi mărturiseşte speranţele succesorului lui, celălalt frate, Leopold:

Dacă vreodată vom redeveni nu ceea ce am fost, dar măcar ceea ce trebuie să fim, puteţi conta pe toată fidelitatea şi sentimentele unui bun aliat. Nu vă vorbesc despre poziţia noastră actuală, e prea sfâşietoare. [...] Doar timpul şi răbdarea pot să calmeze spiritele. Este un război de opinii şi e încă departe de a se fi terminat2.

Acest război de opinii ea crede că îl mai poate câştiga cu ajutorul lui Mirabeau. Deoarece se teme de rolul nefast pe care îl pot juca emigranţii din spatele lui Calonne şi din spatele contelui d’Artois, devenit de nestăpânit, şi nu doreşte să-şi datoreze salvarea unui partid care va şti să o facă să plătească.

Regina se gândea că lăsând întreaga onoare a restabilirii ordinii pe seama partidului din Koblenz, Ludovic al XVI-lea

ar fi fost pus sub tutelă, la întoarcerea emigranţilor, ceea ce i-ar spori necazurile. [...] Mi s-a părut întotdeauna că ea dorea ca familia sa să menţină un echilibru între serviciile dezinteresate şi meritul emigranţilor3.

1 Citat de Andre Castelot, *Le proces de Marie-Antoinette,* p. 32.

2 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea către Leopold al II-lea din 1 mai 1790, p. 505.

3 *Memoires de Madame Campan,* p. 315.

Cu privire la Mirabeau, cu privire la emigranţi, cu privire la sprijinul familiei austriece, biata de ea, îşi face iluzii. Să o lăsăm cu iluziile ei.

Maria Antoaneta nu îl place pe Mirabeau, dar preia iniţiativa negocierii din februarie 1790. În aprilie, o primă întâlnire are loc între Mercy, Mirabeau şi contele de La Marck, cândva în serviciul Mariei Tereza şi apropiat al tribunului. Mercy se linişteşte aflând că Mirabeau e complet străin de evenimentele din octombrie. Este deja mare lucru. Se decide utilizarea în secret a serviciilor tribunului, care trebuie să redacteze note către suverani pentru a-i informa despre evenimente şi pentru a-i sfătui ce atitudine şi ce demersuri să adopte. El mai trebuie să îşi utilizeze influenţa în Adunare pentru a orienta viitoarea Constituţie într-un sens favorabil monarhului. Omul este coruptibil. Doamna Campan îl califică drept „democrat mercenar şi regalist venal” 1, portret nu prea flatant, dar destul de corect. I se promit, în schimbul serviciilor sale, mijloacele de a-şi plăti

datoriile, care sunt numeroase. Strategia lui este simplă: pentru el, e necesar să lase Adunarea să se discrediteze cu ocazia evenimentelor şi a deciziilor, pariind pe lehamitea şi aspiraţia la calm a opiniei publice. Regele, redevenit popular, va putea avea în vedere să părăsească Parisul şi, din Normandia sau din Fontainebleau, să se adreseze poporului său pentru a restabili pacea civilă. La 9 mai, Maria Antoaneta se felicită faţă de Mercy că „negocierea merge de minune", deşi ea vede că există şi „inconveniente majore" 2. Încă speră să recâştige încrederea poporului. La 29 mai, ea îi scrie despre asta lui Leopold al II-lea:

Trebuie să i se inspire încredere acestui popor nefericit.

Se încearcă atât de mult să i se sădească în suflet neliniştea şi neîncrederea în noi. Doar răbdarea excesivă şi puritatea

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 335.

2 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 506.

intenţiilor noastre îl pot întoarce la noi. El va simţi, mai devreme sau mai târziu, cum pentru propria fericire trebuie să aibă un singur şef; şi ce alt şef decât cel care, prin bunătatea sa excesivă şi doar pentru a le reda calmul şi fericirea, şi-a sacrificat opiniile, siguranţa şi chiar şi libertatea. Nu, nu pot crede că atâtea rele, atâtea virtuţi nu vor fi răsplătite într-o zi1.

La 3 iulie, Maria Antoaneta îl întâlneşte pe Mirabeau în cel mai mare secret, în grădinile de pe colinele din Saint-

Cloud2. Ajunsă înaintea tribunului, regina nu îşi poate reprima o mişcare de recul în faţa acestui chip monstruos. Dacă am exagera puţin, am putea spune că este o întâlnire între Frumoasă şi Bestie. Făcând apel la farmecele sale, regina reuşeşte să îl seducă pe tribun. Ea îi flatează egoul supradimensionat: acest cap mare şi urât este, cu siguranţă, umflat de orgoliu! La despărţirea de Maria Antoaneta, Mirabeau lansează replica: „Doamnă, monarhia e salvată!”. Câtă siguranţă! Oare face el miracole? Lipsa de popularitate a reginei este în creştere şi Mirabeau nu obţine deloc rezultate în Adunare.

Tribunul se gândeşte mai întâi că este necesar să găsească bani pentru a-şi plăti susţinători şi, astfel, să schimbe curentul de opinie. Regina, în ajunul Sărbătorii Federaţiei, se gândeşte să ceară ajutor fratelui ei sau Spaniei. Ea înţelege un lucru esenţial: niciuna dintre concesiile făcute nu va fi de ajuns; Revoluţia se autosusţine şi avansează de la sine. Pentru revoluţionari, fiecare pas în spate al autorităţii regale nu este decât preludiul pentru următorul recul. Regele şi regina nu sunt niciodată suficient de

1 *Ibid.,* p. 508.

2 Cuplul regal petrece la Saint-Cloud perioada 11 iunie – 30 octombrie; pentru Maria Antoaneta şi Ludovic al XVI-lea este un moment de răgaz care li se acordă departe de Tuileries. Ar fi putut, de altfel, să profite de acest sejur pentru a fugi, supravegherea lăsând de dorit acolo, dar ei au preferat să aştepte.

decăzuţi, suficient de umiliţi! Blestemată Revoluţie: îi daţi un deget, vă va lua toată mâna... aşteptând să vă scurteze de cap! Mai rău: toate aceste concesii, deşi nu îi satisfac pe cei mai radicali, contribuie la descurajarea fidelilor! Fuga îi apare atunci reginei, ca şi lui Mirabeau, unica soluţie. Se gândesc că va fi de ajuns ca regele să îşi anunţe intenţia de a ieşi din Paris pentru ca Adunarea să accepte. Dar Mirabeau se înşală: nu este atât de uşor! O fugă este un act necesarmente secret şi care sună ca şi cum ai declara război Revoluţiei. Tribunul nu vede în final altă ieşire decât un război civil. În nota sa din 13 august, el scrie că trebuie făcut ceva: „Trebuie să te pregăteşti pentru evenimente aşteptându-le sau să le provoci dirijându-le” şi deci „războiul civil este sigur, poate necesar” 1.

Un război civil! Maria Antoaneta nici măcar nu vrea să şi-l imagineze; ea vrea să creadă că există alternative, că Revoluţia se va discredita în mod necesar, că popularitatea cuplului regal se va restabili, că încă nu a venit vremea să se pună paie pe foc. Ea se înfurie şi relaţia de încredere înnodată cu Mirabeau e ruptă. Pe 15 august 1790, îi scrie lui Mercy: „Cum poate Mirabeau sau orice altă fiinţă cugetătoare să creadă că vreodată, dar mai ales în acest moment, să fie cazul ca noi, noi să provocăm războiul civil” 2. Mirabeau va muri pe 2 aprilie 1791 fără să fi făcut nimic pentru a salva monarhia; uitase, acest orgolios, că răul este mai uşor de făcut decât binele. Speranţa reginei nu era decât o amăgire, „soluţia Mirabeau”, doar o iluzie.

Ajută-te şi Cerul te va ajuta!

Să fugă, trebuie să fugă: Maria Antoaneta nu se gândeşte decât la asta. Are nevoie de sprijinul străinătăţii: nu de emigranţi,

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 624.

2 Marie-Antoinette. Correspondance, p. 513.

ci de Austria. Regina nu încetează să îi scrie fratelui ei pentru a-i spune cât de îngrozitoare este situaţia. Din luna martie a anului 1791, se ocupă cu pregătirile pentru plecare. Petrece o seară întreagă pentru a-şi ambala bijuteriile cu ajutorul doamnei Campan. Bijuteriile îi sunt încredinţate lui Leopold, coaforul său, apoi depozitate la Bruxelles. Se ocupă, de asemenea, de garderobă. Doamna Campan îi spune degeaba că este inutil să ia atâta lenjerie, că la Bruxelles va găsi rochii ca la Paris, Maria Antoaneta nu vrea să audă nimic şi îşi pregăteşte bagaje foarte bătătoare la ochi. O femeie din serviciul ei începe să miroasă ceva: toată lumea înţelege că nu este vorba, în pofida a ceea ce zice regina, de a trimite daruri surorii sale Marie-Christine, guvernatoarea Ţărilor de Jos austriece! Maria Antoaneta îşi sporeşte precauţiile. De acum înainte, cifrează şi codează cea mai mare parte a corespondenţei sale. A fugi, pentru ea, nu înseamnă neapărat să părăsească teritoriul naţional, ci măcar să ajungă la frontiera de est, unde regele va putea publica un manifest prin care să adune maximum de susţinători. Doar în cazul unui eşec se vor îndrepta spre străinătate, în Germania, cu siguranţă. Emigranţii, mai ales contele d’Artois de la Torino şi prinţul de Condé de la

Koblenz, sunt nişte nebuni care îşi imaginează că vor provoca o intervenţie armată pentru a răscula provinciile şi pentru a-l răpi pe rege! Maria Antoaneta nu vrea să audă despre această strategie stupidă şi îi scrie fratelui său Leopold al II-lea:

În acest moment e imposibil să acţionezi sau să ieşi de aici.

Ar însemna să pierdem totul, să ne expunem pe noi şi pe alţii celui mai mare pericol. Temându-se ca prinţii să nu acţioneze, în acest moment, în pofida insistenţelor noastre repetate, regele i-a scris regelui Sardiniei şi contelui d'Artois pentru a le semnala, oficial, că dacă ei persistă în intenţiile lor, el ar fi obligat să îi renege deschis şi să îi cheme pe toţi supuşii care îi sunt încă fideli la linişte şi ascultare. Sper că asta îi va opri. Cu

siguranţă, în situaţia aceasta, numai noi putem aprecia care este momentul şi care sunt circumstanţele favorabile care să poată pună capăt suferinţelor noastre şi celor ale Franţei1.

Totuşi, Leopold al II-lea frânează ardoarea surorii sale; el apreciază că pericolul e mare şi că mai trebuie aşteptat. Este adevărat că Mesdames Adelaâde, Victoire şi Sophie, când au hotărât să fugă, la începutul anului, la Roma, s-au temut foarte tare să nu fie arestate la Anrnay-le-Duc şi nu au putut să îşi continue drumul decât după intervenţia regelui şi a Adunării. Mercy însuşi apreciază că pariul este riscant şi că, în orice caz, puterile străine, inclusiv Austria,

nu vor ajuta decât dacă vor avea un interes; că trebuie să fie deci gata să cedeze câteva teritorii pentru a obţine sprijin, de exemplu, să abandoneze Geneva, o parte din Alpi şi Var în mâinile Sardiniei. Nu este prea ispititor. Dar Maria Antoaneta nu are linişte. Doar trăieşte în fiecare zi la Paris, supusă, cu întreaga ei familie, supravegherii, umilinţelor şi chiar violenţei revoluţionarilor! Fugarii, Artois şi ceilalţi, fratele său Leopold şi chiar Mercy sunt în afara pericolului! Este foarte uşor, în atare condiţii, să dai lecţii de politică şi de curaj!

La 17 aprilie 1791, în duminica Floriilor, un eveniment supărător intervine şi grăbeşte decizia plecării. În acea zi, Ludovic al XVI-lea asistă cu familia, în capela de la Tuileries, la o slujbă ţinută de un episcop refractar, cardinalul de Montmorency. Nu este oare o provocare, din partea unui rege care pare a renega ceea ce a semnat, şi anume constituirea civilă a clerului, care face din membrii clerului – episcopi şi preoţi – nişte simpli aleşi? Nu este, oare, o bravadă, din partea unui rege care a acceptat ca Adunarea să le impună preoţilor să depună jurământ de fidelitate naţiunii şi legii? E oare un joc dublu din partea lui Ludovic al XVI-lea? Deloc! Regele nu caută să provoace; el este de

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 19 decembrie 1790, p. 519.

acord cu această decizie, el îşi continuă viaţa ca înainte, aşa cum a făcut întotdeauna, fidel religiei strămoşilor săi. La urma urmei, el consideră că a semnat ceea ce a semnat

constrâns fiind. Această slujbă poate părea banală; e o nebunie însă, în acel context. A doua zi, pe 18 aprilie, când toată familia e pe punctul de a pleca la Saint-Cloud, trăsurile sunt oprite. Garda naţională şi mulţimea burghezilor îi reproşează regelui ipocrizia. Timp de două ore, suveranii sunt blocaţi în trăsură, sub o ploaie de huiduieli. Ludovic se enervează, se plânge lui La Fayette, cu capul scos pe portieră: „E uimitor cum, după ce am dat naţiunii libertate, eu însumi nu sunt liber”. Însă mulţimea strigă şi îl împiedică să plece. La Fayette intenţionează o eliberare în forţă, regele îi cere să acţioneze: „Dumneavoastră aveţi misiunea, domnule, să vedeţi ce aveţi de făcut pentru a vă respecta Constituţia”. În final, La Fayette îi sfătuieşte să rămână, orice ieşire din încercuire părând imposibilă1. Ludovic al XVI-lea înţelege acum că soţia sa are dreptate: ei nu sunt decât nişte prizonieri, este timpul să fugă.

La 20 aprilie 1791, Maria Antoaneta îl informează pe Mercy despre situaţia de nesuportat:

Evenimentul care tocmai s-a întâmplat ne confirmă mai mult decât niciodată proiectele. Paznicii din jurul nostru sunt cei care ne ameninţă cel mai mult. Însăşi viaţa noastră atârnă de un fir de aţă. Trebuie să dăm impresia că cedăm, întru totul, până când vom putea acţiona, iar captivitatea noastră dovedeşte că niciuna din acţiunile noastre nu e făcută conform voinţei noastre. Dar înainte de a acţiona, este esenţial de ştiut dacă puteţi deplasa, sub orice pretext, vreo 15 000 de oameni la Arlon şi Virton şi tot atâţia la Mons. Domnul de Bouille doreşte foarte tare acest lucru,

pentru că ar avea ocazia să adune trupe şi muniţii la Montmedy. Răspundeţi-mi repede

1 Vezi relatarea acestui episod în *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* pp. 230–231.

în această privinţă. Sper că aţi primit scrisoarea mea din 14. Daţi-mi, vă rog, şi nişte veşti despre bani. Poziţia noastră este îngrozitoare. Trebuie neapărat să îi punem capăt luna viitoare. Regele îşi doreşte acest lucru mai mult decât mine1.

Mercy se face că nu aude şi răspunde mărturisindu-şi doar îngrijorarea. La 21 aprilie: „Ar trebui profitat de un moment favorabil, fără a vă asuma riscuri prea mari. Cel al unei evadări este de-a dreptul înspăimântător” 2. La 27 aprilie: „În ceea ce priveşte fuga, esenţială este siguranţa. Este necesară o escortă răspândită de-a lungul drumului; mă cutremur gândindu-mă la ororile care s-ar putea întâmpla dacă cineva ar trăda şi aţi fi arestaţi” 3. La 11 mai: „Această tentativă înseamnă să reuşiţi sau să pieriţi. Lucrurile au ajuns în asemenea punct încât să vă asumaţi acest risc?” 4. Şi ambasadorul îl disculpă pe împărat pentru eventuala sa lipsă de intervenţie. Într-adevăr, Leopold al II-lea, solicitat din nou, se preface că ignoră intenţiile surorii sale. Ea ajunge să se enerveze, la capătul răbdării:

Sunt uimită că sunteţi atât de puţin la curent în ceea ce priveşte adevăratele noastre intenţii. [...] Trebuie să mergem la Montmedy. Domnul de Bouille a spus că se va ocupa de muniţii şi de trupe pe care să le maseze în acest

loc, dar doreşte cu nerăbdare ca domnia voastră să adunaţi un corp de 8 000 până la 10 000 de oameni la Luxembourg, pe care să ne putem baza atunci când îi vom cere. [...] Situaţia devine extrem de presantă şi e de dorit să daţi ordinul prompt5.

Însă Leopold al II-lea nu se implică; el se mulţumeşte să îşi asigure sora că, în caz că va evada, îi va asigura trupele, la graniţă.

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* pp. 528–529.

2 *Ibid.,* p. 529.

3 *Ibid.,* p. 531.

4 *Ibid.,* p. 532–533.

5 *Ibid.,* scrisoarea către Leopold al II-lea din 22 mai 1791, p. 534.

219

Dar nu mai înainte. Mesajul este clar: ajută-te şi Cerul te va ajuta! Puţin mai contează pentru regină; ea a decis: va fi pe 20 iunie!

Paris -Varennes – Paris în noaptea de 20 iunie, pe la ora 3, un necunoscut îi aduce prinţesei de Lamballe un bilet de la regină:

Scumpa mea, noi vom fi deja departe de acest oraş detestabil care este Parisul, când aceste rânduri vă vor parveni, încercaţi să vă salvaţi cât mai repede, pentru că un masacru ar putea fi urmarea acestui demers îndelung premeditat şi care trebuie să aibă drept consecinţă restabilirea puterii regale1.

Deci au plecat, se entuziasmează prinţesa, în după-

amiaza zilei de 20, Fersen, care supraveghează operaţia, a dat ultimele ordine. S-a luat hotărârea de a nu anunţa participanţii decât în ultimul moment pentru ca nicio informaţie să nu se scurgă. Madame Élisabeth va afla la finalul cinei, contele şi contesa de Provence la supeu. Cei doi vor pleca separat spre Ţările de Jos, pe drumuri diferite, e mai sigur.

La ora 10 seara, regina părăseşte masa de joc pentru a merge să îi trezească pe copii şi a porunci să îi îmbrace – Delfinul, uimit, va purta haine de fată. Maria Antoaneta revine rapid pentru a fi văzută, apoi iese, din nou, cu ajutorul doamnei de Tourzel, pentru a-i conduce pe copii pe o scară privată până în Curtea Prinţilor, puţin frecventată; mica trupă se strecoară spre Curtea Regală, unde Fersen, deghizat în vizitiu, îi aşteaptă cu o trăsură. Regina se întoarce să mai joace câteva clipe şi, pe la ora 11 fără un sfert, cuplul Provence se retrage. Ludovic al XVI-lea trebuie să se supună ceremoniei oficiale de culcare. Este nerăbdător, procedura e interminabilă; La Fayette nu încetează să vorbească. Iată-l că iese, în sfârşit! Regele

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 568.

se strecoară din pat imediat, se îmbracă în haine de valet, o redingotă gri, o vestă maro, o perucă şi o pălărie rotundă şi iese din castel, pierzându-se în mulţime. El se întâlneşte cu Fersen, care aşteaptă cu trăsura pe rue de l’Echelle. Maria Antoaneta face la fel: odată rămasă singură, ea se ridică din pat, se deghizează la rândul ei, îşi

pune o pălărie mare şi se strecoară până la Curtea Prinţilor, unde un complice îi oferă braţul; iată-i braţ la braţ, gata să iasă din Tuileries. Atunci se intersectează cu trăsura lui La Fayette care pleacă, precedat de purtători de torţe. Se retrage rapid şi nimeni nu o vede. În sfârşit, ajunge la trăsura unde aşteaptă Fersen, doamna de Tourzel, regele şi copiii. Au ieşit din castel! Mai rămâne de parcurs drumul!

Prima staţie de poştă este la bariera Saint-Martin. Schimbă trăsura şi fug spre Bondy. Ajung la ora 3 dimineaţa. Acolo Fersen trebuie să se despartă de fugari; cavalerul reginei o imploră să rămână, însă regele refuză. Ajung la Meutz, apoi la Ferte-sous-Jouarre. Totul decurge fără dificultăţi. Doamna de Tourzel joacă rolul baroanei de Korff, Maria Antoaneta pe cel al doamnei Rochet, guvernanta copiilor, Ludovic al XVI-lea pe cel al valetului. La şapte jumătate dimineaţa se hotărăsc să ia o gustare, apoi pornesc din nou. Ludovic al XVI-lea îşi priveşte ceasul şi bravează: alerta trebuie să se fi dat la Tuileries, la ora aceasta, dar iată-i deja departe! „La Fayette a cam încurcat-o acum” 1, se bucură el. De ce se umflă aşa în pene? Crede că a scăpat? Ce eroare! Mai târziu, în acea dimineaţă, regele decide să iasă din trăsură şi vorbeşte cu câţiva ţărani. La un urcuş mai greu, coboară cu toţii din trăsură şi hoinăresc puţin, fără a-şi da seama că timpul trece. Oamenii ăştia sunt fugari sau vilegiaturişti? înainte să ajungă la Châlons, regele se arată din nou; este recunoscut. El hotărăşte totuşi să se odihnească şi să mănânce la un han cu toată familia. Este o inconştienţă;

1 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* p. 260.

de îndată vestea se răspândeşte. Apoi, un fapt neaşteptat îi întârzie: înainte să plece, trăsura intră într-o balustradă de pod; trebuie reparată. Cu toate acestea, optimismul domneşte în trăsură: în curând vor fi la finalul periplului; peste mai puţin de 20 de kilometri husarii ducelui de Choiseul trebuie să îi întâmpine la punctul de întâlnire stabilit.

Dar, vai, la staţia de poştă Pont-de-Somme-Vesle nu e nimeni! Oare de ce? Pentru că berlina regală a întârziat patru ore! Choiseul a aşteptat cât a putut, dar văzând că nu vine nimeni, a dedus că operaţia a eşuat. A plecat doar de o jumătate de oră şi şi-a prevenit colegii Goguelat şi Leonard că nu mai avea rost să aştepte. Maria Antoaneta îşi dă seama că evadarea e ratată? Cu toate acestea, schimbă caii la Pont-de-Somme-Vesle, apoi pornesc din nou la drum. La Sainte-Menehould, este deja o agitaţie ca de luptă. Husarii lui Choiseul au trecut şi acum dragonii şi Garda naţională sunt acolo pentru a asigura trecerea berlinei. Toate aceste trupe neliniştesc populaţia; nici vorbă de discreţie. Regele nu ia nicio măsură de precauţie şi pălăvrăgeşte la portiera vehiculului, în faţa staţiei de poştă, sub ochii şefului staţiei de poştă, un anume Jean-Baptiste Drouet. Imediat, Drouet îl recunoaşte. Cu două leghe înainte de a ajunge la Varennes, un necunoscut, în galop nebun, se apropie de trăsură şi strigă aceste cuvinte: „Aţi fost recunoscuţi!”. Îl aude cineva? Şi ce e de făcut?

Berlina porneşte spre Clermont-en-Argonne. Acolo, un

nou popas, la fel de indiscret. Următorul va fi la Varennes, sub protecţia lui Louis de Bouille, cu două escadroane de husari. La ora 11 şi jumătate, ajung la intrarea în Varennes; toată lumea doarme în berlina regală. Este liniştea de dinaintea furtunii. Nimeni nu îi aşteaptă pe fugari, în pofida planului stabilit. Ei bat la o uşă la intrarea în sat, degeaba. Surugiii hotărăsc deodată să nu meargă mai departe. Drouet a primit ordine şi a trimis o informare privind identitatea reală a pasagerilor

şi le-a cerut să se oprească. Se aude sunetul tamburului. Totuşi, înaintează, insistând pe lângă vizitii, dar în curând sunt blocaţi de doi membri ai Gărzii naţionale înarmaţi cu puşti. Un bărbat înaintează şi le cere paşapoartele. Apoi Drouet, cu o mică trupă, dezvăluie identitatea pasagerilor. Îndată, se sună alarma: locuitorii ies din case şi se adună pe stradă. Ludovic al XVI-lea se enervează; cere să fie lăsaţi să treacă. Nimeni nu ascultă, sunt opriţi. Procurorul-sindic, băcanul Sauce, nu ştie ce să facă. El propune să îi adăpostească în casa lui. Regina şi regele acceptă, crezând încă în sosirea neîntârziată a husarilor lui Bouille. Copiii sunt duşi la culcare şi adorm îndată. Sauce observă gravura atârnată pe perete: îl reprezintă pe regele Franţei. Or, regele este, poate, acolo, în faţa lui, în carne şi oase! Ce contrast, totuşi, între suveranul în haina sa de hermină şi acest valet cu pălărie rotundă! Să fie chiar regele Franţei, acest bărbat aşa de prost îmbrăcat? Doamna de Tourzel, alias baroana de Korff, protestează. Maria Antoaneta o

susţine. Ludovic al XVI-lea, obosit de această comedie, îşi declină adevărata identitate. Emoţionat, el îmbrăţişează întreaga asistenţă. Maria Antoaneta nu spune niciun cuvânt, dar asta nu o împiedică să gândească: ce idiot! Vestea străbate îndată tot satul şi satele învecinate: toţi vor să îl vadă pe suveran.

Între timp, Choiseul a ajuns cu husarii săi. Ofiţerii sunt în casa lui Sauce, aşteptând ordinele regelui. Se hotărăşte plecarea, în zori, spre Montmedy. Însă mulţimea adunată le împiedică trecerea. Choiseul intenţionează să forţeze trecerea, contând pe prezenţa husarilor. Ludovic al XVI-lea se teme să nu fie periculos: renunţă. Maria Antoaneta suspină, îşi pierde răbdarea, dar ce poate face? Regele e cel care dă ordine, nu ea... Ludovic al XVI-lea hotărăşte să aştepte, de data asta, armata lui Bouille. Să aştepte, să aştepte şi iar să aştepte: e oare singurul verb pe care îl cunoaşte regele Franţei? Şi iată-l, nu peste mult timp,

cum mănâncă şi bea de parcă nu s-ar întâmpla nimic. Maria Antoaneta imploră, se enervează, manipulează, dar nu reuşeşte nimic. Pe la ora cinci şi jumătate dimineaţa, ajung doi mesageri cu un decret al Adunării. Regele citeşte decretul, care le cere tuturor funcţionarilor publici, Gărzii naţionale şi trupelor de linie să pună capăt „răpirii” regelui şi să îl împiedice să meargă mai departe. *Răpirea* e şiretlicul pe care l-au găsit moderaţii Adunării pentru a salva pielea monarhului. Va fi de ajuns? Afară, Maria Antoaneta aude mulţimea strigând: „La Paris! La Paris!”

înapoi în colivie. Înapoi la Tuileries. Nu a mai auzit ea strigătul acesta la 6 octombrie 1789, în balconul de la Versailles? Va retrăi oribilul traseu pe care l-a mai parcurs, pentru a se reîntoarce în capitală? Cu siguranţă, nu poate scăpa de propriul destin. „Nu mai există rege în Franţa”, conchide Ludovic al XVI-lea, punând decretul pe patul unde dorm copiii săi. Maria Antoaneta apucă atunci hârtia şi o aruncă pe jos ţipând: „Nu vreau să-mi murdărească copiii!” 1. Regina ar încerca o ieşire în forţă cu ajutorul câtorva ofiţeri, dar Ludovic îi face să amuţească pe toţi aceşti oameni gata de acţiune. S-a terminat. Da: „nu mai există rege în Franţa”. Dar a cui e greşeala? Trebuiau să întârzie atât de mult pe drum şi cu atât de puţine precauţii? De ce aceste imprudenţe, această inconştienţă, această lejeritate? Oare nu suferiseră destul? „La Paris! La Paris!” Strigătul este îngrozitor şi greu de semnificaţii. Paris-Varennes-Paris: au hoinărit prosteşte şi au râs mult pe drum. Acum urmează greul: drumul de întoarcere.

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 663.

Proba numărul 13

Jocul dublu

Nu ne interesează decât să îi adormim şi să îi facem să aibă încredere în noi pentru a-i înşela după aceea.

Maria Antoaneta

Tronul înlocuit

Ce mică este această floare de crin aurită; ce mică e, brodată pe stofa azurie! De acolo de unde suntem, s-ar spune că este o flacără, abia îi distingem contururile, cei

trei crini care, din secolul al XII-lea, reprezintă simbolul casei regale. Trebuie să strângi din ochi sau să te apropii puţin. Ce mică e, această floare de crin, precum cea de deasupra, precum cea de dedesubt, precum toate cele ţesute la fiecare patru sau cinci centimetri şi care decorează, pe un fond albastru-azur, tapiţeria. Este un jilţ cu o frumoasă lucrătură, din stejar auriu, cu o bandă de nuc în partea de sus a spătarului. Acesta e format dintr-un pătrat de lemn capitonat – şi deci ornat cu flori de crin – legat de braţele jilţului, dar lăsând să se vadă în stânga şi în dreapta o largă bandă ajurată. În mijlocul spătarului se profilează un motiv din alamă, acelaşi care se remarcă, de altfel, în partea de sus a picioarelor. Care e acest motiv? E un fel de rozetă, cu siguranţă, nu e un cap de leu, chiar dacă forma te trimite cu gândul la unul, poate este o floare, dar ce floare? Braţele, sculptate, au fiecare o mică pernă acoperită cu acelaşi motiv. Picioarele din faţă, rotunjite, au caneluri şi se termină cu tălpi din

alamă; picioarele din spate sunt drepte şi pătrate. Acest jilţ nu e urât, este destul de mare şi pare confortabil, dar nu impune. Este mai degrabă un jilţ, nu un tron – detaliul este important. Pe acest jilţ trebuie să se aşeze Ludovic al XVI-lea, în acest 14 septembrie 1791, în mijlocul Adunării naţionale. Ce caută aici? Trebuie să depună jurământ solemn Constituţiei, text la care deputaţii lucrează de doi ani deja şi pe care regele a decis, forţat, mai degrabă călcându-şi pe inimă, să îl accepte. De fapt, regele nu are

de ales. Fuga la Varennes i-a fost fatală, a fost o greşeală de necomis: de atunci a fost suspendat din funcţiile sale şi, dacă vrea să-şi mai recupereze din autoritate – un simulacru –, trebuie să semneze textul elaborat de Constituantă.

12 membri ai Adunării vin să îl întâmpine cu atenţii; regina îl însoţeşte, puţin mai în spate. Sunt conduşi către o tribună care, cu câteva trepte mai înaltă, domină Adunarea. Şi regele este acolo, în picioare, în faţa jilţului, cu aerul rătăcit; mersul său e greoi, gesturile sunt artificiale şi clar forţate, expresia de pe chipul său trădează emoţia. Chiar vede el acest jilţ? Regina nu vede decât asta: tronul a dispărut, înlocuit cu un simplu fotoliu capitonat! Totul e spus. Iată la ce suntem reduşi. Da, bietul meu soţ: „nu mai există rege în Franţa”, ci o simplă marionetă care îi seamănă vag.

Tupeul acestor oameni, al acestor „deputaţi”, nu are limite! Mariei Antoaneta nu-i vine să creadă: regele este în faţa lor şi niciunul nu se ridică să îl salute. Rămân aşezaţi! Toţi! Se cere chiar ca Ludovic – nimeni nu mai îndrăzneşte să îi spună „suveranul”, suveranitatea a trecut, după cum se vede, în alte mâini – să rămână în picioare şi cu capul dezvelit pentru a-şi pronunţa discursul de acceptare. Există, totuşi, limite pentru umilinţă: când Ludovic al XVI-lea constată că Thouret, preşedintele Adunării, este aşezat lângă el, picior peste picior şi cu braţele pe rezemătorile fotoliului, şi că, de fapt, doar el, regele, mai stă în picioare, se aşază, în sfârşit. Deputaţii îl privesc şi îl ascultă într-o linişte

apăsătoare, fără vreo reacţie, apoi textul Constituţiei îi este prezentat pentru a fi semnat; el îl semnează. Dar dacă mâna sa spune da, capul spune nu, pentru că regele ştie bine că această semnătură este o formă de abdicare. Acum este rândul lui Thouret să se exprime; el se ridică şi îl fixează pe Ludovic al XVI-lea. Ce mai aşteaptă? Ca regele să se ridice şi să îl asculte? Acesta nu face nimic. Thouret se aşază din nou, fără să înceteze să îşi fixeze vecinul. Sus, jos, sus, jos: poate părea ridicol, dar nu este deloc; aceste gesturi au un sens, nici măcar nu e o chestiune de politeţe şi de maniere, e o chestiune de autoritate şi de politică. Cine guvernează de acum? Cine este suveranul? Este întrebarea pe care o ridică acest balet de posturi şi pauze. Regina, aşezată într-o lojă pregătită special, nu a vrut să asiste la toată scena: nemaisuportind afrontul, a preferat să părăsească Adunarea.

După ce a semnat, Ludovic al XVI-lea nu mai este „regele Franţei”, ci „regele francezilor”: este cu totul altceva. De acum înainte, Constituţia i se impune, îl controlează, îl domină, îl încadrează, îl limitează: ea este noul Dumnezeu. Ieri, rege de drept divin, azi, rege constituţional, adică nu prea mai e rege. Victoria Revoluţiei este imensă în comparaţie cu înfrângerea cuplului regal. Singura putere care îi rămâne constă într-un drept de veto suspensiv; e neînsemnat. Este totuşi singurul drept pe care vor să i-l cedeze deputaţii – sperând că nu îl va folosi. Pentru că, în pofida acceptării regelui, în pofida acestei insuportabile

umilinţe, Adunarea continuă să se uite la cuplul regal cu neîncredere. O caricatură va circula, în curând, reprezentându-l pe Ludovic al XVI-lea ca Ianus, zeul cu două chipuri; într-o parte, se vede regele cum întinde mâna stângă spre textul Constituţiei prezentată de un deputat şi declarând: „Voi susţine Constituţia”, şi, în cealaltă parte, acelaşi rege dând mâna dreaptă unui preot şi asigurându-l: „Voi distruge Constituţia”. Frica de ipocrizie şi de jocul dublu era mare. Se va vedea că nu era nejustificată.

227

Între timp, întors la Tuileries, Ludovic al XVI-lea se simte jalnic şi turbează că a fost tratat astfel. „Ah! Doamnă, de ce aţi asistat la această şedinţă, de ce aţi fost martoră la aşa ceva?” 1, o întreabă el pe regină. Pronunţând aceste cuvinte, ochii i se umplu de lacrimi. Maria Antoaneta îl priveşte indignată; nu este pregătită să digere afrontul reprezentat de această scenă grotescă din jurul jilţului cu flori de crin; nu este dispusă să uite această palmă primită în plin şi, pe deasupra, în public! O jumătate de oră mai târziu, decide că e vremea să joace mai abil, să fie, ca în caricatură, un Ianus cu două capete şi astfel să facă simultan două lucruri opuse în acelaşi timp: să scrie la Viena pentru a obţine ajutor, sprijinindu-se, în interior, pe un aliat dintre moderaţi, pe un prost pe care ea ar putea să îl manevreze, de care s-ar putea servi. În fond, trebuie să acţioneze repede şi să facă totul pentru ca tronul să nu fie răsturnat definitiv; jilţul cu flori de crin nu este, deocamdată, decât un tron înlocuit.

21

Acest moderat, acest prost, acest păcălici va fi Barnave. Despre acest partizan al monarhiei constituţionale, Maria Antoaneta a avut timp să îşi facă o idee. Evident! Deputatul a fost unul dintre cei trei pe care Adunarea i-a delegat să meargă să îi întâmpine pe suveranii aduşi de la Varennes la Paris, în iunie trecut. Fericită întâlnire, căci existau chiar temeri pentru viaţa cuplului regal, cu atâta ură se manifestau oamenii la trecerea lor, precum la Châlons, unde un bărbat l-a scuipat pe rege în faţă, unde regina şi Madame Élisabeth au fost împinse, li s-au rupt ciorapii şi rochiile; sau ca la Epernay, unde sunt ameninţaţi cu moartea! Fericită întâlnire, într-adevăr, deputaţii ajungând chiar la timp pentru a evita ce era mai rău. Erau acolo Latour-Maubourg, un regalist, Petion, un iacobin, şi, în fine, Barnave, fără îndoială, cel mai amabil. Latour-Maubourg li se alăturase cameristelor,

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 362.

228

Petion se instalase între doamna de Tourzel şi Madame filisabeth, iar Barnave stătea între rege şi regină, care îl luase pe Delfin pe genunchi. Petion era de o grosolănie insolentă, mânca şi bea în berlină şi făcea numeroase remarci dezagreabile; Barnave era, dimpotrivă, foarte respectuos; Maria Antoaneta îşi spuse atunci că se putea face ceva cu acest om. Ea şi cumnata sa au început să vorbească foarte liber şi simplitatea care domnea în sânul familiei regale i-a surprins pe revoluţionari. Barnave a fost

cucerit de farmecul reginei, care s-a străduit să îl seducă. Pe tot restul traseului, interminabil, care a durat cu totul patru zile – pentru că se mergea la pas, astfel încât cuplul regal să fie văzut şi supus insultelor tuturor –, regina s-a întreţinut cu deputatul în timp ce Madame Élisabeth vorbea cu Petion. În acest moment, s-a creat între cei doi un fel de legătură pe care Maria Antoaneta s-a hotărât aproape de îndată să o exploateze. La sosirea la Paris, mulţimea era adunată pe tot traseul, iar cei mai îndrăzneţi se înghesuiau la portierele trăsurii. La Fayette a venit să îi aştepte la bariera de taxare pentru a-i proteja cu trupele sale. Din acel moment, până la Tuileries, nu a fost decât un nou marş funebru; Garda naţională era înşirată de-a lungul bulevardelor pentru a opri mulţimea, cu puştile în aer; domnea o tăcere de moarte1. La Fayette făcea paradă pe calul său alb, în faţa echipajului. Când ajunseră, în sfârşit, la Tuileries, berlina a fost introdusă prin grădini pentru a se evita cel mai mare pericol, dar ieşirea pe *terasse des Feuillants* a fost cu scandal – Delfinul era în lacrimi. Au intrat imediat în palat, regina îşi veni în fire şi îi spuse lui Barnave: „Vă mărturisesc că nu speram să putem petrece împreună 13 ore în trăsură” 2. Replica poate părea uşuratică, deplasată chiar, având în vedere circumstanţele; era, de fapt, foarte calculată. Regina nu aştepta

1 Pe pereţi se putea citi acest afiş: „Cel care îl va aplauda pe rege va fi ciomăgit, cel care îl va insulta va fi spânzurat”.

2 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 671.

decât momentul să profite de influenţa pe care o avea asupra deputatului. În zilele care au urmat întoarcerii la Tuileries – şi deci eşecului tentativei de evadare Maria Antoaneta le scrie fratelui ei, doamnei Campan şi lui Fersen pentru a-i linişti. Acestuia din urmă, îi scrie, pe 28 iunie: „Liniştiţi-vă în privinţa noastră. Suntem în viaţă. Şefii Adunării par a se strădui să se poarte cu blândeţe. Vorbiţi cu rudele noastre despre demersurile posibile afară. Dacă le e frică, trebuie să negociaţi cu ei” 1.

Să negociaţi, să negociaţi, de acum înainte acesta e cuvântul de bază pentru regină. Şi va fi toată politica sa. Ca şi regelui, ei îi repugnă ideea unei monarhii constituţionale, dar ştie că trebuie de acum să fie aproape de partizanii unui astfel de sistem – Barnave fiind unul din reprezentanţii lui, alături de Alexandre Lameth şi Adrien Duport – pentru a evita ca aripa stângă, cea a iacobinilor, a acestui Robespierre, a acestui Marat, sprijiniţi de stradă, să continue să prospere. Moderaţii au dat o dovadă de încredere importantă: erau ei obligaţi să susţină în Adunare că regele fusese „răpit” cu familia sa şi că fusese condus la Montmedy împotriva voinţei sale? Această mare minciună salvase, poate, viaţa regelui şi cel puţin salvase monarhia, fie ea şi constituţională. Maria Antoaneta, despre care doamna Campan ne povesteşte că episodul de la Varennes o îmbătrânise brusc, părul ei „albise din cauza nenorocirii” 2, se hotărăşte deci să corespondeze în secret cu Barnave. Regina, care a adoptat un sistem de cifre şi de coduri în corespondenţa sa cu Fersen, procedează la fel în corespondenţa cu Barnave. În aceste scrisori, Barnave se

va numi „21”. De ce 21? Pentru că primele două litere din numele său, B şi A, sunt, de asemenea, a doua şi prima literă din alfabet, doi şi unu. Mai întâi, prin intermediul lui Jarjayes, un fidel, îi scrie ea, în iulie, fără a ezita să recurgă la cea mai josnică flaterie:

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 544.

2 *Memoires de Madame Campan,* p. 349.

Uimită de caracterul şi de francheţea pe care le-am descoperit în cele două zile pe care le-am petrecut împreună, eu îmi doresc foarte mult să aflu de la el ce avem de făcut în situaţia actuală. [...] El poate conta atât pe discreţia mea, cât şi pe caracterul meu, care, pentru binele general, va şti mereu să se supună la tot ce e necesar. [...] El trebuie să fi văzut chiar din discuţiile noastre că sunt de bună-credinţă; voi fi mereu: este singurul bun care ne rămâne pentru totdeauna şi care niciodată nu-mi va putea fi luat. [...] Aşadar, bărbatului care-şi iubeşte cel mai mult poporul şi patria şi care are, cred, cele mai multe mijloace să o facă, lui mă adresez pentru a le salva pe ambele1.

Poate rezista Barnave? Cu siguranţă, nu: onorat într-adevăr de o asemenea dovadă de încredere din partea unei femei ale cărei farmece nu îl lasă insensibil şi care joacă un rol preponderent, el vede aici o ocazie de a-şi apăra concepţiile politice favorabile menţinerii monarhiei, chiar dacă serios modificate. Aşadar, cedează.

Evident, prima condiţie a restabilirii puterii regelui

constă, conform lui Barnave, în a-l determina pe Ludovic al XVI-lea să accepte Constituţia. Este singura modalitate ca el să nu mai fie demis din funcţiile sale, iar cuplul regal să nu mai fie considerat prizonier la Tuileries. Clubul cordelierilor, dimpotrivă, cere decăderea din drepturi a regelui şi redactează o petiţie în acest sens. La 17 iulie, petiţia este depusă la Champ-de-Mars, iar când îmbulzeala pe care o generează este considerată instigatoare, Garda naţională împrăştie gloata fără menajamente. Bilanţul: în jur de 50 de morţi. Inutil de adăugat că drama tensionează puţin relaţiile între extremişti şi moderaţi. Barnave estimează că, în afară de acceptarea Constituţiei, trebuie ca regele şi regina să ofere alte garanţii pentru a-şi recupera puţin din popularitate: să facă astfel încât împăratul Austriei să recunoască textul şi să manifeste intenţii amicale, să facă în aşa fel încât o parte substanţială a emigranţilor şi a

1 *Marie-Antoinette. Corerspondance,* pp. 550–551.

prinţilor să se întoarcă în Franţa. În acest punct începe Maria Antoaneta să mintă, scuzându-se că ea nu are nicio influenţă asupra fratelui ei: „Eu, izolată, nevăzând pe nimeni şi neputând să văd pe nimeni, fără a primi veşti de la nimeni, scriind şi mai puţin, la rândul meu, nu sunt la curent cu noutăţile zilei decât citind hârtiile publice” 1. Este fals, evident. Nu numai că regina ţine legătura cu Austria şi că primeşte tot felul de informaţii, dar ea intervine pe lângă împărat, prin intermediul lui Mercy ori al lui Fersen, pentru

ca acesta să combată Revoluţia, cerând reunirea, la frontierele Franţei, a unui congres al puterilor europene care, sub ameninţarea armelor, să oblige Adunarea să restaureze puterea regală în deplinătatea atribuţiilor sale. În acelaşi timp, evident, cu intervenţii pe lângă Barnave pentru ca redactarea Constituţiei să fie mai puţin defavorabilă...

Barnave are totuşi suspiciuni, nu atât în ceea ce o priveşte pe regină, cât în privinţa sfaturilor proaste pe care aceasta le-ar putea primi, prinsă la mijloc între Mercy, Fersen, fratele său Leopold, fraţii regelui. Doamna Campan precizează:

Barnave obţinuse de la regină să îi citească toate scrisorile.

Se temea de corespondenţa particulară care putea zădărnici planul pe care i-l trasase: el nu credea în sinceritatea Maiestăţii Sale în această privinţă şi, din nefericire, ceea ce a grăbit Curtea spre pierderea sa a fost tocmai diversitatea sfaturilor şi nevoia de a ceda, pe de o parte, vederilor constituţionaliştilor, pe de altă parte, celor ale prinţilor francezi şi chiar celor ale curţilor străine2.

Dar, la 25 iulie, Barnave se nelinişteşte şi devine mai autoritar: „A venit momentul ca regina să acţioneze”. El o invită să reflecteze: „Regina a judecat prost Revoluţia. [...] Regina se înşală dacă crede că existenţa sa personală este pierdută pentru Franţa, pentru totdeauna. [...] întotdeauna rămân mijloace importante

1 *Ibid.,* scrisoarea către Leopold al II-lea din 20 iulie, p. 556.

2 *Memoires de Madame Campan,* p. 381.

de a calma spiritele, atunci când cineva şi-a păstrat reputaţia caracterului şi a curajului”. Şi o invită să îmbrăţişeze noua ordine a lucrurilor. Şi, din nou, să întreprindă demersuri pe lângă fratele său: „Regina nu este un garant al succesului acţiunilor sale, dar avem dreptul de a aştepta de la ea să nu adopte cu slăbiciune o direcţie politică şi că ea va face apel, deschis şi cu căldură, la toate mijloacele pe care le are pentru a reuşi”. Pe scurt, Barnave pune presiune pe Maria Antoaneta. În final, cam sătul şi temându-se să nu fie dus de nas, el o pune în gardă: „Pentru a fi ceva după o revoluţie, trebuie să îţi fi adus contribuţia; regina mai are un moment şi doar unul. [...] Astăzi începe încrederea; de astăzi pot începe şi greşelile” 1.

Maria Antoaneta mai trage de timp câteva zile şi îi cere lui Barnave să aibă răbdare sub tot felul de pretexte viclene. Ea s-a hotărât să se lupte şi nu are deloc scrupule. În acest timp, Ludovic al XVI-lea îşi acceptă soarta, depresiv şi fatalist. Problema e că în străinătate e agitaţie: pe 24 august, Leopold al II-lea semnează împreună cu regele Prusiei declaraţia de la Pillnitz prin care cei doi suverani se angajează să „îl aducă pe regele Franţei în stare să întărească bazele unei guvernări monarhice”. Un întreg program care are de ce să încingă spiritele revoluţionare! Chiar dacă cei doi suverani precizează de la început că îşi condiţionează intervenţia de implicarea altor puteri, ceea

ce înseamnă că nu vor face nimic multă vreme! Pentru Barnave, există aşadar două urgenţe: în interior, redactarea şi acceptarea Constituţiei; în exterior, să calmeze ostilitatea Austriei. *21,* cu siguranţă de bună-credinţă, va pune umărul la asta.

O acceptare de circumstanţă

Barnave, bietul de tine! Regina se joacă! Jocul dublu este transformat în politică. În ceea ce priveşte exteriorul, Maria

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* pp. 560–563.

Antoaneta îi scrie lui Mercy, la 29 iulie, pentru a satisface, aparent, cererea deputatului, care se gândeşte că ambasadorul trebuie să servească drept intermediar între ea şi Leopold al II-lea şi că prezenţa lui e, aşadar, necesară la Paris. A doua zi, ea îi scrie şi împăratului o scrisoare dictată de Barnave, asigurându-l de bunele intenţii ale celor care conduc Revoluţia, că aceştia vor să o încheie şi să redea autorităţii regale o mai mare întindere, cerându-i, în consecinţă, să nu întreprindă nimic împotriva Revoluţiei, ceea ce i-ar afecta pe toţi, şi să* păstreze alianţa cu Franţa. Totul pare foarte bine spus. Iar Barnave este mulţumit. Dar, a doua zi, pe 31 iulie, regina trimite o altă scrisoare, în secret, lui Mercy, scrisoare care, de data aceasta, îi exprimă adevăratele gânduri, dincolo de orice tergiversare:

V-am scris, pe 29, o scrisoare al cărei stil, cred că v-aţi dat seama cu uşurinţă, nu îmi aparţine. Am crezut că trebuie să cedez dorinţei şefilor de partid de aici, care mi-au dat ei înşişi modelul pentru acea scrisoare. I-am scris

una şi împăratului, ieri, pe 30. Aş fi umilită, dacă nu aş spera că fratele meu va înţelege că, în postura mea, sunt obligată să fac şi să scriu tot ce mi se cere. Este esenţial ca fratele meu să îmi răspundă printr-o scrisoare de circumstanţă care să poată fi arătată şi care întru câtva să poată servi drept bază de negociere aici. Trimiteţi de îndată un curier care să îl prevină1.

La 1 august, îi spune aceluiaşi Mercy, în legătură cu interlocutorii ei revoluţionari, Lameth, Duport şi mai ales Barnave:

Mi-au fost foarte utili şi încă îmi sunt, în acest moment, dar oricâte bune intenţii ar arăta, ideile lor sunt exagerate şi niciodată nu ne vor conveni. [...] Este extrem de important pentru mine ca, măcar pentru o perioadă, ei să creadă că le urmez toate sfaturile. Pericolele ar fi incalculabile dacă, de furie, ei ar adopta o altă poziţie2.

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 570.

2 *Ibid.,* p. 571.

234

Confruntată cu nerăbdarea lui Barnave, Maria Antoaneta inversează rolurile şi, la rândul său, îi cere garanţii deputatului; pe deasupra, ea are tupeul de a adăuga, pe 4 august:

Caracterul meu mă determină, în mod natural, să nu adopt niciodată o jumătate de poziţie şi mai ales să o susţin odată ce m-am angajat, dar cu cât mai mult vreau să îmi pot ţine cuvântul cu scrupulozitate, cu atât trebuie să ezit înainte de a mă implica pe deplin. [...] A sosit momentul în

care voi putea să îi judec cu adevărat pe cei care s-au arătat, curajoşi, pentru monarhie. Nu de cuvinte este nevoie, ci, doar susţinând adevăratele drepturi ale monarhului, dându-i demnitatea care trebuie, într-un cuvânt, redându-i forţa şi mijloacele, eu voi putea să mă încredinţez acelora care, prin spiritul lor şi prin influenţa lor, trebuie să acţioneze mai cu putere în aceste circumstanţe. Sunt departe de a cere lucruri imposibile1.

O asemenea atitudine sfârşeşte prin a-i scoate din răbdări pe constituţionalişti. Bine, dar Constituţia?

Fiind pe cât se poate de evazivă şi tergiversând pe cât posibil vizavi de Barnave, Maria Antoaneta îi împărtăşeşte lui Mercy adevăratele ei păreri: „Cu siguranţă, aţi citit deja carta. Este o ţesătură de absurdităţi impracticabile” 2. Ce absurdităţi? Textul modifică profund instituţiile. De azi înainte suveranul este naţiunea, nu regele; acest lucru, Maria Antoaneta nu îl poate accepta. Puterea executivă nu mai este delegată regelui; regele este obligat să execute legea şi deciziile corpului legislativ. Desigur, războiul este declarat doar la propunerea lui şi el este cel care negociază tratatele; îşi mai păstrează un drept de veto suspensiv. Însă Adunarea aleasă prin vot cenzitar este cea care deţine puterea legislativă: deputaţii au iniţiativa de a legifera şi pot să îi pună sub acuzare pe miniştrii numiţi de rege; Constituţia

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 572.

2 *Ibid.,* scrisoarea din 7 august, p. 575.

prevede chiar şi trei cazuri în care monarhul poate fi decăzut din drepturi. Degeaba asigură Barnave că „această Constituţie este atât de monarhică cât trebuie să fie” 1. Maria Antoaneta e departe de a fi convinsă. Barnave se supără şi sugerează că poate citi cu prietenii săi, înainte ca regele să o comunice, scrisoarea pe care acesta trebuie să o scrie Adunării, pe acest subiect.

Leopold al II-lea, ca şi emigranţii, nu încetează să repete că textul nu trebuie să fie acceptat, ameninţând că se vor vedea nevoiţi să considere cuplul regal ca vândut democraţilor, caz în care contele de Provence şi contele d’Artois ar putea să se considere singurii legitimi să reprezinte interesele coroanei Franţei. Uşor de zis de la sute de kilometri de pericol! Astfel, Maria Antoaneta îi cere fratelui său să intervină pe lângă emigranţi pentru ca aceştia să se calmeze şi să nu acţioneze. Regina înţelege mai ales că nu mai are de ales şi că nu poate abuza multă vreme de răbdarea constituţionaliştilor. Ea îi explică lui Mercy, la 21 august:

La sfârşitul săptămânii carta va fi prezentată regelui. […]

Va fi vorba, în acest moment, să urmăm un drum care să îndepărteze suspiciunile care planează asupra noastră şi, în acelaşi timp, să ne poată servi ca să dejucăm şi să răsturnăm cât mai curând opera monstruoasă pe care trebuie să o adoptăm2.

Şi, din nou, pe 26 august:

Este imposibil să o mai ducem aşa. Nu e vorba, în ceea ce ne priveşte, decât să îi adormim şi să le câştigăm încrederea pentru a-i îndepărta apoi. E imposibil, având în

vedere situaţia prezentă, în care regele refuză acceptarea. Să nu vă îndoiţi că nu este aşa din moment ce eu o spun. Îmi cunoaşteţi destul de bine caracterul pentru a crede că mă va îndrepta

1 *Ibid.,* scrisoarea din 14 august 1791, p. 580.

2 *Ibid.,* p. 585.

mai degrabă către un lucru nobil şi plin de curaj, dar pericolul care ne paşte e mai mult decât sigur1.

Apoi ea îndeamnă la intervenţia monarhiilor europene:

Nu mai avem alte resurse decât puterile străine. Trebuie, cu orice preţ, ca ele să vină în ajutorul nostru, însă împăratul este cel care trebuie să preia conducerea tuturor şi să aranjeze totul. Este esenţial, ca primă condiţie, ca el să ceară ca fraţii regelui şi toţi francezii, dar mai ales cei dintâi, să rămână în umbră, să nu se arate. Vă asigur că lucrurile sunt astăzi într-un asemenea punct încât ar fi mai bine să fii rege al unei singure provincii decât al unui regat atât de viciat şi de dezordonat ca acesta2.

Regina speră doar ca scena acceptării de către rege să fie scurtă, însoţită de un discurs demn, nobil şi generos, fără a aduce vreo justificare a fugit sale la Varennes, fără vreo neplăcere sau jenă. Ea va fi dezamăgită. Ce povară pentru Maria Antoaneta acest joc dublu, această politică dublă pe care trebuie să o ducă la ciocnirea unor interese contrarii şi mereu între ameninţarea unora, sfaturile altora, criticile tuturor! Toate astea în timp ce regele este incapabil să hotărască pentru el însuşi, iar Madame fâlisabeth nu se

încrede decât în emigranţi!

La 12 septembrie, pe când totul este jucat în ceea ce priveşte acceptarea Constituţiei, ea îi împărtăşeşte lui Mercy starea ei de spirit:

Ne aflăm într-un moment foarte critic. Mâine regele trebuie să scrie scrisoarea sa de acceptare către Adunare. [...] Veţi vedea acolo câteva momente de fermitate, dar nicidecum limbajul unui rege care simte cât de mult a fost ultragiat. În sfârşit, zarurile sunt aruncate. În prezent, e vorba de a-şi regla acţiunile şi conduita în funcţie de circumstanţe. Mi-aş dori mult ca toată lumea să îşi regleze conduita după a mea, dar, chiar şi în interior,

1 *Marie-Antoinette. Correspondatice,* pp. 585–586.

2 *Idem.*

avem mari obstacole şi mari lupte de dat. Compătimiţi-mă. Va asigur că este nevoie de mult curaj ca să suporţi situaţia mea, e ca şi în toiul unei lupte, cu atât mai mult cu cât nu m-am înşelat deloc şi nu văd decât nefericire în puţina energie a unora şi în reaua-credinţă a altora. Dumnezeule, este oare posibil ca, născută fiind cu caracter şi simţind atât de bine sângele care îmi curge în vene, să fiu destinată să îmi petrec zilele într-un asemenea secol şi cu asemenea oameni! Dar să nu credeţi că îmi pierd curajul. Nu pentru mine, pentru copilul meu mă voi întări şi îmi voi îndeplini până la capăt lunga şi apăsătoarea mea misiune1.

Îndurerată, Maria Antoaneta se gândeşte acum la Fersen,

atât de departe de ea şi pe care i-ar plăcea să îl revadă. Îi scrie contelui Esterhazy la începutul lui septembrie pentru ca el să îi transmită fiinţei iubite un mic inel gravat cu trei flori de crin şi cu această precizare:

Faceţi să ajungă la el din partea mea; este pe măsura lui. L-am purtat două zile înainte să îl împachetez. Subliniaţi că e din partea mea. Nu ştiu unde este acum. Este un supliciu îngrozitor acela de a nu şti măcar unde locuiesc oamenii pe care îi iubeşti2.

Raţiunea şi inima

Constituţia este deci acceptată pe 14 septembrie 1791, spre marea umilinţă a cuplului regal. De îndată străinătatea se neliniştеşte şi consideră că Ludovic al XVI-lea a trădat. Maria Antoaneta nu are decât o preocupare imediată: să îl liniştească pe Fersen. La 29 septembrie ea se justifică:

Iată-ne într-o situaţie nouă, de când cu acceptarea regelui.

Ar fi fost mai nobil să o refuze, însă acest lucru era imposibil în

1 *Ibid.,* p. 608.

2 *Ibid.,* p. 600.

împrejurările în care ne găsim. Aş fi vrut ca acceptarea să fie mai simplă şi mai scurtă, dar nenorocirea face să nu fim înconjuraţi decât de sceleraţi. Pe deasupra, vă asigur că este cel mai puţin rău proiect care a fost adoptat [...] Nebunia prinţilor şi a emigranţilor ne-au forţat, de asemenea, în demersurile noastre.

Era esenţial ca, acceptând, să îndepărtăm orice îndoială în legătură cu buna noastră credinţă. Cred că modul cel mai potrivit de a-i dezgusta de toate şi de a părea siguri pe noi [...] Pe măsură ce mergem mai departe, aceşti netrebnici vor simţi că sunt demni de milă. Poate că vor ajunge ei înşişi să dorească ajutorul străinilor. [...] Nu aveţi habar cât de mult mă costă ceea ce fac în această clipă şi, în plus, această rasă de oameni mizerabili, care se pretind devotaţi şi care nu ne-au făcut decât rău, sunt de-a dreptul turbaţi în acest moment. Se pare că trebuie să ai un suflet destul de josnic pentru a face cu plăcere lucrurile pe care eşti obligat să le faci1.

Aceasta este tactica reginei: să se plece şi să lase să treacă furtuna, pariind pe dezgustul opiniei publice în faţa exceselor Revoluţiei.

Dar sfaturile şi cererile continuă să apară din toate părţile. Mercy pariază pe falimentul care ar preceda, cu siguranţă, răz-] boiul civil şi îşi imaginează posibilitatea unei a doua evadări sau pe aceea de a-i câştiga de partea lor, chiar şi prin mită, pe şefii Adunării. Barnave o pune în gardă pe regină împotriva numirii domnului de Moustier la Ministerul Afacerilor Străine, acesta trecând drept un aristocrat înverşunat, şi o presează să-şi formeze propria casă civilă de oameni care nu sunt suspecţi în ochii Adunării; el mai reclamă ca din corpul ofiţerilor să facă parte şi plebeii, nu doar aristocraţii şi face presiuni pentru ca un număr cât mai mare de emigranţi să se întoarcă. Deputatul obţine o întâlnire secretă pe 5 octombrie. Însă Maria Antoaneta nu face decât să mai tragă de timp.

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* pp. 619–620.

239

La 19 octombrie, Barnave se înfurie împotriva a ceea ce el socoteşte a fi rea-voinţă, pentru că, în discursul lui din 7 octombrie, pronunţat în faţa Adunării, Ludovic al XVI-lea a anunţat sfârşitul Revoluţiei şi a dezvoltat ideea de a restabili ordinea internă, ceea ce înseamnă a dori dizolvarea cluburilor. Pentru Barnave, regele este înconjurat de contrarevoluţionari, iar regina eşuează, în pofida bunelor ei intenţii. El o scrie fără ocolişuri:

Riscăm să trezim neîncrederea; noii partizani îşi pierd încrederea; hrănim rezistenţa dându-i speranţă; ne îndreptăm pe nesimţite spre o situaţie foarte supărătoare, cea în care vom pierde încrederea tuturor şi nu vom mai avea prieteni1.

E de la sine înţeles că acest mesaj se adresează în primul rând reginei. El suspectează un joc dublu al cuplului regal:

Şi cum ar putea el obţine această încredere când – în cuvintele pe care le adresează, fie marinarilor care îşi părăsesc posturile, fie altor emigranţi, celor, într-un cuvânt, pe care noi avem dreptul de a-i privi ca pe inamicii noştri – dă de înţeles că nevoia îl ţine lângă noi, pe când inima îi e alături de ei2?

Să fie regele Ianus din caricatură? în acelaşi timp, deputatul e gata să abandoneze lupta. A doua zi, regina îi răspunde pentru a-l asigura de sinceritatea ei. Ea minte cu neruşinare:

Niciun regret şi niciun gând ascuns nu au însoţit

demersurile mele. [...] Am urmat constant, de patru luni, direcţia pe care am adoptat-o. Am urmat-o pentru că am crezut că era singurul drum de urmat şi nu mă voi îndepărta de el [...] pentru că nu cunosc jumătăţile de măsură3.

Pe de altă parte, Fersen, care se agită pentru a determina străinătatea să intervină, are nevoie să fie asigurat. Nu numai

1 *Ibid.,* scrisoarea din 19 octombrie 1791, pp. 639–640.

2 *Ibid.,* p. 640.

3 *Ibid.,* p. 647.

cu privire la politica urmată de cuplul regal, dar şi în privinţa sentimentelor reginei, pe care gura lumii, mereu răuvoitoare, o suspectează că se culcă cu Barnave. La 13 octombrie 1791, el îşi exprimă îndoielile faţă de Maria Antoaneta: „Inima voastră să nu se lase amăgită de aceşti turbaţi, sunt nişte sceleraţi care nu vor face nimic, niciodată, pentru domnia voastră; trebuie priviţi cu neîncredere, trebuie folosiţi" 1. Răspunsul reginei este clar: „Liniştiţi-vă, nu mă las impresionată de turbaţi şi, dacă îi văd sau dacă am relaţii cu câţiva dintre ei, nu este decât pentru că îmi sunt utili, îmi inspiră prea multă oroare pentru ca vreodată să mă las impresionată de ei" 2. Şi îi încredinţează un nou proiect de evadare prevăzut pentru noiembrie. Sentimentele ei cu privire la poporul francez sunt elocvente şi nu mai e nevoie de comentarii; dublul joc este din nou justificat:

Totul este destul de liniştit pentru moment, în aparenţă, dar această linişte nu atârnă decât de un fir de aţă şi poporul este tot cum era, gata să comită orori. Ni se spune că e de partea noastră, nu cred o iotă, cel puţin nu în ceea ce mă priveşte. Eu ştiu care e preţul pentru toate acestea. În cea mai mare parte a timpului, îl plătim, dar [poporul] nu ne iubeşte, chiar dacă facem ceea ce îşi doreşte. E imposibil să continuăm aşa multă vreme, nu e mai multă siguranţă la Paris faţă de cum era înainte, ba chiar, poate, e mai puţină pentru că se obişnuiesc să ne vadă batjocoriţi. [...] Francezii sunt atroce de oriunde i-ai lua: trebuie să ai grijă ca, dacă sunt cumva în avantaj şi eşti nevoit să trăieşti alături de ei, să nu le dai prilejul să îţi reproşeze nimic; dar este necesar şi să te gândeşti că, dacă toţi cei de afară ar redeveni puternici, va trebui cu orice preţ să le faci pe plac3.

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 19 octombrie 1791, p. 643.

2 *Ibid.,* scrisoarea către Fersen din 19 octombrie 1791, p. 645.

3 *Ibid.,* p. 646.

241

Regina se plânge şi de rolul pe care îl joacă emigranţii şi mai ales fraţii regelui şi continuă să susţină ideea unui congres care să se ţină la Aix-la-Chapelle şi unde puterile europene, înconjurate de forţe militare impresionante, să îi redea o totală libertate de acţiune regelui. Ludovic al XVI-lea ar putea astfel să fie mediatorul între supuşii săi şi

coaliţie şi ar fi atunci în măsură, ca suveran, să pună în aplicare reformele necesare. Maria Antoaneta deplânge din nou amânările şi slăbiciunea regelui şi se plânge, în final, că este cu totul singură în mijlocul revoluţionarilor, singură în cuşca leilor: „Nu poţi obţine niciun avantaj de la această Adunare, este o adunătură de sceleraţi, de nebuni, de animale. Puţinii oameni care doresc să facă ordine şi mai puţin rău nu sunt ascultaţi şi nu îndrăznesc să vorbească” 1.

E clar, Barnave, bietul de tine! Uite cum te priveşte regina Franţei, cea căreia tu îi acorzi încredere şi pe care o serveşti! în realitate, ea nu are nevoie, în pofida aparenţelor şi a zâmbetelor sale, de ideile tale revoluţionare, fie ele moderate şi cuminţi! Pragmatismului tău ea îi preferă pasiunea lui Fersen!

Între raţiune şi inimă, regina nu mai ezită. Incorigibilă Maria Antoaneta, navigând prin forţa lucrurilor pe oceanul agitat şi sinuos al politicii, dar purtată în final, ca un suflet naufragiat, pe ţărmul sentimentelor. Unde o va duce asta?

1 *Ibid.,* scrisoarea către Fersen din 31 octombrie 1791, pp. 658–659.

Proba numărul 14

Trădarea

Planul este de a ataca prin Savoia şi prin Liege. [...] Torino e avertizat de mine de trei săptămâni.

Maria Antoaneta

U.O.U., regele

Crrr... crrr... e un mic sunet care rupe tăcerea. Crrr... crrr...

E parchetul care scârţâie sub un pas greu? Este un şoarece care ronţăie lambriul? E un uşor fâşâit, abia perceptibil, dar care intrigă. Intrând în încăpere, zgomotul devine mai puternic, mai precis, vine din acel colţ slab luminat. Acolo, aplecată deasupra unui *secretaire,* Maria Antoaneta se pregăteşte să scrie. Uşoara mişcare a umărului drept, lenta oscilaţie a antebraţului său nu ne înşală. Ne apropiem încet, dar, în pofida prudenţei noastre, o scândură din parchet începe să scârţâie. Regina priveşte neliniştită, se întoarce brusc. Ne-a văzut, oare? Se pare că nu. Îşi reia scrisul. Dar, cu siguranţă, suntem nepoliticoşi, nu ne jenăm, deja ne uităm peste umărul ei şi privim mai de aproape. Pana de gâscă zgârie hârtia, lent, cu sârguinţă, în forma literei S, apoi mâna albă lasă pana şi se aşază pe suprafaţa argintie a mobilei. Auzim acum vocea clară a reginei murmurând doar pentru ea câteva sunete. Ce spune? Trebuie să tragem cu urechea. *Iyle*... R pentru L, păstrez E-ul; ceea ce înseamnă *R.E”* Ciudat... Apoi:

243

„*roi*... U pentru R, păstrez O-ul, U pentru I, ceea ce înseamnă deci U.O.U.”. Ea reia mai clar: *„Le roi* („Regele”)... *R.E.U.O.U.*”. Aruncăm o privire pe coala de hârtie înnegrită de cerneală şi nu înţelegem nimic: o suită de litere aliniate unele lângă altele, dar care nu formează niciun cuvânt, nicio frază, ori e vorba de o limbă necunoscută, nici măcar străină, dar misterioasă, ocultă, o cabală. Regina suspină. Ochii ei fixează un tabel de descifrare pe care literele corespund unele cu altele, arătătorul ei se deplasează, fixat

pe această linie, apoi pe coloana de acolo...

Este obosită, nu mai poate. Cât să fie ceasul? Este deja ora 11. Iată că a trecut mai mult de o oră şi jumătate de când se străduieşte să codifice un nou mesaj şi această muncă i se pare nespus de dificilă. La început, o amuza, aceste mesaje cifrate erau o întoarcere la copilărie; Maria Antoaneta avea astfel sentimentul că se joacă de-a spioana şi i se potriveşte foarte bine ei, care avea în mod natural un gust pentru secret. Dar acest afurisit de cod este foarte greu de manevrat. Astăzi cuvântul-cheie necesar este „curaj"; curajul e necesar, într-adevăr, pentru a se dedica de atâtea luni acestei sarcini. Păcat că nu utilizează cerneala simpatică şi sucul de lămâie: e mai simplu, nu cere deloc atât de mult timp să stabileşti echivalenţe, să cifrezi misivele pe care le trimiţi, să le descifrezi pe cele pe care le primeşti. Însă Axei spune că e mai sigur. Atunci, dacă Axei spune... E adevărat că de acum înainte e nevoie de prudenţă. În seara aceasta, atunci când s-a retras în cabinetul ei interior şi când uşa a fost închisă de gardianul revoluţionar, Maria Antoaneta s-a dedicat deci acestei misiuni, aplecată peste *secretaire.* Se consolează spunându-şi că, pe lângă plăcerea pe care o simte jucându-le o farsă sceleraţilor de revoluţionari, se bucură şi pentru că îi scrie adoratului ei şi pentru că, în fond, aceste cuvinte dulci schimbate peste graniţe, cuvinte care înşală vigilenţa tuturor acestor oameni răi, ca şi pe cea a soţului ei, regele, întăresc şi mai mult legătura care îi uneşte. În mijlocul comentariilor

şi al sfaturilor politice care reprezintă materia acestor scrisori, Maria Antoaneta îşi lasă şi inima să vorbească; într-un anumit fel, acestea nu sunt deloc doar scrisori de trădare politică: sunt scrisori de infidelitate amoroasă, chiar dacă aceasta este mai platonică şi mai mult închipuită decât reală.*, Afait...* Păstrez A-ul, U pentru F, păstrez A-ul, R pentru I, păstrez T-ul, ceea ce înseamnă *A.U.A.R.T.; le roi a fait* („regele a făcut”)... *R.E.U.O.U.A.UA.R.T*Mai observăm scena câteva minute: regina termină de codificat scrisoarea, apoi, după ce a sărutat-o, după ce a împăturit-o de şase ori, scrie numele destinatarului pe spatele hârtiei şi se ridică, în timp ce noi ne retragem discret. la o cutie rotundă de carton aşezată pe unul dintre fotoliile din spatele ei, scoate de acolo pălăria şi, ridicând stratul de carton care îmbracă interiorul cutiei, strecoară mesajul în acel interstiţiu, în acea ascunzătoare, în acel fund dublu. Mâine, totul va pleca în direcţia Bruxelles şi va face acelaşi traseu precum toate cutiile de biscuiţi şi de ciocolată, precum cărţile şi ziarele care servesc drept ascunzători pentru scrisorile schimbate. Nu, ea nu se declară înfrântă, Maria Antoaneta, dimpotrivă, trage sfori, complotează, îşi asumă riscuri nebuneşti cu scopul, se gândeşte, de a câştiga drepturile pentru ea, pentru copiii ei şi pentru soţul ei, cu scopul de a-şi recupera, speră ea – dacă măcar străinătatea ar vrea să o citească şi să o înţeleagă –, libertatea şi autoritatea şi, odată cu ele, onoarea. Aceasta este misiunea dragului de Fersen, a tandrului Axei, a iubitului suedez: să fie *missi dominici* al reginei, legătura sa

cu curţile europene.

Prin această scrisoare, datată 25 noiembrie 1791, Maria Antoaneta îl neliniştеşte pe Fersen cu privire la soarta sa informându-l că regele şi-a exercitat dreptul de veto la recentele decrete decise de Adunare, decrete conţinând ordinul dat contelui de Provence de a se întoarce în Franţa sub ameninţarea de a-şi pierde dreptul la regenţă şi somându-i pe emigranţi să

facă la fel, în cel mai scurt timp posibil, sub ameninţarea de a fi condamnaţi la moarte în contumacie şi la confiscarea bunurilor. Regina încearcă să îl impresioneze pe Fersen pentru ca acesta să acţioneze în direcţia unei intervenţii străine.

Situaţia noastră în acest moment e teribilă, scrie Maria Antoaneta. Rebelii muncesc fără răgaz. Poporul este gata în orice clipă să se ridice şi să comită orori, iar republicanii îşi folosesc toate mijloacele. Cred, totuşi, că dacă vom fi înţelepţi, chiar în pofida răului excesiv, vom putea avea câştig de cauză mai repede decât s-ar crede, dar e nevoie de multă prudenţă. Fără ajutor străin noi nu vom face nimic1.

Regina pune lângă scrisoarea sa un memoriu al lui Ludovic al XVI-lea în care acesta îşi afirmă clar speranţa într-un congres reunind toate puterile Europei, susţinute de o armată formidabilă, cu scopul de a tempera ardoarea emigranţilor şi de a-i deconcerta pe cei pe care el îi numeşte răzvrătiţi. Apelul către străinătate este deci din ce

în ce mai imperios; este părerea reginei, dar este şi părerea lui „U.O.U.” – *regele.*

Masca

Ca răspuns, câteva zile mai târziu, Fersen o previne pe regină că nu trebuie să îşi facă iluzii asupra intenţiilor reale ale curţilor străine; cu siguranţă, cea a Spaniei, a Rusiei, a Suediei şi, poate, a Prusiei, deşi vor sincer să ajute cuplul regal, consideră totuşi că acceptarea Constituţiei e un act de slăbiciune care îl discreditează – nu mai au încredere. Altele, precum Sfântul Imperiu, Olanda sau Anglia, văd, dimpotrivă, în agitaţia revoluţionară un mijloc formidabil de slăbire a Franţei, ceea ce le serveşte propriile interese – aceste puteri sunt hotărâte să nu facă nimic. Nu era nevoie de mai mult pentru a o destabiliza

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 685.

pe Maria Antoaneta. De parcă avea nevoie de asta! Cu atât mai mult cu cât, în interior, ea este expusă solicitărilor tot mai mari venite din partea lui Barnave şi a constituţionaliştilor, care cer tot mai multe garanţii ale bunei-credinţe. Tensiunile sunt foarte mari, fie că e vorba de subiectul numirii ofiţerilor superiori din paza regelui, deputatul temându-se să nu fie aleşi doar dintre oameni ostili Revoluţiei, fie că este vorba despre decretul din 29 noiembrie, care îi obligă pe preoţi să depună jurământ faţă de Constituţie sub ameninţarea de a fi consideraţi pasibili de închisoare – decret căruia regele tocmai i-a opus dreptul său de veto, spre marea furie a poporului şi a Adunării.

Barnave avertizează: lipsa de popularitate a cuplului regal creşte în continuare; oamenii încep să îi numească Domnul şi Doamna Veto! într-o scrisoare din 27 noiembrie, el informează cuplul cu privire la zvonurile care circulă aproape peste tot:

Se continuă, chiar de către cei care sunt la fel de departe de republică pe cât sunt de contrarevoluţie, să se răspândească îndoiala cu privire la sinceritatea regelui şi a reginei. Toate pericolele se pot naşte din această incertitudine. [...] Umblă vorba că oricine e bănuit că ţine la Constituţie ar fi insultat la rege de tot cercul său. Unii se plâng sus şi tare că nimeni nu e bine tratat de către rege şi regină, în afară de persoanele care sunt clar împotriva Revoluţiei.

Şi, cer, în consecinţă, ca persoanele care îl înconjoară pe rege să nu susţină, toate „o pledoarie permanentă împotriva sincerităţii hotărârilor sale" 1. Un alt subiect de controversă care ocupă corespondenţa dintre regină şi Barnave până pe 10 decembrie: culoarea uniformei Gărzii regale! Poate părea derizoriu şi ridicol, dar este profund simbolic. Constituţionalistul doreşte să fie alese cele trei culori, de acum încolo culorile Franţei, după

1 *Marie-Antoinette. Correspondatice,* p. 708.

părerea lui; cât despre Maria Antoaneta, ea preferă să apară aici şi galbenul. Galbenul? Barnave nu vrea să audă de culoarea celor de la Koblenz: culoarea emigraţiei! El avertizează: „Ţinem poporul francez cu panglici, cuvinte,

zâmbete; tot cu fleacuri îl pierdem” 1. Maria Antoaneta alege oare stofe cu Rose Bertin? Aşa pare. Să vedem: „Inconvenientul albastrului celest (care semăna cu regimentele străine) este eliminat, ca şi cel al galbenului-narcisă, pentru că toată lumea ştie că îl purtau grenadierii Franţei, şi, pentru a se apropia de culorile de la Koblenz, ar trebui ales un alb-roşcat” 2. La 3 decembrie, Barnave ameninţă:

Cele trei culori aduc poporul alături de rege împotriva iacobinilor, galbenul duce poporul lângă iacobini, împotriva regelui! Nu e prea mult de stat pe gânduri când eziţi între un regat şi o uniformă. Tot ceea ce noi vom face pentru a împăca spiritele, tot ceea ce republicanii vor face pentru a le diviza nu înseamnă nimic pe lângă efectul pe care îl va produce reverul unei uniforme. Dacă vom insista pe acest subiect, nu mai e nimic de sperat3.

Vedeţi: este de fapt o chestiune eminamente politică. Într-adevăr, această chestiune a culorii uniformei este ca şi aceea a drapelului alb cerut de contele de Chambord în 18714. Maria Antoaneta trebuie să cedeze, în final.

1 *Ibid.,* scrisoarea din 1 decembrie 1791, p.715.

2 *Ibid.,* scrisoarea către Barnave din 2 decembrie 1791, p. 716.

3 *Ibid.,* p. 718.

4 în 1871, atunci când restaurarea monarhiei era aproape realizată, contele de Chambord, pe care partizanii săi îl numesc Henric al V-lea (era nepotul lui Carol al X-lea, deci nepotul de frate al lui Ludovic al XVI-lea), va face din culoarea drapelului francez un motiv de refuz al restaurării

monarhiei. Respingând drapelul tricolor, el va scrie pentru a-şi justifica poziţia aceste cuvinte, de altfel, remarcabile: „Nu voi lăsa să mi se smulgă din mâini stindardul lui Henric al IV-lea, al lui Francisc I şi al Ioanei d’Arc. [...] Eu l-am primit ca pe un legământ sacru de la bătrânul

Prinsă permanent între cele două şarje, Fersen este cel care îi cere acum să nu le cedeze rebelilor pentru că astfel s-ar îndepărta de nobilime, care probabil se simte abandonată, şi pentru că astfel şi-ar pune în cap puterile europene, care nu vor mai vrea să susţină nişte monarhi slabi. Ce poziţie imposibilă pentru regină! Mereu hotărâtă să se lupte, îi este foarte greu şi se linişteşte cum poate graţie prezenţei copiilor: „Când sunt foarte tristă, îi mărturiseşte ea lui Fersen, îmi iau băieţelul în braţe, îl strâng cu toată dragostea şi asta mă consolează în acel moment” 1.

Fersen doreşte să vină să o viziteze pe regină, dar aceasta îl sfătuieşte insistent să nu o facă: „E absolut imposibil să veniţi aici în acest moment, ar însemna să ne riscăm fericirea şi, când spun asta, trebuie să mă credeţi, pentru că şi eu îmi doresc enorm de mult să vă văd” 2. Şi blamează Franţa: „Ah! Blestemată naţiune, ce nefericire să fii obligat să trăieşti alături de ei şi să fii nevoit să îi serveşti!” 3. Ea revine asupra duplicităţii pe care această situaţie i-o impune; şi aici, afirmaţiile sunt lipsite de orice ambiguitate:

Înţelegeţi poziţia şi rolul pe care sunt obligată să îl joc

toată ziua. Uneori, nu mă înţeleg pe mine însămi şi sunt obligată să reflectez pentru a vedea dacă eu sunt cea care vorbeşte, dar ce vreţi? Toate acestea sunt necesare şi credeţi-mă că am fi şi mai jos decât suntem acum dacă nu aş fi adoptat această poziţie de îndată. Cel puţin vom câştiga timp în felul acesta şi rege, strămoşul meu, care a murit în exil. El a fost întotdeauna pentru mine inseparabil de amintirea patriei absente, el a fluturat deasupra leagănului meu şi vreau ca el să-mi umbrească mormântul. [...] Henric al V-lea nu poate abandona drapelul alb al lui Henric al IV-lea”.

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 7 decembrie 1791, p. 725.

2 *Ibid.,* p. 723.

3 *Idem.*

asta contează cel mai mult. *Ce fericire dacă voi putea într-o zi să fiu din nou în poziţia de a le demonstra tuturor acestor netrebnici că nu eram proasta lor!* [sublinierea autorului]1.

La 9 decembrie, ea continuă despre necesitatea ca o mobilizare străină să înceapă şi, poate, fără să conştientizeze, în orice caz, fără să se neliniştească, dezvăluie informaţii militare, ceea ce poate fi considerat ca un început de trădare:

Cred că vom declara război, nu unei puteri care ar avea mijloace împotriva noastră – suntem prea laşi pentru asta –, ci electoratelor şi câtorva prinţi din Germania, în speranţa

că nu se vor putea apăra. Imbecilii nu văd că, dacă fac asta, ne servesc pe noi; pentru că, în sfârşit, aşa ar fi normal, dacă începem, toate puterile s-ar implica pentru a apăra drepturile tuturor. Dar puterile străine trebuie să fie convinse că noi aici nu facem decât să executăm ceea ce alţii doresc şi că, în acest caz, cel mai bun mod de a ne servi ar fi să ne atace2.

Uneori nu mă înţeleg pe mine însămi, este mărturia Mariei Antoaneta. *Regină dublă, regină divizată, regină schizofrenică, de ce nu poţi arunca masca?*

Încredere aici, încredere acolo

Războiul pe care Franţa se pregăteşte să îl declare dacă mobilizarea de la frontieră a emigranţilor nu încetează este deci o soluţie fericită şi singura cale de salvare pe care regina o întrevede acum. Fersen nu înţelege ameninţările proferate de Ludovic al XVI-lea la întâlnirea cu electorul de Trier pe 14 decembrie – ameninţări care l-au consternat – şi solicită, la rândul lui, dovezi de încredere din partea Mariei Antoaneta, simţindu-se la concurenţă cu Barnave: „Ştiu că încrederea nu

1 *Ibid.,* p. 724.

2 *Ibid.,* p. 725.

se oferă şi e departe de mine de a cere mai mult decât vreţi să îmi acordaţi. Singur, interesul vostru m-a ghidat şi mă va ghida întotdeauna” 1. Totuşi, Fersen nu are motive de îngrijorare: el are toată încrederea reginei, pe când Barnave nu o are deloc. Dovada e că regele nu a urmat

recomandările lui Barnave şi că, în discursul său din 14 decembrie, el a mers prea departe, făcând afirmaţii belicoase, militând, evident, pentru un război care ar putea să îl aranjeze şi pe care mulţi revoluţionari nu îl doresc, începând cu Robespierre, care se teme de o înfrângere şi, în consecinţă de victoria contrarevoluţiei.

Barnave îi reproşează reginei şi conţinutul acestui discurs: „Noi i-am transmis regelui un discurs simplu ca stil, dar ferm şi nobil. [...] Care e motivul pentru care l-a dat deoparte?” 2. Şi continuă cu acuzaţiile privind alegerea şefului trupei plătite a Parisului şi formarea Gărzii regale. În realitate, Barnave se întreabă din nou care este sensul colaborării secrete – şi riscante pentru el, pentru Duport şi Lameth – cu regina:

Noi suntem contrariaţi la orice pas, deturnaţi întruna de la subiect şi chiar expuşi să vedem că nişte păreri îndelung reflectate sunt expuse altor sfaturi, zelul nostru devine inutil şi noi nu mai suntem în poziţia care se cade pentru puritatea vederilor noastre şi pentru cunoaşterea despre starea lucrurilor pe care numai noi o avem, ca să nu mai vorbim despre puterea noastră de a schimba lucrurile. [...] Noi nu vrem decât să salvăm Franţa şi monarhia. Dar nu putem face acest lucru dacă nu avem deplină încredere în regină3.

Barnave şi moderaţii se sperie; Austria ar putea zbura în ajutorul electorului de Trier; ei îi cer reginei să îi scrie fratelui

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea din 22 decembrie 1791, p. 740.

2 *Ibid.,* scrisoarea din 14 decembrie 1791, p. 731.
3 *Ibid.,* pp. 731–732.

ei pentru a-l face să se răzgândească. Barnave îi trimite un proiect de scrisoare, dar Maria Antoaneta îl distruge fără ştiinţa acestuia. Un memoriu, redactat de Duport, este totuşi trimis lui Leopold al II-lea. Maria Antoaneta, în plin joc dublu, îl previne pe Fersen ca acesta să îl informeze clar pe împărat că regele şi regina acţionează împotriva voinţei lor.

El [mesagerul] aduce un memoriu absurd, dar pe care sunt obligată să îl trimit. Este esenţial ca împăratul să fie convins că nu există acolo niciun cuvânt care să fie al nostru, nu reprezintă nici modul nostru de a vedea lucrurile, dar să îmi răspundă, totuşi, ca şi cum ar crede că acela e modul meu de a vedea lucrurile şi eu să pot arăta acel răspuns pentru că ei sunt suspicioşi aici şi îl vor cere1.

Barnave este din nou păcălit de regină! Deputatul, excedat, va sfârşi prin a renunţa, abandonând-o pe Maria Antoaneta destinului ei, apreciind că nu a fost răsplătit pentru eforturile sale de a o salva din fragila poziţie în care se afla. Cu prilejul unei ultime întâlniri, deputatul va avea totuşi satisfacţia de a-i săruta mâna. În scrisoarea de adio, bietul de el, rămâne totuşi captiv iluziilor sale: „Îmi voi aminti întotdeauna că, la ultima noastră conversaţie, regina m-a asigurat că încrederea ei era sinceră, iar intenţiile sale neschimbate. Această amintire îmi va ghida opiniile şi principiul conduitei publice” 2.

Citind aceste cuvinte, nu te poţi abţine să nu simţi puţină

milă pentru deputat şi multă ruşine pentru Maria Antoaneta. Pentru că Barnave nu era un simplu consilier politic trădat, era – şi asta nu se ştia – un îndrăgostit dezamăgit. La moartea sa – el va fi ghilotinat la o lună şi jumătate după regină –, se va găsi asupra lui o bucată de mătase brodată, smulsă din rochia Mariei Antoaneta.

1 *Ibid.,* scrisoarea către contele de Fersen din 4 ianuarie 1792, p. 752.

2 *Ibid.,* scrisoarea din 5 ianuarie 1792, p. 756.

Totul era aşadar o chestiune de încredere şi de iubire. Încredere aici, încredere acolo! între un îndrăgostit bănuitor – Fersen – şi un îndrăgostit înşelat – Barnave Maria Antoaneta se pregăteşte, în disperare de cauză, să ardă toate punţile.

Ultimul act

Ultimul act duplicitar priveşte implicarea în război. Nu, Maria Antoaneta nu mai poate da înapoi. A mers prea departe pe calea contrarevoluţiei. Ea va merge până la capăt. De altfel, ambasadorul Mercy o încurajează: trebuie să trădeze. Este conţinutul scrisorii sale din 24 ianuarie: „Se pare că se apropie momentul în care curţile se vor explica între ele, de o manieră foarte clară. E nevoie permanentă de informaţii. Dacă războiul izbucneşte, va fi foarte important să se ştie la Tuileries mişcările din fiecare zi şi intrigile tuturor părţilor. Ar fi nevoie, cu acest scop, de observatori inteligenţi şi activi” 1. O incitare la trădare în toată puterea cuvântului. Îl regăsim aici pe Mercy din

tinereţea Mariei Antoaneta, cel care vedea în poziţia Delfinei la Curtea Franţei mijlocul de a influenţa politica franceză şi de a servi interesele austriece. Să admitem totuşi că această presiune exterioară poate fi considerată ca o circumstanţă atenuantă în ceea ce priveşte culpabilitatea reginei.

Fersen, nemairezistând, reuşeşte să ajungă în Franţa în cel mai mare secret şi o întâlneşte pe Maria Antoaneta, luni, 14 februarie, la Tuileries. Numeroşi au fost istoricii şi romancierii în lipsă de subiecte şi multă cerneală a curs despre ce s-a întâmplat în acea noapte – şi o bună parte din cea de-a doua zi – când frumosul ofiţer a rămas în camera reginei, doar cu ea. Cu nervii întinşi la maximum după luni în care au fost unul departe de celălalt, neliniştiţi şi nefericiţi din cauza acestei

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 758.

depărtări, vor fi cedat ei, în miezul agitaţiei şi înaintea cataclismului final, chemării trupurilor lor, împlinindu-şi, astfel, iubirea adevărată? E posibil, dar nu este sigur. Dimpotrivă, este sigur că Fersen pleacă din nou pe 15 februarie, seara, ducând cu el corespondenţa secretă a reginei cu Barnave şi după ce s-a întreţinut cu regele asupra chestiunii războiului şi a ajutorului străin.

Războiul, scrie Jean Jaures, mărea teatrul de acţiune, de libertate, de glorie. Îi obliga pe trădători să se deconspire, intrigile obscure erau desfiinţate ca un furnicar măturat de uragan. Războiul permitea partidelor mai active să îi

antreneze pe moderaţi, să îi violenteze la nevoie, pentru că atitudinea lor călduţă faţă de Revoluţie ar fi fost denunţată ca o trădare a patriei însăşi1.

Pe scurt, acest război pe care îl doreau Fersen, Mercy şi Maria Antoaneta, acest război pe care îl considerau ca unica şansă de salvare, stânga Adunării îl doreşte, de asemenea, considerând că numai el va doborî monarhia. La 19 aprilie 1792, regina îl previne pe Fersen cu privire la declanşarea ostilităţilor:

Miniştrii şi iacobinii îl vor face mâine pe rege să declare război Casei de Austria, sub pretext că, prin tratatele sale de anul trecut, nu ţinuse seama de ultimul avertisment. Miniştrii speră că acest demers va provoca teamă şi că, în trei săptămâni, se va negocia. Să dea Dumnezeu să nu se întâmple aşa şi, în sfârşit, să ne răzbunăm pentru toate ultrajele pe care le suferim în această ţară2!

Însă Maria Antoaneta îşi face iluzii şi destinul pare a se dezlănţui împotriva sa. Într-adevăr, regele Suediei, Gustav al III-lea, fervent susţinător al monarhilor francezi, moare subit în urma

1 Citat de Pierre Gaxotte, *La Revoluţion française,* Artheme Fayard, 1982, pp. 222–223.

2 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 787.

unui atentat; este o lovitură dură. Leopold al II-lea moare şi el pe 1 martie; Francisc al II-lea, nepotul Mariei Antoaneta, care îl înlocuieşte de îndată, consideră că, dacă Austria trebuie să intervină în favoarea suveranilor francezi,

Franţa va trebui să suporte costurile. La fel, regele Prusiei ţine să obţină promisiunea unei rambursări a cheltuielilor pricinuite în cazul intervenţiilor militare în sprijinul cuplului regal. Pe scurt, majoritatea suveranilor aruncă liniştitoare cuvinte şi fac promisiuni vagi – invocând recuperarea cheltuielilor –, dar, în realitate, nu dau doi bani pe soarta monarhilor francezi; mai rău, unii – în special englezii – speră ca Revoluţia să mai continue puţin, suficient cât să mai slăbească Franţa. Cu condiţia, desigur, să nu contamineze şi alte naţiuni.

Francisc al II-lea face câteva fandări, dar Adunarea nu se lasă impresionată şi răspunde cu un ultimatum pe 25 martie 1792. Vergniaud ţine, cu această ocazie, un discurs răsunător şi o desemnează pe regină ca fiind unica responsabilă pentru toate nenorocirile Franţei:

Văd de la această tribună ferestrele unui palat în care nişte consilieri perverşi îl induc în eroare şi îl înşală pe regele pe care ni l-a dat Constituţia, bat fiarele cu care vor să ne înlănţuie şi pregătesc manevrele care trebuie să ne predea Casei de Austria. Văd ferestrele unui palat în care se pune la cale contrarevoluţia, unde se lucrează la mijloacele de a ne arunca înapoi în oroarea sclaviei, după ce am fost trecuţi prin toată dezordinea anarhiei şi prin toată furia războiului civil. Ziua a sosit, domnilor, să punem capăt acestei îndrăzneli, acestei insolenţe şi să îi nimicim, în sfârşit, pe conspiratori. Spaima şi teroarea au ieşit, în timpurile străvechi, în numele despotismului, din acest faimos palat. Să intre acum acolo, în numele legii. Să pătrundă în toate inimile. Ca toţi cei care locuiesc acolo să

ştie că a noastră Constituţie nu îi acordă regelui dreptul la inviolabilitate. Să ştie că legea îi va ajunge acolo,

fără distincţie, pe toţi cei vinovaţi şi că niciun cap hotărât să fie criminal nu va putea să scape de sabie1.

Este un mod de a ridica poporul împotriva palatului Tuileries. La sfârşitul ultimatumului, Austria este somată, în numele tratatului de alianţă din 1756, să recunoască noul regim francez şi să înceteze a ridica armele împotriva lui; un răspuns negativ ar reprezenta un *casus belii.* Războiul este la uşă şi Ludovic al XVI-lea, conform Constituţiei, este cel care trebuie să îl declare. La 20 aprilie, iată-l că se prezintă la tribuna Manejului, cu ochii în lacrimi, pentru a propune, cu o voce monotonă şi fără vlagă, începerea ostilităţilor împotriva regelui Boemiei şi al Ungariei. Aproape toţi deputaţii votează războiul. Maria Antoaneta e în al nouălea cer. Ce greşeală!

Şi în acest moment începe ceea ce i se va reproşa cu ocazia procesului: să trimită informaţii esenţiale Bruxellesului pentru a ajuta la obţinerea victoriei de către austro-prusaci. Ce îi scrie ea exact lui Mercy, pe 26 martie 1792? Următoarele:

Domnul Dumouriez [ministrul afacerilor externe], fără a se mai îndoi de acordul puterilor, din cauza trupelor în marş, intenţionează să înceapă, aici, primul, printr-un atac în Savoia şi un altul în provincia Liege. Armata lui La Fayette trebuie să lupte în cel din urmă atac. Iată rezultatul Consiliului de ieri; e bine să se cunoască acest proiect

pentru a fi în gardă şi pentru a lua toate măsurile convenabile. După toate aparenţele, acest lucru se va face fără întârziere2.

Ea îi repetă informaţia lui Fersen pe 30 martie: „Planul este de a ataca prin Savoia şi prin provincia Liege. [...] Torino este avertizat de mine de trei săptămâni". Torino înseamnă contele d'Artois3. Ce se poate spune decât că este, într-adevăr, un act de

1 Citat de Pierre Gaxotte, *op. cit.,* pp. 229–230.

2 *Marie-Antoinette. Correspondance,* pp. 780–781.

3 *Ibid.,* p. 783.

înaltă trădare a intereselor franceze, ţara fiind în război? Istoricul Andre Castelot îi găseşte circumstanţe atenuante: regina e în pericol şi acţionează astfel din disperare de cauză, pentru a se salva. „Femeia care pentru a-şi salva propria viaţă şi pe cea a copiilor săi apelează la ajutorul alor săi are dreptul cu atât mai mult la circumstanţe atenuante cu cât nu are sufletul unei Camille... Să nu uităm: Vergniaud, la tribună, tocmai a ameninţat-o pe Maria Antoaneta cu eşafodul" 1. De ce nu?

Noi, în ceea ce ne priveşte, vedem un alt argument în apărarea ei, mult mai important: să înţelegem bine că pentru Maria Antoaneta – ca şi pentru Ludovic al XVI-lea, de altfel – suveranitatea aparţine în întregime regelui şi deloc poporului sau reprezentanţilor acestuia şi asta, în pofida acţiunilor Revoluţiei; că, în fond, nu poate fi „vorba de trădare din moment ce regele şi regina sunt singurii legitimi

şi pentru că toate actele pe care suveranul a trebuit să le ratifice şi să le semneze începând cu iulie 1789 sunt nule şi neavenite, fără vreo valoare legală, având în vedere constrângerea şi violenţele care se exercitau asupra lui. Este cazul *Declaraţiei drepturilor omului,* al abolirii privilegiilor, al jurământului de la Sărbătoarea Federaţiei şi al acceptării Constituţiei. În consecinţă, Maria Antoaneta, întărită de ceea ce ea consideră a fi dreptul ei deplin, nu se jenează deloc să facă apel la străinătate, la fraţii săi, la verii săi, această mare familie regală, pentru a restabili ordinea şi adevărata guvernare împotriva revoluţionarilor, care nu sunt pentru ea decât răzvrătiţi sau uzurpatori. Insistăm: pentru ea nu e trădare, în măsura în care nu recunoaşte suveranitatea populară şi în care regele nu a abdicat de la suveranitatea regală decât constrâns... Revoluţia este tocmai această trecere între suveranitatea regală şi suveranitatea naţională şi tocmai aceste întrebări: „Ce este legitim? Cine e suveranul?”, constituie punctul cel mai important din care trebuie

1 Andre Castelot, *Le proces de Marie-Antoinette,* p. 45.

stabilită culpabilitatea sau nevinovăţia reginei. În 1792, la cine se află suveranitatea, unde e legitimitatea?

Orice ar fi, Maria Antoaneta continuă să îi transmită informaţii lui Fersen; ca în acest 5 iunie: „Există ordine pentru ca armata lui Luckner să atace neîncetat; el [regele] se opune, dar ministrul vrea acest lucru. Trupele nu au nimic şi sunt în cea mai mare dezordine” 1. La 7 iunie, tot

într-un mesaj cifrat, ea îl informează din nou cu privire la jocul său dublu: la cererea constituţionaliştilor, ea este obligată să trimită un mesager la Viena care să negocieze în numele său şi îi cere lui Fersen să informeze Viena şi Berlinul că acest demers nu este decât o momeală pentru a câştiga timp.

Dar, vai, tot acest şiretlic nu serveşte la nimic şi, după câteva zile de conflict, ofensiva franceză în Flandra se vădeşte a fi un eşec răsunător. Singurul rezultat tangibil: opinia publică este foarte pornită împotriva ei; fiecare o acuză că dirijează un pretins „comitet austriac” şi, de la Tuileries, se serveşte de străinătate şi trădează. Adunarea decide atunci că trebuie să pună capăt; Garda regală este înlocuită cu Garda naţională la porţile de la Tuileries. E ca şi cum ar spune că se lasă poarta deschisă poporului pentru a intra în castel. De altfel, parizienii nu pierd ocazia să vină şi să insulte, pe sub ferestre, cuplul regal. Doamna Campan povesteşte că într-o zi un bărbat a venit să îi arate Mariei Antoaneta dosul. Era trist şi umilitor, dar era încă puţin lucru dacă ne gândim la ce urma să se întâmple. Ludovic al XVI-lea recădea în depresie. Numărătoarea inversă începuse. Războiul, acest ultim act de duplicitate al reginei, fusese ratat; va fi şi ultimul act al regalităţii.

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea către contele de Fersen din 5 iunie 1792, p. 790.

Proba numărul 15

Invazia

Faceţi loc pentru ca poporul să intre şi să o vadă pe

regină.

Santerre

Farmecul s-a rupt

Roşu. Roşu viu, roşu stacojiu, roşu de culoarea sângelui. Este culoarea zilei, cea care aprinde spiritele, le face furioase, incontrolabile, aruncându-se asupra castelului precum taurii într-o arenă catalană. Roşu e culoarea micii bonete de lână care trece din mână în mână, mototolită de unul, întoarsă pe dos de altul, pe care o precupeaţă o aruncă în aer într-un hohot de râs, pe care un căruţaş o învârte pe deget pe deasupra capului şi care sfârşeşte, la capătul cursei sale, între degetele groase şi păroase ale acestui monstru de Santerre, de profesie berar, de acum comandant general al Gărzii naţionale. Maria Antoaneta, la capătul puterilor, înnebunită de-a dreptul, priveşte această bonetă, acest oribil accesoriu al sanculoţilor pe care vor să-l aşeze pe capul fiului ei; ea ar vrea să o smulgă din această mână, să o arunce pe fereastra deschisă, asupra populaţiei care urlă. Dar regina este terorizată: deşi face efortul de a rămâne demnă şi de a nu plânge, de a nu ţipa de frică şi de disperare, nu îşi poate controla maxilarul şi dinţii îi clănţăne frenetic, iar corpul este

cuprins de frisoane de sus până jos. Ah, ce se bucură de acest spectacol, ce mai râd în hohote, aceşti sceleraţi! în altă parte, în castel, chiar în aceste momente, bietul ei soţ, al cărui corp s-a prăbuşit brutal, cu umerii căzuţi, cu capul aparent prea greu pentru umerii săi, arată foarte caraghios

cu această bonetă roşie, care îi cade pe frunte şi care îi acoperă urechile. Boneta îngrozitoare pe care a fost prinsă o cocardă tricoloră este, după aceşti golani, un simbol al libertăţii, cu trimitere la sclavii eliberaţi ai Antichităţii, care o purtau deja.

Libertate! Libertate să ce? A cui? Asta se întreabă Maria Antoaneta. Libertate să violezi locuinţa oamenilor, să intri peste ei, să faci orice pagubă, orice răutate, să distrugi uşile cu lovituri puternice de topor, să spargi mobilele, să smulgi tapiseriile, să ameninţi că vei distruge totul cu tunul, că vei da apoi foc, asemenea unei bande de sălbatici turbaţi ieşiţi din cine ştie ce fundătură, asemenea unei hoarde de huni călcând totul în calea lor şi reducând totul la neant? Libertatea de a răsturna ordinea milenară cu speranţa de a stabili alta, pretins mai puţin nedreaptă, doar pentru a instaura dezordinea permanentă, anarhia şi violenţa cotidiană, teribila lege a junglei? Libertatea, biet popor manipulat, de a-l aservi pe regele tău, înainte poate de a-l ucide, pentru a-i ridica în slăvi pe adevăraţii tirani? Libertatea, nefericiţi naivi, de a schimba stăpânul? Iată Revoluţia voastră, iată întregul vostru proiect! în sinea ei, Maria Antoaneta turbează, dar nu poate decât să tacă şi să nu facă nimic, în afară de a tremura. Tresărire de orgoliu şi de curaj, ea refuză totuşi să poarte boneta roşie. Delfinul înţelege oare ce e pe cale să se întâmple? Nu e cert. El nu tremură. Louis-Charles, în vârstă de doar şapte ani, este obişnuit de când era mai mic cu aceste violenţe revoluţionare. Josnicul Santerre îl apucă pe copil cu mâinile sale murdare şi îi pune pe cap boneta. Dar aceasta e mult

prea mare şi nu se mai văd buclele blonde ale Delfinului, nu i se mai văd nici măcar frumoşii

ochi albaştri. După câteva minute, copilul se plânge că acoperământul de lână îl zgârie şi îl încălzeşte prea tare. Santerre i-l smulge de pe cap şi îl pune să îl ţină în mână.

Roşul nu mai e doar pe capete; el este şi pe obraji, pe aceste feţe de beţivi cu chipuri încinse. Aceasta să fie populaţia foburgului? Un nenorocit, prost ras, vizibil beat, abia se ţine pe picioare; iată-l că se împleticeşte şi se sprijină de altul. Vânzătoarele de peşte sunt cele mai îndrăcite, una dintre ele îşi vomită efectiv grosolăniile în direcţia reginei; spumegă de furie. Roşu, cu siguranţă, totul este roşu în tragica scenă, precum sticla de vin care circulă în apartamentul regelui, trecută din mână în mână, din gură în gură, şi din care se beau înghiţituri mari înainte de a i-o da lui Santerre, care i-o întinde acum lui Ludovic al XVI-lea. Va accepta el, regele Franţei, să închine cu răzvrătiţii? Va bea el ultima picătură din paharul umilinţelor şi va accepta această ultimă cădere? Puţin mai contează acum: deja el nu mai este regele Franţei; coroana sa e pe jos, iar răzvrătiţii au schimbat-o pe o bonetă de lână; Ludovic al XVI-lea nu mai este decât Ludovic Capet, un sanculot ca oricare altul. Joseph de Maistre are dreptate: „Boneta roşie, atingând fruntea regală, a făcut să dispară urmele uleiului sfânt: farmecul s-a rupt” 1. Da, farmecul s-a rupt.

Când mă iubeaţi...

Totul începuse înainte de ora 10, în această dimineaţă de

20 iunie 1792, o zi de două ori aniversară – cu trei ani în urmă se rostise jurământul din Sala Jeu de Paume, cu un an înainte familia regală fusese arestată la Varennes – când Caruselul era înţesat de o mulţime imensă.

De zile întregi ameninţau că vor ataca Tuileries; Vergniaud, cel-dintâi, arătase cu degetul spre castel. Cu câteva zile mai

1 Joseph de Maistre, *Considerations sur la France,* cap. X, editions Complexe, 1988, p. 154.

înainte, mai mult de 20 000 de persoane merseseră la Comună pentru a-şi anunţa intenţia de a planta pe 20 iunie un arbore al libertăţii la uşa Adunării şi de a prezenta regelui o petiţie cu privire la vetoul pe care îl dăduse la două decrete, unul care îi pedepsea pe preoţii refractari cu deportarea, altul care propunea înrolarea a 20 000 de federaţi proveniţi din provincii. Cuplul regal se temea de ce era mai rău, ştiindu-se fără protecţie şi la mila primei rebeliuni. O vreme s-au gândit chiar să o separe pe regină de soţul ei, să o trimită la Val-de-Grâce, pentru că de la ea venea tot răul, ea îi dădea sfaturi rele.

Aşadar, în acel 20 iunie, pe la ora 10, o mulţime de sanculoţi venind din foburgurile Saint-Marcel şi Saint-Antoine, conduşi de Santerre şi de un numit Saint-Hurugue, un individ periculos, pe jumătate nebun, se îndreaptă către Adunare. În această hoardă pe jumătate furioasă, pe jumătate veselă, se cânta *Qa ira1* („Va fi bine”) şi erau ameninţaţi Capet şi Austriaca. Între membrii Gărzii

naţionale care însoţeau cortegiul, mulţimea agita suliţe, furci şi cârlige, ridica măciuci, topoare şi coase. În frunte, două tunuri erau trase. Râsetele cele mai nervoase se amestecau cu expresiile cele mai neliniştitoare. Adunarea a fost rapid luată cu asalt şi traversată de această cohortă înspăimântătoare, petiţionarii îmbulzindu-se la tribună şi pronunţând tot felul de ameninţări la adresa regelui. În acest timp, Maria Antoaneta vedea de la ferestrele sale suliţele înălţându-se ca o pădure de-a lungul grilajului castelului. A durat până la ora trei după-amiaza, moment fatal când, dinspre est, 5 000 de persoane au pătruns în curtea Caruselului, au trecut de poarta regală şi s-au revărsat deodată într-o

1 Refrenul acestui cântec era: *Ah! ţa ira, ţa ira, ţa ira / Les aristocrates on les pendra! /Nous navions plus ni nobles, ni pretres, /Ah! ţa ira, ţa ira, ţa ira, / L'egalite partout regnera* – „Ah! Va fi bine, va fi bine/ Pe aristocraţi îi vom spânzura! / Nu mai avem nici nobili, nici preoţi, / Ah! Va fi bine, va fi bine, / Egalitatea peste tot va domni" (n. tr.).

hărmălaie de paşi şi de ţipete pe scara cea mare. Familia regală se închisese în camera regelui când se auzi răsunând în interiorul castelului vuietul greu al tunului care fusese târât până la primul etaj. Este îndreptat în direcţia apartamentului regelui. În acel moment, un anumit Rocher, care purta mustaţă şi avea o pipă lungă, sparse uşa apartamentului cu toporul. Amintiţi-vă de acest Rocher: îl

vom revedea mai târziu la închisoarea Temple. Sunt figuri oribile care jalonează această dramă – mereu aceleaşi.

Regele s-a repezit la uşă pentru a o deschide, Madame Élisabeth şi regina au vrut să i se alăture, fiecare ţipând că era gata să moară odată cu el dacă era nevoie. Au făcut-o pe regină să se răzgândească şi au îndepărtat-o; prezenţa ei nu ar fi făcut decât să aţâţe furia asediatorilor. Îndată ea începu să îşi facă griji pentru Delfin; a fost adus lângă ea. În acest timp, Ludovic al XVI-lea era faţă în faţă cu asediatorii, în picioare, pe o banchetă aşezată în cadrul unei ferestre. În jurul lui, şase grenadieri regalişti încercau să îl protejeze. O căutau mai ales pe regină; pe ea o voiau. Unde se ascundea Austriaca? Madame Élisabeth a încercat să pretindă că era ea pentru a o salva. Sora regelui, cu un curaj diavolesc, se oferea voluntar ca victimă ispăşitoare. Regele a dat dovadă de multă tărie de caracter pentru a le ţine răsculaţilor piept timp de trei ore. Dovadă că omul nu era lipsit de curaj. Revoluţia, vizibil, îi dăduse gravitate şi înţelepciune Mariei Antoaneta: ea îl întărise pe Ludovic, îi tăbăcise pielea. De altfel, chiar sub asaltul acestor ameninţări, el refuză să renunţe la vetoul dat.

Peste tot, în castel, era căutată regina; într-un final, a fost găsită. În urmărirea ei, uşile cedau unele după altele sub lovituri de topor. Maria Antoaneta fugea înnebunită dintr-o cameră în alta, strecurându-se, mergând tot înainte, dar privind întruna în urmă, crezând că este protejată de fiecare dată când închidea o

uşă în urma ei, văzându-se obligată, de fiecare dată, să îşi continue cursa nebună, dezordonată, la noroc. Gloata nu abandona. Ea dorea acum să meargă la rege. Dar cavalerul de Rougeville, un „cavaler de pumnal” 1 – îl vom revedea şi pe el –, ajuns la castel, ca şi alte câteva sute pentru a proteja cuplul regal, o împiedică: ar fi însemnat să se expună teribil şi să rişte moartea. Rougeville, dimpotrivă, o conduce către Sala Consiliului, care nu fusese încă invadată. Acolo, protejată doar de câteva gărzi – grenadieri din batalionul regalist *Filles-Saint-Thomas* – ea se plasează în spatele mesei mari împreună cu prinţesa de Lamballe, prinţesa de Tarente, doamnele de La Roche-Aymon, de Tourzel şi de Mackau. Doamna Campan povesteşte ce a urmat:

Hoarda defilă prin faţa acestei mese; purtau un fel de stindarde care erau tot atâtea simboluri ale celei mai atroce barbarii. Era unul care reprezenta o spânzurătoare de care era atârnată o păpuşă oribilă; aceste cuvinte erau scrise mai jos: *Maria Antoaneta la spânzurătoare.* Altul era o scândură pe care fixaseră o inimă de bou în jurul căreia scria: *Inima lui Ludovic al XVI-lea.* Un al treilea era făcut dintr-o pereche de coarne de bou cu o explicaţie obscenă2.

O iacobină mult mai furioasă decât altele o interpelează: „Domnia voastră aduceţi nefericirea acestei ţări”. Răspunsul reginei: „Aşa vi s-a spus; aţi fost înşelaţi. Soţie a regelui Franţei, mamă a Delfinului, eu sunt franţuzoaică, niciodată nu-mi voi mai revedea ţara natală, nu pot fi fericită sau nefericită decât în Franţa; eram fericită când mă iubeaţi” 3. Santerre a trecut şi

1 Cavalerii de pumnal *(chevaliers dupoignard)* sunt un grup de regalişti constituit în timpul Revoluţiei Franceze; aceştia, înarmaţi cu pistoale şi pumnale, au încercat să-l apere pe regele Ludovic al XVI-lea de mulţimea adunată la Tuileries (n. tr.).

2 *Memoires de Madame Campan,* pp. 395–396.

3 *Ibid.,* p. 396.

el în pas de paradă şi i-a pus pe descreieraţi să treacă prin faţa Mariei Antoaneta. „Faceţi loc”, urla el împingând gărzile cu braţele, „ca poporul să intre şi să vadă regina.” Umilinţa era la apogeu. El s-a postat în dreapta reginei, pretextând că o protejează. Maria Antoaneta a refuzat protecţia. „Nu sunt înşelată de aparenţe, nici rătăcită şi nu mi-e frică. Nu ai de ce să te temi de ceva când eşti printre oameni buni.” 1 Nu îi era frică? în realitate, era terorizată. „Oameni buni”, zicea ea; în realitate, gândea: „sceleraţi”, gândea: „turbaţi”. Poate fi acuzată? I se puse deci pe cap Delfinului boneta roşie. Câteva femei se emoţionară. Santerre le alungă. Abia atunci Maria Antoaneta şi copiii s-au alăturat regelui; acesta, încă sub şoc, era prăbuşit într-un fotoliu; ea se aruncă la picioarele sale şi izbucneşte în lacrimi. „Eram fericită când mă iubeaţi”, le aruncase ea vânzătoarelor de peşte care o ameninţau. *Când mă iubeaţi,* fusese cu mult timp înainte; *când mă iubeaţi,* ţinea de un trecut îndepărtat.

Să câştigăm timp!

E ora şase acum, furtuna a trecut, distrugând totul în

cale. Dar suferinţele nu se terminaseră încă pentru cuplul regal. O delegaţie a Adunării este acolo, venită – puţin cam târziu – să îi asigure de susţinerea sa. Se vizitează locul sinistru, uşile sparte, tapiseriile rupte, mizeria ce domnea peste tot. Petion, primarul Parisului, soseşte când bate de şapte şi face pe împăciuitorul.

— Sire, am fost înştiinţaţi că aţi fost avertizaţi cu privire la o mulţime care se îndrepta spre locuinţa voastră; informaţia privea o mulţime compusă doar din cetăţeni fără arme, care veneau cu mâinile goale. Ştiu, Sire, că municipalitatea, a cărei conduită este cunoscută de domnia voastră, a fost calomniată.

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 728.

265

Ludovic al XVI-lea, cu nervii întinşi la maximum, izbucneşte:

— De vină trebuie să fie Franţa, nu acuz pe nimeni, am văzut tot.

Iar Petion răspunde:

— Fără măsurile de precauţie luate de municipalitate, ar fi avut loc, poate, evenimente şi mai supărătoare, nu împotriva persoanei dumneavoastră (şi o fixează pe regină, care era lângă rege); trebuie să ştiţi, Sire, că persoana dumneavoastră va fi mereu respectată.

Ludovic este indignat:

— Asta înseamnă respect, să se între la mine în casă cu arme şi să mi se spargă uşile? Ceea ce s-a întâmplat, domnule, e un subiect de scandal pentru întreaga lume;

răspundeţi de liniştea din Paris. E prea mult, tăceţi şi retrageţi-vă!” 1

Maria Antoaneta îl descoperă atunci pe soţul ei într-o nouă lumină; nu e nemulţumită să îl ştie capabil de o asemenea autoritate şi îi scrie, a doua zi, lui Fersen: „Încă trăiesc, dar e un miracol. Ziua de 20 a fost îngrozitoare. Nu numai că pe mine sunt cel mai supăraţi, însă vor şi viaţa soţului meu. Nu se mai ascund. El a arătat o fermitate şi o forţă care pe moment au impus, dar pericolul poate lovi din nou, oricând” 2.

Regele, în loc să se oprească aici, emite o proclamaţie solemnă cu privire la aceste evenimente:

[Mulţimea] a încercat să obţină prin violenţă sancţionarea a două decrete refuzate constituţional de rege. El nu a opus ameninţărilor şi insultelor decât conştiinţa sa şi iubirea sa pentru binele public şi ignoră care va fi limita unde aceşti răzvrătiţi vor vrea să se oprească; dar el are nevoie să spună naţiunii franceze că violenţa, la oricâte excese s-ar vrea a fi dusă, nu îi va smulge niciodată un consimţământ în favoarea

1 Relatarea acestei scene apare în *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* p. 445.

2 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 794.

a ceea ce el crede că e contrar binelui public, pentru care îşi va expune fără să regrete liniştea şi siguranţa1.

Iată cât curaj, iată câtă demnitate.

În general, ziua de 20 iunie a zguduit spiritele şi a şocat multă lume atât în străinătate, cât şi în Franţa. La Fayette, care îşi comanda armata în Ardennes, revine de urgenţă la Paris pentru a cere sancţiuni. Petion este îndată demis din funcţia de primar. Generalul propune cuplului regal un nou plan de evadare şi, dacă Adunarea rezistă, să vină cu trupele asupra capitalei. Regele pare a accepta ideea, dar Maria Antoaneta, se ştie, nu are niciun pic de încredere în La Fayette: ea ştie jocul personal pe care îl joacă generalul şi se teme de o cursă care ar doborî definitiv monarhia – atât cât a mai rămas din ea. Ea se confesează doamnei Campan: „E mai bine să pieri decât să fie nevoie să îi datorezi salvarea omului care ţi-a făcut cel mai mare rău şi decât să începi, la nevoie, să tratezi cu el” 2. Ea continuă: „Văd bine că domnul La Fayette vrea să ne salveze, dar cine ne va salva de domnul La Fayette?” 3. Regina contează doar pe ajutorul armatelor străine. Cât se iluzionează: nu există solidaritate între regi, nu există decât interese politice. Va înţelege acest lucru pe pielea ei.

Deocamdată, războiul continuă în Flandra şi Maria Antoaneta transmite, prin corespondenţă cifrată, o nouă informaţie militară lui Fersen: „Dumouriez pleacă mâine spre armata lui Luckner; el a promis o insurecţie în Brabant. Saint-Hurugue pleacă şi el cu acelaşi proiect” 4. La rândul lui, contele o informează despre planul de înaintare a armatelor coalizate, care trebuie să fie precedate de un manifest, sub forma unui ultimatum,

1 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* p. 443.

2 *Memoires de Madame Campan,* p. 403.

3 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 731.

4 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea către contele de Fersen din 23 iulie 1792, p. -794.

semnat de ducele de Brunswick. Fersen este în acest moment de un optimism care frizează orbirea în ceea ce priveşte succesul întreprinderii. Unii apropiaţi îi sugerează reginei să fugă, singură, dacă e nevoie, dar Maria Antoaneta refuză categoric: nu se pune problema să îşi lase în urmă copiii şi soţul!

Mercy încearcă să o liniştească pe 9 iulie şi îi sugerează să mai aibă răbdare: „Totul este să mai câştigaţi timp, cu orice preţ. Armatele sunt deja la Koblenz şi la Freiburg. Ele vor pătrunde în primele zile ale lui august. Trebuie să evite să fie antrenate către provinciile meridionale, astfel, într-o lună, vom fi salvaţi. Copleşit de teroare şi de mâhnire, mi-aş da sângele pentru regină şi nu aş omite nimic pentru a o servi” 1. El mai sugerează să fie atras unul dintre „şefii răzvrătiţi”, de exemplu Santerre! Cât de mult ignoră aceşti oameni realitatea! *Câştigaţi timp*, ce mai sfat! Maria Antoaneta tare ar vrea să îl vadă pe domnul ambasador în mijlocul răsculaţilor! De altfel, în acel 9 iulie, în Adunare, Brissot îl atacă direct pe rege: „Patria nu e în pericol decât dintr-un singur motiv: un om paralizează forţele naţionale. Vi se spune să vă temeţi de regele Prusiei şi de cel al Ungariei. Loviţi curtea de la Tuileries şi îi veţi atinge” 2. Să înţeleagă toţi de la Koblenz, de la Bruxelles, de la Torino şi de peste tot din Europa: este urgent! De acum, nu trece o zi

fără ca iacobinii să nu îşi multiplice petiţiile care cer înlăturarea regelui şi o nouă invazie la Tuileries ameninţă în orice moment. Regina se teme cel mai mult de ziua de 14 iulie, data unei noi Sărbători a Federaţiei. Patria fiind declarată „în pericol”, cu trei zile înainte de această dată, miile de federaţi adunaţi pe Champ-de-Mars – în pofida vetoului regal – îl huiduie pe rege şi îl ovaţionează pe Petion. Nu e o sărbătoare, e o răscoală. În timpul ceremoniei, cu ochii în lacrimi, Maria Antoaneta urmăreşte, printr-un lornion, mersul

1 *Ibid.,* p. 800.

2 *Ibid.,* p. 802, nota 3.

regelui spre altarul patriei. Pentru această ocazie el poartă un plastron confecţionat pe măsură, la cererea reginei, un plastron care să îl protejeze de înjunghiere şi de împuşcături. Să precizăm: Ludovic nu acceptă să poarte această protecţie decât pentru a-i face plăcere soţiei sale, fiindcă el crede, de acum înainte, că nu va fi asasinat, dar că îl vor ucide altfel, la capătul unui simulacru de proces, precum pe Carol I al Angliei, a cărui poveste suveranul o citeşte şi o reciteşte. Cât despre Maria Antoaneta, ea refuză să poarte o vestă asemănătoare şi se confesează doamnei Campan: „dacă răzvrătiţii [o] asasinează, ar fi o fericire pentru [ea], ei [o] vor elibera de existenţa cea mai dureroasă” 1.

La 20 iulie, în aceeaşi zi în care Jeanne de La Motte, „contesa” din Afacerea Colierul, este reabilitată – afront

public aruncat în faţa Mariei Antoaneta – Tuileries este din nou cât pe ce să fie luat cu asalt. Va fx nevoie de intervenţia lui Petion, reînvestit primar al Parisului, pentru a evita drama. Peste zece zile, 600 de marsiliezi exaltaţi descind la Paris: suveranilor le este din ce în ce mai frică la castel. Se ia atunci decizia – o nouă grosolănie, o nouă jignire – să se deschidă publicului *terasse des Feuillants;* o simplă panglică tricoloră o separă de restul grădinii. Parizienii spun că de o parte este pământ naţional şi de cealaltă parte este pământ de Koblenz! Pornesc din foburguri şi vin pentru a insulta familia regală. Regele şi regina sunt obligaţi să nu mai iasă în grădină şi doamna de Tourzel trebuie să îl plimbe pe Deflin în grabă. Cât despre ferestre, devine imposibil să fie deschise, cu atât mai chinuitor cu cât căldura creşte. Maria Antoaneta nu mai doarme; camera ei, instalată la parter, este direct ameninţată. Într-o noapte, doi bărbaţi reuşesc să pătrundă în coridorul situat de-a lungul apartamentului ei. Ea îşi ia un căţel care să doarmă sub pat şi să o avertizeze la cel mai mic zgomot. Regina reuşeşte, ulterior, să se instaleze la primul

1 *Memoires de Madame Campan,* p. 399.

etaj, la Delfin; iată, măcar o satisfacţie; să doarmă cu fiul ei. E vremea, de asemenea, să ardă toate hârtiile compromiţătoare, toate scrisorile care ar putea să se dovedească dăunătoare. Regele i-a comandat lăcătuşului Gamain o ascunzătoare – celebrul „dulap de fier” – într-un

coridor interior al apartamentului său. El hotărăşte, ca măsură de precauţie, să îl golească; din nefericire, face acest lucru doar parţial.

Pericolul este prezent peste tot, e oribilă viaţa în aceste zile. Iar Mercy vorbeşte de „câştigat timp”! Coaliţia ar face bine să se grăbească! E acum o chestiune de zile, poate de ore... Maria Antoaneta nu mai rezistă. *Să câştigi timp* e o strategie la care te poţi gândi; doar că trebuie să mai şi existe suficient timp...

Manifest sau pretext?

La sfârşitul lui iulie, regina îi descrie lui Fersen situaţia aşa cum e, adică din ce în ce mai critică pentru ea şi pentru restul familiei:

Fiecare zi vine cu o scenă nouă, care tinde mereu să îl distrugă pe rege şi pe familia sa. Petiţionarii au zis, de la tribuna Adunării, că dacă nu va fi destituit, va fi masacrat. Zilele regelui şi ale reginei sunt în cel mai mare pericol; o amânare de

O singură zi poate produce un rău incalculabil, trebuie trimis manifestul imediat, îl aşteptăm cu o nerăbdare extremă, cu siguranţă el va ridica multă lume în jurul regelui şi îl va pune la adăpost; altfel, nimeni nu poate răspunde nici pentru 24 de ore: ceata asasinilor se îngroaşă întruna1.

E necesar deci pentru Maria Antoaneta ca manifestul ducelui de Brunswick, manifest care îi ameninţă pe revoluţionari cu represalii teribile dacă mai atacă familia regală, să fie rapid publicat. Regina este convinsă că efectul va fi benefic şi că va

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* scrisoarea către contele de Fersen din 24 iulie 1792, p. 807.

aduna mulţi susţinători. Ce greşeală! Va avea efectul invers. Va arunca paie pe foc, îi va incita şi mai mult pe cei turbaţi. Ce spune mai exact acest manifest, scris, în realitate, de Fersen şi de marchizul de Limon şi răspândit la Paris pe 28 iulie?

Dacă li se va face cea mai mică violenţă, cel mai mic ultraj majestăţilor lor, regelui, reginei sau familiei regale, dacă nu li se asigură imediat siguranţa, integritatea şi libertatea, ele [marile puteri coalizate] se vor răzbuna exemplar şi într-un mod memorabil, condamnând oraşul Paris la execuţie militară şi la distrugere şi pe revoltaţii vinovaţi de atentate la supliciile pe care le merită1.

Ce provocare! Pentru acest text, Adunarea nu este decât o facţiune, iar tuturor membrilor ei li se promite moartea, ca şi tuturor reprezentanţilor Comunei. Mai mult, este ameninţată toată populaţia pariziană şi se jură că vor fi abolite toate decretele impuse regelui prin constrângere. Cum şi-au putut imagina că un astfel de text îi poate calma pe revoluţionari? Dimpotrivă, aceste cuvinte belicoase şi ameninţătoare îi unesc pe revoluţionari şi întăresc aripa iacobină şi o radicalizează. Un astfel de text nu salvează familia regală: cu siguranţă, o condamnă. Fersen, total rupt de realitate, se felicită totuşi şi îi scrie la 3 august Mariei Antoaneta: „Aveţi deja manifestul şi trebuie că sunteţi mulţumiţi” 2. Câtă orbire, totuşi! Trebuie spus, în acest

moment, că regaliştii emigranţi nu au ajutat în niciun fel cuplul regal francez să scape din nefericita situaţie. Dacă Ludovic al XVI-lea şi Maria Antoaneta s-au pus ei înşişi într-o situaţie fără ieşire, comiţând multe erori, fraţii regelui, Mercy, Fersen, Calonne, Brunswick şi ceilalţi, pentru că se găseau în siguranţă, departe de Paris, deoarece complotau în toate

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 808, nota 3.

2 *Ibid.,* p. 811.

felurile, întăriţi de convingerile lor intangibile şi aţâţau spiritele pentru că ignorau infernala realitate a Revoluţiei, nu au servit la nimic altceva decât să pună paie pe foc şi să îi piardă pe cei pe care pretindeau – poate – că îi salvează.

Într-o scrisoare către Fersen, scrisă pe 30 aprilie, Maria Antoaneta precizase cum concepea ea intervenţia străină; este un punct de vedere important. Ea nu dorea ca suveranii străini să declare război naţiunii, ci doar instigatorilor; scopul era doar să Fie eliberat regele, nu să se schimbe instituţiile, iar regele, odată eliberat, ar fi deliberat cu poporul său pe tema instituţiilor. În acest fel, nu ar fi fost vorba, credea regina, de amestec în afacerile interne ale ţării; nu voia o invazie. Maria Antoaneta avertizase: „Francezii vor respinge întotdeauna o intervenţie politică a străinilor în treburile lor şi orgoliul naţional este atât de ataşat de această idee, încât regelui însuşi îi e imposibil să o ignore dacă vrea să îşi reinstaureze regatul” 1. Or, această concepţie – cât se poate de

onorabilă – şi cântărind oricât de puţin pentru o acuzaţie de trădare – nu este deloc cea a lui Fersen, nici cea apărată de manifestul lui Brunswick. Pentru coaliţie, este vorba tocmai să intervină în afacerile interne ale Franţei; este mai ales vorba de a invada Parisul ca reacţie la invadarea palatului Tuileries. Este greşeala supremă. Adunarea, sub presiunea cluburilor iacobine, anunţă drept răspuns că va dezbate pe 9 august chestiunea decăderii din drepturi a regelui, preludiu al atacului asupra Tuileries. În cele din urmă, cei mai radicali, cei care doreau să termine pentru totdeauna cu Ludovic al XVI-lea şi Maria Antoaneta şi cu monarhia, nu aşteptau decât asta. Manifestul lui Brunswick – ar trebui spus manifestul lui Fersen – a fost pretextul ca să treacă la acţiune.

1 *Ibid.,* p. 789.

Proba numărul 16

Capitularea

Ce devreme cad frunzele anul acesta!

Ludovic al XVI-lea

Coglione

Bum! Bum! Nori de fum alb se învălmăşesc în cele patru colţuri ale Curţii regale de la Tuileries. După fiecare detonare, se formează o pâclă deasă, care se deplasează, apoi dispare, pentru a apărea puţin mai încolo. O pâclă deasă, care vine şi pleacă, năvăleşte brusc, puţin la întâmplare, la fiecare lovitură de tun, apoi, încet, încet se risipeşte, dusă de vânt. În anumite locuri, nu se vede nici la doi metri, iar oamenii se împiedică, ici de un corp inert

întins pe pavaj, colo de un corp cald încă şi care se mişcă, dar peste care calcă fără grijă. Bum! Bum! Bateria de tunuri instalate în faţa curţii trag încontinuu; soldaţii se agită în jurul lor, armează chiulasele, aprind fitilele, apoi, într-o clipă, bubuiturile izbucnesc, tunurile sar înapoi brutal cu o jumătate de metru, ghiulele ţâşnesc pe gurile negre şi se avântă în aer în direcţia ţintelor. Faţada edificiului este zguduită regulat de loviturile care izbesc zidurile, apoi, când focul se opreşte câteva clipe, urmează salvele de puşcă; trosnesc din toate părţile şi lovesc piatra atunci când, în cursa lor morbidă, nu ating carnea cuiva, nu perforează câteva organe, nu sfâşie câţiva muşchi, nu

taie câteva artere. Partea din dreapta a castelului a luat acum foc: flăcări roşietice urcă şi ling pereţii edificiului; în această parte, un fum negru şi des întunecă cerul.

În faţa tunurilor, sunt ciorchini de sanculoţi şi de membri ai Gărzii naţionale, bonete roşii şi uniforme albastre, amestecate, care avansează împreună, cu suliţe şi săbii în aer, spre intrarea în castel. Aceşti bărbaţi nu se tem de nimic şi îi animă furia şi ura. În faţa lor, chipiurile negre ale grenadierilor Gărzii elveţiene se reped de sub un portic; cu corpul aplecat înainte, cu arma pe umăr, ei răspund cu tiruri. Aceşti bărbaţi nu se tem de nimic şi îi animă fidelitatea şi simţul datoriei. Între ei, e un spaţiu dezolant: câţiva membri ai Gărzii naţionale, dar mulţi soldaţi ai Gărzii elveţiene, cu tunici roşii şi pantaloni albi, zac pe pavaj, cu capetele în bălţi de sânge. Cadavrele sunt presărate prin

toată curtea, trebuie să ocoleşti aceste obstacole pentru a avansa ori să treci peste ele. Când corpurile încă mai mişcă, atunci când o fărâmă de viaţă le ridică pieptul, când un suflu le face buzele să se mişte sau când se aude vreun geamăt, nu există milă: este străpuns nefericitul cu suliţa, e tăiat cu sabia, îi este înţepat abdomenul cu baioneta şi e înjunghiat în inimă. Aici, un gardian din batalionul Filles-Saint-Thomas zace cu faţa în jos, cu fierul unui topor înfipt în spate. Caii nu au parte de un tratament mai bun decât oamenii în această zi de măcel şi unii, cu picioarele rupte sau înjunghiaţi în coaste, se întreabă până unde va merge nebunia oamenilor.

Oare familia regală este încă în interior, adunată într-o încăpere dosnică, rugându-se şi plângând în aşteptarea sfârşitului apropiat? Priveşte oare oribila luptă de la vreo fereastră şi, fatalistă, se teme pentru viaţa ei? Ba nu, a plecat cu puţină vreme în urmă să se refugieze – sau cel puţin aşa crede – în sânul Adunării. La Tuileries nu mai sunt alţi luptători pentru monarhie în afara câtorva sute de membri ai Gărzii elveţiene conduşi de

domnii de Maillardoz, de Diirler, Bachmann. Valoroşii elveţieni sunt ultimele metereze ale unui regim care se prăbuşeşte; ultime metereze curajoase ca nişte demoni, dar atât de fragile.

Puţin mai devreme, complet abandonaţi de rege, care le cere să se predea1, aceşti bravi – nu mai mult de 900 de oameni – care până atunci rezistaseră bine şi chiar fuseseră

în avantaj o vreme, se vor trezi în număr insuficient, abandonaţi de ultimii membri ai Gărzii naţionale, care vor schimba tabăra şi, în curând, lipsiţi de muniţii, vor trebui să cedeze. Atunci a urmat carnajul. Intrând în interiorul castelului, asediatorii au ucis santinelele de la baza marii scări şi, îmbulzindu-se pe culoare şi în încăperi, i-au masacrat pe toţi cei întâlniţi în cale, inclusiv pe cei 200 de „cavaleri de pumnal”, care au căzut în mâinile lor răzbunătoare, şi nu i-au cruţat nici pe răniţi, nici pe prizonieri, pe care îi vor ucide mai târziu, la Hotel de Viile. Nobilii care vor fugi prin galeria ce ducea către Luvru vor fi înjunghiaţi sau împuşcaţi. Ce sfârşit! în acest infern, în acest tumult de strigăte şi de explozii s-a jucat, la 10 august 1792, soarta monarhiei. În realitate, această soartă era deja jucată şi partida fusese deja pierdută. Această bătălie nu era decât o bătălie pentru onoare. Chiar pentru onoare? Ne putem îndoi.

Privind acest spectacol, un anume Bonaparte, tânăr locotenent de artilerie, are un cuvânt teribil la adresa lui Ludovic al XVI-lea: *„Coglionel* Ce nătărău!”. Pentru viitorul împărat al francezilor, făcut dintr-un alt aluat decât slabul rege al Franţei, ar fi fost suficient, într-adevăr, ca Ludovic să facă, în sfârşit, dovadă de autoritate şi să accepte să disperseze mulţimea de pe esplanada Caruselului cu lovituri de tun când încă mai era timp.

1 Ludovic al XVI-lea, la presiunea Adunării, i-a scris atunci lui Durler care îi comanda pe elveţieni aceste câteva cuvinte: „Regele a ordonat Gărzii elveţiene să depună armele şi să se retragă în cazarmă”. Toţi l-au ascultat. Asta

însemna să se abandoneze fără apărare inamicilor lor.

275

Cu această condiţie, partida mai putea fi câştigată. Însă regele hotărâse altfel: acesta nu voia să se verse nici cea mai mică picătură de sânge; în final, el nu voia să scape de ceea ce ştia că este destinul său, acest destin pe care îl cunoscuse Carol I al Angliei, decapitat de poporul său cu un secol mai devreme şi a cărui istorie, relatată de Hume, o citea fără oprire. Regina ar fi preferat ca la Tuileries să se fi bătut până la capăt şi să nu-i fi abandonat în voia sorţii teribile pe apărătorii lor fideli. *Coglione!* Ce nătărău! Maria Antoaneta, retrasă la Adunare – şi nu „refugiată” –, îşi priveşte soţul somnolând pe o bancă şi nu gândeşte altceva!

Să mergem

Da, Maria Antoaneta, este supărată pe rege pentru că, încă o dată, a cedat răzmeriţei, a cedat răsculaţilor. De câteva zile, ea pleda pentru rezistenţă, dar era singură. Au fost chemaţi la castel membrii Gărzii naţionale comandaţi de Mandat, cărora li s-au adăugat 900 de elveţieni – regele mai ceruse încă 90 de elveţieni de la Courbevoie. Şi se putea conta pe curajul şi fidelitatea fără fisură a cohortei formate din credincioşii „cavaleri de pumnal”. Dar dispozitivul era doar de descurajare, pentru că Ludovic îşi declarase intenţia de a nu vărsa sânge. Era de neînţeles pentru regină. Ce se întâmplase din noaptea anterioară? Asta trebuie să aflăm acum.

În noaptea ce a precedat atacul, Maria Antoaneta, care

nu mai are stare, trece din încăpere în încăpere, însoţită de prinţesa de Lamballe – care s-a întors în Franţa răspunzând chemării reginei. Pe când bătea de ora 11, Petion apare la castel pentru a declara că e acolo pentru a veghea personal asupra siguranţei regelui şi a familiei sale. Maria Antoaneta nu îl crede nici cât negru sub unghie. De altfel, deşi el îi dă ordin marchizului de Mandat să respingă cu forţa orice atac împotriva palatului Tuileries, primarul se face nevăzut în scurt timp; merge la Adunare şi cere să

fie înlocuită garda prezentă cu batalioane mai puţin fidele regelui. O mai bună protecţie nici nu se putea!

În acea seară, Maria Antoaneta se impune absolut natural ca suflet al rezistenţei, adresându-se, în camera Consiliului, în faţa uşii regelui, unui număr de 20 de grenadieri din Garda naţională, în aceşti termeni: „Domnilor, tot ce aveţi mai scump, soţiile voastre şi copiii voştri, depind de existenţa noastră; interesul nostru este comun” 1. Pe la 12 noaptea, procurorul-sindic al departamentului, Roederer, informează familia regală că foburgul Saint-Antoine este gata să pornească împotriva sa. Îndată, clopotele bisericilor încep să bată; este semnalul! Copiii s-au culcat; Ludovic al XVI-lea aţipeşte, îmbrăcat, pe patul său. Regina se instalează atunci cu Madame Élisabeth pe o canapea de la mezanin ale cărei ferestre dau spre curtea de la Tuileries: este un punct de observaţie bun. La ora patru dimineaţa răsare soarele şi cele două „observatoare” sunt uimite de culoarea cerului: orizontul

este de un roşu însângerat. Să fie semn rău? Rămâne de văzut! Deocamdată sunt mulţumite că noaptea a fost calmă ori aproape calmă. Nu peste mult timp, Roederer îi sugerează regelui să se refugieze pe lângă Adunare pentru a salva măcar viaţa lui şi pe a familiei sale. După informaţiile pe care le are, asaltul nu avea să întârzie prea mult. Ludovic al XVI-lea este ca de obicei, ezitant. Maria Antoaneta refuză categoric: „Domnule, sunt trupe aici, a sosit vremea să ştim, în sfârşit, cine va avea câştig de cauză, regele şi Constituţia sau răzmeriţa” 2. E curajos şi trebuie subliniat din nou: reginei nu i-a lipsit niciodată curajul, nici măcar în mijlocul celui mai mare pericol. Dar ea comite o eroare: îşi convinge soţul să treacă trupele în revistă pentru a le motiva. Eroare, da, pentru că bietul Ludovic al XVI-lea nu se impune şi este cel mai mic lucru pe care îl putem spune. La ora i

1 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel*, p. 489.

2 Citat de Andre Castelot, *Le procăs de Marie-Antoinette,* p. 64.

şapte dimineaţa, iată-l, aşa cum s-a trezit, cu hainele şifonate, cu părul vâlvoi! Ce imagine le oferă el soldaţilor în faţa cărora se prezintă? Iată-l cum înaintează, cu chiu cu vai, cu pasul şovăitor; ascultaţi-l cum pronunţă fraze lipsite de importanţă, fără relief, fără viziune, fără forţă. Maria Antoaneta îl observă şi ea, în picioare, de la o fereastră a camerei de paradă. Este el demn? Este acesta un rege? Pentru acest bărbat vor trebui să se bată şi, poate, să-şi

dea viaţa? Asta se întreabă şi membrii Gărzii naţionale. Elveţienii sunt stoici, sunt fideli, nu e o problemă. Dar ceilalţi? Iată că se ridică un murmur, creşte, câteva insulte izolate se strecoară: „Jos dreptul de veto!”, „Jos porcul umflat!” îndată, reginei i se urcă sângele la cap: temându-se de ce e mai rău pentru soţul ei, se repede afară şi, cu lacrimi în ochi, îi cere să intre. Inspecţia care ar fi trebuit să galvanizeze trupele, să le mângâie sufletele s-a transformat într-un fiasco! De îndată, o mulţime de membri ai Gărzii naţionale îşi abandonează posturile. Ajuns înăuntru, cuplul regal află că o Comună insurecţională a luat locul, noaptea, municipalităţii alese şi că marchizul de Mandat a fost demis din funcţiile sale şi masacrat: capul lui se plimbă acum în vârful unei suliţe.

E ora opt dimineaţa şi insurgenţii sunt acolo deja, nu departe de Carusel. Roederer face presiuni asupra regelui: trebuie să fugă, să se refugieze la Adunare. Ludovic al XVI-lea se declară uimit de cât de puţină lume este la Carusel. Roederer avertizează: tot Parisul a pornit în marş! Maria Antoaneta nu dă atenţie acestor semnale de alarmă insistente, ea vrea să se bazeze pe forţele prezente şi refuză să îi abandoneze astfel pe „atâţia oameni curajoşi care nu au venit la castel decât pentru a-l apăra pe rege” 1. Procurorul-sindic nu abandonează şi devine categoric: dacă regina insistă, ea se va face responsabilă de moartea regelui, de cea a copiilor săi şi a tuturor celor aflaţi

1 *Ibid.,* p. 66.

în palat. Maria Antoaneta tace brusc; este roşie la faţă. Ea ştie acum că totul este pierdut. Regele decide: „Să mergem”. Ludovic al XVI-lea speră astfel să salveze esenţialul. Regele este nevoit să plece doar cu familia şi cu miniştrii săi; îi însoţesc prinţesa de Lamballe şi guvernanta Delfinului, doamna de Tourzel. Toţi ceilalţi servitori trebuie să rămână. Este sfâşietor pentru cuplul regal, care crede că încă mai e posibil să se întoarcă în acea seară la Tuileries. „Ne vom întoarce”, le spune regina servitorilor, părăsind castelul. „Să mergem”, repetă regele.

În colivie

Iată-i aşadar: regele şi Roederer în faţă, urmaţi de Maria Antoaneta ţinându-şi copiii de mână, apoi Madame Élisabeth, prinţesa de Lamballe şi doamna de Tourzel traversează parcul pe jos. Două rânduri de membri ai Gărzii naţionale încadrează cortegiul. Câtă umilinţă din nou să fugă aşa, ca nişte hoţi! Regina este distrusă; cât despre Ludovic al XVI-lea, el emite această remarcă, mărturie a unui spirit tulburat: „Ce devreme cad frunzele anul acesta!” Delfinul, nepăsător şi el – are şapte ani! –, calcă în picioare grămăjoara de frunze uscate. Traseul este parcurs repede; toţi merg cât mai iute cu putinţă. Ajung pe *terasse des Feuillants,* unde o mulţime ostilă îi aşteaptă. Şi, în acea aglomeraţie, i s-au furat reginei ceasul şi punga. O clipă, ea crede că vor să-i ia fiul, pe care o gardă îl ia în braţe. Toţi intră, într-un final, în Sala Manejului. Ce naiv e, Ludovic al XVI-lea, când declară fără preambul: „Vin aici, domnilor, pentru a evita un mare atentat, gândindu-mă că nu pot fi mai în siguranţă decât în mijlocul dumneavoastră” 1. Iar

preşedintele Vergniaud îi răspunde orgolios: „Puteţi conta, Sire, pe fermitatea Adunării naţionale; membrii săi au jurat să moară apărând drepturile

1 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* p. 492.

poporului şi ale autorităţilor constituite”. În realitate, Vergniaud supraestimează puterea Adunării; în realitate, aceasta este deja dependentă de Comuna insurecţională, este deja, aşadar, în mâinile iacobinilor. Regele refugiat în Adunare? într-adevăr, cuplul regal trebuie să accepte evidenţa: este pur şi simplu prizonier. De altfel, apreciind că nu se poate delibera în prezenţa suveranului, se ia hotărârea de a instala familia regală în loja logografilor, un fel de mică nişă în care stau, în spatele biroului preşedintelui, secretarii de şedinţă. Dar această lojă, strâmtă şi cu plafonul jos, seamănă mult cu o celulă. O singură masă, câteva bănci şi un grilaj pentru a o închide. Pentru a salva aparenţele, Adunarea are totuşi delicateţea de a îndepărta grilajul. Maria Antoaneta, care îşi priveşte soţul aşezat pe această bancă, cu capul între umeri, cu privirea golită de orice expresie, nu se înşală: iată-i prinşi în capcană, iată-i în colivie!

Căldura este sufocantă. Regina transpiră, copiii sunt pe punctul de a se sufoca. În curând, li se anunţă celor doi că palatul Tuileries a căzut, iar ocupanţii lui sunt cu toţii masacraţi. Maria Antoaneta e dărâmată; este şi mai supărată pe rege. Delfinul izbucneşte în lacrimi. Adunarea e sub presiune. Zeci de petiţii sosesc şi cer acelaşi lucru. Iată

una, transcrisă de doamna de Tourzel: „Am dat foc la Tuileries şi nu îl vom stinge decât când dorinţa de dreptate a poporului va fi îndeplinită. Suntem însărcinaţi să vă cerem încă o dată demiterea puterii executive; este un act de dreptate pe care îl cerem şi îl aşteptăm de la voi” 1. Comuna insurecţională a organizat totul; ea este cea care, de acum, ţine frâiele puterii. Robespierre, Marat şi mai ales Danton – omul forte al momentului – au în mâinile lor, graţie federaţilor şi celei mai mari părţi a membrilor Gărzii naţionale, nu doar soarta familiei regale, ci şi pe cea a Adunării. Aceasta trebuie să se dizolve şi să cedeze locul. Înainte de

1 *Ibid.,* p. 493.

aceasta, trebuie să mai îndeplinească un ultim act simbolic şi esenţial: să termine cu monarhia.

La ora 10, Vergniaud, care jura cu o oră mai devreme că este garantul siguranţei regelui, reclamă „revocarea autorităţii [care este] delegată [regelui]” şi constituirea unui executiv provizoriu aşteptând ca o „convenţie naţională” să elaboreze noi instituţii.

Vin, în numele comisiei extraordinare, să vă propun o măsură extremă, dar devenită necesară, în pofida durerii de care vă văd pătrunşi. Pericolele care ameninţă patria, acum la apogeu, provin din lipsa de încredere pe care o inspiră conduita şefului puterii executive, într-un război întreprins împotriva libertăţii şi a independenţei naţionale. Scrisori din toate părţile cer revocarea autorităţii delegate

lui Ludovic al XVI-lea; şi Adunarea, nedorind să o crească pe a sa [autoritatea] prin nicio uzurpare a puterii, vă propune să decretaţi: stabilirea unei Convenţii naţionale al cărei mod de convocare va fi propus de ea; organizarea unui nou guvern, miniştrii actuali păstrându-şi provizoriu funcţiile, până la noile numiri; aceea a unui tutore al prinţului regal; suprimarea listei civile, ale cărei registre le vom depune pe birourile Adunării, acordând doar o sumă de 400 000 de franci pentru cheltuielile familiei regale până la stabilirea Convenţiei; stabilirea regelui şi a familiei regale în incinta corpului legislativ, până ce liniştea va fi restabilită în Paris, cu apelul către departament de a-i pregăti o locuinţă la Luxembourg, unde se va afla sub protecţia cetăţenilor şi a legii1.

Dezbaterile care urmează prilejuiesc o revărsare de ură, de la tribună, unde fiecare supralicitează, fără îndoială pentru a le da mai multe garanţii iacobinilor şi pentru a-şi salva astfel pielea. Timp de 12 ore, toate crimele sunt reproşate cuplului regal.

1 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* pp. 497–498.

281

Ludovic al XVI-lea e terminat; cât despre Maria Antoaneta, extenuată, la capătul puterilor, trebuie să suporte acest continuu torent de orori în timp ce îşi reconfortează bieţii copii care mor de sete şi nu mai rezistă.

La 10 august, chiar pe când castelul era atacat, iar familia regală fugea către Adunare, Fersen, ignorând ceea

ce se întâmpla, îi scria reginei: „Regret mult că nu aţi ieşit din Paris” 1. Dar oare chiar era posibil să se iasă din capitală? Era oare posibil să se evite drama finală? Manifestul redactat de el nu provocase oare această dramă? în fine, nu el este cel care, voind să îi scoată, îi închisese de fapt în această lojă blestemată? Nu el îi băgase în colivie?

Cum tratează poporul regii

Ce vor face cu această familie? Unde să fie adăpostită până când i se va decide soarta? Vergniaud pomenise Luxembourg; s-a hotărât în final să fie duşi la fosta mănăstire a călugărilor *feuillants.* Acolo, sunt înghesuiţi în patru chilii. Regele stă singur în una, regina ocupă o alta împreună cu fiica ei. Madame Élisabeth, prinţesa de Lamballe, doamna de Tourzel şi Delfinul sunt în a treia şi cea de-a patra este pusă la dispoziţia oamenilor care l-au urmat pe rege. Doamna de Tourzel mărturiseşte:

Am petrecut o noapte aşa cum se poate imagina, auzind clar hărmălaia Adunării, aplauzele şi zgomotele din tribune; şi cu excepţia monseniorului Delfin şi a lui Madame, care, cuprinşi de oboseală, au adormit pe loc, nimeni nu a putut închide ochii toată noaptea2.

Un anume Dufour, fidel regalist care, asemenea altora, a venit să petreacă o parte a nopţii alături de suverani, precizează:

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 814.

2 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* p. 502.

Maiestăţile lor au petrecut o noapte îngrozitoare; revoluţionarii au venit în apropierea apartamentului şi au reînceput cu injuriile şi cu ameninţările lor; exista temerea să nu forţeze santinelele şi să nu vină să facă un masacru; eu am petrecut noaptea pe o banchetă aproape de apartamentul regelui şi am observat de mai multe ori în această noapte că se încerca să se spargă grilajul care era în capătul galeriei; santinelele reuşeau cu greu să îi stăpânească pe aceşti barbari1.

Maria Antoaneta îi primeşte pe fidelii care se prezintă, precum doamna Campan, cu multă bucurie; regina este la pământ, plânge mult, nu atât pentru ea, cât pentru soarta copiilor ei şi pentru cei care au murit la Tuileries. A doua zi dimineaţa, prizonierii – erau ei altceva? – pot, în sfârşit, să se schimbe şi să mănânce. Li se serveşte o masă copioasă; regele o onorează peste măsură, după părerea reginei, care regretă şi se plânge doamnei Campan, venită şi ea să îşi susţină stăpâna:

Ea ne-a spus că suferea mult din cauza purtării regelui de când era la *Feuillants,* că obiceiul său de a nu se abţine şi apetitul lui îl făcuseră să mănânce de parcă ar fi fost în palatul său, că aceia care nu îl cunoşteau aşa cum îl cunoştea ea nu puteau înţelege ceea ce era măreţ şi pios în resemnarea sa şi că atitudinea lui producea un efect atât de supărător că deputaţii care îi fuseseră devotaţi îl preveniseră, dar că nu era nimic de făcut în această privinţă2.

Familia regală petrece astfel două zile şi două nopţi la *Feuillants.* Dar această destinaţie nu este decât provizorie;

1 Relatare a lui Dufour apărută în 1814; „Cele patru zile ale Terorii. Detaliu al celor patru zile pe care Ludovic al XVI-lea, rege al Franţei, şi augusta sa familie le-au petrecut în Adunarea legislativă, la 10 august 1792, şi la 13 august conduşi în turnul închisorii Temple”, şi citat de Georges Lenotre în *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort*, Perrin, 1951, p. 12.

2 *Memoires de Madame Campan,* pp. 429–430.

trebuie găsit altceva. Se gândesc din nou la Luxembourg, apoi la palatul ministrului justiţiei, în place Vendome, dar aceste locuri sunt considerate prea puţin sigure. Comuna optează în final pentru Temple, o clădire veche, construită sub domnia lui Ludovic cel Sfânt de către templieri şi care servise multă vreme drept închisoare. Edificiul medieval este alcătuit în mare din două componente: pe de o parte, luxosul palat al marelui prior, cândva locuit de contele d’Artois, fratele regelui; pe de altă parte, donjonul, înalt de 50 de metri, cu pereţi de trei metri grosime, şi Turnul Mic, în spatele lui. Înconjurat de un zid de incintă străpuns doar de o poartă, întregul edificiu are pe deplin aspectul unei închisori. Maria Antoaneta nu îşi face iluzii; când aude de Temple, înţelege imediat că vor să îi închidă în turnul care ţine de donjon. „Veţi vedea că ne vor duce în Turn, i se confesează ea doamnei de Tourzel, din care vor face pentru noi o adevărată închisoare. Am simţit mereu atâta oroare faţă de acest turn, încât l-am rugat de o mie de ori pe domnul conte d’Artois să pună să îl dărâme şi era, cu

siguranţă, o presimţire a tot ce vom avea de suferit acolo. [...] Veţi vedea dacă mă înşel.” 1 Nu se înşela.

La 13 august, se fac pregătirile. Regina o sfătuieşte pe guvernanta copiilor să meargă să o caute pe fiica sa Pauline pentru a evita o crudă despărţire. Şi, la ora şase seara, toată lumea e instalată într-o trăsură, sub paza a trei ofiţeri municipali, printre care Manuel şi Petion. Să credem că umilinţele s-au terminat? Deloc! în realitate, acestea de abia încep. Acum că familia regală este la mâna ei, Comuna nu se va mai abţine să recurgă la toate abuzurile şi jignirile posibile. Astfel, în loc să o ia de-a dreptul spre Temple, care era atât de aproape, se ia hotărârea ca trăsura să se deplaseze foarte încet, aceasta fiind trasă de doar doi cai,

1 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* p. 505.

care sunt mânaţi la pas, astfel încât tot mai mulţi parizieni şi poată profita de spectacolul suveranilor decăzuţi. Drumul durează două ore şi jumătate! Şi iată că, în place Vendome, Manuel opreşte trăsura şi îi spune lui Ludovic al XVI-lea, arătându-i cu degetul statuia ecvestră a lui Ludovic al XIV-lea care zace la pământ. „Iată, Sire, cum tratează poporul regii” 1. Maria Antoaneta nu se poate împiedica să nu tremure. Ce se va întâmpla cu ei? Spre ce destin funest se îndreptau ei acum? Ludovic al XIV-lea, Ludovic cel Mare, cu faţa pe pavaj! Regele-Soare, regele de la Versailles, cu nasul în rigolă! Ce departe era Secolul cel Mare! Ce departe erau de monarhia absolută, de monarhia de drept divin! Da, tot ce se întâmplase de la Stările

Generale – jurământul din Sala Jeu de Paume, zilele lui octombrie 1789, Sărbătoarea Federaţiei, îngrozitoarea întoarcere de la Varennes, invadarea palatului Tuileries – nu fusese decât o rapidă deşirare a veşmântului regal, o continuă decădere a autorităţii suverane, şi asta, în pofida tuturor aparentelor înţelegeri, în pofida întregii strategii folosite pentru a se salva! Da, iată cum tratează poporul francez regii, cum *îşi* tratează regele. În această trăsură blestemată, bărbatul care stă în faţa ei, cu privirea plecată şi aerul de învins, bărbatul care s-a predat cu mâinile şi picioarele legate răzvrătiţilor, bărbatul care s-a predat fără să se fi luptat vreodată, mai este rege? Mai rău: a fost vreodată?

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 757.

Partea a treia
CONDAMNAREA
Un sfârşit cumplit (1792–1793)

Proba numărul 17
Închisoarea Temple

Este un vechi donjon izolat, căruia i s-a refăcut şanţul, este un vechi turn scund, solid, sumbru, lugubru; Filip cel Frumos, adică regalitatea, a sfărâmat aici Evul Mediu, care se revolta împotriva sa: regalitatea se va întoarce aici, din nou, sfărâmată de evul nou?

Alexandre Dumas

Nu ştie când va coborî

Acest bărbat are o faţă de câine bătut, privirea pierdută în gol, ochii apoşi şi roşii, obrajii graşi şi flasci, părul lins şi gras. Dar acest câine e rău, vizibil rău, mereu mormăind, înjurând în barba sa prost tăiată, arătându-şi dinţii ori de câte ori se lansează într-un râs sadic, care răsună de sus până jos pe casa scării. Om înalt, masiv ca un menhir, el blochează trecerea de unul singur şi această barieră vie plasată în mijlocul scării care coboară în spirală reprezintă cea mai sigură dintre uşile cu zăbrele *(guichets*) care jalonează cele patru etaje ale Turnului. Ca un menhir, ca un bloc de piatră? Făptura se numeşte chiar Rocher1. De la câţiva centimetri de el, de faţa lui hidoasă, realizăm că ne-am mai intersectat cu el în această poveste; era la Tuileries, în timpul funestei zile de 20 iunie; monstrul spărsese

1 *Rocher* înseamnă „rocă” sau „stâncă” în limba franceză (n. tr.).

uşa apartamentului regelui cu toporul. Aşa da, paznic! Iată că în închisoarea Temple el ocupă şi acum aceeaşi funcţie: aceea de a deschide şi de a închide uşile. De data aceasta nu cu toporul, dar cu un greu inel de chei care îi atârnă la centură; pare mult mai potrivit, mai civilizat. Şi totuşi! Ce tortură această legătură de chei pe care paznicul, din pură perversitate, le agită ostentativ pe sub nasul regelui şi al reginei, alegând una dintre ele, încercând degeaba să o bage în broască, scoţând-o, luând o alta puţin mai mică decât ar fi trebuit ca să îndeplinească operaţia, fără un rezultat mai bun, şi tot aşa până găseşte cheia cea

bună, fără a se grăbi deloc şi mereu agitând cât putea de mult cheile pentru a le face să sune – un mod clar pentru a demonstra, acest mediocru, acest nimeni, că el deţine o putere imensă, aceea de a-i pune să aştepte pe regele şi pe regina Franţei, şi, astfel, de a-i şti la mila lui, de a-i simţi prizonieri ai bunului său plac. Ai autoritatea pe care o poţi avea şi cel mai mic funcţionar, cel mai modest angajat o au pe a lor şi ştiu să vă facă să plătiţi preţul, umiliţi cum se cred cotidian, considerându-se insuficient apreciaţi, în orice caz, înăcriţi de condiţia lor.

Mizerabilul Rocher îşi ia deci astăzi revanşa şi o obţine astfel, prin acest mic joc pe care îl repetă la fiecare etaj, în faţa numeroaselor uşi ale Turnului. Este evident că e satisfăcut dacă ne luăm după râsul puternic care îi punctează jongleriile şi din modul delicat cu care îşi netezeşte, la intervale regulate, lunga mustaţă neagră. Îngrozitorul personaj nu se mulţumeşte cu zgomotul pe care îl face, scuturând cheile frenetic sau deschizând broaştele uşilor cu violenţă; adaugă acestui vacarm mirosul dezagreabil al lungii sale pipe suflând fumul în nasul fiecărui membru al familiei regale care trece prin faţa lui – obrăznicie şi nepoliteţe care îi amuză mult pe membrii Gărzii naţionale de pe scări. Când Maria Antoaneta,

sufocată, începe să tuşească, nenorocitul jubilează efectiv. Regina trebuie să suporte acest afront cotidian de fiecare dată când se hotărăşte ca, însoţită de copii, de soţul său şi de cumnată, să coboare să se plimbe prin grădină.

Ca şi cum zgomotul şi mirosul nu ar fi de ajuns, mai este şi oribila viziune a inscripţiilor insultătoare şi ameninţătoare scrijelite pe pereţii interiori ai scării în spirală. Scrie acolo să i se taie beregata „lupoaicei” şi a „puilor de lup”; alături de conturul unei ghilotine e reprezentat „Ludovic scuipând în sac”; se ameninţă că „porcul cel gras va fi pus la regim” şi tot aşa, uşă după uşă, de sus până jos, pe scara Turnului, alte minunăţii sunt promise. Plimbarea nu este deloc reconfortantă pentru că, deşi Delfinul se poate juca puţin cu mingea, iar cuplul regal se poate plimba pe sub cei câţiva castani plantaţi acolo, totul se petrece sub ameninţarea insultelor membrilor Gărzii naţionale însărcinaţi să îi supravegheze.

Maria Antoaneta, deşi mândră, deşi demnă, nu se poate împiedica să nu simtă o tristeţe profundă şi teamă în privinţa viitorului. În această dimineaţă de 30 august 1792, aşezată pe o bancă din grădină, în faţa ducelui de Normandia care se distrează cu soţul ei, ea priveşte Turnul Mic lipit de donjon. Ansamblul, auster, masiv, cenuşiu, seamănă cu o fortăreaţă medievală de necucerit. Niciun chip să ieşi din închisoare, mai ales cu aceşti cerberi care păzesc uşile, care supraveghează etajele şi care jalonează zidurile exterioare – nu mai puţin de 200 de oameni! Nu, niciun chip de a ieşi, doar dacă s-ar găsi complici în interior. Un mic refren se aude fără pauză în capul Mariei Antoaneta, refren pe care ea îl auzise cântat de membrii Gărzii naţionale când îi transferaseră la Temple, pe 16 august; „Doamna în turnul său se urcă/ Nu ştie când va coborî!” 1.

1 Citat de Andre Castelot, *Le proces de Marie-Antoinette,*

p. 74.

290

Nu ştie când va coborî: îngrozitor presentiment pe care regina se gândeşte deja să îl dejoace.

Antropofagi?

De două săptămâni, familia regală, cel puţin nucleul care a mai rămas din ea, este izolată în incinta închisorii Temple. Ce s-a întâmplat între timp? Când trăsura care îi ducea la Temple s-a oprit în faţa porţii care da în curtea palatului, aproape de colţul cu rue de la Corderie, totul era luminat. Doamna de Tourzel era încă plină de iluzii: „Temple pare în sărbătoare” 1. Nu trebuia să se ia după aparenţe: dacă membrii Comunei, care aşteptau în salonul familiei regale pentru a lua cina, hotărâseră să petreacă, era o petrecere doar pentru ei, pentru a se felicita de arestarea monarhilor. Temple nu era în niciun caz un castel, nici măcar un hotel: era o închisoare! îndată după masă, prizonierii au fost conduşi în Turnul Mic. Regina nu se înşelase şi îi atrăsese atenţia doamnei de Tourzel: ei bine, turnul închisorii Temple le era rezervat, nu palatul marelui prior. Iniţial le era destinat chiar Turnul Mare, dar era atât de dărâmat, încât regele şi familia lui au fost provizoriu instalaţi în Turnul Mic, ale cărui camere au fost imediat amenajate cu mobilier adus din palat. Arhivistul Ordinului de Malta care locuia acolo a fost alungat şi instalată familia regală.

De la 16 august, aşadar, regina împarte cu Delfinul camera cea mai mare, la etajul al doilea, care este separată printr-o mică anticameră de încăperea ocupată de Madame

Élisabeth şi de Madame Royale. Regele este la etajul al treilea, în camera aflată chiar deasupra camerei reginei, şi utilizează foişorul drept cabinet de lectură. La primul etaj se află o anticameră, o sufragerie şi, în foişor, o bibliotecă bogată, cu 1 500 de volume. Ultimul etaj e gol.

1 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* p. 511.

291

A spune că prizonierii sunt bine păziţi este un eufemism. Mari lucrări au început de urgenţă cu scopul de a izola donjonul de restul clădirilor; în câteva zile au fost demolate mai multe imobile şi s-a construit în locul lor un fel de curte interioară, înconjurată de un zid înalt. Acest zid, construit de Palloy, nu avea la început decât o poartă care dădea spre grădina de la Temple, cum priveai dinspre faţada de sud a Turnului Mare; apoi, pentru a uşura comunicarea, s-a mai făcut în partea de vest a zidului o altă poartă, care dădea spre peronul palatului, şi la fiecare poartă s-a instalat un corp de gardă. Principalul corp de gardă se găsea la Palais du Temple, cu un comandament general, un şef de legiune, un subofiţer, un portdrapel, 20 de artilerişti cu două tunuri instalate în curtea palatului şi, în total, cum am spus, între 200 şi 250 de oameni. Oricine ieşea din Turn trebuia să traverseze pe jos curtea înconjurată de zidul lui Palloy, grădina, ca şi apartamentele palatului şi nu putea să urce în trăsură decât în dreptul peronului1. Ziua, erau mereu doi comisari în preajma deţinuţilor; alţi şase, care formau împreună cu ei consiliul de la Temple, rămâneau la parter. Prin tragere la sorţi îşi repartizau supravegherea de

noapte. Odată schimbul de tură făcut, se închideau toate uşile apartamentelor, ca şi cele şapte uşi cu zăbrele de pe scara Turnului. Paznicii îşi aşezau paturile astfel încât să blocheze eventuala trecere a prizonierilor. Ultimă măsură de precauţie: pentru a evita să se instaleze în vreun fel familiaritatea între paznici şi deţinuţi, în fiecare seară, Consiliul general al Comunei alegea sau trăgea la sorţi patru comisari pentru a-i înlocui pe cei vechi. Astfel, a fost pus la punct un rulaj al posturilor, iar durata serviciului fiecăruia nu depăşea 48 de ore. Pe de altă parte, nimeni nu putea vizita familia regală, decât dacă prezenta un decret al Adunării

1 Toate detaliile şi planurile închisorii Temple sunt remarcabil puse în lumină de Georges Lenotre în *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* pp. 31–32.

sau al Convenţiei naţionale, decizii ale comitetelor de supraveghere – de salvare publică sau de siguranţă generală – sau decizii ale Consiliului general al Comunei.

De la început prizonierii au fost înştiinţaţi că nu vor dispune decât de un servitor de persoană; pentru regină e puţin, dar nu acesta este aspectul esenţial. Ea ştie să se mulţumească şi cu atât. Cu atât mai mult cu cât, în aceste prime zile, Comuna pare destul de suplă şi acordă suveranilor dovezi de încredere semnificative. Prinţesele comandă astfel haine şi accesorii de la furnizorii lor obişnuiţi. *Jurnalul de cereri făcute de rege şi de familia* sa ne dezvăluie cheltuielile făcute pentru toaletele doamnelor.

De exemplu, pentru Maria Antoaneta: o haină Pierrot din pânză de Jouy; haine Pierrot din percal, roz şi alb, albastru şi alb; o rochie-cămaşă cu guler tip redingotă din tafta de Florenţa, culoarea *gris boue-de-Paris* (gri-roşcat), înnodată în faţă, cu buzunar pentru ceas; ciorapi de mătase albi; o eşarfa de tafta care se poate înnoda la spate; o pălărie de castor neagră de tip jocheu; pantofi albastru-închis sau gri etc.1. *Starea memoriilor pentru aprovizionarea lui Ludovic al XVI-lea şi a familiei sale de pe 10 august până pe 6 octombrie 1792, anul I al Republicii franceze* prezintă comenzile la negustorii de pânzeturi, de postav, de mătase şi de ciorapi, la negustorii de produse de galanterie şi mercerie, la pălărieri, croitori, negustori de accesorii vestimentare, lucrători şi lucrătoare de rochii şi lenjerie, pantofari, parfumieri, librari, spălătorese, fabricanţi de cuţite, comisionari etc. Totalul este de 25 318 livre2. Andre Castelot precizează că masa este servită regeşte:

Mesele – meniurile ni s-au păstrat – uneori sunt chiar mai abundent servite decât la Tuileries. Li se prezintă la cină trei supe de legume, patru antreuri, şase feluri de friptură şi

1 Georges Lenotre, *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* p. 206.]

2 *Ibid.,* pp. 206–207.

între patru şi cinci feluri de desert, fără să mai punem la socoteală fructele şi compoturile1.

Comuna din Paris adună totul şi pune să se afişeze o lungă notă recenzând toate mâncărurile şi toate costurile

generate de cheltuielile cu mâncarea pentru prizonierii de la Temple; nota este precedată de acest titlu: *Raport foarte curios făcut Comunei din Paris cu privire la enormele cheltuieli ale prizonierilor de la Temple* şi cu acest comentariu tăios: „Nu mai fiţi surprinşi, cetăţeni, dacă mărfurile se scumpesc, antropofagii de la Tour de Temple, pe care voi îi credeţi trataţi ca pe nişte prizonieri, nu consumă decât în jur de 100 de livre2 de carne de vită şi 25 de livre de şuncă pe zi, iar în 25 de zile păsări de 1 544 de livre şi 50 de *sous.* Priviţi raportul de mai jos făcut pentru Comună” 3. Această largheţe, aceste favoruri, care fac din deţinuţii regali nişte prizonieri aparte, sunt deci cu dus-întors şi nu sunt, în realitate, decât nişte cadouri otrăvite. Pe de o parte, li se dă; pe de altă parte, acest dar este incriminat. Ipocrizia şi răutatea sunt la apogeu. Familia regală, nişte antropofagi, cu adevărat? Primele 15 zile trecute, nu vom întârzia să aflăm de care parte sunt sangvinarii.

Capul târfei sale!

În noaptea de 19 spre 20 august, toată lumea e trezită cu brutalitate; tocmai au fost arestate doamna de Lamballe, ducesa de Tourzel şi fiica sa Pauline, care vor fi conduse la închisoarea Force. Regina îşi ia adio de la prietena sa plângând. Ea o

1 Andre Castelot, *Le proces de Marie-Antoinette,* p. 81.

2 Livră – aici, unitate de măsură pentru greutăţi de aproximativ 0,500 kg (n. red.).

3 Citat de Georges Lenotre, *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* p. 130.

roagă pe doamna de Tourzel să vorbească în locul doamnei de Lamballe când va fi interogată pentru a evita ca aceasta să răspundă la întrebările delicate. Regina se teme de ce e mai rău. „Dacă nu vom mai fi atât de fericiţi ca să ne revedem, aveţi grijă de doamna de Lamballe; în toate momentele esenţiale luaţi cuvântul şi evitaţi, pe cât posibil, să răspundeţi la întrebări insidioase şi delicate.” 1 Odată guvernanta prinţilor Franţei plecată, i se propun reginei două servitoare pentru a se ocupa de copii; ea refuză. Se va ocupa ea însăşi de fiul ei, iar cumnata sa, Madame Élisabeth, de Madame Royale.

La 2 septembrie, se aude sunând alarma. Nu mult după aceea, doi ofiţeri municipali, printre care Manuel, procuror-sindic al Comunei, sosesc în camera reginei, cer noutăţi despre deţinuţi şi anunţă că Verdun este cucerit şi Longway blocat. Inamicii sunt la hotare! Iată de ce se bate clopotul şi s-a dat alarma generală: pentru a-i invita pe cetăţeni să împiedice inamicul să se îndrepte spre Paris. Mai târziu, în aceeaşi zi, Consiliul general decide arestarea lui François Hue, valetul de cameră al regelui, şi încarcerarea lui la Conciergerie. Regele se plânge de această decizie, ca şi sora sa Élisabeth. Maria Antoaneta insistă: „Se vrea deci îndepărtarea de el a persoanelor care îi sunt cele mai ataşate şi în care are încredere” 2. Celălalt comisar, numit Mathieu, se enervează şi i se adresează regelui: „Inamicul e la porţile noastre, vrea sânge, cere capete... ei, bine! Pe al vostru îl va avea primul” 3. La auzul acestor cuvinte, Maria

Antoaneta începe să tremure; se abţine să nu izbucnească în lacrimi. Nu se va mai putea abţine mult timp: a doua zi va surveni o crimă monstruoasă care o va înlemni de frică.

1 *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel,* p. 516.

2 Relatarea ofiţerului municipal Daujon, citat de Georges Lenotre în *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* p. 57.

3 *Idem.*

295

Un zgomot formidabil urcă din stradă, în acest 3 septembrie, în faţa porţii închisorii Temple. Se aud ţipete, bătăi de tambur. Alarmaţi de vacarm şi temându-se de ce e mai rău, membrii Gărzii naţionale trec la posturi. Ofiţerii municipali de gardă în faţa intrării principale întind, în grabă, o centură tricoloră, barând trecerea, fragilă pavăză în faţa acestui torent care urlă şi mugeşte, în faţa acestei cohorte sângeroase. Şi totuşi, o pavăză suficientă, cum observă ofiţerul municipal Daujon, potrivit căruia spiritele au evoluat mult: gata să calce în picioare simbolurile monarhiei, să îi ucidă pe monarhii înşişi, dar respectând până la moarte cele trei culori. „La vederea semnului venerat, aceste inimi însetate de sânge şi aţâţate de vin par a renunţa la furia ucigaşă pentru a face loc respectului naţional. Fiecare îşi foloseşte toată forţa pentru a împiedica violarea barierei sacre; până şi a o atinge li s-ar părea o crimă” 1. Să arunce pe jos panglica tricoloră, o crimă? Baliverne! O altă crimă, şi aceea cât se poate de reală, este cea despre care relatează Daujon în scena următoare:

Doi indivizi târau de picioare un cadavru dezbrăcat, fără

cap, cu spatele pe pământ şi cu burta spintecată până la piept. [...] în dreapta mea, în vârful unei suliţe, era un cap care mă atingea uneori, când purtătorul suliţei gesticula. În stânga mea, un altul şi mai oribil ţinea, într-o mână, măruntaiele victimei, şi acestea mi se lipeau de piept, în cealaltă mână ţinea un cuţit mare. În spatele lor, un cărbunar masiv ţinea, suspendată într-o suliţă, deasupra frunţii mele, o fâşie dintr-o cămaşă plină de sânge şi de noroi2.

Acest corp gol, fără cap, spintecat până la piept, pe care îl târăsc pe jos, nu este altul decât cel al prinţesei de Lamballe pe care se pregătesc să vină să i-o arate reginei! Daujon precizează

1 *Ibid.,* p. 60.

2 Ibid., p. 61.

că rămăşiţele, o masă de carne şi de sânge, sunt „etalate cu grijă şi membrele aranjate cu o anumită artă şi mai ales cu un sânge rece care îi dă celui înţelept prilej pentru o adâncă meditaţie” 1! Şi nu există o formulă delicată pentru a reda această scenă în tot ce are ea mai abominabil! Da, Lamballe este acolo sau mai degrabă ce a mai rămas din ea. Au fost după ea la închisoarea Force; a fost violată, ucisă, decapitată, despicată dintr-o parte în alta; un nebun, mai nebun decât ceilalţi, un monstru, mai monstru decât ceilalţi, s-a repezit cu înverşunare asupra sexului ei ale cărui părţi sfâşiate el le exhibă acum ca pe nişte petice smulse; părul pubian îi serveşte drept mustaţă. Capul ei,

tumefiat, cadaveric, pe care au avut indecenţa să-l pudreze, cu părul blond năclăit de sângele uscat, se înalţă deasupra cetei furibunde, agitat în vârful unei suliţe. Fiecare a smuls ce a putut din acest corp mutilat.

Daujon reuşeşte cât de cât să potolească, pentru scurtă vreme, haita care vrea să urce să vadă prizonierii şi să o oblige pe regină să sărute buzele prietenei sale masacrate; reprezentantul recurge la argumente politice: „Capul Antoanetei nu vă aparţine, departamentele au drepturi, Franţa a încredinţat paza acestor mari vinovaţi oraşului Paris: este datoria voastră să ne ajutaţi să îi păzim până când justiţia naţională va răzbuna poporul” 2. O duzină dintre aceşti monştri este totuşi autorizată să se apropie de Turn. Mai multe voci cer atunci ca Maria Antoaneta să apară la fereastră; alţii cer permisiunea de a urca, dacă nu se arată, pentru a o „pune să sărute capul târfei sale” 3! Doi comisari se reped în faţa primei uşi cu zăbrele a Turnului pentru a apăra trecerea.

1 Georges Lenotre, *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* p. 61.

2 *Journal de ce qui s’est passe à la tour du Temple par M. Clery, valet de chambre,* Mercure de France, col. „Le temps retrouve”, 1987, p. 38.

3 Relatarea ofiţerului municipal Daujon, citat de Georges Lenâtre în *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* p. 63.

Ce se întâmplă în interior? Se aud urletele şi insultele, unele mai obscene decât altele. Clery, care a privit pe

fereastră şi a văzut oribilul spectacol, trage îndată storurile. Regina este neliniştită şi vrea să ştie ce se întâmplă. Patru oameni reuşesc să intre şi i se adresează reginei: „Vor să vă ascundă capul lui Lamballe, pe care vi l-am adus pentru a vedea cum se răzbună poporul pe tiranii lui. Vă sfătuiesc să apăreţi la fereastră dacă nu vreţi ca lumea să urce aici” 1. Maria Antoaneta trage storul cu mâna tremurând şi nu vede mai întâi nimic, doar mica trupă urlând şi ridicând suliţele. Apoi, în pofida sângelui uscat pe chip şi în părul murdar al capului pe care aceştia îl ridică, ea recunoaşte, în spatele acelui rictus hidos, trăsăturile favoritei sale. Scoate un mic strigăt de stupoare, îşi duce mâna la gură şi leşină. Alexandre Dumas şi-o imaginează pe regină interzisă, imobilă, înlemnită în faţa acestei viziuni oribile. „Teroarea o preschimbase în statuie” 2, notează marele scriitor.

În realitate, dacă este să fie statuie, atunci este una pusă la pământ, sfărâmată în mai multe bucăţi, exact cum este bietul cadavru ciopârţit al prinţesei de Lamballe. Se vor povesti ulterior tot felul de orori privind această moarte, unii se vor lăuda – da, se vor lăuda – nu numai că i-au smuls inima – ceea ce se întâmplase –, dar şi că i-au mâncat-o! Toată noaptea, Maria Antoaneta a plâns în timp ce toboşarii băteau alarma generală. Şi când vorbeam despre antropofagi...

Fidel şi Constant

După această crimă abominabilă, regina ştie bine că va veni, cu siguranţă, ceea ce e mai rău şi că trebuie nu numai

1 *Journal de ce qui s est passe à la tour du Temple par M. Clery*; *valet de chambre,* pp. 37–38.

2 Alexandre Dumas, *La comtesse de Charny,* în *Les grands romans d'Alexandre Dumas,* Robert Laffont, col. „Bouquins", p. 1142.

să se roage pentru a se salva – ceea ce regele face tot timpul ci şi să lucreze pentru a-şi crea complicităţi în interior. Da, să fie informată despre ceea ce se întâmplă afară, sperând la veşti bune şi poate chiar să iasă din Temple – obiectiv suprem, deşi dificil – acestea sunt în special preocupările Mariei Antoaneta. Deocamdată, trebuie să plece capul şi să lase să treacă furtuna.

Luaţi individual, anumiţi paznici se poartă uman. Dacă, atunci când sunt în grup, fiecare încearcă să fie cel mai obraznic, când se află faţă în faţă cu regele sau cu regina, este altceva. Revoluţia este o manifestare de masă şi de regulă oamenii se antrenează reciproc în provocări. Aproape toţi ofiţerii municipali sau membrii Gărzii naţionale, cu excepţia câtorva înrăiţi, manifestă scrupule şi se simt ruşinaţi să trateze astfel nişte prizonieri care par foarte liniştiţi; unii dau chiar dovadă de oarecare deferenţă faţă de ei – Ludovic al XVI-lea nu este, cu numele, tot regele Franţei? De exemplu, ofiţerul municipal Goret îşi ridică pălăria în faţa regelui şi îi vorbeşte cu politeţe. Acesta povesteşte că într-o zi a coborât cu perechea regală să se plimbe prin grădină şi s-a aşezat pe o bancă pe aleea de castani pentru a discuta cu regina. Când Maria Antoaneta a declarat, supărată, că un clavecin nu este acordat, i se propune să fie reparat şi astfel, chiar în acea seară, ea a

cântat la el şi i-a dat lecţii fiicei sale.

Aceste atenţii faţă de familia regală ajung să fie cunoscute şi de aceea, municipalitatea, conştientă de pericolul de a-i vedea pe gardieni cuprinşi de milă pentru prizonierii lor, îi schimbă frecvent. Nimeni nu trebuie să se înduioşeze de soarta „tiranilor”. De altfel, aceste atenţii nu le fac întotdeauna un serviciu prizonierilor. Se bănuiesc diverse complicităţi periculoase. Ofiţerul municipal Goret confirmă:

Câţiva istorici au vorbit de doi sau trei dintre colegii mei care s-au arătat foarte zeloşi în a se face utili auguştilor prizonieri; fără îndoială, acest zel este foarte lăudabil, dar cum am fost

eu însumi martor uneori, voi spune că era adesea indiscret sau puţin gândit şi că aceşti oameni, făcând abstracţie de motivul care îi putea face să acţioneze astfel, au provocat aproape întotdeauna mai mult rău decât bine augustei familii; zelul lor, uneori imprudent, nu scăpa aproape niciodată ignorat, ajungea la urechile Consiliului general, unde se întâmpla să se sporească severitatea măsurilor luate cu privire la paza auguştilor prizonieri1.

Iată de ce familia regală este spionată. Cei doi Tison, infernal cuplu de paznici, sunt maeştri în materie. Nimeni nu are încredere în Maria Antoaneta şi în cumnata ei. Sunt bănuite, mai mult decât regele, de a urzi un complot, de a fi în legătură cu duşmanii patriei şi ai Revoluţiei. Un ofiţer municipal este convins că tabla înmulţirii pe care o

foloseşte Delfinul ca să înveţe este de fapt iniţierea într-un limbaj cifrat; un altul crede că tapiseriile pe care le brodează regina sunt tot atâtea semne destinate să fie descifrate în exterior. Turgy, un băiat servitor la Temple, dă multe informaţii despre precauţiile care se iau cu prizonierii. În momentul mesei, doi ofiţeri municipali se duc la bucătărie şi cer să se guste preparatele în faţa lor pentru a le demonstra că nu este nimic de ascuns sau suspect. Cafetierele se umplu în prezenţa lor. Pentru a acoperi carafele cu lapte de migdale, se rup, după cum cer ei, bucăţi de hârtie dintr-o anumită foaie pe care ei o indică. Nu se pune masa în sufragerie decât după ce li s-a arătat ce este pe şi sub ea; feţele de masă se întind în faţa lor, la fel şi şervetele; pâinile sunt rupte în două şi se cercetează miezul cu o furculiţă sau chiar cu degetele!

E oare exagerat? Aşa avem impresia. Şi totuşi! Acest spionaj, jignitor, poate, este de înţeles, deoarece familia regală, cu Maria Antoaneta în frunte, utilizează tot felul de şiretlicuri pentru a ţine legătura cu exteriorul. Clery, care îi coafează pe membrii

1 Relatarea ofiţerului municipal Goret, citat de Georges Lenotre,*Marie -Antoinette. La Captivite et la Mort,* p. 137.

familiei regale, profită de acest moment pentru a transmite informaţii. În timp ce se ocupă de părul unuia, ceilalţi deturnează atenţia paznicilor într-un fel sau altul; copiii fac tărăboi. Clery transmite informaţii şi în timpul toaletei de dimineaţă a regelui sau în momentul în care

regina îl pune pe Delfin să-şi spună rugăciunile, la culcare.

Îi aranjam părul tânărului prinţ, aranjam toaleta reginei şi mergeam pentru aceleaşi servicii în camera în care stăteau Madame Royale şi Madame Élisabeth. Acest moment al toaletei era unul dintre acelea în care puteam să le informez pe regină şi pe prinţese despre ceea ce aflasem. Un semn le anunţa că am ceva să le spun; şi una dintre ele, vorbind cu ofiţerul municipal, îi deturna atenţia1.

Îi este uşor lui Clery să fie informat despre orice; soţia lui îl vizitează în fiecare săptămână şi îi strecoară în lenjerie câteva bilete. Curajoasa femeie are ideea de a angaja un vânzător de ziare care trebuie ca în fiecare seară, la ora şapte, să vină să strige sub ferestre „rezumatul a tot ce s-a întâmplat la Adunarea naţională, la Comună şi la armată” 2.

Georges Lenotre povesteşte că prietenii familiei regale s-au asigurat de implicarea unei doamne Launoy, a cărei mică locuinţă se afla la etajul al treilea al unei case de pe rue de la Corderie. În timpul nopţii, se instalează în această locuinţă o lanternă magică şi pe un cearşaf întins pe un perete al camerei se proiectează anumite semne: litere a căror succesiune formează cuvinte şi fraze. De la al treilea etaj al turnului de la Temple, privirea pătrunde cu uşurinţă în locuinţa doamnei Launoy3.

1 *Journal de ce qui s’est passe à la tour du Temple par M. Clery, valet de chambre,* p. 41.

2 *Ibid.,* p. 44.

3 Georges Lenotre, *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* p. 164.

301

Principalul furnizor de informaţii este Turgy care, având responsabilităţi culinare, trebuie să se aprovizioneze şi iese astfel de două sau trei ori pe săptămână să facă piaţa.

În pofida supravegherii a opt sau zece persoane, nu a trecut aproape nicio zi, timp de 14 luni, cât am fost la Temple, fără ca familia regală să nu fi primit un bilet de la mine, prin diverse stratageme [...], fie dându-le prinţeselor preparate de-ale mele sau, când le primeam din mâinile lor, fie într-un ghem de aţă sau de bumbac, pe care îl ascundeam într-un dulap, sub masa de marmură, în sobă sau chiar în coşul de gunoi. [...] Mi se întâmpla adesea, într-un pasaj, la cotul scării, să schimb dopul de hârtie al unei carafe cu altul, unde fuseseră scrise anunţuri, veşti, fie cu suc de lămâie, fie cu un extract de gogoaşă de ristic. Câteodată, înfăşuram un bilet în jurul unui mic glonţ de plumb, îl acopeream cu o hârtie mai groasă şi aruncam acest ghem în carafa cu lapte de migdale: un semn stabilit dinainte indica acest lucru. Când hârtia dopului nu era scrisă, îi servea reginei şi lui Madame Élisabeth pentru a-mi da ordine sau înştiinţări de transmis afară1.

Regina şi Madame Élisabeth merg şi mai departe; ele dau fiecărui aliat prenume misterioase, dar atât de semnificative. De exemplu, unul se numeşte Fidel, celălalt Constant. Şi, mai ales, cele două femei, extrem de curajoase, care, în pofida terorii, nu cedează deloc, stabilesc un cod secret pentru Turgy. Consemnele sunt date în scris băiatului, în septembrie 1792, de către cumnata regelui:

Pentru englezi: duceţi degetul mare la ochiul drept; dacă debarcă la Nantes, duceţi-l la urechea dreaptă; la Calais, la urechea stângă. Dacă austriecii învinge în Belgia, al doilea deget de la mâna dreaptă pe ochiul drept. Dacă intră în Lille sau în

1 *Ibid.,* pp. 92–95.

Mainz, al treilea deget ca mai sus. Trupele regelui Sardiniei, al patrulea deget ca mai sus. Notă. – Degetul se va ţine nemişcat mai mult sau mai puţin, în funcţie de importanţa luptei1.

Comuna are dreptate să nu aibă încredere, nu-i aşa? Dar umilită întruna şi spionată din toate părţile în îngrozitoarea închisoare Temple, nu este legitim, pentru familia regală să dejoace planurile inamicilor şi să se bazeze pe oameni precum *Fidel* ori *Constant*? Şi, după odioasa crimă comisă asupra prinţesei de Lamballe, este oare extravagant să caute să se salveze? *Nu ştie când va coborî,* fredonau gardienii în faţa reginei când infamul Rocher îşi suna cheile de sus până jos, în Turn. *Nu ştie când va coborî,* rămâne de văzut, îşi spune Maria Antoaneta. Cu atât mai mult cu cât e urgent. Acum viaţa regelui este în pericol.

1 Georges Lenotre, *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* pp. 92–93.

Proba numărul 18

Văduva Capet

O rog pe soţia mea să mă ierte pentru toate relele pe

care le suferă din cauza mea şi pentru toate supărările pe care i le-am pricinuit în timpul căsătoriei noastre, de asemenea, poate fi sigură că nu am nimic împotriva ei, dacă credea că şi-ar putea reproşa ceva.

Testamentul lui Ludovic al XVI-lea

Paşi în curte

Corpul este întins, imobil şi inert, pe pat. Rupt de oboseală, greu ca un pietroi, zace lat, cu faţa pe cearşaf. Acest corp, aruncat ca din întâmplare de-a latul patului, îmbrăcat, cu papucii în picioare, abia freamătă; suflul respiraţiei sale se face auzit slab; de fiecare dată când inspiră, capul său, acoperit în întregime de masa deasă şi ondulată a părului cenuşiu, oscilează uşor, pieptul i se ridică imperceptibil. Acest corp nu mai este, ca adineauri, scuturat de spasme; membrele nu mai tremură de frig şi de durere; ochii nu mai varsă lacrimi – izvorul lor a secat; gura nu mai lasă să-i scape mici ţipete de suferinţă. Viaţa încă nu l-a părăsit complet, dar acest corp este între două lumi: lovitura primită seara trecută a fost cât pe ce să îi fie fatală, sufletul îi este rănit serios, rana din inimă este profundă. Dacă în aparenţă doarme, acest somn provizoriu,

acest somn mecanic pe care chinul unei nopţi nedormite i-l impune nu este decât o degustare a somnului eternităţii, a somnului morţii, fericită eliberare. Cu o mână, acest corp strânge pilota, în cealaltă ţine o batistă. Maria Antoaneta tocmai a adormit; este ora cinci dimineaţa. Biata regină a Franţei, această biată femeie, bătrână la 38 de ani, care

este, am putea spune, distrusă de suferinţă, se agaţă de orice îi cade în mână, de tot ce poate. Gemând de durere, sufocându-se de furie şi de lacrimi, i-ar fi plăcut să strângă în braţe altceva decât această bucată de pânză, decât această plapumă de puf; abandonată deodată, în acest pat ca şi în viaţă, aruncată ca o plută mizerabilă, o luntre fragilă, o mână de paie în plină mare, ea întinde mâinile şi mâinile sale nu găsesc nimic altceva decât această batistă de bumbac şi această pilotă, în rest vidul, impalpabilul vid. Şi ţine bine această batistă, o mototoleşte între degete, strânge această pilotă cu toată forţa, asta înseamnă să obţină totuşi un fel de ajutor, să ajungă la o insulă, la un port, la un punct unde să poată ancora, pur şi simplu ceva solid şi stabil care să o poată ţine, salva, să o împiedice să se prăbuşească, trup şi suflet, să o împiedice să se înece.

Abia ajunsă pe tărâmul viselor, greaua uşă a camerei se deschide cu un zgomot îngrozitor de lemn care trosneşte şi de ţâţâni care scrâşnesc. E ca şi cum ai trezi un mort: Maria Antoaneta îşi revine brutal în simţiri, tresare, îşi arată faţa buimacă. Un ofiţer municipal este acolo, părând aproape dezolat; vorbind cu voce joasă, el caută cartea de rugăciuni a lui Élisabeth. Groaznica numărătoare inversă a început, aşadar: regele trebuie să se pregătească. Îndată Maria Antoaneta cere veşti: L-a văzut? Cum este? Bărbatul nu ştie nimic. După ce a găsit cartea de rugăciuni, iese. Regina se ridică greu, îşi dă cu puţină apă pe faţă, îşi aranjează părul singură şi îşi priveşte ceasul: ora şase! Trebuie să mai aibă răbdare o oră. În curând Élisabeth şi copiii sunt adunaţi în jurul reginei, care se agită, îi sărută pe copii, o ţine de mână

pe cumnată, se plimbă ca un leu în cuşcă, parcurgând

încăperea în toate sensurile. Maria Antoaneta nu mănâncă; nu îi e foame. Este foarte îngrijorată. E ora şapte; regina trage cu urechea la cel mai mic zgomot care răsună în Turn, dar, în afară de pălăvrăgeala celor doi ofiţeri municipali şi de zgomotul unor scaune trase pe jos, nimic nu se aude în camera de dedesubt. Ora şapte şi 15: nimic. Ora şapte şi 30: nimic. Regina se nelinişteşte, nu înţelege, îşi frânge mâinile; copiii, abia treziţi şi cu chipurile abătute, o privesc; Madame Élisabeth încearcă să o liniştească. Ora opt: tot nimic! Totuşi el spusese, promisese că va trece să ne vadă, să ne îmbrăţişeze, să ne spună adio! De ce nu vine? Maria Antoaneta, cu ochii roşii şi mâinile umede, este în pragul unei crize de nervi.

Deodată, pe la ora opt şi jumătate, trompetele încep să răsune, apoi totul se precipită: este mişcare în camera regelui, apoi scârţâituri, zgomote de uşi care se deschid şi se închid, clinchet de chei care răsună, zgomote de paşi care coboară scara, zgomote de paşi care urcă din curte. Regina şi cumnata sa ar vrea să alerge la ferestre, dar ar fi inutil: acestea sunt acoperite – nu zidite, ci acoperite cu un fel de obloane fixate în partea de jos a ferestrei, care permit luminii să intre în încăpere, însă nu permit deţinutului să vadă ce e afară. Totuşi, Maria Antoaneta se apropie de o fereastră şi îşi lipeşte fruntea de ea. Închide ochii. Ce vede ca în vis? Ludovic ieşind din Turn încadrat de Santerre, de doi membri ai Gărzii naţionale şi de jandarmi; el poartă o

haină maro, cu vestă albă şi pantaloni gri. Regele iese din incinta lui Palloy pe la primul corp de gardă, face la dreapta, traversează acum cea mai mare parte a grădinii... se întoarce o dată, de două ori în direcţia donjonului. O vede? Nu, nu o poate vedea, ascunsă cum este de oblonul care astupă fereastra. Nu o vede, însă ea, cu ochii închişi, cu capul sprijinit de fereastră, reuşeşte să îşi închipuie, de parcă ar fi aievea, această scenă. Este un mister, dar aşa este: nu căutaţi să o explicaţi şi lăsaţi-vă Convinşi. Acest

mister, Comuna nu îl poate împiedica: ea încarcerează corpurile, nu şi spiritele. El nu o vede; ea nu îl vede decât pe el. Regele păşeşte acum pe peron şi urcă în trăsură. Este deja departe. O bătaie de tambur se aude. Această imagine furată, această fantasmă este ultima pe care ea o va avea cu regele, ultima pe care o va avea cu soţul ei, ştie că nu îl va mai revedea, că de acum este singură cu bieţii ei copii. Lacrimile îi inundă ochii.

Mult timp după aceea, Maria Antoaneta va revedea această imagine, această privire emoţionată spre donjon; mult timp după aceea, ea va auzi aceşti paşi în curte.

De prisos

Cum se ajunsese aici? Prizonierii de la Temple treceau totuşi în ochii revoluţionarilor drept o monedă de schimb posibilă, ostatici utili care trebuiau păstraţi la îndemână în cazul unor eventuale negocieri cu armatele coaliţiei. Era clar că dacă noua Adunare, mai radicală şi care se afunda şi mai mult în radicalitate, hotărâse să termine cu Ludovic al

XVI-lea şi Maria Antoaneta ca monarhi, ea conta încă pe bărbat şi pe femeie ca mijloc de presiune asupra străinătăţii. În fond, dacă trebuiau să dispară corpurile lor spirituale, alungate de vântul Revoluţiei, corpurile lor materiale urmau să subziste pentru a face presiuni asupra familiilor şi prietenilor. Lovitura a fost totuşi dură pentru cuplul regal când, pe 21 septembrie, Convenţia a hotărât să abolească monarhia. În acea zi, la ora patru după amiaza, un ofiţer municipal numit Lubin, înconjurat de jandarmi călare şi de o gloată de oameni, s-a oprit la baza Turnului, a pus să sune trompetele şi a citit cu o voce puternică proclamaţia care abolea monarhia în favoarea republicii. Jurnalistul Jacques-Rene Hebert, directorul oribilului *Le Pere Duchesne,* era, doar din perversitate, voluntar în acea zi pentru a face de gardă pe lângă familia regală; el voia să savureze momentul. Clery povesteşte

că l-a fixat pe rege „cu un zâmbet perfid” 1, dar, potrivit valetului de cameră, nici regele, nici regina nu au clipit. Nu mai exista deci, constituţional, rege al Franţei, nici regină şi de acum înainte vor fi desemnaţi cu numele de *Capet,* cel al vechii dinastii din care provenea familia lor.

Lovitura cea mai grea a survenit însă câteva zile mai târziu, când au aflat că trupele austro-prusace băteau în retragere. O înfrângere a coaliţiei era grea de semnificaţii: era vorba, nici mai mult, nici mai puţin, de condamnarea la moarte a monarhiei şi, poate, a monarhilor! Nu mai era speranţă de întoarcere! Mariei Antoaneta nu-i venea să

creadă. La 20 septembrie, ducele de Brunswick, prins între trupele lui Dumouriez şi cele ale lui Kellermann, nu putuse să cucerească dealul pe care se afla moara de la Valmy, mic promontoriu de unde i se bombardau trupele. Trebuise să se retragă. Aceasta nu era, evident, o victorie clară a armatelor revoluţionare, dar era un simbol. Şocul psihologic a fost imens. Urmarea a avut aceeaşi greutate, iar ofiţerul municipal Manuel l-a anunţat bucuros pe rege „succesul armatelor noastre, cucerirea oraşului Speyer, a Nişei şi a Savoiei" 2. În aceste condiţii, la ce mai putea servi familia regală şi, în primul rând, Ludovic Capet? Moneda de schimb se devalorizase incredibil. Ludovic al XVI-lea devenise aproape inutil. Nu mai avea nicio valoare pe plan internaţional. El nu mai era, în fond, decât miza ambiţiilor unora, a urii altora, a rivalităţii tuturor.

Aşadar, s-a decis mai întâi înăsprirea condiţiilor de captivitate ale deţinuţilor şi, la 29 septembrie, ca primă măsură, Comuna le-a luat hârtia, cerneala, penele şi creioanele. A doua zi, regele a fost transferat în Turnul Mare, adică a fost separat de restul familiei sale; separarea a durat până la 26 octombrie; la

1 *Journal de ce qui sestpasse à la tour du Temple par M. Clery, valet de chambre,* p. 52.

2 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 774.

această dată, Maria Antoaneta, copiii şi Madame Élisabeth au părăsit şi ei Turnul Mic pentru a merge în cel mare, adică în donjonul încadrat de patru turnuri mai mici

(foişoare). Ei ocupau al doilea şi al treilea etaj – regele pe al doilea, femeile pe al treilea. Fiecare etaj era împărţit în patru încăperi; cele două etaje inferioare erau rezervate paznicilor, cei care erau mai numeroşi. Un foişor servea drept scară şi era compartimentat de şapte uşi cu zăbrele succesive, de mică înălţime: trebuia să te contorsionezi pentru a trece, să te apleci pentru a te feri de pragul de sus în timp ce treceai peste pragul de jos. Intrarea în fiecare apartament se făcea prin două uşi groase, una din lemn, ghintuită, una din fier. Cât despre ferestre, acestea erau prevăzute cu gratii şi obturate în partea de jos de obloane care abia lăsau să se vadă un colţ de cer. Rafinament suprem, anticamera regelui arăta ca interiorul unei închisori, având ataşată, de unul dintre panourile murale, *Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului.* În cadrul acestor noi dispoziţii, s-a mai decis – lovitura a fost foarte crudă pentru Maria Antoaneta – să îl despartă pe Delfin de regină şi să-l instaleze cu tatăl lui la etajul al doilea.

Vai, înfrângerile coaliţiei se ţin lanţ. Pe 6 noiembrie, Dumouriez îi învinge pe austrieci la Jemmapes; pe 14 el intră triumfător în Bruxelles. La sfârşitul lui noiembrie, toată Belgia era cucerită, iar Savoia unită cu Franţa. Ludovic al XVI-lea, cu siguranţă, nu mai era decât o povară inutilă. La 7 decembrie, au venit să ridice de la familia regală „cuţite, brice, foarfeci, bricege şi orice alte instrumente tăioase de care sunt privaţi prizonierii reputaţi criminali” 1. Să fi crezut că se gândeau să-şi pună capăt zilelor ori să-şi ameninţe paznicii? Nu ers doar ridicol, ci şi jignitor. Au fost percheziţionaţi. Maria Antoaneta s-a enervat: „Atunci ar

trebui să ne luaţi şi acele pentru că înţeapă foarte tare” 2. Cumnata ei a

1 *Journal de ce qui s’est passe à la tour du Temple par M. Clery, valet de chambre,* p. 79.

2 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 778.

lovit-o cu cotul ca să o facă să tacă. Ludovic al XVI-lea şi-a predat şurubelniţa şi amnarul; li s-au lăsat totuşi tacâmurile.

Apoi totul se desfăşoară cu repeziciune pentru rege. La 11 decembrie, la ora cinci dimineaţa, se sună alarma generală. Trezită de acest bubuit continuu, familia se nelinişteşte. Apoi tamburul se opreşte. După micul dejun luat la etajul reginei, regele coboară la el, ca în fiecare zi, cu fiul său, şi cei doi joacă *siam,* un fel de joc de popice în care o paletă înlocuieşte mingea. Cum pierdea, copilul repetă, dacă ar fi să îi dăm crezare lui Clery: „De fiecare dată mă apropii de 16 puncte, dar nu pot câştiga partida” 1. Mărturisiţi că era un hazard ciudat şi, în acel moment, un semn ciudat ca acest număr 16 să fie pentru fiul lui Ludovic al XVI-lea un semn al înfrângerii. La ora 11, regele este anunţat că va fi luat şi cere să plece copilul, care a fost dus îndată la mama lui. Maria Antoaneta îşi iese din minţi, se enervează: Unde mergea regele? Unde era dus? De fapt, regele a fost audiat de Convenţie; la ieşirea de la această primă convocare, i s-a anunţat că din acel moment va fi separat de familia sa, pe durata procesului. Zilele lui erau numărate, Maria Antoaneta nu se mai îndoia. Ea a cerut ca

măcar regele să fie lăsat în compania fiului său: a fost refuzată. Regele devenise aşadar un ostatic deranjant, un lucru de prisos, de care trebuiau să se debaraseze. Da, exact asta: de prisos.

Îl vom ucide

Delfinul a petrecut noaptea cu Maria Antoaneta. A doua zi, regina a parcurs ziarele pentru a citi procesul-verbal al audierii soţului ei în faţa Adunării; ea a cerut, de asemenea, să îl vadă pe rege. A fost refuzată. La 15 decembrie, au fost şi mai cruzi, autorizându-l pe tată să îşi vadă copiii, dar interzicându-le acestora să comunice cu mama ori cu mătuşa lor. Ludovic al XVI-lea s-a

1 *Journal de ce qui s'est passe à la tour du Temple par M. Clery, valet de chambre,* p. 84.

gândit la nefericirea soţiei sale şi a respins această decizie, din spirit de sacrificiu. Patul Delfinului a fost deci instalat în camera reginei şi regele a rămas singur la etajul al doilea. El citea, se ruga şi îşi pregătea apărarea în compania „sfetnicilor" săi acordaţi de Convenţie, domnii Tronchet, de Seze şi Malesherbes.

Dar Madame Élisabeth încă voia să se bată; ea a reuşit să inventeze stratageme pentru a schimba informaţii cu nefericitul suveran. Mulţumită bunelor servicii ale lui Turgy, Élisabeth a făcut să îi parvină fratelui ei o hârtie găurită cu acul pentru a-l invita să îi scrie. Regele răspunse în acelaşi fel. Câteva zile mai târziu, regele a reuşit să îi transmită surorii sale hârtie şi creioane. Clery, plin de resurse,

imagină un alt mijloc pentru a dejuca vigilenţa gardienilor:

„Când am avut suficientă sfoară, l-am anunţat pe rege că nu ţinea decât de el să corespondeze mai mult, făcând să-i parvină o parte din această sfoară lui Madame Élisabeth, aflată într-o încăpere sub mine şi a cărei fereastră dădea perpendicular către o alta de pe un mic coridor care comunica cu camera mea. Prinţesa, noaptea, putea să lege scrisori de această sfoară şi să le lase să alunece până la fereastra care era sub a sa” 1.

La capătul unui ac îndoit, mesajele îşi croiau astfel drum, în plin vid, în fiecare seară, pe la orele opt. Îşi scriau mai ales pentru a cere unii de la alţi veşti despre sănătate. Familia era cea care îl ajuta pe rege să reziste; familia îi făcea pe toţi să reziste! Dacă naţiunea, această mare familie, îi era ostilă, sau cel puţin învrăjbită, nu mai exista decât legătura de sânge! Comuna şi mai ales redutabilul Hebert observaseră că sentimentul familial le dădea forţă tuturor; trebuia ruptă această legătură. Acest lucru s-a făcut la început prin separare – era vorba,

1 *Journal de ce qui s’est passe à la tour du Temple par M. Clery, valet de chambre,* p. 97.

veche reţetă, să divizeze pentru a stăpâni mai bine apoi prin moarte. Maria Antoaneta, pe măsură ce situaţia tuturor se degradase şi cum ea nu mai vedea aproape nicio ieşire şi ştia că regele păşea pe drumul spre sfârşitul iminent, se gândea adesea la soţul ei şi îl percepea diferit. Ea, care din primele zile ale căsătoriei lor vitupera împotriva slăbiciunii,

indeciziei, laşităţii lui Ludovic-August, aprecia acum abnegaţia lui, demnitatea lui, curajul lui. Dimpotrivă, ea, care se credea atât de puternică, atât de sigură de ea şi căreia i se reproşa, de altfel, acest orgoliu, se simţea teribil de vulnerabilă; nu mai dormea, mânca foarte puţin şi se închidea în sine. Din fericire, Élisabeth, cumnata sa, era acolo pentru a rezista: Maria Antoaneta era pe punctul de a se prăbuşi total. Dar e de înţeles, nu-i aşa?

Moartea regelui – iacobinii nu se gândeau decât la asta. Procesul nu ar servi decât să justifice crima pe care o cereau foburgurile Parisului – am scris „foburgurile Parisului”, nu am scris „Parisul”, nu am scris „Franţa”, pentru că poporul francez era departe, în ansamblu, de a dori moartea suveranului. S-a uitat mult prea des, dar Teroarea este opera unei minorităţi, iar în fruntea acestei minorităţi, un mic grup de oameni, ai căror arhangheli negri, cei patru cavaleri ai Apocalipsei, se numeau Marat, Saint-Just, Danton, Robespierre.

Marat dorea un proces care să servească la „instruirea poporului”, dar despre ce fel de instruire era vorba când scopul era, de fapt, să se inducă spaima asupra unui număr cât mai mare şi să se ridice ghilotina la rang de instituţie naţională? Saint-Just a declarat de la tribuna Convenţiei care ţinea loc de tribunal, înaintea oricărei cercetări a probelor şi a oricărei dezbateri, că regele era vinovat şi merita moartea pentru simplul motiv că era rege! Danton, acest Danton care încă este prezentat ca un moderat (în comparaţie cu Robespierre), a declarat, dacă îl credem pe Chateaubriand: „Noi nu îl vom judeca, noi îl vom ucide” –

vorbă, fără îndoială, de mare moderaţie! Robespierre

a fost mai profund, şi, deşi mult timp lipsit de scrupule, a sfârşit prin a impresiona Convenţia cu un discurs de o raţionalitate perfectă şi rece, de o logică impecabilă şi teribilă:

Trebuie să îl condamnăm imediat la moarte, în virtutea dreptului de insurecţie. [...] Nu e de făcut niciun proces, Ludovic nu este un acuzat, iar voi nu sunteţi în niciun caz judecători. Voi nu sunteţi, nu puteţi fi decât oameni de stat şi reprezentanţi ai naţiunii. Nu aveţi de pronunţat o sentinţă pentru sau împotriva unui om, ci de luat o măsură de salvare publică, de exercitat un act al providenţei naţionale. Un rege detronat în republică nu este bun decât ori să tulbure liniştea statului şi să îi cutremure libertatea, ori să i le întărească pe amândouă odată1.

Ludovic Capet merita deci să moară; nu se putea tergiversa: chestiunea trebuia tranşată.

Descoperirea dulapului de fier, ascunzătoarea pe care Ludovic al XVI-lea poruncise să fie amenajată într-un perete de la Tuileries şi care conţinea multe documente compromiţătoare pentru el – documente care dovedeau dublul joc pe care îl jucase din august 1789 –, a fost de ajuns pentru a-l acuza pe rege şi a-i pecetlui soarta. La 16 decembrie, de la ora patru după-amiaza până la miezul nopţii, regele a trebuit să asculte cele 107 probe ale acuzării împotriva lui, dintre care majoritatea proveneau din dulapul de fier. *Noi îl vom ucide,* aruncase Danton. Era mai

mult decât un avertisment, era o promisiune.

Pocalul până la ultima picătură

Regele a mai compărut o dată, pe 26 decembrie, doar de formă. În faţa judecătorilor săi, el a negat totul şi nu a încercat să se apere decât în ceea ce priveşte responsabilitate pentru

1 Citat de Pierre Gaxote, *op. cit.,* pp. 265–266.

sângele vărsat pe 10 august. Era totuşi clar că Ludovic jucase un joc dublu, nu prestase jurământ Constituţiei din 1791 decât constrâns, nu subscrisese la decretele Adunării legislative decât pentru a câştiga timp şi cu speranţa secretă că le va aboli într-o zi. Pentru revoluţionari, era o trădare; pentru rege, era o datorie. Adunarea s-a divizat în legătură cu pedeapsa. Girondinii preconizau detenţia până la restabilirea păcii, dar aceştia nu mai făceau legea; Convenţia a urmat deci sugestiile iacobinilor, care aveau sprijinul Comunei şi al străzii. Cum s-ar spune, nu mai era nicio speranţă. Cu o zi înainte, de Crăciun, Ludovic îşi redactase testamentul, un text de o mare demnitate. Timp de peste o zi şi jumătate au avut loc deliberări. Fiecare deputat a trebuit să vină la tribună ca să se pronunţe public; Danton îi avea pe toţi la mână, Robespierre îi fixa pe fiecare cu ochii lui mici, pătrunzători. Avocaţii au numărat fiecare vot. La cea de-a treia întrebare: „Ce pedeapsă trebuie să primească Ludovic, fostul rege al francezilor?”, se discută despre captivitate sau moarte. După numărarea şi renumărarea voturilor – rezultatul dovedindu-se neclar –,

moartea imediată a fost în cele din urmă votată la 18 ianuarie, cu 361 de voturi, adică un singur vot diferenţă1. Acest vot diferenţă era cel al ducelui d’Orleans, care – tristă demagogie! – se rebotezase Philippe-Egalite? Da, e matematic. Ducele spera, fără doar şi poate, să dea garanţii noului regim – poate că paria şi pe propriul viitor? – şi, pe termen scurt, spera, cu siguranţă, să îşi scape pielea. Calculul se va dovedi prost: şi el va sfârşi pe eşafod, la mai puţin de un an după vărul său!

La 20 ianuarie, au venit să îi anunţe regelui verdictul. Execuţia era programată pentru a doua zi. Deloc surprins, el a cerut trei zile amânare pentru a se pregăti; Convenţia i le refuză. I se permise

1 S-a votat astfel: 288 de deputaţi au votat împotriva morţii, pentru închisoare sau exil, 72 au votat pentru pedeapsa cu moartea, dar doar în anumite condiţii, iar 361 au votat pentru execuţia imediată (n. tr.).

totuşi să îşi revadă, o ultimă dată, familia. Clery ne povesteşte această scenă care a avut loc în sufragerie, la căderea nopţii:

La ora opt şi jumătate, uşa se deschise: regina apăru prima, ţinându-l pe fiul ei de mână; apoi Madame Royale şi Madame Élisabeth. Toţi se aruncară în braţele regelui. O linişte lugubră domni câteva clipe, nefiind întreruptă decât de sughiţuri de plâns. Regina schiţă o mişcare pentru a-l duce pe Maiestatea Sa către camera ei.

— Nu, spuse regele, să trecem în sala aceasta, nu pot să

vă văd decât aici.

Ei intrară acolo şi am închis uşa, care era vitrată. Regele se aşează, regina la stânga, Madame Élisabeth în dreapta sa, Madame Royale în faţă, iar tânărul prinţ nu se aşează, rămânând între picioarele regelui: toţi erau aplecaţi spre el şi îl îmbrăţişau adesea. Această scenă dureroasă dură o oră şi trei sferturi, timp în care a fost imposibil să aud ceva: se vedea doar că după fiecare frază a regelui plânsetul prinţeselor se dubla, dura câteva minute, iar apoi regele reîncepea să vorbească. A fost uşor de judecat după mişcările lor că el însuşi îi informă despre condamnare. La ora zece şi un sfert, regele se ridică primul şi toţi îl urmară: am deschis uşa; regina îl ţinea pe rege de braţul drept. Maiestăţile Lor îl ţineau fiecare de câte o mână pe Delfin; Madame Royale, în stânga, îl ţinea pe rege îmbrăţişat de mijloc; Madame Élisabeth, în aceeaşi parte, dar puţin mai în spate, cuprinsese braţul stâng al augustului ei frate. Ei făcură câţiva paşi către intrare, scoţând gemetele cele mai dureroase.

— Vă asigur, le spuse regele, că vă voi vedea mâine dimineaţă la ora opt.

— Ne promiteţi? au întrebat cu toţii.

— Da, v-o promit.

— De ce nu la ora şapte? spuse regina.

— Ei bine! da, la ora şapte, răspunse regele: adio... El pronunţă acest adio într-un mod atât de expresiv încât hohotele de plâns reîncepură.

Madame Royale leşină şi căzu la picioarele regelui, pe care îl ţinea strâns îmbrăţişat; am ridicat-o şi am ajutat-o pe Madame Élisabeth să o susţină. Regele, vrând să pună capăt acestei scene sfâşietoare, le îmbrăţişă cu mare tandreţe şi avu forţa să se smulgă din braţele lor.

— Adio... adio... spuse el; şi intră în camera sa1.

După această scenă sfâşietoare, regina nu a mai fost ea însăşi. Trăia ca într-un vis; era în plin coşmar; realitatea părea că se îndepărtează de ea. Şi urcând în camera sa, mai avu forţa să le arunce ofiţerilor municipali; „Sunteţi cu toţii nişte sceleraţi!”, apoi se aruncă îmbrăcată în pat, izbucnind în lacrimi. Ora şapte, ea nu va uita. Aştepta această întâlnire; era, de acum înainte, singurul ei orizont; să îl mai vadă o dată, o ultimă dată, pe nefericitul ei soţ.

Urmarea se ştie. Maria Antoaneta s-a trezit, a aşteptat cu răbdare, în zadar, înconjurată de toată familia; a auzit uşile scrâşnind şi închizându-se, clinchetul cheilor, zgomotul de paşi pe scară şi în curte. Apoi a revăzut – chiar dacă doar în vis – dincolo de blestematul oblon, chipul lui Ludovic întorcându-se de două ori spre donjon. Ea plânge acum. Regele a plecat. Nu se va mai întoarce. Regele nu şi-a ţinut promisiunea. Abatele Edgeworth de Firmont, confesorul său, care a ţinut în cameră o slujbă de împărtăşanie la ora şapte dimineaţa, l-a sfătuit să nu îi mai vadă încă o dată pentru a nu face despărţirea şi mai dureroasă. Ludovic l-a însărcinat pe Clery să transmită familiei sale ultimul adio. El i-a încredinţat un sigiliu de argint pentru fiul său şi pentru Maria Antoaneta verigheta sa, marcată cu iniţialele ei, M.A.A.A.2, şi cu data de 19 aprilie 1770. „Spuneţi-i că mă

despart de ea cu durere...” 3. Alături de acestea el a pus un mic pachet care conţinea şuviţe de păr ale tuturor membrilor familiei.

1 *Journal de ce qui s’est passe à la tour du Temple par M. Clery, valet dechambre,* pp. 120–121.

2 Maria Antoaneta, arhiducesă de Austria.

3 *Ibid.,* p. 124.

316

Ludovic este instalat într-o trăsură închisă, abatele de Firmont îl însoţeşte. De-a lungul întregului traseu, regele îşi spune rugăciunile, cu uşile şi ferestrele închise. Ajuns la baza eşafodului, vor să îi lege mâinile; el protestează; nu cedează decât când abatele de Firmont se referă la exemplul lui Hristos. „Faceţi ce vreţi, convine Ludovic; voi bea pocalul până la ultima picătură.” 1 în ultimul moment, vrea să vorbească poporului şi încearcă să strige: „Mor nevinovat de toate crimele care mi se impută. Îi iert pe autorii morţii mele şi îl rog pe Dumnezeu ca sângele pe care îl veţi vărsa să nu cadă niciodată asupra Franţei”, dar bătăile tobelor acoperă restul cuvintelor sale.

Este ora zece şi 22 de minute, o puternică salvă de artilerie răsună în depărtare, garda de la Temple bate tobele; se strigă sub ferestrele donjonului: „Trăiască Republica!” Capul lui Ludovic al XVI-lea a căzut în coş. Madame Élisabeth, ridicând ochii spre cer, strigă: „Monştrii, sunt mulţumiţi acum!..” 2 Regina se sufocă de durere; tânărul prinţ izbucneşte în lacrimi; Madame Royale scoate ţipete sfâşietoare. Maria Antoaneta cade în genunchi. Şi ea

bea pocalul până la ultima picătură. Franţa nu mai are rege; Maria Antoaneta nu mai are soţ. Ce se poate adăuga? Priviţi-l, acest corp prăbuşit în faţa voastră, care îşi ridică ochii umezi spre cer. Priviţi-l. Este cel al ultimei regine a Franţei, este cel al văduvei Capet.

1 *Dernieres heures de Louis XVI roi de France ecrites par l'abbe Edgeworth de Firmont, son confesseur,* în *Journal de ce qui sestpasse à la tour du Temple,* p. 148.

2 Relatarea lui Turgy, în Georges Lenotre, *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* p. 102.

Proba numărul 19

Anticamera morţii

Prin suferinţă simţi mai mult ceea ce eşti.

Maria Antoaneta

Doar un fir

Unul câte unul, cu vârful degetelor, Maria Antoaneta smulge meticulos două fire groase ale unei tapiserii bătute în cuie de-a lungul zidurilor. Chipul ei, pe care au apărut câteva picături de sudoare – e atât de cald în acest august 1793 –, este întins spre această singură porţiune de perete, concentrat pe această biată bucată de ţesătură şi pe aceste două fire groase care trec de marginea pânzei. Ochii albaştri mijiţi fixează intens milimetrul de fibră pe care unghiile degetului mare şi arătătorului, lucrând asemenea unei pensete, îl apucă şi îl trag cu precizie. Uite unul! Operaţia reîncepe. Şi iată-l şi pe al doilea! Buzele freamătă, un vag surâs de mulţumire se desenează pe acest chip pecetluit de moarte. Doar pentru o clipă. Nu mai există

niciun pic de dulceaţă şi abia o pală de suflu de viaţă pe această faţă lividă, suptă, uzată de nopţile fără somn, spălată de plâns, maltratată de încercări şi de suferinţă. Două fire dintr-o pânză proastă: iată la ce se rezumă de acum înainte existenţa celei care a domnit peste unul dintre cele mai puternice regate ale Europei! Ea, Maria Antoaneta, nu mai e nimic. Aşezată de-a curmezişul,

cu spatele uşor adus – ea care se ţinea atât de dreaptă! – pe acest sărăcăcios pat de campanie, cu rochia ei neagră ruptă sub braţ, cu tivul uzat de atâta târât pe jos şi cu pantofii „à la Saint-Huberty” care putrezesc din cauza umidităţii mediului, ea o ştie bine. Nu, nu mai e nimic din cea care a fost, cea mai fastuoasă, cea mai maiestuoasă dintre reginele Franţei; este doar o sărmană femeie despuiată de tot, o nevoiaşă abandonată în celula sa. A trecut de la Versailles la Tuileries, în donjonul de la Temple şi acum în închisoarea Conciergerie, sediu al Palatului de Justiţie în care oficiază Tribunalul revoluţionar; nu este oare parcursul, o, atât de revelator, al unei degradări, mai bine zis, al unei decăderi? Să treci de la aurul şi de la oglinzile din Galerie la pietrele ude şi reci ale acestei carcere înseamnă să treci de la aproape tot la aproape nimic.

Ea nu are dreptul nici măcar la câteva ace, această cerşetoare, această vagaboandă! Mâinile sale şi genunchii săi servesc drept instrumente improvizate: cu unele, ea lustruieşte firele între degete; din altele face perne. Miracol de răbdare şi de ingeniozitate: din aceste fire grosolane,

regina împleteşte un şnur foarte neted şi regulat. Maria Antoaneta îşi aminteşte că fiicele lui Ludovic al XV-lea făceau asta, şi ele, pentru a-şi omorî timpul, dar cu fir de aur! Când această ocupaţie nu îi mai ajunge, regina improvizează un joc cu inelele sale şi cu verigheta; le scoate, le pune din nou, le trece dintr-o mână în alta, gesturi reflexe de persoană bătrână. Mai scotoceşte în mica mănuşă de piele galbenă care conţine portretul tânărului Delfin şi o meşă din părul lui blond. Aceste inele şi această mică mănuşă de piele reprezintă singurele vestigii ale timpului de odinioară, ultimele relicve ale zilelor fericite, împreună cu acest ceas de aur oferit de soţul ei şi pe care l-a atârnat acolo sus, în acest cui bătut în perete. Maria Antoaneta îşi pune pe pat lucrătura şi priveşte în jur cu un aer resemnat. Camera de abia trei metri şi jumătate

pe o latură, situată la parter, lângă curtea femeilor, este foarte întunecată. O mică fereastră închisă cu grilaj dă spre pavelele din curte. Se mai află aici, în afară de pat, un jilţ cu împletitură de trestie putând servi şi ca scaun de toaletă, un bideu din marochin roşu, o masă şi două scaune cu împletitură de pai. Este foarte puţin, aproape nimic. În această sărăcie, doar micuţa Rosalie Lamoliere se mai gândeşte la confortul ei minimal. Ieri, tânăra i-a oferit o mică oglindă; Maria Antoaneta a fost emoţionată până la lacrimi. Este totuşi un fleac, această oglinjoară cu marginea roşie cu nişte chinezării pictate pe cele două laturi, această oglinjoară care nu a costat mai mult de 20 de parale pe

chei, dar în sărăcia ei lucie regina se ataşează de cele mai mărunte obiecte, de cel mai derizoriu element de confort. În această temniţă cu mobilier rudimentar mai este un paravan de patru picioare înălţime care îi permite femeii să se schimbe şi să îşi facă toaleta la adăpost de privirile celor doi jandarmi care nu părăsesc niciodată încăperea. Maria Antoaneta se întoarce spre paznicii săi. În acest moment, jandarmul Gilbert şi subofiţerul de cavalerie Dufresne joacă table şi râd, vorbesc, sunt în lumea lor, fără a da atenţie la ce face prizoniera; privindu-i astfel, Maria Antoaneta îi studiază aproape cu bunăvoinţă. Nu-i aşa că par inocenţi, aceşti oameni de treabă? O clipă, ea intră în joc şi le urmăreşte mişcările. În clipa următoare, închide ochii şi se vede pe ea însăşi în Salonul Păcii, alături de contele d'Artois, în faţa mesei cu fetru verde. Dar ce departe e epoca faraonului!

Deodată, regina este smulsă din reveria ei. Un membru al Gărzii municipale deschide cu brutalitate uşa celulei sale; alţi doi pătrund cu el în interior. Pălăria cu pene negre a lui Fouquier-Tinville, cel cu mină severă, aşteaptă la intrare. Gilbert şi Dufresne se opresc din joc şi se ridică, neştiind ce să facă. Fără un cuvânt, gărzile scotocesc patul reginei şi întorc totul pe dos. Ce caută? Iată că nu se aleg cu nimic. Vizibil dezamăgit, Fouquier îşi ia revanşa: o

scrutează acum pe Maria Antoaneta şi, cu un rânjet de satisfacţie, ordonă să i se dea ceasul agăţat în cui. Îl ia în mână şi îl pune în buzunar, apoi mica echipă pleacă de

unde a venit. Maria Antoaneta este devastată. Acest ceas era totuşi ultima legătură cu soţul ei; l-a smuls din perete, dar e ca şi cum l-ar fi smuls din inima ei. Şi apoi, fără acest ceas, nu mai există ore! Rămâne doar lumina slabă care pătrunde prin fereastră pentru a arăta că e zi şi nu noapte. Până atunci, timpul era suspendat, ca acest ceas în cuiul său; suspendat de un eveniment neprevăzut şi improbabil ca, de exemplu, o victorie a coaliţiei şi căderea îngrozitoarei Revoluţii, ori de organizarea unei evadări. De azi înainte, ceasul nu mai e acolo şi timpul s-a oprit. Evenimentul din acest 7 august 1793 pare banal, însă este dramatic, profund dramatic pentru Maria Antoaneta. Nu mai e aproape nimic, dar şi acest *aproape* tot e prea mult. Nervoasă, pentru a se calma şi a uita totul, pentru a se pierde într-o activitate, se întoarce din nou spre tapiseria bătută în cuie pe perete şi trage cu putere, cu unghiile, un mic fir din ţesătură. Simbolul nu este minor: viaţa reginei nu mai ţine decât de un fir. Şi dacă s-ar rupe?

Un vis frumos

După moartea regelui, la 21 ianuarie, regina nu mai este decât o umbră a ceea ce a fost. Maria Antoaneta e de neconsolat. Ultimele luni petrecute la Temple, până pe 1 august, ziua mutării ei la Conciergerie, au început cu o profundă depresie. „Nimic nu e în stare să calmeze angoasele mamei mele; nu puteam să îi sădim în inimă nicio speranţă: îi ajunsese indiferent că trăia sau că murea. Ne privea uneori cu o milă care ne făcea să tresărim” 1

1 *Memoire ecrit par Marie-Thérèse Charlotte de France sur la captivite des princes et des princesses ses parents*

depuis le 10 aout 1792 jusqu'ă la mort de sonfrere, în *Journal de ce qui s'est passe à la tour du Temple,* p. 169.

321

mărturiseşte fiica sa, Madame Royale. Executarea soţului său a lăsat-o mută, într-o stare de prostraţie. Cumnata sa se îngrijorează, dar şi anumiţi ofiţeri municipali care nu erau insensibili la suferinţele sale, precum Goret, care s-a oferit voluntar pen tru gardă şi care a vrut şi el să o facă să îşi revină: „Doamnă, îi spuse el, într-o zi, reginei înlăcrimate, trebuie să vă păstraţi pentru familia domniei voastre" 1. Maria Antoaneta a cerut haine de doliu; ea a fost pictată în aceste haine de Alexandre Kucharski. Refuză să iasă să se plimbe în grădină. Goret îi propuse atunci să urce în vârful Turnului, pe îngusta galerie circulară crenelată; o idee bună: acolo se putea plimba şi se puteau instala chiar şi scaune. Prinţesele se aşezau aici în timp ce Delfinul se juca. Dar curând s-au temut ca publicul numeros care se aduna dedesubt să nu vadă prinţesele. Responsabilii de la Temple au hotărât să instaleze jaluzele etanşe între creneluri. Prizonierii puteau să se plimbe, dar nu mai vedeau strada; le mai rămânea doar să ridice ochii spre cer, dar măcar respirau. Toulan, un alt paznic milos, deşi unul dintre răzvrătiţii de la 10 august, îi strecură Mariei Antoaneta un exemplar din testamentul soţului ei copiat de Clery, ca şi verigheta lor. Zilele treceau astfel, săptămânile la fel şi, puţin câte puţin, regina ieşi din toropeală, îşi recăpătă curajul. Trebuia! Nu era singură! Trebuia să se gândească la copii, în primul rând la Louis-Charles, care,

deşi monarhia era abolită, nu era pentru regalişti – şi aceştia erau încă numeroşi – decât noul rege al Franţei. Dacă încă se mai ţinea seama de ordinea dinastică şi de legea succesiunii, acest copil era de acum înainte Ludovic al XVII-lea. Nu mai era nicio umbră de îndoială pentru Maria Antoaneta şi pentru Madame Élisabeth; ofiţerii municipali au notat că,

1 Relatarea ofiţerului municipal Goret, citat de Georges Lenotre,*Marie -Antoinette. La Captivite et la Mort,* p. 145.

începând cu acea dată, cele două femei îl lăsau pe copil să o ia înainte, la masă îi acordau locul de onoare şi îl serveau primul.

E ca şi cum ai spune că Maria Antoaneta nu abandonase încă orice speranţă de restauraţie.

Da, regina şi-a recăpătat curajul şi îndată şi-a reluat corespondenţa secretă cu exteriorul. Un plan de evadare a fost chiar încropit cu complicitatea lui Toulan şi a cavalerului de Jarjayes, unul dintre servitorii ei apropiaţi de altădată. Într-adevăr, Temple era dificil de controlat, deoarece cea mai mare parte a gardienilor se schimbau la două zile şi acest du-te-vino interior-exterior era continuu. Care era deci planul? Era vorba să neutralizeze paznicii – cuplul Tison – cu ajutorul unui somnifer puternic, apoi Jarjayes, îmbrăcat în hainele lampagiului care aprindea felinarele – şi care se prezenta în fiecare seară –, cu regina şi Madame Élisabeth deghizate în membri ai Gărzii municipale şi Madame Royale jucând rolul fiului lampagiului

ar ieşi din închisoare. Cât despre Delfin, ar fi fost strecurat într-un căruţ plin cu haine murdare.

Trei trăsuri i-ar aştepta la ieşirea din Temple şi i-ar conduce la Dieppe, de unde s-ar îmbarca pentru Anglia. Totul era prevăzut pentru 8 martie. Totuşi, era nevoie de un complice care să le poată procura paşapoarte false. Este şi ceea ce a aruncat totul în aer. Numitul Jean-François Lepâtre, preşedintele corni-] tetului de paşapoarte, a fost solicitat, dar acesta, temându-se de posibilele consecinţe, a vrut să fie foarte bine plătit. Primind deja un avans de 200 000 de franci, el a tras de timp cu eliberarea paşapoartelor. Un alt ghinion: după trădarea generalului Dumouriez, care se raliase cauzei regaliste, şi asta pe când armatele revoluţionare se aflau într-o situaţie grea pe câmpul de luptă, Convenţia a hotărât să se înăsprească eliberarea de paşapoarte. Nu se mai puteau elibera pentru patru persoane

deodată. Jarjayes intenţiona să o scoată doar pe regină; ea refuză categoric.

Am visat frumos, asta e tot, îi scrie ea cavalerului, dar am avut mult de câştigat, găsind, cu această ocazie, o nouă dovadă a devotamentului domniei voastre pentru mine. Încrederea mea în domnia voastră este fără margini; veţi găsi întotdeauna, în toate ocaziile, la mine, caracter şi curaj; dar interesul fiului meu este singurul care mă ghidează şi, oricât de fericită aş fi să mă văd ieşită de aici, nu pot consimţi să mă despart de el.

[...] Nu m-aş putea bucura de nimic lăsându-mi aici copiii, iar această idee mă împiedică şi să regret ceva1.

Aceasta este situaţia, păcat, regretă regina, care nu abandonează totuşi complet ideea evadării şi amână pentru noaptea de 21 spre 22 iunie, fără mai mult succes. De data asta, pantofarul Simon denunţă planul de evadare pus la cale de un alt ofiţer municipal, Michnois, la instigarea baronului de Batz, regalist curajos care visase să îl răpească pe Ludovic al XVI-lea în drumul spre eşafod. Nevasta lui Simon, obligată de soţ să o denunţe pe regină, înnebunise. Maria Antoaneta putea deci conta pe câţiva fideli neaşteptaţi la Temple sau afară.

Ea i-a încredinţat lui Jarjayes alte misiuni: aceea de a transmite scrisori fraţilor regelui defunct care totuşi vizau regenţa; aceea mai ales de a-i transmite lui Fersen o scrisoare pecetluită cu sigiliul pe care Maria Antoaneta şi-l făcuse cu armele frumosului suedez. Acest sigiliu reprezenta un porumbel cu aripile desfăcute şi purta deviza *Tutto a te mi guida,* „Totul mă conduce spre tine". Regina îi cerea lui Jarjayes să îi spună lui Fersen „că deviza nu fusese niciodată mai adevărată" 2. Spera ea ca, abia ieşită de la Temple, să îşi trăiască iubirea alături de

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 817.

2 *Idem.*

conte? Poate. Dar era prea târziu. Nu va mai revedea fiinţa iubită. Şi când acest mesaj a ajuns la Bruxelles, ea era moartă.

Acest perfect mic sanculot

Să nu ne grăbim prea tare. Mai sunt câteva etape înaintea acestei funeste încheieri. Maria Antoaneta, în această primăvară şi în această vară 1793, era în centrul negocierilor celor mai nebuneşti. Ce era de făcut cu regina? Aceasta era preocuparea revoluţionarilor. Dumouriez trădase pe 5 aprilie şi se gândea să preia conducerea contrarevoluţiei, poate chiar să pornească împotriva Parisului. În iulie, armatele coaliţiei trecuseră frontierele, austriecii cuceriseră Conde-sur-Escaut la începutul lunii, englezii şi olandezii ocupaseră Valenciennes pe 27. Armatele Republicii băteau de acum peste tot în retragere şi mai trebuia luptat şi împotriva „inamicilor din interior”, care se ridicau în Vandeea. Putea văduva Capet să fie folosită ca monedă de schimb? Alţii doreau moartea reginei pentru a da un exemplu şi pentru a tulbura Europa regilor. De partea coaliţiei, soarta Mariei Antoaneta nu era mai puţin discutată. Trebu-! iau ei să îi negocieze eliberarea? însă Convenţia, pentru a accepta o astfel de soluţie, cerea un armistiţiu nelimitat, ceea ce emigranţii nu intenţionau să acorde. Trebuiau să corupă câţiva şefi revoluţionari, de exemplu pe Danton? Dar Robespierre era cel care domina de acum Convenţia şi acesta nu era oare numit „Incoruptibilul”? Şi apoi, era oare atât de urgent să se restabilească monarhia franceză în favoarea unei regente, Maria Antoaneta, care nu ar face decât după cum o taie capul şi nu s-ar lăsa atât de uşor de condus? Nu era de preferat să lase Franţa să se mai prăbuşească puţin? Puterile europene puteau să se întrebe în voie în privinţa

sorţii reginei, fiindcă revoluţionarii francezi erau cei care urmau să decidă, în ultimă instanţă. Celor mai mulţi dintre ei, Maria Antoaneta le apărea, în turnul său, ca

un ostatic inutil, un ostatic de care se puteau debarasa fizic. În fond, soarta ei era pecetluită: nu mai rămânea decât să o izoleze de fiul ei – care, la nevoie, ar fi reprezentat o mai bună monedă de schimb1 – şi să o judece. Iată că s-a rupt şi ultimul fir: Maria Antoaneta nu mai conta deloc, ; viaţa ei era inutilă.

La 29 iunie, Comitetul de Salvare publică luă decizia cu privire la micul Louis-Charles. Chaumette o promisese: „Îl voi îndepărta de familia sa pentru a-l face să uite că are un anumit rang” 2. Despărţirea a avut loc pe 3 iulie. Madame Royale, care a asistat la scenă, povesteşte:

Mama mea a fost devastată din cauza acestui ordin crud; ea nu a vrut să îl dea pe fratele meu şi s-a opus ofiţerilor municipali care se îndreptau spre patul pe care îl aşezase. Aceştia, vrând neapărat să îl ia, ameninţau că vor folosi violenţa şi că vor alerta paza. Mama le-a spus că nu aveau decât să o ucidă, înainte de a-i smulge copilul: şi o oră trecu astfel cu ea rezistând, cu injurii, ameninţări din partea ofiţerilor municipali, cu plânsete şi încercări de a-l apăra din partea noastră, a tuturor. În fine, ei au ameninţat-o atât de convingător că îl vor ucide pe el, dar şi pe mine, încât a fost nevoită iarăşi să cedeze, din dragoste pentru noi. Mătuşa mea şi cu mine l-am ridicat, pentru că biata mea mamă nu mai avea putere; şi, după ce a fost îmbrăcat, ea îl luă şi îl

încredinţă ofiţerilor municipali, scăldat în lacrimile ei şi presimţind că nu îl va mai vedea vreodată3.

1 Billaud-Varenne avertizase: „Puterile aliate să ştie foarte bine că un singur fir ţine fierul suspendat deasupra capului fiului tiranului şi că, dacă mai fac un pas în plus, el va fi prima victimă a poporului” (citat de Henri Wallon, *Histoire du tribunal revoluţionnaire de Paris,* 1880, tom I, p. 285.)

2 Citat de Andre Castelot, *Le proces de Marie-Antoinette,* p. 100.

3 *Memoire ecritpar Marie-Thérèse Charlotte de France sur la captivite des princes et des princesses ses parents depuis le 10 aout 1792jusqu’ă la mort de sonfrere,* p. 176–177.

326

Comuna dorea ca acest copil, rupt de familia sa, de sângele său, să se rupă şi de destinul său, acela de a fi rege. Îi trebuia o „educaţie republicană”; în fond, ea dorea să facă din micul Ludovic al XVII-lea un copil ca toţi ceilalţi, un cetăţean obişnuit, pierdut în masa democratică. Trebuia să se evite orice posibilitate de restauraţie. Pentru asta, se decise să fie încredinţat pantofarului Simon, membru al Clubului cordelierilor, cititor al gazetei *Le Pere Duchesne,* personaj vulgar şi care abia ştia să scrie. Halal învăţător totuşi, doar dacă nu se dorea nu să îl înveţe, ci să îl dezveţe...

Hebert şi Chaumette insistau: trebuia să facă din el un sanculot perfect. Şi, aşa, copilul a devenit la fel de prost

crescut ca şi învăţătorul său. În ochii băiatului în vârstă de opt ani, familia Simon nu era aşa de rea. După ce au trecut primele două zile, în care a plâns în patul său, acesta găsi în compania lor nişte interlocutori buni şi începu să aibă încredere. O legendă regalistă susţine ideea că a fost victima unor rele tratamente, că a fost forţat să bea, ceea ce explică viitorul lui comportament. Este fals şi realitatea este mult mai rea decât aceasta! în realitate, tânărul prizonier şi-a iubit temnicerii, care au avut grijă de sănătatea lui, l-au îmbrăcat altfel, s-au jucat cu el, i-au cumpărat un căţeluş, găini, i-au reparat o pasăre mecanică, o jucărie, ce dădea din aripi şi fluiera *Marşul regelui.* A fost învăţat cântece revoluţionare, a fost învăţat să înjure: acestea au fost singurele lecţii pe care le-a primit. Madame Royale mărturiseşte: „Noi l-am auzit cântând, cu Simon, *La Carmagnole,* cântecul marsiliezilor, şi mii de alte orori [...]; el îl punea să cânte sub ferestre pentru a fi auzit de paznici şi îl învăţa să pronunţe înjurături îngrozitoare împotriva lui Dumnezeu, împotriva familiei sale şi a aristocraţilor” 1.

1 *Journal de ce qui s’estpasse à la tour du Temple,* pp. 180–181.

327

Copilul devenea astfel un adevărat mic republican, spre marea suferinţă a mamei lui, care asista de departe şi fără a putea face nimic. Dar ce victorie pentru revoluţionari! Tatăl purtase boneta roşie; fiul cânta acum *La Carmagnolel* într-o zi, auzind zgomot în apartamentul de deasupra, cel al mamei, al mătuşii şi al surorii sale, Louis-Charles a strigat

dintr-un oribil reflex condiţionat: „Nenorocitele alea de curve nu au fost încă ghilotinate?” 1. Ce poate fi mai oribil de atât!

Mai rău, copilul începu să povestească familiei Simon, care o repetă lui Hebert, că mai mulţi comisari de la Temple aveau lungi discuţii cu prizonierele şi urzeau cu ele câteva planuri de evadare. Şi mai rău, atunci când Simon şi soţia sa îl surprinseseră pe băiat că se autosatisfacea şi îl certaseră, acesta se sperie şi povesti până la urmă că mama lui îl învăţase asta. Teribil destin pentru regină: chiar şi el, copilul adorat, copilul îndrăgit, îngeraşul ei iubit, o denunţa, o făcea responsabilă de tot. Evident, nu i-a trebuit mai mult Comunei pentru a convoca băiatul la interogatoriu. Pe 6 octombrie, „micul Capet” a compărut în faţa primarului, a substitutului Hebert şi a câtorva demnitari municipali. Chestionat de Chaumette, el a repetat acuzaţiile în faţa ofiţerilor municipali, ca şi îngrozitoarea minciună care o punea în cauză pe propria mamă. Să vedem odiosul proces-verbal al acestei şedinţe:

Declară, în plus, că fiind surprins de mai multe ori în patul său de Simon şi de către soţia lui comiţând asupra lui indecenţe care îi afectează sănătatea, el le-a mărturisit că fusese instruit în aceste obiceiuri dăunătoare de mama şi de mătuşa sa şi că de mai multe ori ele se amuzaseră văzându-l că repetă aceste practici în faţa lor şi că adesea acestea se întâmplau când îl culcau între ele.

1 Citat de Andre Castelot, *Le proces de Marie-Antoinette,* p. 103.

Şi, înscris pe margine, acest comentariu:

Că din modul în care copilul a explicat, el ne-a dat de înţeles că o dată mama lui l-a făcut să se apropie de ea, că a rezultat de aici o copulaţie şi că a rezultat umflarea unuia dintre testiculele sale, fapt cunoscut de cetăţeana Simon, pentru care el încă poartă un bandaj, şi că mama lui i-a recomandat să nu vorbească niciodată despre asta, că acest act a fost repetat de mai multe ori de atunci1.

Totul era, evident, o minciună şi nu putea fi reţinut ca acuzaţie împotriva reginei, atât era de josnic. De ce declara copilul aşa ceva? Era ameninţat de Hebert? Este foarte plauzibil. Cât despre comentariu, se baza pe o recompunere scandaloasă a faptelor relatate. Louis-Charles avea într-adevăr o hernie la un testicul şi trebuise să i se pună un bandaj, dar această rană survenise prosteşte, pe când se juca de-a călăria cu un baston! Nefericitul băieţel şi-a menţinut totuşi versiunea în faţa surorii sale, apoi a mătuşii cu care a fost confruntat.

Cu toate acestea, Maria Antoaneta nu se putea împiedica să îl iubească pe acest mic monstru; era fiul ei! Ea a descoperit curând un loc prin care îl putea zări când ieşea. Rămânea acolo ore întregi, pândindu-l de departe printr-o mică fantă în oblon. Da, nu putea să se abţină să nu-l iubească pe acest perfect mic sanculot. Era regele Franţei!

Ultima temniţă

Când încep interogatoriile fiului său, Maria Antoaneta este la Conciergerie de două luni, în aşteptarea procesului său. Transferul ei a avut loc în noaptea de 1 spre 2 august

pentru a preveni orice tentativă de răpire pe drum. Cei patru comisari

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 821.

ai Comunei, conduşi de Michonis, au trezit-o pe regină pe la ora două noaptea şi i-au citit decretul votat de Convenţie în ajun, la cererea Comitetului de salvare publică, care o trimitea în faţa tribunalului extraordinar şi ordona transferul său la Conciergerie. Madame Royale scrie:

Ea a ascultat lectura acestui decret fără a se emoţiona şi fără a le spune un cuvânt. În timp ce îşi împacheta hainele, ofiţerii municipali nu au slăbit-o din ochi; a fost chiar obligată să se îmbrace în faţa lor. Au cerut să li se arate buzunarele, le-au percheziţionat, au luat tot ce era în ele, deşi nu era nimic important. Au făcut un pachet, pe care au spus că îl vor trimite la Tribunalul revoluţionar, unde va fi deschis în faţa ei. Nu i-au lăsat decât o batistă şi un flacon, de teamă să nu i se facă rău1.

Ea le îmbrăţişează pe fiica şi pe cumnata sa, coboară scara Turnului, traversează grădina, încadrată de nu mai puţin de 20 de jandarmi; o trăsură o aştepta pe peronul palatului. Pe la ora trei, a intrat în curtea Palatului de Justiţie; a fost pusă să coboare scări, să cotească pe coridoare, apoi au condus-o spre o încăpere îngustă şi boltită. Era ultima ei locuinţă. Paznicul, Richard, a primit-o în celulă cu registrul de inventar. A fost întrebată cum se numeşte. Ce putea răspunde în afară de: „Priviţi-mă”. Micul ei pachet a fost desfăcut şi s-a făcut inventarul în faţa ei,

apoi totul a fost sigilat, cu numărul 280.

Maria Antoaneta va petrece acolo ultimele şase săptămâni din viaţa sa. Le petrece într-o veritabilă degradare fizică şi morală. Totuşi, s-a mai spus, nu toţi îi sunt ostili, nici printre gardieni, nici dintre puţinii angajaţi de la Conciergerie, unii manifestând faţă de ea mult respect şi, adesea, compasiune.

1 *Memoire ecritpar Marie-Thérèse Charlotte de France sur la captivite des princes et des princesses ses parents depuis le 10 aout 1792jusquă la mort de sonfrere,* p. 179.

330

Cuplul Richard îi îndulceşte adesea zilele. Doamna Richard are grijă de hrana sa, cumpărând cele mai bune produse pentru regină. Rochia sa neagră s-a găurit? îi este trimisă bătrâna mamă a paznicului încărcată cu stofe pentru a-i cârpi hainele şi, de la Temple, se cere o rochie albă, ceva lenjerie, batiste, ciorapi negri, un jupon, eşarfe şi încălţăminte. Două femei îi sunt aproape pentru a o servi: Rosalie Lamorliere, despre care am vorbit deja, şi doamna Harel, mult mai puţin simpatică şi care o supraveghează discret. Doi jandarmi sunt în permanenţă în celula ei spartană. Maria Antoaneta îşi ocupă timpul cum poate, citind câteva cărţi, mai ales relatări de călătorie, precum cele ale căpitanului Cook; nu are dreptul la nicio ieşire, spre deosebire de alţi deţinuţi; aşa încât se învârte în cerc în această încăpere de 13 metri pătraţi. I s-au luat acele de cusut şi croşetele – ocupaţii pe care le-a îndrăgit întotdeauna – atunci, ea trage cu unghiile câteva fire care

ies din tapiseria de pe perete. Adesea, îi priveşte pe cei doi jandarmi care joacă table sau se uită în curtea femeilor. Vederea reginei stârneşte milă. Ea se topeşte văzând cu ochii, precum o lumânare care se stinge. Viaţa o părăseşte insesizabil; mănâncă puţin. În realitate, Maria Antoaneta e grav bolnavă. În mai, medicul de la Temple a îngrijit-o pentru convulsii. De atunci suferă de hemoragie cronică – datorată probabil unei tumori canceroase – se goleşte încet de sânge. Biata femeie nu mai are nicio consolare. Nu se mai gândeşte decât la copiii de care acum este privată. Ce se întâmplă cu ei? Ce destin îi aşteaptă? Michonis, când vine să o vadă, cu ocazia inspecţiilor, îi dă, desigur, câteva veşti, dar e foarte puţin. Într-o zi, doamna Richard crede că îi face o bucurie. Îl aduce în celula sa pe copilul ei cel mai mic, blond, cu ochi albaştri foarte frumoşi şi al cărui chip fermecător pare a aparţine unui rang mai presus decât al său. [...] Regina, văzând acest frumos băieţel, tresare vizibil; îl ia în braţe, îl copleşeşte cu

mângâieri şi cu sărutări şi începe să plângă vorbindu-ne de domnul Delfin, care avea cam aceeaşi vârstă; se gândea la el zi şi noapte1.

Acum, Maria Antoaneta este pregătită să se lase pradă morţii. Ultima zvâcnire neaşteptată: unii partizani încă vor să o scoată din temniţă, nişte nebuni, nişte zănatici. Cine sunt aceştia? Jean-Baptiste Michonis, administrator în poliţie, şi Alexandre Gonsse de Rougeville, cavaler de Saint-Louis. Amintiţi-vă: Rougeville era cavalerul care a salvat-o

pe regină în teribila zi de 20 iunie 1792. Din acea funestă zi în care palatul Tuileries a fost invadat, Rocher reapăruse pe scara de la Temple, iar acum apărea Rougeville, care plănuia să o scoată de la Conciergerie! Este evident că la Conciergerie sunt mult mai multe condiţii pentru o evadare deoarece supravegherea este mai puţin strictă decât la Temple, iar Maria Antoaneta este singura care trebuie scoasă. Aici, e un du-te-vino continuu, se intră şi se iese, prizonierii politici şi prizonierii de drept comun sunt amestecaţi. Aici, Maria Antoaneta este atracţia, fiecare vrea să o vadă. Femeile se apleacă la fereastra sa pentru a o zări. Gardienii chiar plătesc ca să o viziteze. Nu suntem la grădina zoologică, dar Austriaca este nici mai mult nici mai puţin decât un animal în cuşcă. Astfel, în mijlocul acestei agitaţii şi al acestei confuzii, totul e posibil.

La 28 august, Michonis o vizitează pe regină în compania unui bărbat mic de statură, pe care Maria Antoaneta îl recunoaşte imediat. Rougeville, cavalerul de Saint-Louis! Un „mare foc” îi iluminează chipul, emoţia este puternică. Rougeville poartă două garoafe roşii la butonieră2, le smulge şi le aruncă în spatele încăperii, aproape de sobă. Cei doi bărbaţi

1 Relatarea lui Rosalie Lamorliere, citată de Georges Lenotre, *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* pp. 233–234.

2 De aici denumirea de Conspiraţia Garoafa (n. red.).

pleacă repede, însoţiţi de un jandarm. Maria Antoaneta distrage atenţia celorlalţi doi paznici şi se repede în spatele paravanului pentru a lua garoafele şi a citi mesajele rulate în interior. Despre ce e vorba? Despre promisiunea de a reveni câteva zile mai târziu pentru a o scoate de acolo! Regina se grăbeşte să se confeseze jandarmului Gilbert pentru a îl câştiga de partea ei şi pentru a transmite răspunsul ei lui Michonis. Reuşeşte să facă rost de un ac şi, cu ajutorul unor mici găuri în hârtie, scrie câteva rânduri, astăzi descifrate: „Sunt păzită permanent. Nu vorbesc cu nimeni. Am încredere în domnia voastră. Voi veni” 1.

În timpul procesului său, interogată despre ce scrisese, regina povesti că îi ceruse cavalerului să nu mai revină şi să nu insiste. Putea fi crezută. Jandarmul Gilbert ia biletul, îl dă soţiei paznicului, doamna Richard, care se hotărăşte să îl informeze de îndată pe Michonis. Acesta declară că nu e nimic şi, pentru mai multă siguranţă, perforează hârtia cu găuri suplimentare pentru a face mesajul ilizibil. Dar, pe 3 septembrie, Gilbert, neîncrezător şi preocupat să prevină orice incriminare la adresa lui, scrie un raport şi chestiunea ajunge până la Comitetul de siguranţă generală. Oare tentativa de evadare chiar a avut loc, cum va afirma mai târziu Rougeville, care va povesti cum conspiratorii au fost arestaţi în pragul uşii de un jandarm care nu fusese prevenit? A fost anulată în ultimul moment? Greu de ştiut adevărul despre această sumbră întâmplare care a fost cea din urmă speranţă a Mariei Antoaneta. Sigur este că în zilele ce au urmat reacţia Comunei a fost dură pentru regină: i se scotoceşte celula de la un capăt la altul şi i se

ridică şi ultimele obiecte personale. Urmarea nu se lasă aşteptată: la 11 septembrie, se decide să i se schimbe celula pentru a o îndepărta de ieşire. Se alege localul farmacistului, despărţit de şase grilaje de *cour de Mai.* Acolo, se

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* p. 834.

fac apoi lucrări suplimentare de securitate: se dublează uşa cu una mai groasă, se acoperă complet fereastra cu tablă, se zideşte mica deschizătură care dă spre coridor, se acoperă pe jumătate cu tablă marea fereastră cu zăbrele care dă spre curtea femeilor, restul fiind acoperit cu o împletitură din sârmă de fier, şi se astupă cu ciment chiar şi garguiul care serveşte la scurgerea apei! Pe 13, prizoniera este transferată în noua sa celulă. Se suplimentează, de asemenea, personalul care o supraveghează şi astfel este aproape complet izolată, într-un întuneric aproape total.

Maria Antoaneta ar putea închide ochii şi s-ar putea gândi la grota ei de la Trianon, dar această cămăruţă subterană este destinată doar nefericirii ei; e o gaură de şobolan unde zace de acum încolo; moralul ei e la pământ, a ajuns în cea mai mare mizerie, printre hoţi şi criminali, scursurile umanităţii. *Iată-te, Maria Antoaneta, tremurând de frig în ultima ta vizuină, acest jalnic cavou al monarhiei, oribilă criptă a regalităţii. Iată-te pe jumătate îngropată în această cloacă, în anticamera morţii, cu un picior deja în groapă. Nu-ţi mai rămâne decât să te rogi. Fouquier se înalţă în faţa ta, gata să îţi dea lovitura de graţie.*

Proba numărul 20

Un proces politic

Voi sunteţi acuzatorii, voi nu puteţi fi judecătorii săi.

Replică din piesa *La Chaste Suzanne* jucată în 1793

Capul Antoanetei

Străzile Parisului sunt aproape pustii la această oră a nopţii. Bărbatul pe jumătate beat care înaintează la întâmplare şi se împleticeşte pe rue Tournon abia vede pe unde calcă. Îl doare capul, privirea îi este înceţoşată, se grăbeşte să se întoarcă acasă. Deodată se împiedică de ceva, o veche cutie de metal care zace pe jos. Bum! – loveşte în ea cu piciorul cât poate; zgomotul sperie pisica vagaboandă care traversează strada pe furiş şi se strecoară pe sub o poartă. Bărbatul se opreşte o clipă şi mormăie câteva înjurături în barbă. Nicio lumină nu împrăştie întunericul pe această stradă, nicio lumânare la ferestre, niciun semn de viaţă, vizibil, în aceste apartamente. Burghezul doarme. Nu, acolo, în dreapta, la etajul al doilea, o fereastră mare este luminată, larg deschisă; nişte umbre se agită pe tavan, se profilează, apoi se deformează – umbre misterioase, umbre neliniştitoare –, altele trec şi revin în dreptul ferestrei – corpuri peste măsură de alungite, capete exagerat de mari. Bărbatul îşi ridică ochii şi observă această scenă stranie; aceste umbre

murmură, aceste fantome şuşotesc, aceste spectre deliberează; deodată, un chip strâmb apare la fereastră,

aruncă o privire spre cerul înstelat, apoi dispare după un perete.

Cine sunt aceşti oameni? Şi ce fac ei? Ţes un complot? Pun la cale o conspiraţie? E ora 11, în acest 2 septembrie 1793, iar istoria se scrie în salonul intens luminat. Suntem în faţa locuinţei primarului Parisului, Jean-Nicolas Pache, dar beţivul nostru nu ştie asta. Bărbatului i-ar plăcea să ştie mai mult; se apropie de zid, se lipeşte cu spatele de piatră şi trage cu urechea; frânturi de fraze, cuvinte spuse tare, îi parvin trunchiat. O voce slabă, aproape blândă, calmă, binevoitoare, vorbeşte despre „ostatică” şi despre „teroare”. O alta, nazală, pronunţă distinct cuvântul „moarte”: asta îi face sângele să îngheţe. O alta şi mai gravă toarce cuvintele „convenţie” şi „tribunal”. Brutal, un zgomot violent îl face să tresară: este o lovitură de pumn în masă şi o frază pronunţată cu furie care răsună până în stradă: „Am promis capul Antoanetei, voi merge să i-l tai eu însumi dacă mai amânaţi să mi-l daţi!”

Antoaneta? Antoaneta! Este vorba deci despre regină! Totul se limpezeşte pentru omul nostru, se face zi în plină noapte: aceste umbre care dansează pe pereţi şi se caţără pe tavan sunt cele ale membrilor Comitetului de salvare publică! Aceste umbre care populează apartamentul din foburgul Saint-Germain sunt oamenii cei mai puternici şi cei mai periculoşi ai momentului. Bărbatului i se face frică şi nu vrea să mai ştie nimic. Trebuie să îşi vadă de drum, trebuie să o întindă cât mai repede. Şi dacă una dintre umbre apare iar la fereastră? Şi dacă îi observă prezenţa? Doar la gândul acesta, omul începe să tremure; fără să se poată controla,

îşi duce mâna la gât şi fuge împleticindu-se. Mâine, trezit din beţie, dezmeticit de-a binelea, îi va promite soţiei sale că nu va mai bea, povestindu-i

acest coşmar urât. Şi totuşi, nu este vorba aici de niciun coşmar etilic, de niciun delir alcoolic, e doar sumbra realitate. Umbrele există într-adevăr, au apărut la fereastră şi plutesc deasupra întregului oraş. Ele au părăsit cei patru pereţi ai salonului şi au apucat-o pe toate străzile; iată-le că se pregătesc să intre în fiecare casă, să cerceteze fiecare inimă, să violeze fiecare conştiinţă şi să doboare, după cel al Antoanetei, fiecare cap cât de cât liber, cât de cât independent, cât de cât diferit.

Adunaţi la Pache în jurul mesei din salon, iată-i pe membrii Comitetului: sunt aici Cambon, Barere, Herault de Secfielles, Jean Bon Saint-Andre şi mai ales Hebert, turbatul Hebert, a cărui alură îngrijită şi rafinată face notă discordantă cu afirmaţiile sale brutale şi violente. Directorul jurnalului *Le Pere Duchesne* domină această teribilă adunare care se pregăteşte să hotărască soarta reginei Franţei. Cambon apreciază că Maria Antoaneta mai poate servi drept ostatic şi drept argument în negocierile cu Bruxelles, Viena şi Prusia. Toţi ceilalţi consideră, dimpotrivă, că regina trebuie să moară pentru că „viaţa lui Ludovic al XVII-lea îndeplinea aceste condiţii din toate punctele de vedere, că era nevoie de sângele reginei pentru a asocia Tribunalul revoluţionar şi Convenţia şi a face oraşul Paris părtaş al destinului Convenţiei; că moartea lui Capet fusese

mai ales opera Convenţiei, dar că aceea a reginei era treaba Parisului, a tribunalului şi a armatei revoluţionare” 1. Hebert este cel care, după ce a dat cu pumnul în masă, a încheiat dezbaterile. După el, acum când patria e în pericol, când la Paris preţul pâinii nu încetează să urce şi când încep criticile la adresa guvernului, trebuie dată această satisfacţie poporului care o cere: moartea

1 Citat de Georges Lenâtre, *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort*, p. 220.

reginei. Girondinii au fost arestaţi, Marea Teroare trebuie decretată, dar asta nu este de ajuns; este vorba ca, în faţa străinătăţii care începe să spere, în faţa „inamicilor din interior” care, precum în Vandeea, contestă opera revoluţionară, să dea un teribil exemplu şi să arate tuturor cum Comuna domină de acum încolo Convenţia şi că ea este stăpâna. Trebuie ucisă văduva Capet înainte ca insolenta, orgolioasa să nu moară ea însăşi, de moarte naturală. E o urgenţă!

Fraza răsună pe rue Tournon: „Am promis capul Antoanetei, voi merge să i-l tai eu însumi dacă mai amânaţi să mi-l daţi”. Urmarea e de acelaşi soi:

L-am promis, în numele vostru, sanculoţilor care mi-l cer şi fără de care voi nu existaţi. Instinctul Republicii îi împinge să vrea să se ni se alăture nouă prin acest sacrificiu expiator [...], Trebuie să le daţi satisfacţie sanculoţilor; ei îi vor ucide pe toţi inamicii noştri, dar trebuie, la rândul lor, întreţinuţi în ardoarea lor prin moartea Antoanetei. [...] Noi

vom pieri, dar vom lăsa în urma noastră milioane de răzbunători anonimi, a căror obscuritate este salvatoare şi care ne vor prezerva moştenirea1.

După acest discurs dur, Hebert, cel mai neliniştitor dintre aceste spectre, cea mai îngrozitoare dintre umbre, părăseşte încăperea. Discuţia continuă toată noaptea. Dar Cambon, moderatul Cambon, a cedat deja. Hebert îşi va repeta cuvintele de la tribuna Convenţiei, înscriindu-se pe linia maestrului lor, al tuturor, Robespierre, care, de la 27 martie, arăta cu degetul spre prizoniera de la Temple:

Pedepsirea unui tiran [...] va fi oare singurul omagiu adus libertăţii şi egalităţii? Vom suporta noi ca o fiinţă, nu mai

1 *Ibid.,* pp. 222–223.

puţin vinovată, nu mai puţin acuzată de către naţiune şi pe care până acum am menajat-o ca pe un rest de credinţă în regalitate, vom suporta noi ca ea să aştepte aici, în linişte, rodul crimelor sale1?

În această noapte de 2 septembrie, se trimite după acuzatorul public pentru a i se da vestea cea bună: o va judeca pe văduva Capet. *Judeca*? Nu, o va *condamna,* mai mult, o va *ucide* pe văduva Capet. Şedinţa s-a terminat, iar beţivul nostru este deja departe. El nu vede pe pereţii salonului frumosului apartament al primarului Pache noile umbre neliniştitoare care înaintează şi se măresc până la tavan: cele ale penelor pălăriei lui Fouquier; cele ale fierului ghilotinei; cele ale capului însângerat al Antoanetei.

Obstacolul

Tribunalul revoluţionar va fi prezidat de Hermann, un om de încredere al lui Robespierre, asistat de trei judecători şi de un grefier. La 8 septembrie, sunt numiţi noii juraţi ceruţi de acuzatorul public. Se intenţionează să se dea un caracter public procesului. Decizia finală va fi luată deci de 12 juraţi, cea mai mare parte dintre ei oameni mărunţi, aleşi înadins: peruchier, tipograf, croitor, chirurg, dulgher, aprod; unii abia ştiu să citească şi să scrie. În realitate, nu acest lucru este esenţial; aceşti oameni sunt aleşi în funcţie de convingerile lor. Acest proces, o repetăm, nu este un proces adevărat: este un proces politic, ale cărui concluzii sunt stabilite dinainte. Maria Antoaneta, izolată în celula ei de la Conciergerie, o ştie ea însăşi, chiar dacă mai speră încă să scape cu viaţă. Iluzie! De peste tot din ţară vin petiţii de la secţiunile sanculoţilor care îi cer moartea!

1 Citat de Simone Bertiere, *op. cit.,* pp. 837–838.

339

De ce elemente dispun Hermann şi Fouquier-Tinville pentru a o condamna pe regină? în realitate, de foarte puţin, de nicio probă tangibilă, nicio faptă dovedită ori fondată. Dosarul lor nu este altul decât cel constituit pentru a-l judeca pe Ludovic al XVI-lea şi cei doi bărbaţi speră să se bazeze pe el pentru a arăta că Maria Antoaneta nu numai că a participat la crimele soţului ei, dar că a conceput aceste crime; că, în fond, ea a instigat la tot, fiind cea care îl influenţa pe rege. Pentru a demonstra acest lucru, se decide să se procedeze la două interogatorii preliminarii în noaptea de 3, spre 4 septembrie. Procesul-

verbal al acestora este apoi trimis lui Fouquier în cabinetul său din Turnul César. Vom dezvălui cu precizie câteva părţi alese din aceste interogatorii.

ANCHETATORUL: Vă interesează victoriile inamicilor noştri?

REGINA: Mă interesează victoria naţiunii fiului meu.

ANCHETATORUL: Care este naţiunea fiului domniei voastre?

REGINA: Puteţi să vă îndoiţi? Nu e francez?

ANCHETATORUL: Cum de aţi putut manifesta un interes atât de viu în a utiliza toate mijloacele pentru a vă reuni cu familia aflată în război cu naţiunea franceză?

REGINA: Familia mea sunt copiii mei. Nu îmi poate fi bine decât cu ei, iar fără ei niciunde nu îmi e bine.

ANCHETATORUL: Deci îi priviţi ca pe inamicii voştri pe cei care sunt în război cu Franţa?

REGINA: îi privesc ca pe inamicii mei pe toţi cei care le pot face rău copiilor mei.

Fouquier e îngrozit la lectura procesului-verbal! Cât de şireată e Austriaca! Cât de abil răspunde şi cum evită capcanele! Pe marginea procesului-verbal al primului interogatoriu,

acuzatorul public notează cuvântul *hâc* („obstacol”) pentru a-şi exprima dezamăgirea. Cel de-al doilea interogatoriu, mai târziu, în aceeaşi noapte, nu dă rezultate mai bune.

Atunci Fouquier decide să aibă loc un interogatoriu secret

la 12 octombrie în marea sală, numită „a Libertăţii”, doar sub privirile busturilor lui Marat, Lepeltier de Saint-Fargeau şi Brutus. Regina este adusă pe la ora şase seara şi i se cere să ia loc în faţa lui Fouquier. I se cere să îşi spună vârsta, profesia, ţara de reşedinţă. Ea răspunde: „Maria Antoaneta [de] Lorena de Austria, în vârstă de 38 de ani, văduvă a regelui Franţei”. Este chestionată despre relaţiile cu fratele său, este acuzată că nu a încetat să corespondeze cu el pentru a obţine sprijinul puterilor străine, că i-a transmis milioane de livre. Ea neagă. Este acuzată că e responsabilă pentru vetoul opus de Ludovic al XVI-lea decretelor împotriva emigranţilor şi a preoţilor refractari, apoi de jocul ei dublu şi de responsabilitatea pentru fuga la Varennes. Să ascultăm acest schimb de replici.

HERMANN: Aţi avut, înainte de Revoluţie, relaţii politice cu regele Boemiei şi al Ungariei, iar aceste relaţii erau contrare intereselor Franţei care vă copleşea cu binefaceri. *(Ea neagă în continuare).* Nemulţumită să delapidaţi într-un mod oribil finanţele Franţei, rod al sudorii poporului, pentru plăcerile voastre şi pentru intrigile voastre...

REGINA, *întrerupându-l:* Niciodată! Ştiu că prea des acest mijloc a fost folosit împotriva mea. Îmi iubeam prea mult soţul pentru a delapida banii ţării mele!

HERMANN: După Revoluţie nu aţi încetat o clipă să complotaţi cu puterile străine şi în interior împotriva libertăţii; chiar dacă nu aveam încă decât un simulacru al acestei libertăţi pe care poporul francez o vrea absolută.

REGINA: De la Revoluţie mi-am interzis personal orice corespondenţă cu străinătatea şi nu m-am amestecat niciodată în ceea ce se întâmpla în interior. (*Dacă ne luăm după aceste cuvinte, Maria Antoaneta minte fără neruşinare. Totuşi, Hermann nu are nicio probă în sprijinul afirmaţiilor sale.)*

HERMANN *continuă:* Domnia voastră l-aţi învăţat pe Ludovic Capet această artă a profundei disimulări prin care el a înşelat multă vreme bunul popor francez, care nu bănuia că se pot duce la un asemenea grad ticăloşia şi perfidia!

REGINA, *fără a se descuraja:* Da, poporul a fost înşelat; şi într-un mod crud, dar nu de către soţul meu şi nici de către mine.

HERMANN: De către cine?

REGINA: De către cei care aveau interesul. *(Ea recunoaşte apoi că a deschis uşa fugarilor în seara evadării la Varennes. Hermann vede aici dovada că* „ea îl dirija pe Ludovic Capet în toate acţiunile sale”. *Ea îl ironizează, ea nu* „crede că o uşă deschisă dirijează acţiunile!”.)

HERMANN, *enervându-se:* N-aţi încetat o clipă să distrugeţi libertatea; voiaţi să domniţi cu orice preţ şi să vă urcaţi iarăşi pe tron peste cadavrele patrioţilor.

REGINA: Noi nu aveam nevoie să urcăm iar pe tron, eram deja acolo! *(în privinţa războiului la care ea ar fi împins puterile străine, cel împotriva Revoluţiei, ea ripostează că Franţa e cea care l-a declarat. În legătură cu banchetul gărzilor de corp de pe 1 octombrie 1789, tot ea are ultimul*

cuvânt. Cocarda albă? „A fost doar greşeala câtorva, fără doar şi poate...”)

HERMANN: Care este părerea domniei voastre despre ziua de 10 august, când Garda elveţiană, din porunca stăpânului castelului, a tras asupra poporului?

REGINA: Eram în afara castelului când au început să tragă. Nu ştiu cum s-a întâmplat. Ştiu doar că niciodată nu s-a dat ordinul să se tragă.

342

Hermann este depăşit, nu mai face faţă unei asemenea tenacităţi, unui asemenea simţ al replicii. Fouquier ascultă toate acestea rozându-şi zăbala şi turbează în sinea lui.

Acuzatorul public cunoaşte istoria Franţei. Nu sunt ei pe cale să repună în scenă procesul Ioanei d’Arc, Maria Antoaneta dovedindu-se la fel de abilă în răspunsuri precum Fecioara? Va fi el un judecător la fel de prost ca episcopul Cauchon?

HERMANN, *reluând:* Care credeţi că este rolul armatei Republicii?

REGINA: Fericirea Franţei este cea pe care o doresc înainte de toate.

HERMANN: Credeţi că regii sunt necesari pentru fericirea popoarelor?

REGINA: Un individ nu poate hotărî acest lucru.

HERMANN: Regretaţi, fără îndoială, că fiul domniei voastre a pierdut un tron pe care ar fi putut urca, dacă poporul, în sfârşit luminat asupra drepturilor sale, nu ar fi sfărâmat acest tron?

REGINA: Nu voi regreta niciodată nimic pentru fiul meu atâta vreme cât ţara sa va fi fericită.

Fouquier chiar se poate nelinişti; Maria Antoaneta reuşeşte să facă faţă, în pofida oboselii ei extreme. Regina, deşi slăbită, deşi singură în faţa acestor bărbaţi porniţi, ameninţători, rămâne cu capul sus şi se luptă. Este ceva neaşteptat. Pentru moment, Fouquier nu spune nimic; trebuie să se mulţumească, slab răspuns, derizoriu comentariu, să scrie pe marginea proceselor-verbale acest singur cuvânt, *obstacol,* pentru a exprima situaţia dificilă în care îl pune văduva Capet. Da, nimic nu se întâmplă cum era prevăzut; răspunsurile Austriecei sunt o problemă, constituie un serios obstacol. Însă acuzatorul public,

luând cuvântul, îşi va lua revanşa şi, alături de el, îngrozitorul Hebert. Procesul începe.

Perversul Duchesne întru apărarea sa, i se dau doi avocaţi din oficiu, Chauveau-Lagarde, care tocmai a pledat pentru Charlotte Corday, şi confratele lui, Tronţon-Ducoudray. Cei doi magistraţi sunt îngroziţi când află despre desemnarea lor, în cursul zilei de 13 octombrie, procesul trebuind să înceapă a doua zi. Cum să studieze dosarul în atât de puţin timp? Ei se îndreaptă atunci către regină pentru ca aceasta să solicite o amânare cu trei zile, dar Maria Antoaneta nu vrea să ceară nimic şi nu vrea să le datoreze nimic celor care o acuză. Ea sfârşeşte totuşi prin a consimţi, aşa cum explică în scrisoarea sa către preşedintele Convenţiei naţionale:

Cetăţene preşedinte, cetăţenii Tronţon şi Chauveau, pe care tribunalul mi i-a dat ca apărători, îmi atrag atenţia că ei nu au fost înştiinţaţi decât astăzi despre misiunea lor. Trebuie să fiu judecată mâine şi le este imposibil să cerceteze, într-un răgaz atât de scurt, probele procesului şi chiar şi să se citească.

Le datorez copiilor mei să nu omit niciun mijloc necesar deplinei justificări a mamei lor. Apărătorii mei cer trei zile de amânare; Convenţia mi le va acorda, sper1.

Comitetul de siguranţă generală interceptează scrisoarea, care nu primeşte niciun răspuns.

În ceea ce priveşte dosarul, este vorba despre un act de acuzare de opt pagini redactate de acuzatorul public. Procesul începe pe 14 octombrie, la ora opt dimineaţa, cu lectura acestui act de către grefierul Fabricius. Opt pagini ale unui veritabil

1 *Marie-Antoinette. Correspondance,* p. 820.

rechizitoriu, care îi reproşează că a furat banii poporului, că a servit întotdeauna interesele austriece, că a complotat şi a organizat banchetul din octombrie 1789, fuga la Varennes din iunie 1791, ca şi rezistenţa Gărzii elveţiene de la 10 august 1792 şi, peste toate acestea, că a trădat dându-le informaţii emigranţilor şi Austriei. 40 de martori defilează unii după alţii, mulţi se dovedesc abracadabranţi şi îndepărtează aproape mereu dezbaterile de la adevărata lor miză. Auditoriul numeros care se înghesuie la Palatul de Justiţie sfârşeşte prin a se pierde în această harababură.

Acuzatorul reuşeşte cu dificultate să îşi potrivească de la o clipă la alta acuzaţiile şi întrebările.

Între timp, un incident grav are loc în această dimineaţă de 14. Hebert, care intervine ca al patrulea martor, lansează o teribilă acuzaţie, despre care am mai vorbit: aceea de incest. Bazându-se pe ce i-a spus tânărul Louis-Charles pantofarului Simon, monstruosul Hebert o acuză pe Maria Antoaneta şi pe Madame Élisabeth de a-l fi culcat pe micuţ între ele două şi de a fi comis asupra lui „formele dezmăţului celui mai nestăpânit”, evocând clar un „act incestuos între mamă şi fiu”! Sala este oripilată. Maria Antoaneta, năucită, nu reacţionează. Unul dintre judecători intervine şi o somează să răspundă. Regina, demnă, se ridică şi întorcându-se către public declară: „Dacă nu am răspuns, este pentru că natura refuză să răspundă unei astfel de acuzaţii făcute unei mame. Fac apel la toate cele care s-ar putea afla aici”. Declaraţia îşi atinge ţinta, o parte a sălii ezită. Din fericire, Hermann înţelege repede situaţia şi continuă imediat luând cuvântul. Robespierre, auzind despre incident, va tuna şi va fulgera împotriva imbecilului de Hebert, care i-a oferit reginei ocazia unui triumf public. Mărturiile se înlănţuie unele după altele toată ziua, apoi, o parte din ziua următoare. La capătul câtorva ore, pe 15, Maria Antoaneta este

epuizată. I se cere să se ridice în picioare. Ea se execută, dar sfârşeşte prin a spune, întorcându-se către asistenţă: „Poporul se va sătura curând de oboseala mea?”.

Pe la ora două după-amiaza, Hermann o interoghează cu privire la Varennes. „Cine v-a furnizat faimoasa trăsură în care aţi plecat cu familia?” Regina recunoaşte că este vorba de Fersen. Asistenţa freamătă şi comentează. După o scurtă pauză, procesul este reluat spre orele patru. Întrebările lui Hermann atacă acum subiectul cheltuielilor nebuneşti de la Trianon şi Afacerea Colierul. Urmează alte întrebări privind numirile miniştrilor şi rolul politic al reginei. La toate aceste puncte, Maria Antoaneta afirmă că nu este vinovată sau contestă acuzaţiile. Fouquier în persoană intervine pentru a-i atrage atenţia că ea avea o oarecare influenţă asupra deciziilor regelui. „E cale lungă de la a da un sfat cuiva până la a-l face să execute” răspunde ea sec. Cât despre acuzaţia de a-şi fi procurat planurile de campanie pentru a le transmite inamicului, nicio probă concretă nu poate fi arătată.

În sfârşit, Hermann deschide micul pachet cu obiecte personale confiscat la Temple şi îi face inventarul împreună cu regina: un pachet cu şuviţe din părul regelui şi al copiilor săi morţi şi vii, o tablă pentru a-l învăţa pe fiul ei să socotească, un portret al doamnei de Lamballe, două ale doamnelor de Mecklemburg şi de Hesse, cu care ea a crescut la Viena, o oglindă, un inel de aur, o mică bucată de pânză pe care se află o inimă înflăcărată străpunsă de o săgeată. Mai nimic, în fond, şi nimic compromiţător. Nu şi pentru Fouquier, care intervine şi defineşte ultima piesă – inima străpunsă de o săgeată – ca un simbol contrarevoluţionar. Dezbaterile se încheie. Maria Antoaneta, care a auzit o femeie afirmând despre ea: „Vezi ce mândră

e?”, se întoarce spre Chauveau-Lagarde: „Nu am

pus prea multă demnitate în răspunsurile mele?”. Avocatul o linişteşte: „Doamnă, fiţi aşa cum sunteţi şi veţi fi întotdeauna bine” 1. Mai târziu, el va face această observaţie, nu lipsită de interes: „Această observaţie a reginei demonstrează că ea încă spera; şi demonstrează de asemenea că, în puritatea conştiinţei sale, trebuie să fi fost foarte stăpână pe sine, din moment ce, în mijlocul unei mari agitaţii sufleteşti, auzea tot ce se spunea în jurul ei şi că ea căuta, în favoarea inocenţei sale, să îşi controleze, conform situaţiei, şi tăcerea, şi cuvintele...” 2.

Da, Maria Antoaneta speră încă. La fel şi avocaţii ei, de altfel. Care se gândesc că va fi condamnată la închisoare sau la exil. Şi publicul sfârşeşte prin a crede că va scăpa de moarte. Concluzia îi revine lui Hermann, care o întreabă dacă mai are ceva de adăugat, ea îi declară: „Ieri, nu îi cunoşteam pe martorii mei; ignoram ce depoziţii vor face; ei, bine! nimeni nu a articulat împotriva mea nicio dovadă palpabilă. Închei prin a observa că nu eram decât soţia lui Ludovic al XVI-lea şi că trebuia să mă conformez voinţei lui”. Ceea ce înseamnă a rezuma magnific toată linia apărării sale, care adoptă o atitudine contrară acuzării. Fouquier o acuză că şi-a condus soţul, ea răspunde că a fost constrânsă să se supună mereu voinţei acestuia.

După suspendarea şedinţei, acuzatorul public îşi pronunţă rechizitoriul, care nu face decât să reia ceea ce a spus deja. „Inamică declarată a naţiunii franceze”, Maria

Antoaneta este acuzată de înaltă trădare. Chauveau-Lagarde răspunde acuzaţiilor de conspiraţie cu puterile străine, apoi Tronţon-Ducoudray celor de conspiraţie cu inamicii din interior. Avocaţii fac

1 Note de Chauveau-Lagarde, citate de Georges Lenotre, *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* p. 344.

2 Idem.

minimum pentru a nu se pune prea mult în pericol. Procesul se sfârşeşte; e ora trei şi jumătate, în dimineaţa de 16 octombrie 1793, când preşedintele Hermann enunţă cele patru întrebări asupra cărora trebuie să se pronunţe juraţii.

Maria Antoaneta, epuizată, dar mulţumită, este invitată să se retragă într-o încăpere învecinată cu Marea Cameră, în compania locotenentului de Busne. Este totuşi, ca şi avocaţii săi, încrezătoare. A minţit, cu siguranţă, însă nu există nicio dovadă tangibilă pentru a proba acuzaţiile Tribunalului. Cât se înşală! Poate ea măsura hotărârea monştrilor care i-au decis soarta? Ieri, Robespierre a justificat-o savant; astăzi Hebert o cere violent: au nevoie de capul Antoanetei! Acest respingător Hebert, pe care regina nici măcar nu îl priveşte şi care va lansa în broşura lui de propagandă, în fiţuica sa mizerabilă, *Le Pere Duchesne,* această diatribă împotriva reginei şi a avocaţilor săi:

Este posibil să se găsească vreun nefericit atât de îndrăzneţ încât să o apere! Şi totuşi doi palavragii de palat

au avut acest curaj; unul dintre ei a împins obrăznicia până la a spune că naţiunea îi era prea îndatorată pentru a o pedepsi şi de a susţine că, fără ea, fără crimele care i se reproşează, noi nu am fi liberi! Nu concep, la dracu'! Cum putem suferi ca nişte neică nimeni din tagma oamenilor legii, momiţi de resturile oferite de sceleraţi, pentru o cutie de aur, un ceas, diamante, să îşi trădeze conştiinţa şi să încerce să arunce praf în ochii juraţilor. Nu numai că i-am văzut pe aceşti avocaţi ai diavolului dându-şi osteneala ca toţi dracii într-un vas cu apă sfinţită pentru a dovedi nevinovăţia maimuţei, dar şi îndrăznind să plângă moartea trădătorului Capet şi să le spună judecătorilor că e suficient că l-au pedepsit pe porcul cel gras, că trebuia măcar să aibă milă de mizerabila lui nevastă1!

1 Citat de Andre Castelot, *Le proces de Marie-Antoinette,* p. 177.

348

Maimuţă, mizerabilă, iată ce limbaj fermecător foloseşte Hebert vorbind despre Maria Antoaneta pe care, mai devreme, o acuza de incest! Hebert, *„le pere* Duchesne"? Haideţi să riscăm acest joc de cuvinte: Hebert, *le pervers* Duchesne!

Fiara feroşă

Cei 12 juraţi s-au retras şi ei pentru a delibera. După o oră, aduc răspunsul. Regina este chemată. În sală domneşte o linişte de moarte. Maria Antoaneta ia loc pe estradă. Apoi sosesc avocaţii. La cele patru întrebări care privesc acuzaţia de înaltă trădare şi de conspiraţie cu

scopul de a declanşa războiul civil, juraţii au răspuns afirmativ. Maria Antoaneta este vinovată. Fouquier citeşte sentinţa: moartea. Sentinţa este pur şi simplu conformă Codului penal, care pedepseşte cu moartea schimbul de informaţii cu inamicul în vreme de război şi orice conspiraţie sau complot ce are ca scop să provoace dezordine în stat prin război civil. Este ora patru şi jumătate, în dimineaţa de 16 octombrie 1793. Execuţia este prevăzută pentru aceeaşi zi.

Acuzata are de făcut vreo declaraţie? Maria Antoaneta dă din cap în semn că nu. Chauveau-Lagarde relatează:

Nu am putut auzi sentinţa fără a fi consternaţi; doar regina o asculta cu un aer calm şi s-a observat atunci că în sufletul ei tocmai avusese loc un fel de revoluţie, ceea ce mi s-a părut remarcabil. Ea nu a dat nici cel mai mic semn, nici de frică, nici de indignare, nici de slăbiciune. A fost ca spulberată de surpriză. A coborât scările fără a scoate vreo vorbă, fără a face vreun gest, a traversat sala ca şi cum nu vedea şi nu auzea nimic; şi când a ajuns în faţa barierei unde era poporul, şi-a ridicat cu multă maiestate capul. Nu este oare evident că, până în acel moment teribil, regina îşi păstrase speranţa1?

1 Note de Chauveau-Lagarde, citate de Georges Lenotre, *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* p. 348.

Maria Antoaneta, sub şoc, coboară scara Turnului Bonbec pentru a se întoarce în celula ei. Ea nu mai vede nimic; locotenentul de jandarmerie de Busne îi dă braţul şi o

susţine. Adineauri el i-a dat un pahar de apă. Gesturi de simplă umanitate, dar gesturi suspecte, deja vinovate în acea teribilă epocă. A doua zi nefericitul va trebui să răspundă pentru ele în faţa acuzatorului public1!

Regina este acum singură în celula sa; au încuviinţat să i se acorde lumânări, hârtie, o pană, cerneală. Ea îi scrie cumnatei ei, Madame filisabeth, o scrisoare emoţionantă pe care trebuie să o considerăm şi noi ca pe testamentul său. Iat-o.

16 octombrie, orele 4 şi jumătate dimineaţa.

Vouă, sora mea, vă scriu pentru ultima dată: tocmai am fost condamnată la o moarte ruşinoasă, ea nu este decât pentru criminali, dar voi merge lângă fratele vostru, ca şi el, inocentă, sper să arăt acelaşi curaj ca şi el în aceste ultime clipe.

Eu sunt liniştită, aşa cum eşti când conştiinţa nu are nimic să îţi reproşeze; am un regret profund, acela că îi abandonez pe bieţii mei copii: ştiţi că nu existam decât pentru ei şi pentru domnia voastră, buna şi tandra mea soră. Pe domnia voastră care, prin prietenia voastră, aţi sacrificat totul pentru a fi cu noi, în ce situaţie vă las! Am aflat chiar din pledoaria de la procesul meu că fiica mea a fost separată de domnia voastră. Vai! Biata copilă, nu îndrăznesc să îi scriu, ea nu va primi scrisoare mea; nu ştiu nici măcar dacă aceasta va ajunge la domnia voastră: primiţi pentru ei doi, aici, binecuvântarea mea. Sper ca într-o zi, când vor fi mai mari, vor putea să vă întâlnească şi să se bucure pe deplin de grija voastră tandră.

1 Relatarea locotenetului de Busne, citată în *ibid.,* p. 366–

367.

350

Să se gândească amândoi la ceea ce nu am încetat niciodată să le cultiv: că principiile şi executarea exactă a îndatoririlor reprezintă fundamentul oricărei vieţi; că prietenia lor şi încrederea lor reciprocă le vor aduce fericirea. Fiica mea să ştie că la vârsta pe care o are trebuie să îşi ajute întotdeauna fratele cu sfaturi pe care plusul de experienţă şi prietenia sa vor putea să i le inspire; să simtă amândoi că în orice situaţie s-ar putea afla, ei nu vor fi cu adevărat fericiţi decât fiind uniţi. Să ia exemplul nostru: câtă consolare ne-a adus prietenia noastră în mijlocul atâtor nenorociri; iar în circumstanţe fericite te bucuri de două ori când poţi să le împărţi cu un prieten; şi unde să găseşti unul mai tandru, mai scump decât în propria familie? Fie ca fiul meu să nu uite niciodată ultimele cuvinte ale tatălui său, pe care i le repet expres: „Să nu caute niciodată să ne răzbune moartea”.

Trebuie să vă vorbesc despre un lucru care îmi apasă greu inima. Ştiu câtă durere v-a putut pricinui acest copil; iertaţi-l, draga mea soră; gândiţi-vă la vârsta pe care o are şi cât de uşor este să îl faci pe un copil să spună ce vrei, chiar şi ceea ce nu înţelege: va veni o zi, sper, când va simţi mai bine tot preţul bunătăţii voastre şi al iubirii voastre pentru amândoi. Îmi mai rămâne să vă încredinţez ultimele mele gânduri. Aş fi vrut să le scriu de la începutul procesului; dar în afară de faptul că nu m-au lăsat să scriu, mersul lucrurilor a fost atât de rapid, încât nu aş fi avut

realmente timp.

Mor în religia mea catolică, apostolică şi romană, în aceea a strămoşilor mei, în aceea în care am fost crescută şi în spiritul căreia am acţionat mereu; neavând nicio consolare spirituală de aşteptat, neştiind dacă mai există încă, aici, preoţi de această religie şi nici dacă locul în care sunt nu i-ar expune prea mult, odată intraţi aici, îi cer sincer iertare lui Dumnezeu pentru toate greşelile pe care le-am putut comite de când exist. Sper că, în bunătatea sa, va vrea să îmi primească ultimele

rugăciuni, ca şi pe cele pe care le fac de multă vreme pentru ca să îmi primească sufletul în milostivirea sa şi în bunătatea sa. Cer iertare tuturor celor pe care îi cunosc şi domniei voastre, sora mea, în mod particular, pentru toate supărările pe care, fără să vreau, vi le-am provocat poate. Le iert tuturor duşmanilor mei răul pe care mi l-au făcut. Le spun aici adio mătuşilor mele şi tuturor fraţilor mei şi surorilor mele. Aveam prieteni; ideea de a mă despărţi de ei pentru totdeauna şi suferinţele lor sunt unul dintre cele mai mari regrete cu care plec; să ştie, cel puţin, că, până în ultima mea clipă, m-am gândit la ei. Adio, buna mea şi tandra mea soră; fie ca această scrisoare să poată ajunge la domnia voastră! Gândiţi-vă mereu la mine; vă îmbrăţişez din toată inima, ca şi pe bieţii şi scumpii mei copii. Doamne! Ce sfâşietor e să îi părăsesc pentru totdeauna. Adio, adio, nu mă voi mai ocupa decât de îndatoririle mele spirituale. Cum nu pot acţiona liber, mi se va aduce

probabil un preot; dar mărturisesc aici că nu îi voi adresa niciun cuvânt şi că îl voi trata ca pe o fiinţă absolut străină1.

Scrisoarea se sfârşeşte aşadar abrupt. Ea nu va ajunge niciodată la destinatar.

Sumbru epilog al procesului: majoritatea juraţilor şi a martorilor vor pieri pe eşafod sau vor muri de morţi violente; alţii vor fi deportaţi la Cayenne sau „în insule”; puţinii supravieţuitori vor trăi ascunzându-se până la sfârşitul zilelor lor. Deocamdată, toţi se felicită. Unul dintre ei, dulgherul Trinchard, se grăbeşte să anunţe îndată vestea fratelui său: „Îţi zic, frate, cam fost unu’ din juraţi care a judecat fiara feroşă care a devorat o parte mare din Republică, aia la care îi zâcea până

1 *Testaments* & *Manifestes de Louis XVI,* ediţie îngrijită de Jean-Christian Petitfils, introducere de Jacques de Saint-Victor, editions des Equateurs, 2009, pp. 103–107.

acuma regină...” 1. Fouquier-Tinville este în al nouălea cer de bucurie. Acuzatorul public şi-a îndeplinit perfect misiunea pe care, în acea noapte de 2 septembrie, o comandaseră umbrele de pe plafonul salonului primarului Pache, această misiune pe care neliniştitoarea siluetă a lui Hebert o susţinuse bătând cu pumnul în masă: „Am promis capul Antoanetei, voi merge să i-l tai chiar eu dacă mai amânaţi să mi-l daţi”. S-a rezolvat: capul Antoanetei, al „maimuţei”, al „fiarei feroşe” înaintează spre eşafod...

1 Citat de Georges Lenotre, *Le Tribunal revoluţionnaire*

1793–1795, Le Club du meilleur livre, 1959, p. 67.

VINOVATĂ SAU INOCENTĂ?

O *chestiune de suveranitate*

Autoritatea suverană nu se mai poate modifica şi nici aliena: a o limita înseamnă a o distruge.

Joseph de Maistre

Maria Antoaneta îşi ridică privirea. Moartea e acolo, o aşteaptă, se apleacă spre ea surâzând. Moartea e acolo, în picioare, imensă, între aceşti doi stâlpi de lemn, ţinându-şi coasa cea mare: acest cuţit al ghilotinei care are o strălucire albăstruie. În jurul eşafodului, mulţimea adunată şi complet înconjurată de Garda naţională strigă câteva insulte, dar regina nu mai aude nimic – ea este în altă parte – şi nu mai vede nimic în afară de lama ascuţită. Cu o mişcare a capului, îşi aruncă brusc boneta de muselină. Apoi, totul se întâmplă foarte repede, totul se petrece fulgerător: scândura basculează, jugul de lemn îi strânge gâtul, se dă drumul corzii. Unul dintre ajutoarele călăului ia capul însângerat şi îl arată poporului. Trăiască Republica! Trăiască Libertatea! Este 16 octombrie 1793, ora 12 şi un sfert. Trupul lipsit viaţă este apoi aruncat, ca o marionetă dezarticulată, într-o roabă, cu capul între picioare. Direcţia este cimitirul Madeleine, unde este descărcat pe iarbă, neştiind ce se va face cu el.

354

Cu câteva clipe mai devreme, sosind în place de la Revolution, Maria Antoaneta aruncase o ultimă privire spre

grădina Tuileries; văzuse, în fundal, faţada castelului. Închizând ochii, se revăzuse în balcon, salutând mulţimea. Era 8 iunie 1773, cu ocazia intrării sale oficiale în Paris. Se felicita atunci într-o scrisoare către mama sa, încântată de „tandreţea şi serviabilitatea acestui biet popor care, în pofida impozitelor care îl copleşesc, era transportat de bucurie [să-i] vadă”. Ea mai scria:

A fost atât de multă ordine în această zi, încât, în pofida mulţimii enorme, noi ne-am urcat pe o terasă deschisă şi am rămas acolo o jumătate de oră. Nu pot să vă descriu, dragă mamă, efuziunile de bucurie, de afecţiune pe care ni le-au arătat în aceste momente. Înainte să ne retragem, am salutat poporul cu mâna, ceea ce le-a făcut multă plăcere. Ce fericiţi suntem ca în situaţia noastră să câştigăm un întreg popor cu un preţ atât de mic! Şi totuşi, nimic nu e mai preţios: am simţit-o şi n-o voi uita niciodată1.

Da, Maria Antoaneta, nimic nu este mai de preţios decât prietenia unui popor! Iunie 1773 – octombrie 1793, ce s-a întâmplat între aceste două date? Ceea ce am văzut în această lucrare. Împărăteasa Maria Tereza se temea atunci ca fiica ei să nu se piardă, din cauza comportamentului ei. S-a pierdut, Maria Antoaneta, şi s-a pierdut *singură* – aici e prea uşor să o disculpi subliniind acţiunea nefastă a pamfletelor rău intenţionate şi a clanurilor ostile, chiar dacă şi acestea şi-au jucat bine rolurile –, ea a devenit nepopulară. S-a pierdut *singură,* ridicând ea însăşi eşafodul, nu însă săpându-şi singură groapa – pentru că nu exista încă o groapă, dar aruncându-se singură în roabă, cu capul între picioare.

1 *Marie-Antoinette. Correspondane,* pp. 146–147.

355

Aşadar, am spus, la începutul acestei lucrări, că trebuie uitat Fouquier, că trebuie uitat Hermann. Uitaţi-i. Şi imaginaţi-vă un alt tribunal: cel al Istoriei. Sunteţi unul dintre cei 12 juraţi şi a venit vremea acum, după prezentarea acestor 20 de probe, tematice sau cronologice, după expozeul literar, desigur, dar scrupulos şi exhaustiv în privinţa faptelor esenţiale şi al replicilor semnificative, să vă pronunţaţi asupra vinovăţiei sau a nevinovăţiei acuzatei. A sosit timpul să vă daţi verdictul, desigur dacă puteţi.

Aţi fi condamnat-o? Sau, dimpotrivă, aţi fi cruţat-o?

Vă este la fel de greu ca şi autorului acestor rânduri să emiteţi o judecată nestrămutată? Nu este extraordinar că după atâtea pagini ale unui dosar lung şi stufos nu ştiţi ce decizie să luaţi? Maria Antoaneta vinovată sau nevinovată? întrebarea nu este simplă. Pentru că vi se pare, ca oricui altcuiva, că există două Maria Antoaneta. Prima – tânăra nepăsătoare şi prostuţă, insolentă, făcând doar ce o taie capul, cheltuitoare şi imprudentă, înconjurată de favoriţi şi de favorite, manipulatoare şi mincinoasă – care sălăşluieşte la Versailles înainte de Revoluţie, apoi, cu intermitenţe, la Tuileries, în inima dramei; o a doua – femeia nefericită în dragoste, folosită de mama sa, de fraţii săi şi de Mercy în favoarea Austriei, prima victimă, umilită şi cu carnea rănită, singură printre fiare după ce a pierdut prieteni, soţ şi copii, în linii mari, martira pe care ne-o dezvăluie Revoluţia. Astfel, aceste două chipuri ale Mariei Antoaneta nu ne

simplifică viaţa şi cum noi nu avem ideologia unui Robespierre sau cruzimea unui Hebert şi cum noi suntem, cum spune Nietzsche, *umani, prea umani,* avem în final tendinţa să empatizăm cu suferinţa celuilalt şi să îl iertăm pe cel care plânge.

Să ne ferim de această idee. Cel care judecă – pentru că despre asta este vorba aici – nu poate avea o privire de hemiplegie.

356

Este o întreagă viaţă care trebuie judecată, iar martiriul Mariei Antoaneta nu trebuie să ne facă să uităm greşelile ei, erorile, poate crimele. Nu suntem nici procurori, nici avocaţi, dar ni se pare – şi acesta este paradoxul vieţii Mariei Antoaneta – că Revoluţia este cea care ne face să o iubim, că dramele şi ororile acesteia ne dau acest personaj atât de admirabil şi de măreţ. Da, admirabil şi măreţ pentru că, plătind preţul nefericirii celei mai îngrozitoare, Maria Antoaneta se ridică şi ne dezvăluie remarcabile calităţi: demnitate, curaj, abnegaţie. Fără Revoluţie ce ar fi devenit Maria Antoaneta? Este trist să o spunem, dar este convingerea noastră: ceea ce deja era, adică o regină capricioasă, mai rău, insuportabilă şi de mică anvergură. În fine, să îndrăznim să o spunem că, dacă iubim regii şi reginele Franţei, noi îi preferăm pe cei care dau dovadă de un mare simţ politic, de un mare simţ al statului. Or, Maria Antoaneta este lipsită de calităţi politice. Greşeala nu îi aparţine pe de-a întregul; s-a spus cât de puţin a fost educată în acest domeniu; dar aşa stau lucrurile: ea nu este

deloc Blanche de Castilia, Ana de Bretania sau Caterina de Medici.

Da, Maria Antoaneta este doar una, nu mai multe. Dacă putem să îi fragmentăm viaţa în cel puţin două perioade – înainte şi după declanşarea Revoluţiei – trebuie să îi judecăm în ansamblu fiinţa şi viaţa. Putem, pe drept cuvânt, să fim şocaţi de imaginea adesea detestabilă şi îndepărtată a ceea ce aşteaptă poporul de la conducătorii lui – fie că sunt monarhi, împăraţi sau preşedinţi – şi pe care regina a vehiculat-o mult timp. Maria Antoaneta, pe acest plan, a comis multe erori. Puterea este şi – ne-ar plăcea să fie *doar* – o reprezentare, o imagine de sine şi nu te poţi juca nepedepsit cu funcţia. Putem fi profund şocaţi de minciunile ei şi de jocul ei dublu faţă de bietul Barnave, care a fost de-a dreptul manipulat. O astfel de

atitudine, care poate fi de înţeles – o vom vedea nu pledează, cu siguranţă, în favoarea ei. Aceste două elemente, dacă nu fac neapărat din ea o vinovată, nu fac nicio mare regină, nicio mare doamnă.

Totuşi, trebuie, în sprijinul nevinovăţiei ei, să relativizăm două acuzaţii majore care i s-au adus. În primul rând, Maria Antoaneta nu a ruinat deloc Franţa de una singură: din acest punct de vedere, chiar dacă toate cheltuielile pentru bijuterii, haine, favoruri de toate felurile au fost nepotrivite, războiul din America rămâne cauza principală a falimentului statului, în al doilea rând, ea nu făcea şi desfăcea ministere după bunul plac, nici nu influenţa în toate aspectele politica

regelui; în domeniul politicii externe, Ludovic al XVI-lea a ţinut-o destul de multă vreme la distanţă de deciziile sale. Numai constrânsă şi forţată din cauza neputinţei şi depresiilor regelui a trebuit ca ea însăşi, în timpul Revoluţiei, să îşi folosească influenţa şi, uneori, să ţină frâiele puterii; dar şi asta cu intermitenţă.

În definitiv, permiteţi această formulă, să nu fim mai regalişti decât regele, nici mai revoluţionari decât Fouquier sau Hermann, care au reţinut, la final, împotriva Mariei Antoaneta două capete de acuzare majore: acela de înaltă trădare şi acela de complot intern. Să revenim deci asupra esenţialului. Cheltuielile nemăsurate, locul favoriţilor şi al „micii societăţi", respingerea etichetei şi chiar influenţa pe care a avut-o poate asupra regelui, dacă au contribuit în a o acuza în ochii opiniei publice, nu atârnă în balanţă: cineva nu e condamnat la moarte pentru asta, nici măcar în timpul unei revoluţii, Fouquier o ştie bine. Să trecem la acuzaţia de complot intern, care nu se bazează pe niciun fundament serios. Acuzarea de înaltă trădare – cea că a transmis informaţii militare străinătăţii în vreme de război – are o

altă dimensiune şi impune, într-adevăr, pedeapsa capitală. A trădat Maria Antoaneta? Este, în fond, unica întrebare.

Şi în acest punct, în pofida probelor prezentate chiar de noi care pledează adesea în defavoarea reginei, îi vom lua apărarea. Toate aparenţele sunt împotriva Mariei Antoaneta. Noi am arătat că scrisorile pe care le primeşte

de la mama sa, de la fraţii ei Iosif şi Leopold, de la nepotul său Francisc şi de la Mercy demonstrează aproape de fiecare dată rolul pe care Austria vrea ca ea să îl joace – iar uneori chiar îl joacă. Am arătat cum prin scrisorile pe care ea le trimite în acelaşi timp – uneori chiar în aceeaşi zi – lui Fersen şi lui Barnave şi prin cele pe care le trimite în secret la Bruxelles sau în Austria, Maria Antoaneta juca un joc dublu şi îi minţea pe revoluţionari, chiar şi pe cei mai moderaţi, care pretindeau că vor să salveze monarhia. Am arătat, în sfârşit, că prin corespondenţa sa din 26 şi 30 martie 1792 şi din 5 iunie al aceluiaşi an, ea transmitea planul acţiunilor militare ale Franţei republicane împotriva forţelor monarhice coalizate. Aceste fapte sunt incontestabile. Dar doar pentru aceste fapte să fie condamnată? Nu este sigur.

Mulţi istorici pretind că o apără pe regină explicând – ceea ce e adevărat – că dacă noi avem astăzi dovezile trădării sale, Fouquier şi Tribunalul revoluţionar nu dispuneau încă de ele în 1793. Ce spun, de fapt, aceşti istorici? Nu că Maria Antoaneta a fost condamnată pe nedrept – ea era vinovată –, dar că a fost condamnată în lipsa probelor! Că ea trebuia să fie juridic inocentă, chiar dacă era vinovată moral! Că trebuia să fie achitată prin lipsa probelor! Frumoasă apărare! Noi însă credem că lucrurile sunt mult mai complexe, că nu aici este problema. A accepta această logică – Maria Antoaneta *în fine* era vinovată înseamnă a admite acest fapt validat de istorie,

adică validat post factum: că Revoluţia era legitimă. Or, chiar era? Nu este deloc evident. În realitate, totul depinde de punctul de vedere pe care îl adoptăm, pe cel al revoluţionarilor sau pe cel al monarhilor. Nu trebuie judecată Maria Antoaneta după criteriile noastre actuale şi cu privirea pe care o avem astăzi. La două secole după aceste evenimente, când chiar regimul republican face deja parte din genele noastre instituţionale şi politice, este uşor să scoţi probele şi să spui: este incontestabil, ea era vinovată. Dar în acea epocă, între 1789 şi 1793, lucrurile acestea erau astfel fixate şi scrise pentru totdeauna? Ştiţi bine că nu – şi acesta este motivul pentru care va avea loc Restauraţia. Astfel, Maria Antoaneta, ca şi Ludovic al XVI-lea – pentru că acelaşi reproş de joc dublu şi de trădare i s-a adus şi regelui –, nu este în drept să conteste legitimitatea Revoluţiei? Nu are dreptul de a se apăra? Jocul ei dublu şi chiar ceea ce revoluţionarii defineau în epocă – iar noi am defini astăzi – ca înaltă trădare nu erau, pur şi simplu, *legitimă* apărare, legitimitatea instituţională aparţinându-i încă, după părerea ei? Noi am sugerat-o în anumite capitole, dar esenţialul este acesta: a şti dacă Maria Antoaneta era vinovată sau inocentă este legat de a şti cine, în 1789, în 1790, în 1791, în 1792 şi în 1793, era suveranul? Cine, în aceşti cinci ani de Revoluţie, era legitim?

Iar acesta nu mai este o judecată istorică, este o judecată politică în toată puterea cuvântului. La 14 iulie 1789 nu are loc o lovitură de stat? Jurământul din Sala Jeu de Paume, la 20 iunie al aceluiaşi an, nu era acelaşi lucru?

Şi aşa mai departe: procesul revoluţionar nu se construieşte oare din lovitură de stat în lovitură de stat, schimbând progresiv natura suveranităţii, făcând-o încet, încet să treacă din mâinile regelui în cele ale Adunării? Stéphane Caporal, profesor agregat

360

de drept public, analizează astfel Revoluţia ca o succesiune de lovituri de stat:

În Franţa, Revoluţia din 1789 realizează această transformare prin trecerea de la suveranitatea regelui la suveranitatea naţiunii. Tehnic, aceasta se analizează bine ca o lovitură de stat, o preluare a puterii de către o minoritate acţionând în sânul instituţiilor printr-un raport de forţă. Atunci când, pe 17 iunie 1789, starea a treia proclamă Adunarea naţională constituantă, ea realizează o lovitură de forţă împotriva instituţiilor, o adevărată lovitură de stat, din moment ce deputaţii nu primiseră mandat în favoarea unei astfel de transformări. Atunci când, câteva săptămâni mai târziu, în luna august, devenite Adunare naţională prin această lovitură de stat, fostele Stări Generale votează articolul 3 proclamând că „principiul oricărei suveranităţi rezidă în naţiune. Niciun corp, niciun individ nu poate exersa o autoritate care să nu emane expres din aceasta”, consacrând astfel fundamentul noii ordini constituţionale franceze, schimbarea formei statului este desăvârşită1.

Şi e de precizat, cu privire la ziua de 10 august 1792, cea a cuceririi palatului Tuileries:

Dincolo de caracterul insurecţional al mişcărilor mulţimii, însăşi naşterea Convenţiei, în haosul din vara 1792, ţine, fără nici cea mai mică îndoială, de lovitura de stat. Decretul Adunării legislative care convoca viitoarea constituantă este o preluare de putere bazată pe aceste evenimente. [...] în seara de 10 august, decretând convocarea unei Adunări constituante, ea răstoarnă regimul printr-o violare manifestă a regulilor de revizuire constituţională. În pofida protestelor emfatice de

1 Stéphane Caporal, „Coup d'fitat et constitution", în *Le coup d'Etat. Recours à laforce ou dernier mot du politique?,* coord. Christophe Boutin şi Frédéric Rouvillois, editions F.-X. De Guibert, 2007, p. 265.

fidelitate nestrămutată faţă de Constituţie, ea operează o lovitură de forţă împotriva instituţiilor1.

Aceste argumente juridice nu sunt neînsemnate; ele fac dovada unei realităţi: disputa legată de suveranitate există într-adevăr între rege – şi deci regină – şi Adunare. Fiecare se declară suveran şi fiecare consideră că este legitim să acţioneze cum acţionează. Două concepţii se înfruntă. Cea a lui Rousseau, pusă în practică de Robespierre, care justifică procesul revoluţionar: „Poporul, singurul autor al guvernării politice şi distribuitor al puterii încredinţate în totalitate sau parţial magistraţilor săi, este etern îndrituit să îşi interpreteze contractul sau, mai degrabă, aceste daruri, să îi modifice clauzele, să le anuleze şi să stabilească o nouă ordine a lucrurilor" 2. Şi cea a lui Joseph de Maistre,

care justifică atitudinea monarhilor care refuză orice evoluţie instituţională, inclusiv monarhia constituţională: „Adunarea *constituantă* a francezilor nu s-a arătat niciodată mai străină tuturor principiilor politice ca atunci când a îndrăznit să decreteze cazurile în care regele era aşteptat să abdice de la regalitate. Aceste legi îl detronau pe rege formal; acestea decretau în acelaşi timp că va fi un rege şi că nu va fi deloc sau, cu alte cuvinte, că suveranitatea nu era suverană” 3. Cine are dreptate? Cine greşeşte? Nu este aici o problemă care ţine de punctul de vedere şi chiar de convingerile politice? Dacă pe 16 octombrie 1793 Convenţia este suverană, atunci ea este legitimă, iar Maria Antoaneta e vinovată de înaltă trădare; dacă, dimpotrivă, puterea sa emană dintr-o lovitură de stat, atunci Ludovic al XVI-lea este suveranul legitim,

1 *Ibid.,* pp. 267 şi 275.

2 Jean-Jacques Rousseau, *Le Contrat social,* cartea a doua, cap. IX.

3 Joseph de Maistre, *Des origines de la souverainete,* cartea a doua, cap. I, editions des Regionalismes, 2005/2010, pp. 85–86.

iar Maria Antoaneta a avut dreptate să se adreseze străinătăţii şi nu este, aşadar, deloc vinovată.

În aceste condiţii, faptul că regina şi regele fac apel la străinătate împotriva revoluţionarilor francezi nu e deloc criminal şi nici neadecvat. Dacă suveranitatea rămâne regală, atunci revoluţionarii nu sunt – şi este cuvântul

reginei – decât nişte „răzvrătiţi”, legitimitatea nu le aparţine şi toate deciziile pe care regele trebuie să le accepte, toate jurămintele pe care trebuie să le rostească, toate actele pe care trebuie să le semneze sunt rodul unor constrângeri şi nu au nicio valoare juridică. Cine poate nega că Ludovic al XVI-lea nu era de fapt liber în mişcările sale şi în deciziile sale între 1789 şi 17931? De fiecare dată, de altfel, când el se emancipează, îşi reia libertatea, amână să se conformeze exigenţelor revoluţionarilor şi, mai rău, îşi exercită dreptul de veto, e aproape automat sancţionat şi toată familia regală trebuie să suporte represaliile şi violenţa foburgurilor sau a Comunei. Fericit Michelet, om cu certitudini, om cu convingeri, om cu idei, care scrie astfel în *Histoire de la Revoluţion française:* „Ludovic al XVI-lea era vinovat”, aşa cum ar fi putut să scrie şi „Maria Antoaneta era vinovată”. Noi nu avem aceste certitudini. Şi în ditiramba sa romantică şi revoluţionară, marele scriitor uită marea întrebare sau, mai degrabă, trece cam repede peste aceasta: Cine e suveranul? Cine e legitim?

1 El îi scrie astfel regelui Spaniei Carol al IV-lea, la 12 octombrie 1789: „Am ales-o pe Maiestatea Voastră ca şef al celei de-a doua ramuri, pentru a depune în mâinile voastre protestul solemn pe care îl ridic împotriva tuturor actelor contrare autorităţii regale care mi-au fost smulse cu forţa începând cu 15 iulie al acestui an şi, în acelaşi timp, pentru a-mi îndeplini promisiunile făcute prin declaraţiile mele din 23 iunie precedent” (citat de fivelyne Lever, *Louis XVI,* pp. 544–545.)

Totul ţine, în fond, de un raport de forţe. Michelet recunoaşte, de altfel:

Suveranitatea se constată prin jurisdicţie. Orice domnie străveche a început întotdeauna făcând act de justiţie, punându-şi tribunalul său, înălţând spânzurătoarea sa. Mulţi credeau că Revoluţia trebuia să acţioneze la fel, să îşi stabilească suveranitatea, judecând şi punând mâna pe sabie, depunând act de credinţă faţă de ea însăşi, dovedindu-şi credinţa în justiţia sa1.

Revoluţia este deci o lovitură de forţă şi forţa este cea fundamentează dreptul. Forţa este cea care stabileşte cine deţine suveranitatea – tristă concluzie, dar concluzie realistă şi care se verifică mereu. Studiul istoriei nu ne învaţă nimic altceva, orice ar spune marile spirite: adevărul este mereu de partea câştigătorului de moment. Să înţelegem că Maria Antoaneta, ca şi Ludovic al XVI-lea, nu putea să accepte şi nici să înţeleagă acest lucru. De unde dublul ei joc, de unde „trădarea” sa, reală pentru unii, simulată, pentru alţii, în funcţie de punctul de vedere pe care îl adoptau, revoluţionar sau regalist.

Şi dumneavoastră, cititor şi jurat de astăzi, ce credeţi? Sunteţi gata să contestaţi Revoluţia şi logica ei implacabilă? Sunteţi gata să refaceţi Istoria? Dacă da, Maria Antoaneta este inocentă. Dacă nu, ea e vinovată. Totul se rezumă la această alegere corneliană. Este aici o problemă de justiţie? Nu, o repet, este o problemă politică. Suntem încă într-un proces de această natură. Nu este uşor să îl evacuezi pe Fouquier-Tinville două secole mai târziu. Iată ceva ce

relativizează foarte mult munca istoricului şi dorinţa sa de obiectivitate. De aceea,

1 Jules Michelet, *Histoire de la Revoluţion française,* tom II, vol. 1, p. 18.

pentru a închide dosarul Maria Antoaneta, am putea inversa formula lui Joseph de Maistre din Cuvântul-înainte şi să concluzionăm că „Trebuie să le amintim mereu oamenilor politica, primul învăţător în ale istoriei sau mai bine zis singurul". Cercul s-a închis şi iată o reflecţie tristă, dar profundă. Chestiunea vinovăţiei sau a inocenţei Mariei Antoaneta este perfecta ei ilustrare. Este rândul dumneavoastră să tranşaţi această chestiune. Fantoma Mariei Antoaneta este acolo, în faţa dumneavoastră, şi vă fixează, în aşteptarea verdictului.

Aşadar, vinovată sau inocentă?

Bibliografie selectivă

I. Această lucrare a făcut destul de multe trimiteri la corespondenţa cunoscută şi autentificată a Mariei Antoaneta; corespondenţa sa schimbată cu Axei de Fersen (57 de scrisori pot fi consultate pe microfilm la Arhivele naţionale – cota 440 AP 1); corespondenţa cu mama sa, împărăteasa Maria Tereza, cu fraţii săi, împăraţii Iosif al II-lea şi Leopold al II-lea, cu nepotul său, împăratul Francisc al II-lea, cu ambasadorul Mercy-Argenteau, colecţie disponibilă la Arhivele de stat austriece; corespondenţa secretă cu revoluţionarul Barnave, disponibilă în arhivele familiei de

Fersen şi publicată de către arhivista Alma Soderhjelm în 1934. Toată această corespondenţă a fost, de altfel, compilată, clasată şi adnotată de istoricul Evelyne Lever şi publicată în lucrarea *Marie-Antoinette. Correspondance (1770–1793)* la Editura Tallandier în 2005. Iată sursa noastră primară.

II. Şi alte surse s-au dovedit esenţiale pentru noi. Este vorba despre mărturiile adunate şi publicate în lucrările următoare:

Memoires de Madame Campan, premiere femme de chambre de Marie-Antoinette, ediţie îngrijită de Jean Chalon, ed. Le Mercure de France, col. „Le Temps retrouve", 1988. *Memoires de Madame la duchesse de Tourzel, gouvernante des enfants de France de 1789 à 1795,* ediţie îngrijită de Jean

Chalon, ed. Le Mercure de France, col. „Le Temps retrouve", Paris, 1986.

Journal de ce qui sest passe à la tour du Temple, cuprinzând mai ales *Journal de Clery* şi *Memoire ecritpar Marie-Thérèse Charlotte de France,* ediţie îngrijită şi adnotată de Jacques Brosse, ed. Le Mercure de France, col. „Le Temps retrouve", 1987.

Lenotre, Georges, *Marie-Antoinette. La Captivite et la Mort,* după relatări ale martorilor oculari şi după documente inedite, Librairie academique Perrin, 1951.

III. De asemenea, am citat pe larg următoarele lucrări biografice, foarte bine documentate:

Bertiere, Simone, *Marie-Antoinette l'insoumise,* în *Les Reines de France au temps des Bourbons,* vol. IV, ed. De Fallois, Le Livre de Poche, 2003.

Castelot Andre, *Marie-Antoinette,* ed. Flammarion, 2006. Castelot, Andre, *Le proces de Marie-Antoinette,* ed. Perrin, 1993.

IV. În sfârşit, lectura anumitor lucrări ne-a servit foarte mult pentru a ne pune la punct cu informaţiile despre perioada istorică, despre drama vieţii Mariei Antoaneta şi despre aspectele politice din spatele ei:

Ades du Tribunal revoluţionnaire, recueillis et commentes par Gérard Walter, ed. Le Mercure de France, col. „Le Temps retrouve", 1986.

Amarzit, Pierre d'*Barnave, le conseiller secret de Marie-Antoinette,* ed. Semaphore, col. „Romans historiques", 2000. Arnaud-Bouteloup, Jeanne, *Le role politique de Marie-Antoinette,* 1924.

Bouloiseau, Marc, *La Republique jacobine loaout 1792–9 thermidor an II, Nouvelle histoire de la France contemporaine,* ed. Du Seuil, col. „Points Histoire", 1972.

Boutin, Christophe, şi Rouvillois, Frédéric (coord.), *Le coup d'Etat. Recours à la force ou dernier mot du politique?,* ed. François-Xavier de Guibert, col. „Combats pour la liberte de l'esprit", 2007.

Flaissier, Sabine, *Marie-Antoinette en accusation,* ed. Julliard, 1967.

Funk-Brentano, Frantz, *Marie-Antoinette et l'enigme du*

collier, ed. Tallandier, 1926.

Furet, François, şi Richet, Denis, *La Revoluţion française,* ed. Hachette, col. „Pluriel”, 1965.

Gaxotte, Pierre, *La Revoluţion française, edition revue et corrigee,* Librairie Artheme Fayard, 1928.

Girault de Coursac, Paul şi Pierrette, *La derniere annee de Marie-Antoinette,* ed. François-Xavier de Guibert, 1993.

Goncourt, Edmond şi Jules, *Marie-Antoinette,* ed. France-Empire, 2012.

Lenotre, Georges, *Le Tribunal revoluţionnaire,* Le Club du meilleur livre, col. „Historia” XVI, 1959.

Lever, Evelyne, *Louis XVI,* ed. Fayard, 1985.

Lever, Evelyne, *Marie-Antoinette,* ed. Fayard, 1991.

Lever, Evelyne, *Marie-Antoinette, la derniere reine,* ed. Gallimard, col. „La Decouverte”, 2000.

Madame de Stael, *Reflexions sur le proces de la reine,* ed. Le Mercure de France, col. „Le Petit Mercure”, pref. De Chantal Thomas, 1996.

Maistre, Joseph de, *Considerations sur la France, suivi cH Essai sur le principe generateur des constitutions politiques,* coord. De Pierre Manent, ed. Complexe, 1988.

Maistre, Joseph de, *Des origines de la souverainete,* ed. Des Regionalismes Pyremonde, 2005/2010.

Michelet, Jules, *Histoire de la Revoluţion française,* 4 vol., ediţie îngrijită şi adnotată de Gérard Walter, ed. Gallimard, col. „Folio Histoire”, 2007.

Soboul, Albert, *Histoire de la Revoluţion française,* tom I,

De la Bastille à la Gironde, şi tom II, *De la Montagne à Brumaire,* ed. Gallimard, col. „Idees”, 1962.

Soboul, Albert, *Le proces de Louis XVI,* ed. Julliard, col. „Archives”, 1966.

Testaments & Manifestes de Louis XVI, ediţie îngrijită de Jean-Christian Petitfils, introducere de Jacques de Saint-Victor, ed. Des fiquateurs, 2009.

Thomas, Chantal, *La reine scelerate. Marie-Antoinette dans les pamphlets,* ed. Du Seuil, col. „Points Histoire”, 1989.

Thomas, Chantal, *Les Adieux à la Reine,* ed. Du Seuil, 2002.

Vovelle, Michel, *La Chute de la monarchie 1787–1792,* Nouvelle histoire de la France contemporaine, ed. Du Seuil, col. „Points Histoire”, 1972.

Walter, Gérard, *Le Proces de Marie-Antoinette,* ed. Complexe, 1993.

Zweig, Ştefan, *Marie-Antoinette,* trad. Din 1. Germană de Alzir Hella, ed. Grasset, Le Livre de Poche, 1999.

Index

Adélaïde (Madame), fiica lui Ludovic al XV-lea: 21, 48, 51, 55, 70,113,168, 170,202,216 Adhemar (conte d’): 99 Agnes Sorel: 143

Aiguillon (Armand de Vignerod du Plessis, duce d’): 71, 73, 74, 76,127,128,135,137,138 Aiguillon (ducesa d’): 68 Amerlot (Antoine-Jean Amerlot de Chaillou): 140 Andiau (Jeanne Françoise Aglae d’): 103,168 Anne de Bretagne: 356 Anne-Henriette, fiica lui Ludovic al XV-lea: 159

Artois (Charles Philippe, conte d’), viitorul Carol al X-lea: 19, 57, 61,88, 90, 91, 94, 98, 112, 126, 160, 192, 211, 215, 216, 235, 256,283,319
Augie (Madame): 201,202
Bachmann (Niklaus Leodegar Franz von): 274
Bailly (Jean Sylvain), primar al Parisului: 19,192 Barere (Bertrand): 336 Barnave (Antoine): 17, 227–235, 238–241,246–253,256 Bassenge (Paul), bijutier: 146,151 Batz (baron de): 323 Beauvau (prinţesă de): 128 Becu (Jeanne), *vezi* Du Barry Bertin (Rose), modistă: 19, 83,161, 163,210,247
Besenval (baron Pierre de): 19,65, 94, 96–98, 100, 128, 134, 137, 142,179
Blanche de Castilia: 356 Boehmer (Charles-Auguste), bijutier: 19,146–148,151,152,161, 165
Bonaparte (Napoleon): 274 Bouille (François Claude Amour, marchiz de): 217,218
370
Bouille (Louis Joseph Amour, conte de): 221, 222
Boulainvilliers (marchiză de): 149 Bouret, comisar: 37–39 Breteuil (Auguste Le Tonnelier, baron de): 135,152,153 Brienne (Etienne-Charles de Lomenie de): 143,176,177,181 Brionne (contesă de): 128,156 Brunswick (duce de): 19, 267, 269–271, 307
Brutus (Marcius Junus): 25 Busne (de), locotenent: 17, 29, 347, 349
Cagliostro (Joseph Balsamo, zis): 19,153–155
Calonne (Charles Alexandre de): 19,143,169,176,177,211,270 Cambon (Pierre Joseph): 336,

337 Caporal (Stéphane): 359 Casanova (Giacomo): 161 Castelot (Andre): 164, 256, 292 Caterina de Medici: 11,356 Cauchon (Pierre), episcop de Beauvais: 342

Chambord (Henri d'Artois, duce de Bordeaux, conte de): 247 Carol I, rege al Angliei: 268,275 Chateaubriand (François-Rene de): 311

Chaumette (Pierre Gaspard): 325, 326–327

Chauveau-Lagarde (Claude François), avocat al Mariei Antoaneta: 17,19, 343, 345, 346, 348 Choderlos de Laclos (Pierre): 104 Choiseul (fitienne-François, duce de): 64, 71, 116, 119, 128, 134, 135, 221,222

Clermont-Tonnerre (contesă de): 75

Clery (Jean-Baptiste): 19, 296, 299, 300,306,309,310,314,315,321 Clugny (Jean fitienne Bernard Clugny de Nuits): 141 Coigny (Marie-François de Franquetot, duce de): 20, 93, 98, 100,112,150,160,179 Condé (Louis-Joseph, duce de Bourbon, prinţ de): 155,215 Corday (Charlotte): 24, 343 Creutz (conte de), ambasador al Suediei: 104,105 Cromwell (Oliver): 200 Croy (duce de), mareşal: 127 Cubieres (Louis Pierre, marchiz de): 196, 199

Danton (Georges Jacques): 23, 279, 311–313, 324

Daujon, ofiţer municipal: 20, 295, 296

Diane de Poitiers: 143 Dreux-Breze (marchiz de): 188 Drouet (Jean-Baptiste): 20,221,222

Du Barry (Jeanne Becu, contesă): 19, 39, 65–71, 73, 74, 127, 143, 146, 150

Ducreux, pictor: 40

Dufresne, subofiţer de cavalerie: 20,319
Dumas (Alexandre): 145, 146, 287, 297
Dumouriez (Charles-François): 255,266, 307, 308, 322, 324
Duport (Adrien): 229, 233, 250, 251
Duras (marchiză de): 39
Durfort (marchiz de): 43
Durfort (marchiză de): 115
Élisabeth de France, sora lui Ludovic al XVI-lea, zisă Madame filisabeth: 20, 91, 202, 219, 227, 228, 236, 262, 276, 278, 281, 290, 294, 300, 301, 304, 305, 308, 310, 311, 314–316, 321, 322, 344, 349
Epremesnil (Jean-Jacques Duval d’): 178
Esterhazy (conte): 20, 93, 96–98, 100, 237
Fabricius, grefier: 25, 343
Fare (Anne-Louis Flenri, conte de la), episcop de Nancy: 186
Fersen (Hans Axei, conte de): 17,20, 98, 104–108, 150, 155, 173, 200, 219, 220,229,231,237,239, 241, 244, 245, 248–255, 257, 265–271, 281,323,345,358
Firmont (abate Edgeworth de): 315,316
Fouquier-Tinville (Antoine Quentin Fouquier de Tinville, zis): 20, 23–25,27–29, 319, 333, 338–342, 345, 346, 348, 352, 355, 357, 358, 363
Francisc I, împărat, tatăl Mariei Antoaneta: 62, 95
Francisc al II-lea, împărat, nepotul Mariei Antoaneta: 20, 254, 358
Gérard, comisar: 37
Gilbert, jandarm: 20,319,332

Goguelat (François, baron de): 221
Goret, ofiţer municipal: 17, 20,298, 321
Gretry (Andre Ernest Modeste): 195
Guemene (prinţesă de): 89, 99, 101, 141
Guines (Anne-Louis de Bonnieres, conte de): 20, 93, 96–98, 100, 137–141,150
Gustav al III-lea, rege al Suediei: 104, 253
Harel (doamna): 330
Hebert (Jacques-Rene): 20, 306, 310, 326–328, 336, 337, 343, 346, 348, 352, 355

Henric al II-lea, rege al Franţei: 149
Herault de Sechelles (Marie Jean): 336
Hermann (Marţial Joseph Armand): 20, 23, 25, 29, 338–342, 344–347, 355, 357
Hue (François), valet de cameră al regelui: 294
Hume (David): 275
Iosif al II-lea, împărat, fratele Mariei Antoaneta: 20, 42, 58–60, 65, 73, 87, 89, 117, 119,120, 123–125, 138, 139, 151, 178, 182,211,358
Jarjayes (François Augustin Reynier, cavaler de): 20, 229, 322, 323
Jaures (Jean): 253
Jean Bon Saint-Andre (Andre Jeanbon, zis): 336
Kantorowiez (Ernst): 129
Kaunitz (prinţ de): 21, 114, 116, 117,124
Kellermann (François-Etienne): 307
Klinckowstrom (baron de): 106, 107

Korff (baroană de): 220,222
Kucharski (Alexandre), pictor: 321
La Fayette (marchiz de): 20, 105, 107, 197, 200, 201, 203, 205, 207, 208, 210, 217, 219, 220, 228, 255, 266 La Martiniere, chirurg: 57 Lamballe (prinţesă de): 20, 81, 89, 97–99, 104, 108, 137, 160, 168, 219, 263, 275, 278, 281, 293–297, 302, 345
Lameth (Alexandre): 229,233,250 Lamorliere (Rosalie): 17, 20, 330 La Motte (Jeanne de Saint-Remy, pretinsă contesă de): 21, 149–155,157, 268
La Motte (Nicolas de): 149 La Roche-Aymon (Charles Antoine de), arhiepiscop de Reims, mare capelan: 50
La Roche-Aymon (marchiză de): 263
Lassone, medic: 57 Latour-Maubourg (marchiz de): 227 Launay (Bernard René Jordan, marchiz de): 191
Lauzun (Armand-Louis de Gontaut, duce de): 21,100,101,150 Le Brun (Charles), pictor: 67 Lemoyne (François), pictor: 159 Lenotre (Georges): 300 Leonard, coafor al Mariei Antoaneta: 21, 210, 221 Leopold al II-lea, împărat, fratele Mariei Antoaneta: 21, 59, 211,

212, 215, 216, 218, 231–233, 235, 251, 254, 358 Lepeletier de Saint-Fargeau (Louis-Michel): 25 Lepâtre (Jean-François): 17, 21, 322
Ligne (prinţ de): 99 Louis-Charles de France, duce de Normandia, Delfin, apoi Ludovic al XVII-lea, fiul Mariei Antoaneta,: 21, 259, 321, 325, 327, 328, 344
Louis-Ferdinand, Delfin, fiul lui Ludovic al XV-lea, tatăl lui

Ludovic al XVI-lea: 42 Louis-Joseph (duce de Burgundia), fiul lui Ludovic al XV-lea: 42

Louis Joseph Xavier François, fiul Mariei Antoaneta: 60 Louise-Élisabeth, fiica lui Ludovic al XV-lea: 159

Luckner (baron de), mareşal: 257, 266

Ludovic al XII-lea: 24 Ludovic a XIV-lea: 54, 134, 137, 159, 284

Ludovic al XV-lea: 19,21,38–46,48, 49, 54, 58, 64, 68, 69, 72–75,112, 113,116–119, 126–130, 144, 146, 149,158,159,178,318 Ludovic cel Sfânt, rege al Franţei: 283

Mackau (Marie-Angélique, baroană de): 263

Maillardoz (Jean-Frederic Roch, marchiz de): 274 Mailly (contesă de): 39 Maistre (Joseph de): 17, 260, 353, 361, 364

Malesherbes (Chretien Guillaume de Lamoignon de): 139, 140, 310

Mandat (marchiz de): 275,276 Mansart (Jules Hardouin-Mansart), arhitect: 67

Manuel (Pierre-Louis): 21, 283, 284, 294, 307

Marat (Jean-Paul): 25, 229, 279, 311,340

Marie-Christine de Habsburg-Lorena, sora Mariei Antoaneta: 215 Maria Leczinska, soţia lui Ludovic al XV-lea: 39,117,164,167 Marie-Thérèse Charlotte de France, Madame Royale, fiica Mariei Antoaneta: 16, 21, 60, 123, 209, 290,294,300,314–316,321,322, 325, 326, 329

Marsan (Marie-Louise de Rohan-Soubise, prinţesă de): 155–157 Maudoux, abate: 126 Maupeou (René Nicolas de), cancelar: 135,136, 178 Maurepas (Jean-Frederic Phelypeaux, conte de): 21, 119, 122,

374
131–133, 135, 137, 138, 140, 142,143
Maximilian de Habsburg-Lorena, fratele Mariei Antoaneta: 122 Maximilian al III-lea, elector de Bavaria: 120
Mercy-Argenteau (Florimond-Claude de): 17, 21, 40–43, 55, 56,58,63,64, 70–74, 78, 87, 89–91, 99, 102, 113–119, 122, 124, 125, 130, 131, 133, 135, 141, 162, 166, 168, 180–183, 186, 212, 214–218, 231–236, 238, 252, 253, 255, 267, 269, 270, 355, 358
Messalina: 11,170 Michelet (Jules): 196,197,362,363 Michonis (Jean-Baptiste): 21, 329, 330–332
Mique (Richard), arhitect: 92 Mirabeau (Honoré Gabriel Riquetti, conte de): 22, 126, 188,210–214
Miromesnil (Armand Thomas Hue de): 152
Monsabert (Anne-Louis Goislard de): 178
Montbarrey (prinţ de): 142 Montmorin (conte de): 124 Moreau, medic: 57 Mounier (Jean-Joseph): 198–200 Moutier (Eleonor François Elie, marchiz de):
Necker (Jacques): 22,143,176,180–183,186,187,189,191,199 Nietzsche (Friedrich): 355 Noailles (contesă de): 22, 38, 39, 44, 70, 78, 79,81,86, 137 Noailles (Emmanuel-Marie, conte de): 37, 38,44
Oberkirch (baroană d'): 114 Oliva (Marie Nicole Leguay, zisă baroana d'):
Orléans (Adela'ide de Bourbon-Penthievre, ducesă de Chartres, apoi d'): 80
Orléans (Louis Philippe Joseph, duce de Chartres, apoi d'), zis Philippe-Egalite: 22, 88, 90, 165,

178,185,186,201,204,313
Pache (Jean-Nicolas), primar alparisului: 22,335,336, 338, 352 Palloy (Pierre-François): 291, 305 Petion (Jérôme): 22,227,228,264–268, 275, 283 Picquigny (ducesa de): 39 Polignac (Yolande de Polastron, contesa Jules de): 22, 102–104, 108,142,144,165,168,192,210 Pompadour (marchiza de): 39,65, 143
Provence (Louis Stanislas Xavier, conte de), Monsieur, viitorul

Ludovic al XVIII-lea: 22, 61, 88, 219, 235, 244 Puysegur (conte de): 142
Retaux de la Villette (Armand Gabriel): 154,155
Richard (familia), paznici la Conciergerie: 329, 330, 332 Richard (fraţii), grădinari ai regelui: 92
Rivarol (Antoine de): 82,201 Robespierre (Maximilien de): 22, 229, 250, 279, 311, 313, 324, 337, 338, 344, 347, 355, 361 Rocher, temnicer al Mariei Antoaneta: 22,262,287,288, 302,331 Roederer (Pierre-Louis): 22, 276, 277–278
Rohan (Louis Constantin, cardinal de): 36, 47
Rohan (Louis-Rene Edouard, prinţ de), cardinal, episcop de Strasbourg, nepot al precedentului şi protagonist al Afacerii Colierul: 22,148–158 Rosenberg (conte de): 63, 64, 138 Rougeville (Alexandre Gonsse, cavaler de): 22, 263, 331, 332 Rousseau (Jean-Jacques): 92, 361
Saint-Hurugue: 261, 266 Saint-Just (Louis Antoine de): 311
Saint-Priest (François-Emmanuel Guignard, conte de):

107, 124, 196,197,199,204 Santerre (Antoine Joseph): 22, 258–261, 263, 264, 267, 305 Sartine (Gabriel de, conte d’Ably): 136

Sauce, băcan: 22,222 Saulx-Tavannes (contesă de): 39 Segur (Philippe Henri, marchiz de), mareşal: 142, 143 Sevigne (Marie de Rabutin-Chantal, marchiză de): 161 Seze (Raymond de): 310 Simon (familia): 22, 323, 326–328, 344

Sophie (Madame), fiica lui Ludovic al XV-lea: 21, 48, 70, 113, 202, 216

Soubise (Charles de Rohan, prinţ de), mareşal: 155, 156 Stael (baron de): 106 Stael (Madame de, născută Germaine Necker): 106, 110 Starhemberg (conte de): 36–38,46

Tarente (prinţesă de): 263 Terray (abate): 135 Tesse (contesă de): 128, 194 Thiebaut (doamna): 201 Thouret (Jacques): 225, 226 Tilly (Jacques Pierre Alexandre, conte de), paj al Mariei Antoaneta: 169

Tison (familia), paznici la Temple: 22,299, 322

Torquemada (Tomas de): 24 Toulan: 17, 22, 321, 322 Tourzel (Louise filisabeth de Cray, ducesă de): 16, 22, 190, 195, 202, 204, 209, 219, 220, 222, 228, 263, 268, 278, 279, 281, 283,290, 293, 294 Trinchard, dulgher: 351 Tronchet (François-Denis): 310 Tronţon-Ducoudray (Guillaume Alexandre), avocat al Mariei Antoaneta: 22, 343, 346 Turgot (Etienne-François): 98, 135, 136,139,140,176 Turgy: 17, 22, 299, 301, 310

Vaudreuil (conte de): 100,102,179

Vergennes (Charles Gravier de): 22,

119,121,123,124,135,140–143, 152,153
Vergniaud (Pierre Victurnien): 254, 256, 260, 278–281
Veri (abate de): 84,132
Vermond (abate de): 19,40,41, 79, 115,152
Victoire (Madame), fiica lui Ludovic al XV-lea: 21, 48, 70, 113, 202,216
Villars (ducesă de): 39
Villeroy (duce de), căpitan al Gărzii lui Ludovic al XVI-lea: 153, 194
Voltaire (François-Marie Arouet, zis): 161
Zweig (Ştefan): 52,61

Cuprins
Prefaţă 5
Cuvânt-înainte 13
Principalii protagonişti, martori şi/sau complici 19
Prolog. *De la un tribunal la altul. Acuzată Maria Antoaneta, ridicaţi-vă!* 23
Prima parte ACUZAREA
O *regină tot mai nepopulară (1770–1788)* 33
Proba numărul 1 – O *altă Medee?* 35
Proba numărul 2 – O *căsătorie funestă* 52
Proba numărul 3 – *Insolentă şi mândră* 66
Proba numărul 4 – *Nepăsătoare şi superficială* 82
Proba numărul 5 – *Legături primejdioase?* 95
Proba numărul 6 – *Austriaca* 110
Proba numărul 7 – *Omul regelui* 126
Proba numărul 8 – *Afacerea Colierul* 145
Proba numărul 9 – *Doamna Deficit* 159

Partea a doua ARESTAREA *întâmplări fatale (1788–1792)* 171
Proba numărul 10 – *Slăbiciunea regelui* 173
Proba numărul 11 – O *regină curajoasă* 190
Proba numărul 12 – *Fuga* 206
Proba numărul 13 – *Jocul dublu* 224
Proba numărul 14 – *Trădarea* 242
Proba numărul 15 – *Invazia* 258
Proba numărul 16 – *Capitularea*. 272

Arhiducesa Maria Antoaneta de Austria (portret atribuit lui Martin van Meytens, cca 1767).

Maria Antoaneta în rochie alba de muselină, așa-numita *gaulle* (tablou de Elisabeth Louise Vigee Le Brun, 1783).

Ludovic-August, moștenitorul tronului Franței (portret de Louis-Michel van Loo, 1769).

Arhiducesa Maria Antoaneta de Austria (portret de Joseph Ducreux, 1769).

Maria Antoaneta şi copiii ei: Marie-Therese (Madame Royale), Louis-Charles şi Louis-Joseph (tablou de Elisabeth Louise Vigee Le Brun, 1787).

Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781), controlor general al finanţelor (portret atribuit lui Antoine Graincourt, 1782).

Jacques Necker (1732-1804), controlor general al finanţelor (portret de Joseph Duplessis, cca 1781).

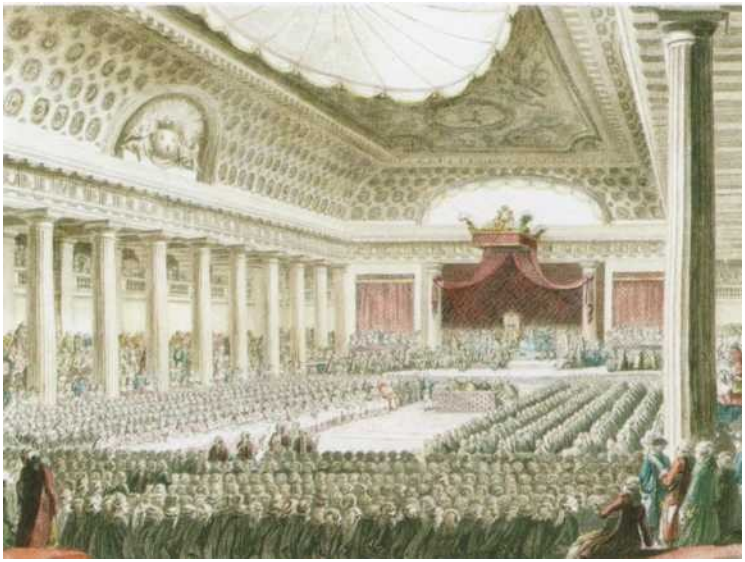

Adunarea Stărilor Generale, Salle des Menus Plaisirs, Versailles, 5 mai 1789 (gravură, Isidore-Stanislaus Helman şi Charles Monnet, 1789).

Cucerirea Bastiliei (acuarelă de Jean-Pierre Houel, 1789).

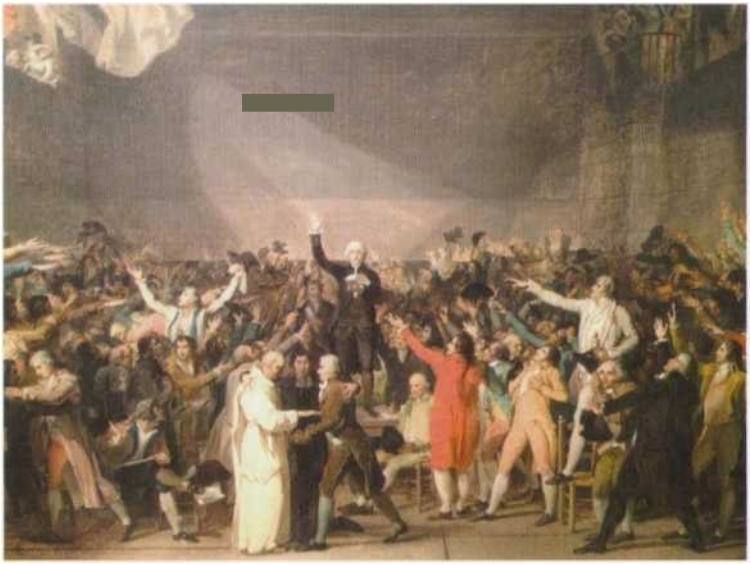

Jurământul din Sala Jeu de Paume (tablou de Jacques-Louis David, 1791).

Maria Antoaneta (portret de Alexander Kucharsky, 1792); tabloul, realizat la palatul Tuileries, nu a fost terminat.

întoarcerea de la Varennes - sosirea regelui Ludovic al XVI-lea la Paris, iunie 1791 (gravură de epocă).

Louis-Charles de France (1785-1795), la închisoarea Temple (portret de Joseph-Marie Vien, cca 1793).

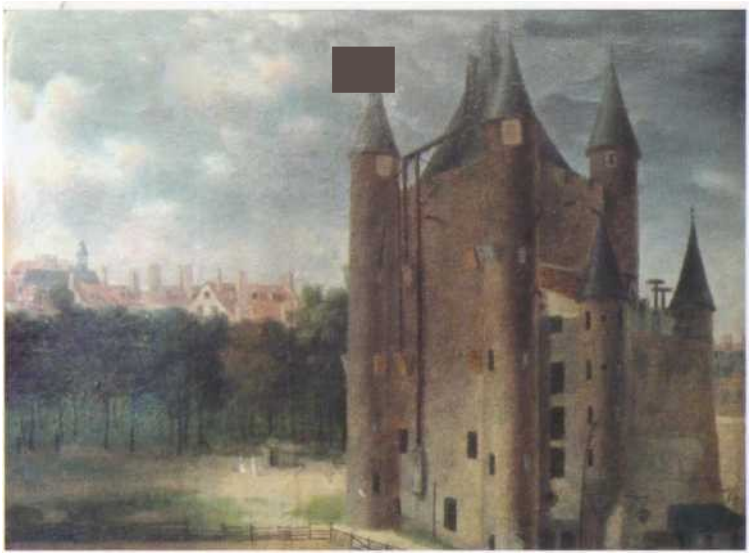

Turnul Mare al închisorii Temple, unde a fost întemniţată

familia regală (tablou, autor necunoscut, cca 1795).

Maria Antoaneta este dusă la locul execuţiei, 16 octombrie 1793 (tablou de William Hamilton, 1794).

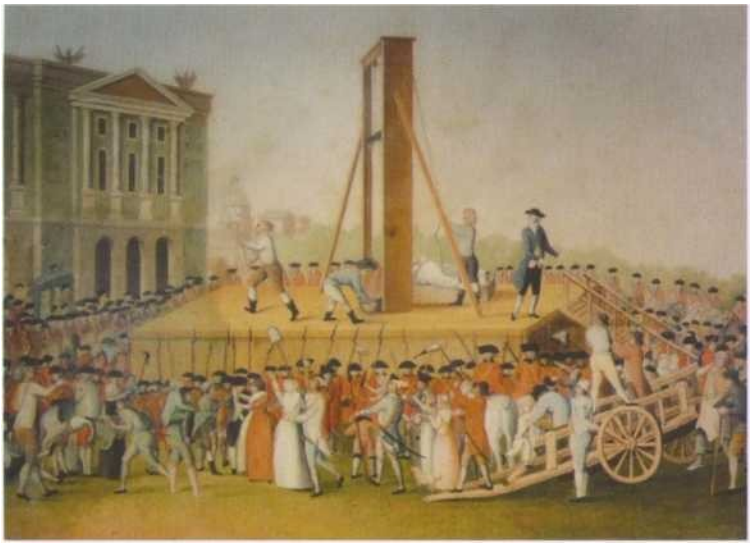

Execuţia Mariei Antoaneta, 16 octombrie 1793 (gravură de epocă, 1793).